A.D. XENOPOL

RĂZBOAIELE dintre RUȘI ȘI TURCI și ÎNRÂURIREA LOR ASUPRA ȚĂRILOR ROMÂNE

ALBATROS

A. D. Xenopol

RĂZBOAIELE DINTRE RUȘI ȘI TURCI
și
Înrâurirea lor asupra Țărilor Române

Prefață de APOSTOL STAN

Îngrijire de ediție și Note de ELISABETA SIMION

Editura ALBATROS
București • 1997

PREFAȚĂ

România modernă, configurată ca atare la 24 ianuarie 1859 și devenită entitate politică independentă în împrejurările războiului antiotoman din 1877-1878, este, neîndoielnic, o întrupare seculară a unei lupte tenace a națiunii. Aceasta a trebuit să-și învingă, în primul rând, un șir de slăbiciuni și dezbinări interne, să realizeze solidaritate îndeosebi în rândul păturilor conducătoare, dar și al diferitelor straturi aflate pe pragurile de jos ale societății. Și pentru că națiunea română în întregul ei spațiu etnic s-a afirmat și dezvoltat într-o arie politico-militară în care s-au interferat un șir de influențe străine, transformate în cele mai multe cazuri în factori de frână în evoluția istorică, soarta ei a depins în mare măsură de raporturile internaționale.

Ce se va întâmpla cu România după ce, cu eforturi imense, își atinsese visul secular al marilor ei voievozi? Cum va evolua ea în contextul noilor relații internaționale, degajată de suzeranitatea otomană peste care se suprapusese o garanție a viabilității ei politice de către marile puterile europene? Iată întrebări capitale pe care atunci, în 1880, și le puneau nu numai guvernanții, ci și un mare istoric, Alexandru D. Xenopol. Acesta, spre a da un răspuns obiectiv, se apleca asupra străfundurilor istoriei scrutând soarta românilor din perspectiva războaielor ruso-turce. Elabora, astfel, o lucrare de imperioasă necesitate, ce se republică acum ca fiind de strict interes științific și politic, într-un moment în care România se află la o mare răspântie a devenirii ei postcomuniste.

Zona în care s-a format și s-a dezvoltat poporul român a constituit una de balans geopolitic între Occident și Orient, între

Europa și Asia. Europenismul chiar până în zilele noastre nu este atât o expresie geografică, cât, mai ales, un model de civilizație și de organizare social-economică și politică. Modelul acesta își are rădăcinile în cultura și civilizația greco-romană, în creștinism și umanism, în Reformă și Renaștere. Mai ales dezvoltarea ideilor politico-sociale au culminat în Occident cu emanciparea națiunilor de prestații și servituții feudale, inclusiv prin ridicarea cetățenilor la rangul de oameni liberi, cu drepturi egale.

Dar, un asemenea sistem nu s-a impus la scara întregii Europe geografice, ci mai ales la partea ei Occidentală. Pentru că aici a existat o continuitate istorică în care ideile și instituțiile menționate s-au perpetuat și dezvoltat în voie, întruchipate într-o creație economico-socială și statală care a asigurat triumful principiului naționalităților, adică al dreptului fiecărei comunități etnice de a-și constitui o organizație politică distinctă.

România, ca parte răsăriteană a Europei, în pofida unor puternice rădăcini greco-latine, a balansat în decursul devenirii ei istorice spre zona euro-asiatică a unor popoare primitive de stepă, cu un mod de viață, de organizare socială și statală opus celui european. Spațiul românesc, mai precis Dacia romană, a fost integrată de timpuriu în sfera de influență a unor populații migratoare. Recuperat apoi de Imperiul bizantin, – el însuși un amalgam între europenism și asiatism –, același spațiu românesc s-a organizat, alături de Voievodatul Transilvaniei, în alte două state, Moldova și Țara Românească, dar asupra acestora s-a abătut un nou val de asiatism. Era Imperiul otoman, care, după cucerirea Bizanțului – la 1453 –, amenința întreaga Europă de Sud-Est, inclusiv statele românești. Acestea, epuizate de necontenitele lupte pentru independență chiar împotriva unor state catolice, ca Polonia și Ungaria, care, de asemenea, le voiau asimilarea, ele au sfârșit prin a încheia o „pace" cu turcii. După ce decenii în șir luptaseră cu Polonia și Ungaria, pentru stăvilirea puhoiului otoman pe linia Dunării și chiar eliminarea lui din Peninsula Balcanică, românii s-au văzut amenințați în însăși existența lor spirituală. Cu alte cuvinte, ca ortodocși angrenați în sfera Patriarhiei de la Constantinopol, voievozii lor, care identificau etnia cu religia, au

considerat catolicismul fanatic un pericol de moarte etnică.

„Pacea" cu turcii impusă, în final, de nevoia găsirii unui modus vivendi *cu această mare putere imperială, s-a consemnat prin tratate speciale numite* capitulații. *Acestea însemnau intrarea românilor din Moldova, Țara Românească și – mai târziu – din Transilvania în sfera de dominație politică a Porții otomane, sub forma suzeranității. Pe o asemenea cale se menținea autonomia politico-administrativă, care, în pofida unor amputări ale frontierelor inițiale, a conservat în permanență statalitatea românească, o componentă indispensabilă în renașterea politică din secolul trecut. Spre deosebire de Grecia, Bulgaria, Albania, Serbia și, mai târziu, chiar o parte a Ungariei, toate acestea transformate în pașalâcuri sau provincii turcești, statele românești și-au menținut propria identitate politico-administrativă.*

În expansiunea lui spre Centrul Europei, la 1683 Imperiul otoman ajungea sub zidurile Vienei, pe care o împresura, dar n-o putea ocupa. Era apogeul puterii turcești, din acel moment începând declinul ei. Chiar la finele secolului al XVII-lea, Austria se angaja într-o susținută acțiune politică și militară de degajare a Centrului și Sud-Estului Europei de sub dominația otomană. În condițiile unei Polonii care se zbătea în conflicte interne, incapabilă a se angaja în lupta antiotomană pentru apărarea valorilor europene, apăru în prim-plan Rusia lui Petru cel Mare. Apreciind dinamismul modelului european ca un instrument de întărire și modernizare a unui stat cu multe trăsături asiatice, în vederea transformării lui într-o putere continentală, țarul se izbea în calea lui de Poarta otomană, alături de Suedia. Moscova, care în calitate de țară ortodoxă se considera a treia Romă, – după prăbușirea Bizanțului sub turci –, inaugura un șir de războaie antiotomane desfășurate pe parcursul unei întregi epoci istorice, cu o durată de mai bine de un secol și jumătate.

Războaiele Rusiei împotriva Turciei, – subiectul cărții lui A.D Xenopol –, asociate cu acelea ale Austriei, s-au desfășurat în spațiul teritorial și etnic al națiunii române. Din 1711 – bătălia de la Stănilești, pe Prut, unde rușii erau înfrânți de turci – până la 1877-1878, s-au purtat 9 asemenea războaie. Acestea, ca timp de

desfășurare, cumulează câteva decenii. În atari împrejurări, Moldova și Țara Românească au fost folosite atât ca teatru de înfruntări militare, cât și ca sursă de aprovizionare cu alimente, furaje, forță de muncă si ostași pentru diferiți beligeranți, îndeosebi pentru Rusia.

Cele două puteri antiotomane, Austria catolică și Rusia ortodoxă, par să întruchipeze în conștiința românilor deopotrivă creștinismul și europenismul, două state tinere și viguroase decise să se opună islamismului, scoțând de sub stăpânirea acestuia un șir întreg de națiuni din Centrul și Sud-Estul continentului. Percepute ca atare, mai ales la începuturile acestora, războaiele celor două puteri au stârnit interesul unor voievozi români, dornici să-și elibereze micile lor state de suzeranitatea otomană devenită atât de opresivă și gata oricând să le anuleze autonomia politico-administrativă. Din aceste considerente, mobilizați de sultan la asediul Vienei, în 1683, domnitorii români Șerban Cantacuzino și Gheorghe Duca se prefăceau că ajută armata otomană să ocupe capitala imperială. În fapt, ei subminau din interior un asemenea efort, furnizând imperialilor informații despre slăbiciunile turcilor. Într-un asemenea cadru se înscriu și legăturile lui Constantin Brâncoveanu atât cu austriecii, cât și cu rușii, dar mai ales alianța lui D.Cantemir cu Petru cel Mare.

Balansând sub raportul simpatiei între Austria și Rusia, notabilitățile românești din Transilvania, Moldova și Țara Românească s-au văzut rapid înșelate de cele două puteri. Stindardul creștin arborat în timpul campaniilor militare antiotomane era, în fapt, o mască, întrucât atât Austria, cât și Rusia vizau o expansiune teritorială. În raport cu românii, ca putere catolică, Austria era dezavantajată, mai ales după declanșarea unei campanii de prozelitism în rândul românilor din Transilvania, o parte dintre aceștia trecuți la greco-catolicism prin mijloace de coerciție. În ciuda deschiderii europene și a legăturilor cultural-confesionale cu Roma, sursa latinității, uniunea din 1700 aducea austriecilor adversitatea românilor. Căci aceștia, retranșați în ortodoxie, identificau religia cu naționalitatea, întocmai ca marii lor voievozi. În plus, după cucerirea Transilvaniei și Banatului,

aceiași imperiali își diminuau și mai mult influența morală și politică în Principate din cauza anexiunilor teritoriale din trupul acestora: Oltenia între 1718-1739, dar mai ales Bucovina, acaparată în 1775.

Austria și Rusia, care, în comun sau pe cont propriu, au declanșat un șir de războaie în spațiul românesc, au ajuns rapid de la cooperare la adversitate, atitudini manifestate fățiș sau deghizat, datorită ciocnirii de interese și raportului de forțe. Rusia însă își învăluia mai bine expansionismul sub mantia ortodoxiei. Scopul acesta era mai greu de perceput de către o clasă conducătoare – boieri și clerici – încrezătoare în declarațiile formale ale țarilor ruși de eliberare a unor coreligionari. Pe parcursul acestor războaie din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, din ciocnirea de interese austro-ruse au rezultat unele avantaje pentru români. Ca atare, împărțirea integrală a Principatelor Române de către cele două imperii și afectarea statalității românești au devenit imposibile, datorită intransigenței cu care otomanii își apărau suzeranitatea, recurgând adesea chiar la argumente politico-diplomatice. Toate aceste înfruntări și tendințe expansioniste ale celor trei imperii au permis națiunii române să-și mențină și întărească propria identitate.

Războaiele Rusiei împotriva Turciei au o importanță crucială pe planul evoluției politice a Principatelor Române. Mai întâi, sub raportul statutului extern survin importante schimbări. Încă din 1711, când Petru cel Mare desfășura un război antiotoman cu concursul lui D.Cantemir, Rusia își dezvăluia adevăratele țeluri cuceritoare. Acestea transpăreau chiar din tratatul acordat domnitorului Moldovei, prin care se deschidea calea asimilării acesteia de către Rusia. Dată fiind această intenție tot mai clară, Petersburgul caută s-o învăluiască în ortodoxie și diplomație. Pentru a smulge Principatele Române, eventual chiar sub forma unei anexiuni legale, printr-o aderare, chipurile, benevolă, Rusia trebuia să le întărească poziția externă distinctă, adică statutul special de autonomie rezultat din capitulațiile *voievodale. Este drept că, prin abuz, turcii transformaseră asemenea reglementări în simple ficțiuni.*

Pe fondul unei simpatii din partea unui segment al boierimii, al clerului ortodox, care vedeau în țar un protector al creștinilor împotriva fanatismului islamic al sultanilor, dar mai ales al unora dintre domnitorii fanarioți, – instalați pe tronurile de la Iași și București în răstimpul 1711-1821 –, Rusia beneficiază în Moldova și Țara Românească de un serios sprijin. Ea, prin Tratatul de la Kuciuk-Kainargi, se instituia garant al capitulațiilor *voievodale, adică al autonomiei românești. Cu alte cuvinte, țarul dobândea un instrument legal de subminare a Imperiului otoman prin acțiuni din chiar interiorul acestuia, folosindu-se în timp de pace de consulatele deschise aici. Sub pretextul protecției comunităților religioase ortodoxe, țarul putea să legitimeze un șir de uneltiri, presiuni politico-diplomatice și chiar războaie antiotomane, desfășurate, în primul rând, în Principatele Române. În acest sens, Rusia se folosea deseori de lupta românilor pentru emanciparea națională, pe care se străduia s-o devieze într-o direcție concordantă cu scopurile ei expansioniste.*

Rusiei însă îi era tot mai greu să-și ascundă caracterul de putere cuceritoare. Chiar după războiul din 1768-1774, deși se proclamase garant al Principatelor Române, îngăduia Austriei să smulgă nordul Moldovei, parte denumită din 1775 Bucovina. Mai mult, ea însăși își satisfăcea apetitul anexionist. În 1812, după un război antiotoman purtat în Principatele Române timp de circa șase ani, neputându-și fixa frontiera pe Dunăre, – cum intenționase –, țarul Alexandru I se grăbea să se retragă în propria-i țară, unde era atacat de Napoleon I, nu înainte însă de a sfâșia și el o altă parte a Moldovei, teritoriul dintre Prut și Nistru pe care-l numea Basarabia.

Prin războiul din 1828-1829, dar mai ales prin Tratatul de la Adrianopole, Rusia devenea protector absolut al Moldovei și Țării Românești, pe care le ținea sub ocupație până în 1834. Ea impunea mijloace legale – prin acordurile încheiate cu Poarta – de a exercita o influență copleșitoare la Dunărea de Jos. În acest mod, suzeranitatea otomană – redusă la plata tributului – devenise o simplă legătură materială, încât chiar și aceasta depindea de St. Petersburg. Dominația politică, în schimb, era exercitată de Rusia.

Și pentru a pregăti Moldova și Țara Românească de anexiune, prefăcându-se că venea în întâmpinarea unor proiecte reformatoare românești, această putere impunea, în 1831, Regulamentele organice, câte unul pentru fiecare principat. În aceste legiuiri cu caracter constituțional se introducea în mod fraudulos un așa-numit articol adițional *prin care Rusia își asigura un rol de cenzor asupra instituțiilor politice – modernizate sub formă incipientă – un drept de veto. În acest mod se anihila autonomia politico-administrativă consolidată chiar de Rusia, în mod formal, prin tratatele ei cu Poarta.*

În fața unei Rusii expansioniste, care prin avansul ei impetuos amenința să se instituie în deținătoare chiar a Strâmtorilor, dominând nu numai Principatele Române, ci și întreaga Peninsulă Balcanică, puterile occidentale, cu deosebire Marea Britanie și Franța, devin îngrijorate. Austria, care inițial se manifestase ca o competitoare la moștenirea acestei zone, dar și ca o contrapondere în raport cu Rusia, nu mai era capabilă să mențină aici un echilibru de putere. Din aceste motive intră în acțiune Marea Britanie și Franța, individual sau împreună, – în momente istorice diferite –, împinse de propriile interese economice și strategice. Pentru aceste state, important era de a nu admite ca Principatele Române și Peninsula Balcanică să ajungă sub stăpânirea Rusiei. Căci aici existau state și națiuni aflate pe trepte diferite de evoluție, incapabile să viețuiască ca entități politico-administrative independente, dominate din punct de vedere al jurisdicției internaționale de către Poarta otomană. Numai că această stare de lucruri era negată de tot mai frecvente răscoale interne, speculate de Rusia care se străduia să modifice radical harta politică a Sud-Estului European. Pentru Marea Britanie și Franța, care era politica de urmat în raport cu așa-numita „chestiune orientală" deschisă de Rusia? Era posibilă transformarea politică a Sud-Estului European aflat sub stăpânirea unui Imperiu decrepit, prin concilierea structurilor imperiale de organizare internă cu principiile liberale de guvernare și dreptul națiunilor la autoguvernare?

Retranșate în spatele unui Imperiu otoman pe care îl dominau sub raport economic, iar, apoi, în secolul al XIX-lea și din punct de

vedere politic, Marea Britanie și Franța ajung într-un tot mai accentuat conflict strategic cu Rusia. Pătrunderii ei politico-militare în Principatele Române și la Dunărea de Jos, cele două puteri occidentale îi opun comerțul. Acesta devenea o armă extrem de periculoasă pentru dislocarea structurilor economico-sociale anchilozate din Imperiul otoman, dar, prin el, peste această dominație politică a Rusiei, se suprapunea o protecție occidentală asupra Porții. Începând îndeosebi după 1829, când monopolul otoman asupra comerțului Principatelor Române era abolit, aceste două state erau puternic atrase în orbita comerțului occidental. Vase comerciale austriece, britanice, franceze, sarde etc. pătrund în porturile românești de la Dunăre, care, concomitent, înregistrează o ascensiune extraordinară. Mai întâi, după desființarea raialelor turcești Brăila, Giurgiu și Turnu, aceste porturi, ca și Galați pentru Moldova, dobândesc o mare însemnătate prin integrarea lor în comerțul european. Pe plan intern, în cele două state românești, agricultura, care nu depășise faza unei ocupații de subzistență, dobândea un accentuat caracter comercial. Principatele Române se afirmă viguros ca un important spațiu cerealier, dar și ca debușeu pentru produsele industriale europene, piața internă și externă românească amorțită de modelul oriental al unei activități rutiniere dezvoltându-se impetuos.

Occidentul european acționează și politic în Principatele Române. După 1774, când Rusia deschidea consulate la Iași și București, Austria se grăbea să-i urmeze exemplul, cu atât mai mult cu cât legăturile ei economice aici erau infinit mai strânse. În scurt timp, Occidentul se infiltra puternic prin sistemul de consulate și alte agenții, protagoniste fiind Franța, Marea Britanie, Austria și Prusia. Aceste consulate se constituie, în ultimă instanță, într-un instrument proteguitor pentru supușii statelor menționate, în rândul cărora figurau și numeroși români. Aceste elemente desfășurau o activitate economico-financiară vie, îndeplinind funcțiile unei clase mijlocii.

Războaiele Rusiei împotriva Turciei au reprezentat pentru domni, boieri și cler o împrejurare de internaționalizare a statutului extern al Moldovei și Țării Românești. Survenite într-un moment

când suzeranitatea otomană fusese pervertită într-o dominație spoliatoare cu urmări nefaste sub raportul statalității celor două principate, aceleași războaie mobilizau energiile românești în direcția emancipării politice. C. Brâncoveanu și D. Cantemir apreciau că stăpânirea turcească nu se mai constituia ca o fatalitate veșnică. State creștine ca Austria și Rusia se arătau capabile dacă nu să-i lichideze, cel puțin să-i zdruncine Porții otomane însăși dominația absolută asupra Principatelor Române. De aici un șir întreg de proiecte de eliberare.

Care era tendința unor asemenea planuri? După eșecul lui Cantemir de a detașa Moldova de Poartă, turcii, în 1711 și 1716, au afectat și mai puternic autonomia Principatelor Române prin instaurarea domniilor fanariote. Era, neîndoielnic, un răspuns la politica autohtonă de emancipare, dar, totodată, și o modalitate pentru Poartă de a efectua un control mai ferm asupra unei zone geopolitice, devenită atât de vulnerabilă față de o Rusie expansionistă. Fanarioții însă, în conjunctura unor războaie succesive care puneau în mișcare pe înșiși conaționalii lor din teritoriile grecești, deși aduseseră mari servicii Istanbulului, îndeosebi pe plan diplomatic, sfârșeau prin trădare. Mișcarea de eliberare a românilor de sub suzeranitatea otomană se circumscrie deci ca obiective în aceste împrejurări pline de contradicție. Ea abandonează treptat ideea inițială a lui Cantemir de cooperare cu Rusia, devenită adversarul intransigent al idealurilor naționale de stat independent și unitar.

Exponenții mișcării naționale românești folosesc din plin arma politico-diplomatică. Ei profită de faptul că, în neputința de a apăra cu armele frontierele celor două principate, însăși Poarta invoca natura specială a raporturilor ei cu acestea, anume că nu le puteau ceda pentru că le deținea prin „învoială", prin acele capitulații. Ideea aceasta era prezentată de delegații moldo-munteni, în iulie 1772 - martie 1773, la Congresul de pace de la Focșani și București, când invocau acele capitulații, *care, în fapt, le asigurau independența, solicitând nu numai unirea, ci și o garanție a statutului lor din partea Austriei, Rusiei și Prusiei. La 1774, Poarta printr-un hatișerif special confirma autenticitatea vechilor privilegii ale Principatelor Române.*

Deși ceruseră o triplă protecție europeană, Moldova și Țara Românească, timp de mai multe decenii, sunt prinse în jocul de interese politico-militare între o Poartă otomană preocupată a menține statu-quo-ul și între o Rusie dornică de a-i asimila unele din statele de sub suzeranitatea ei. În consecință, începând din 1774, Rusia dobândea un drept de a vorbi în numele Principatelor Române. Îl folosea însă nu în apărarea autonomiei acestora, ci în subminarea suzeranității, devenită acum un fel de scut proteguitor față de o anexiune urmărită cu tenacitate de Rusia. Din aceste motive, după anexarea Basarabiei, în 1812, românii revendicau tot mai insistent un statut extern bazat pe capitulațiile *voievodale, cu o garanție a marilor puteri europene.*

Temerile românilor față de o efectivă încorporare de către Rusia se accentuau îndeosebi după 1829, când Moldova și Țara Românească erau supuse de către St. Petersburg unui control efectiv, în vederea anexării. Această dominație absolută a provocat o viguroasă mișcare națională de apărare a autonomiei, concretizată în anii '30-'40 ai secolului trecut în lupta împotriva protectoratului rusesc. Apogeul acestei mișcări a fost atins în momentul revoluționar 1848, când românii din cele două principate, reactualizând capitulațiile voievodale, au sfidat puterea țaristă, arzând Regulamentul organic, prin care Rusia exercita un control constituțional asupra devenirii lor politice. Fără a renunța formal la suzeranitatea otomană, pe care o interpretau ca o legătură proteguitoare, o invocau în scopul aducerii la Dunărea de Jos a unei garanții occidentale pentru a asigura existența politică a națiunii române. Totodată, propunând un stat național prin unirea parțială sau totală a provinciilor românești, fruntașii mișcării naționale s-au pronunțat hotărât pentru substituirea protectoratului unilateral rusesc cu o garanție externă occidentală.

O asemenea tendință exprimată de români n-a stârnit ecoul sperat la 1848 datorită unor împrejurări nefavorabile, inclusiv neînțelegerii într-un Occident divizat a însemnătății unui bloc statal românesc pentru stabilirea unui nou echilibru strategic menit a contrabalansa expansiunea rusească spre Strâmtori. Dar, după ce reocupa Principatele Române, în 1848, transformând Turcia

într-un secondant al intereselor ei de putere nu numai aici, ci și în Transilvania, – unde, prin intervenția militară, țarul restaura monarhia habsburgică –, Rusia devenea pentru Occident un coșmar. Starea aceasta de spirit, justificată printr-o nouă ocupație a celor două principate, conducea la Războiul Crimeii, încheiat în 1855 printr-o campanie militară în care Franța, Marea Britanie și Sardinia luptau alături de Turcia, stăvilind expansiunea rusească într-un vast spațiu sud-est european.

Prin Congresul de pace de la Paris din 1856, Principatele Române erau eliberate de pericolul permanentelor invazii și ocupații rusești. Li se recunoștea identitatea politică proprie, potrivit capitualțiilor, *care dobândeau o consacrare internațională. Totodată, prin prevederi speciale se favoriza mișcarea politică românească în direcția constituirii unui stat național, sub garanția marilor puteri. Rezultatul era că, sub un asemenea statut extern, românii au reușit în câteva decenii să realizeze Unirea din 1859 și, îndeosebi, organizarea instituțională începând cu 1866, când se întemeia regimul politic al monarhiei constituționale. Sub garanție europeană, România își întregea treptat atributele de suveranitate, – pierdute în secolele de suzeranitate turcească și, apoi, de protectorat rusesc –, accedând spre independența deplină pe care o dobândea în 1877-1878, în contextul politico-militar al unui război antiotoman. Consacrarea acestui proces era dată de Congresul de pace de la Berlin din 1878.*

Și totuși, independența aducea nu numai mari satisfacții, ci și o profundă dezamăgire. După o cooperare militară cu Rusia, impusă de împrejurări geopolitice, România ajungea din nou la discreția acestei mari puteri. Prin regruparea strategică în jurul Germaniei și Austro-Ungariei, Rusia ieșea din chingile restrictive ale Tratatului de la Paris din 1856. Într-o atare situație dispărea și garanția privind suveranitatea și integritatea statului român. Petersburgul smulgea cele trei județe basarabene, ajungând cu Bucureștiul într-un conflict diplomatic. Țara nu mai găsea acum un sprijin extern capabil s-o ajute să-și apere patrimoniul teritorial. Cum trebuia să se procedeze în politica alianțelor externe pentru a contrabalansa agresivitatea Rusiei?

Îngrijorarea lui Xenopol și a contemporanilor lui era îndreptățită, căci, aflată la porțile României, Rusia putea deveni oricând un pericol prin dezlănțuirea demonului cuceritor ce o stăpânea, ori de câte ori nu avea în cale un obstacol de temut. Dovada a constituit-o jumătatea de secol de dominație comunistă impusă României, începând din 1944, din care nu s-a ieșit decât în 1989. Și acum, ca și în 1880, românii își pun aceeași întrebare: cum să scape deplin și definitiv de pericolul Rusiei? Soluția este însă aceeași, anume de a se îndepărta politic și militar cât mai mult de această mare putere, orientându-se hotărât spre Occident, „lipindu-se" chiar de acesta, cam în genul garanției din răstimpul 1856-1877, ceea ce este posibil după năruirea Imperiului sovietic și deschiderea unui proces de integrare euro-atlantică a întregii Europe Răsăritene, a fostelor state satelite ale Moscovei din ultima jumătate de secol.

În lumina unor astfel de îngrijorări și frământări ale României de astăzi, cartea lui Xenopol este de o mare actualitate științifică și politică. Republicarea ei este deci salutară.

București, 27.05.1997

APOSTOL STAN

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

În anul 1880, la Iași, istoricul A.D.Xenopol publica lucrarea „Războaiele dintre ruși și turci și înrâurirea lor asupra Țărilor Române", lucrare pe care o dedica mentorului „Junimii", Titu Liviu Maiorescu. Editura Albatros, în cadrul acțiunii sale de repunere într-o circulație mai largă a unor lucrări deosebit de importante pentru istoria națională a românilor, cum este în modul cel mai înalt această operă a lui A.D. Xenopol, o reeditează acum, la mai bine de un secol de la apariția ei.

Transcrierea textului s-a făcut cu respectarea, în cea mai mare parte, a grafiei autorului, cu mici excepții, cum ar fi eliminarea lui „u" final de la unele substantive sau verbe sau transformarea lui „ĕ" în „ă". Formele genitivului, ca și acordurile predicatului cu subiectul au rămas neschimbate, puținele intervenții fiind marcate prin paranteze ascuțite (< >). S-a păstrat forma de plural pentru verbele în construcții speciale, ce răspundeau unui anumit model diplomatic sau convențional-reverențial. În forma verbelor de conjugarea a IV-a, cu terminația în „i" nu s-a intervenit decât la anumite timpuri ale acestora, înlocuind pe „e" cu „i", potrivit terminației infinitului verbului. S-au aplicat însă normele ortografice și de punctuație actuale, cu excepția acelor construcții în care aplicarea acestora ar fi presupus mai mult decât o simplă chestiune de normă gramaticală.

Desigur, un asemenea sistem de transcriere a textului a lăsat loc multor inconsecvențe ale autorului în scrierea unor cuvinte sau chiar a unor nume proprii. Am considerat că, chiar fiind vorba de o lucrare istoriografică, o „actualizare" sau uniformizare forțată ar fi lipsit-o de specificul limbajului epocii în care a fost scrisă, în care arhaismele și neologismele insuficient asimilate, ca și unele regionalisme coexistă cu forme de exprimare de incontestabilă acuratețe în plan lingvistic.

În privința aparatului științific al lucrării, s-a păstrat forma originală de întocmire a notelor bibliografice, corespunzător metodologiei autorului. Pentru identificarea datelor complete ale lucrărilor citate, de multe ori nemenționate în notele bibliografice

din subsolul paginii, la sfârșitul volumului este inclusă lista bibliografică întocmită de autor la ediția din 1880, păstrându-i-se titlul inițial: „Scrierile întrebuințate". Notele bibliografice de subsol sunt marcate prin asterisc în text, cum, de altfel, au fost și în ediția autorului.

Pentru unele evenimente, personalități, aprecieri sau concluzii, am introdus Note, cu rol de completare sau explicitare a acestora, ele fiind numerotate cu cifre arabe și plasate la finalul volumului.

Elisabeta Simion

VOLUMUL I

PRECUVÂNTARE

Studiul faptelor trecute poate să ne slujască până la un punt de călăuz în cele de față și viitoare. Astfel istoria poate să devină învățătoarea politicei și să conducă de la o îndeletnicire teoretică la rezultate practice. Dacă este de interes a se cunoaște întreagă istoria unui popor, nu este mai puțin adevărat că acele fapte vor fi mai cu înrâurire asupra vieței sale de față, care vor sta în o legătură mai strânsă cu dânsa, prin urmare, acele ce vor fi mai apropiete. Cu cât istoria se îndepărtează, cu atâta ea se înalță în regiunile curat teoretice ale științei; cu cât dimpotrivă se apropie, cu atâta se coboară în sfera practică a politicei. Pentru noi românii, poate avea orice parte a istoriei noastre un interes teoretic, până și studiul oardelor barbare ce cutrierau câmpiile noastre pe vremile lui Herodot. Pentru ca interesul să devină practic, trebue însă să ne lăsăm din regiunile înalte ale științei spre sfera mai prozaică, dar mai nemijlocită a vieței actuale, trebue să ne coborâm pe calea veacurilor și să cercetăm acele înrâuriri care au hotărât mai de-a dreptul forma de față a traiului nostru. În acest înțeles credem noi că nici o parte a istoriei noastre nu poate să ne intereseze așa de nemijlocit ca acea tratată în încercările ce urmează.

De la începutul vieței noastre ca stat, am fost expuși la înrâurirea popoarelor vecine, mult mai puternice și mai mari decât noi. Viața noastră n-au fost, până în timpurile din urmă, o viață proprie, ci numai cât rezultatul împrejurărilor petrecute între puterile ce ne încunjurau. Aruncați ca o minge de la una la alta, ne duceam într-acolo încotro ne izbea o putere mai mare, fără ca să ne putem opune, prin însușia noastră greutate, unui asemenea joc. Nu numai

forma din afară a țărilor noastre, trunchietă în mai multe rânduri, a fost hotărâtă prin asemenea împrejurări, ci și viața noastră lăuntrică a fost rezultatul ciocnirei acestor puternici competitori. În veacul nostru apoi, ca și când rivalitățile puterilor protivnice, ce-și luase de câmp de bătae corpul sărmanelor noastre țări, n-ar fi fost de ajuns, se adauseră încă două noi pricini de turburări și de suferinți, trezirea naționalității noastre spre conștiința sa de popor deosebit și amestecul mai de-a dreptul a<l> Europei Apusene în daraverile Răsăritului. Dar precum fenixul pentru a reîntineri trebui să devină întâi prada flăcărilor, așa și poporul nostru trebui, pentru a intra într-o viață mai omenească, să treacă prin suferințele cele mai crâncene, să susțină, el mic și slab, o luptă de urieș cu elementele cotropitoare ce se abăteau asupra lui, tocmai atunci când, trezindu-se către o viață națională, începuse a gusta fericirea de a trăi. Cu ajutorul Apusului el izbuti a realiza până la un punct măcar idealul după care năzuește; dar cu cât propășea în această privire, cu atâta el se emancipa de sub epitropia turcească și, devenind vrâstnic, trebuia să intre în lumea cea mare, sprijinit numai cât pe propriile sale puteri.

Odată apucat pe această cale, el merse tot înainte și, prin împrejurările ce transformară în curând fața Răsăritului, el dobândi o pozițiune nouă, mai mândră, căci neatârnată, dar plină de primejdii. Până acuma soarta sa fusese legată de acea a Turciei, precum este legată luntrea de corabia la coasta căreia e atârnată. Când vasul este să se cufunde, luntrele se aruncă pe valuri spre a scăpa viețile omenești; atunci numai simt ele toată primejdia elementului pe care trebue să s-avânte, și puține scapă de peirea ce le așteaptă. Și noi suntem asemene unei luntre aruncate pe valurile turburate ale unui întins ocean. Limanul nu se vede și singura speranță de scăpare este în puterea de rezistență a neamului nostru, dovedită prin atâtea veacuri de luptă necurmată. Acuma însă când se deschide pentru noi o cale nouă și neumblată, trebue să aruncăm o ochire îndărăpt pentru ca să căutăm a trage din faptele ce au hotărât până acum mersul istoriei noastre o îndreptare pentru viitor. Să ne gândim bine, căci cea mai mică greșală poate să ne peardă. Și pentru a nu greși trebue să știm cu cine avem a face, să cunoaștem care sunt scopurile puterilor Europei față cu noi. Această învățătură nu o

putem dobândi decât din istorie, ţinând, bineînţeles, samă şi de elementele noi ce schimbă pe fie ce zi politica europeană. Numai cât combinând interesul momentului cu principiile pe care le vom vedea aplicate în privirea noastră de puterile Europei, vom putea găsi care trebue să ne fie linia de purtare faţă cu dânsele. Căci să nu uităm un lucru. Relaţiile politice între popoare sunt fatale şi necesare, iar destăinuirea lor se face numai cât în lungul curs al istoriei. Interesele momentului pot să schimbe pentru un timp linia de purtare a popoarelor unul către altul. Ele revin însă totdeauna la matca lor, ca şi râurile acele ce se umflă în primăvară prin apele dezgheţului.

Am crezut a îndeplini o lipsă arătând cu oarecare amăruntimi politica ţărilor europene faţă cu noi de la începutul atingerei noastre cu acea putere, care au avut asupra soartei noastre cea mai hotărâtoare înrâurire. Firul roş pe care am înşirat expunerea faptelor au fost acel al războaielor ruso-turce.

Ne rămâne de adus mulţămirile noastre cele mai curate domnului Dimitrie Sturza de la Scheea pentru înlesnirea ce ne-au procurat, punându-ne la îndămână bogata sa bibliotecă, cuprinzătoare de atâtea scrieri privitoare la români, cele mai multe pierdute sau uitate, precum şi domnului Bogdan P. Hasdeu pentru îndatorirea ce ne au făcut împărtăşindu-ne în manuscris cronica needită a lui Zilot Românul[1].

Autorul

INTRODUCERE

Așezarea geografică a românilor au hotărât în mare parte mersul istoriei acestui popor. Împărțirea lor de ambele laturi ale Carpaților a dat naștere dezbinării politice în care se găsesc; locuința lor pe cursul Dunării de Jos, pe de-o parte, le-a păstrat naționalitatea, pe de alta, i-au expus la niște înrâuriri în mare parte dăunătoare dezvoltării lor.

Românii sunt așezați în partea răsăriteană a Europei, peste care, în vremile veacului de mijloc, s-au lățit popoarele slavone care au pătruns până prin centrul și sudul acestei părți a lumii, în Boemia și Grecia. În marea aceasta de slavi se găsește aruncată ca o insulă națiunea română. Din această pricină, românii au fost în toate timpurile puternic înrâuriți de slavoni; de aici provine elementul slavon în limba, obiceiurile și biserica noastră și numai elementul latin fu în stare să învingă această puternică înrâurire, să stăruiască după veacuri și să dea naștere unui popor nou de viță romanică. Dar o atare înrâurire ca una ce a fost neconștiută a fost spre binele nostru. Ea ne-a făcut ceea ce suntem astăzi, un popor nou, cu dreptul de năzuință la viață, la dezvoltare și civilizație. Ea a șters de pe noi acea decădere cumplită în care căzuseră romanii, strămoșii noștri, precum în Apusul Europei au șters-o germanii, dând naștere popoarelor romanice, pe care cu drept cuvânt le privim ca frați[2]. N-am fost însă supuși numai acestei înrâuriri neconștiute, ci, după ce popoarele slavone s-au trezit, ele au început a lucra cu conștiință asupra noastră și această lucrare s-au arătat a nu fi întotdeauna spre folosul nostru. Astfel, Bulgaria, Galiția, Polonia și, în sfârșit, Rusia veniră una după alta să s-amestece în trebile noastre lăuntrice și hotărâră în mare parte împrejurările istoriei noastre. Din toate aces-

te țări nici una însă nu avu o înrâurire atât de însemnată ca Rusia, mai întâi, din cauza întinderii și puterii acestei împărății, apoi, fiindcă, producându-se în un veac mult mai înaintat, putea să iee în slujba sa toate luminile și toată ghibăcia politică ce caracterizează timpurile moderne.

Din toate țările Europei, Rusia era până mai odinioară singura putere ortodoxă neatârnată. De la cucerirea Imperiului bizantin prin turci rămase asupra Rusiei dreptul și îndatorirea de a apăra Biserica Creștină Răsăriteană împotriva otomanilor, care, după ce puseră mâna pe Constantinopole, pe de-o parte, voiau să se întindă spre Apusul Europei, pe de alta, spre Răsăritul ei, precum o dovedesc prea bine desele lor încăerări cu polonii, supunerea cazacilor și tătarilor supremației lor.

Noi eram niște popoare ortodoxe căzute prin împrejurări tot sub supremația turcească. Apropiindu-se Rusia de noi, era cu neputință ca să nu trezim în ea un fel de simpatie, ca unii ce ne închinam aceluiași Dumnezeu și zăceam, împreună cu multe alte milioane de creștini, sub jugul otoman. În numele crucii, Rusia întreprinse lupta cea seculară împotriva închinătorilor lui Mohamed și la umbra ei putu să dezvolte cu deplină îndrăzneală politica sa de cucerire.

În războaiele ce în curând se încinseră între ruși și turci poziția noastră ajunse a fi din cele mai grele. Așezate între aceste două popoare, țările noastre deveniră în curând câmpul de luptă al celor doi puternici rivali și suferiră foarte mult din această pricină. Dar înrâurirea cea mai însemnată veni din urmările politice ce niște asemene războaie avură și care se resfrânseră toate asupra noastră. A spune istoria acestor războaie și înrâurirea ce ele avură asupra stării țărilor noastre este scopul cercetărilor ce urmează.

RĂZBOIUL DIN 1711. BRÂNCOVEANU ȘI CANTEMIR

I

Cele dintâi atingeri ale românilor cu rușii

Rușii începuseră a intra în legături cu Poarta încă de pe timpul sultanului Baiazet II[3]. Atunci întâlnim pentru întâia oară ambasade ale marelui principe al Moscoviților Ivan III[4] în Constantinopole, care cer pentru neguțitorii ruși siguranța comerciului (1495-1499). Privilegiile neguțitorilor ruși fură întărite de Selim I[5] (1514-1520), care însă refuză de a mijloci încheerea unei păci între ruși și tătarii Crimeei[6]. Dacă însă până atunci relațiile între aceste două puteri fusese<ră> îndestul de pacinice, deși foarte reci, ele încep a se înăspri din pricina a două popoare ce locuiau între ele: cazacii și tătarii care, trăind numai din prădăciuni, pustiau mai în fiecare an Rusia și Polonia, țările cele mai apropiete de dânșii. Rușii, pentru a răzbuna pustiirile suferite, mai ales de la tătari, se organizau în bande de voluntari care devastau, la rândul lor, țările turcești de lângă Marea Neagră, astfel că prin aceste frecări mutuale izbucnise într-un mod indirect un adevărat război între Rusia și Turcia. În anul 1565, sultanul Selim II[7] voește să unească prin un canal Donul cu Volga, pentru a-și deschide un drum mai ușor către Persia. Rușii, temându-se de aceste lucrări ale turcilor la marginea imperiului lor, atacă cu armele lucrătorii canalului, îi împrăștie, ucigând și trupele ce erau puse spre paza lor. Apoi, luând ei rolul de tânguitori, trimit chiar în anul următor o ambasadă la Constantinopole care avea să se jăluiască de vecinicele năvăliri ale tătarilor, și această ambasadă

este foarte bine primită de turci, care învăţaseră a cunoaşte în ruşi o putere respectabilă. Statele apusene ale Europei, care erau în lupte cu turcii, şi mai cu osebire veneţianii[8], căutau prin toate mijloacele a trage pe ruşi într-o legătură împotriva turcilor, duşmani comuni ai creştinătăţii, şi lucru curios! de pe atunci încă ambasadorii veneţiani nu puneau o valoare atât de mare pe puterea materială a Rusiei, cât pe acea morală, ce izvora din comunitatea ei de religiune cu popoarele din Turcia. Astfel, Giacomo Soranzo în o scrisoare către Senatul veneţian din 1576 se exprimă în modul următor: „Sultanul se teme de Moscovit din pricină că acel mare duce este de biserica grecească ca şi populaţiunea din Bulgaria, Moreea şi Grecia, care-i este devotată în gradul cel mai mare, fiindcă se ţine de acelaşi rit grecesc şi va fi întotdeauna gata a lua armele în mână şi a se răscula, pentru a se libera de sclăvia turcească şi a se supune stăpânirii lui*. Pe atunci, ruşii recunoşteau încă patriarchul din Constantinopole de cap al bisercii lor şi aveau legături în peninsula Balcanului care îndreptăţeau apreţuirile ambasadorului veneţian; aşa tributul pe care mănăstirile Muntelui Athos îl plăteau Porţii se dădea din bani ruseşti şi călugării din Muntele Sionului primeau de la marele principe un ajutor de 500 de galbeni pe an. Şi cu toate aceste, ruşii, deşi cercaţi de mai multe ori din partea Veneţiei a întreprinde ceva împotriva turcilor, nu voesc să se lege la nimic în această privire. Politica pacinică a ruşilor în privinţa Porţii era motivată de încurcăturile Rusiei în războaie cu Polonia şi cu Suedia. Nu numai atâta; dar în anul 1642 ruşii privesc cu nepăsare recucerirea Azovului de către turci din mâna cazacilor care-l stăpâniseră vr'o cinci ani de zile, şi nu îndrăznesc a declara război turcilor pentru stăpânirea acestei importante cetăţi. Se zice că ţarul Mihail Romanov[9] ar fi fost oprit de la un război cu turcii şi prin sfaturile voievodului Moldovei Vasile Lupu, care-i arătă că, în caz de război,

turcii ar măcelări îndată pe toți închinătorii bisericei grece din Imperiul otoman și că, desigur, proteguitorul lor firesc, țarul rușilor, n-ar voi cu nici un preț să ajungă la un asemene rezultat pentru plăcerea de a sprijini pe hoții de cazaci în posesiunea Azovului*.

În anul 1645 vine la tronul țarilor Alexei Romanov[10] care îndrumează o politică mai activă împotriva turcilor. Tătarii atăcând cetatea cazacilor Tschigrinul și aceștia cerând în zadar ajutor de la Poartă, se întorc cătră ruși, care se grăbesc a le da ajutor, și rușii, prin mijlocirea tătarilor, pun chiar mâna pe Tschigrin (1676). Din această pricină, turcii le declară război în anul următor, 1677, și atacă Tschigrinul; dar sunt respinși cu mari pierderi și în genere acest război fu atât de defavorabil turcilor, încât ei singuri caută a încheia pacea de la *Radzim* (1681). Prin această pace, rușii dobândesc Kievul și Ucraina; cetăți să nu se zidească nici de-o parte, nici de alta între Bug și Nipru; tătarii să fie opriți de la prădăciuni în Rusia; turcii recunosc țarului titlul de împărat și locuitorilor Rusiei libera peregrinare la Ierusalim.

Cătră același timp cade și întâia apropiere a rușilor de țările noastre. Anume, izbucnind în anul 1672 un război între turci și poloni, Ștefan Petriceicu, domnul Moldovei, și Grigorie Ghica, domnul Munteniei, sunt orânduiți de turci ca să apere cetatea Hotinului împreună cu armata turcească. Fiind însă că turcii scosese vorba că, pentru a apăra mai bine această importantă cetate contra puterii Nordului, trebue să așeze în ea un pașă, domnii români, spre a scăpa de acest pericol care făcea de prisos domnul din Moldova, se înțeleseră a se da în partea leșilor și intrară în corespondență cu aceștia, chemându-i să vie mai în grabă asupra Hotinului și făgăduindu-le a trece în focul luptei de la păgâni la dânșii**. Domnii români caută mai întâi prin sfaturi să facă rău turcilor, îndemnându-i

---

** Ci ei ca cei cu nevoe, s-au sfătuit ei în de ei Grigorie Vodă cu Petriceicu Vodă să se închine la leși, să stee cu toții să bată pe turci, ca se nu apuce a se așaza în cetatea Hotinului pașă, precum se așezase în Camenița; *că așezându-se în Hotin pașă, de aici în Moldova n-are de ce domni Domn*. Și ajungându-se cu leșii, ci ei chemau să vie mai curând că ei încă vor ținea cu dânșii asupra turcilor; deci leșii au primit cu bucurie și îndată s-au pornit asupra Hotinului". (Ioan Neculce, p. 223.)

a se retrage la loc larg și a nu se bate din șanțuri, lucru la care n-ar fi bine deprinsă oastea împărătească, pentru a face astfel pe turci să părăsească Hotinul fără luptă. Nereușindu-le acest meșteșug, ei așteaptă sosirea leșilor „până au venit aproape de șanțurile turcilor și stând leșii vitejește s-au și închinat Petriceicu Vodă și Grigorie Vodă împreună cu oștile lor la leși și s-au amestecat cu leșii, și au și început cu toții asupra turcilor a-i tăia*. Bătând leșii pe turci la Hotin în 11 noemvrie 1673, domnii români se pusese<ră> prin trădarea lor în o pozițiune cu totul falșă față cu turcii și ei sunt nevoiți a căuta acuma sprijin în contra păgânilor la principii creștini și cel întâiu care se înfățișă în ochii lor fu țarul rușilor. Pe la începutul anului următor, în mai 1674, ei trimit la Moscova un călugăr rus din Sfântul Munte, pe ieromonacul Teodor ca să se închine rugându-se de Maiestatea Sa Imperială ca „să le dea ajutor spre a-i apăra și scapa de suferințe". Țarul Alexei, văzând această închinare, ordonă trimiterea oștilor pentru apărarea Moldovei și a Munteniei și cere de la principii acestor țări ca să trimită „spre mai bună asigurare pe cei mai credincioși din cler și boeri care să încheе convențiunea pe baza căreia trebue să remână în supunerea împăratului". Condiția pe care o pune țarul primirei acestei închinări a *suveranilor* Moldovei și Munteniei, cum îi numește el de repetite ori în acel proiect de tratat, este ca ei să nu fi supus încă regelui Poloniei, pentru a îndepărta astfel pricini de neînțelegeri între Rusia și Polonia, făgăduindu-le ca după săvârșirea jurământului de supunere să-i apere cu oștirile sale de dușmanii sfintei cruci și să le dee și ajutor bănesc**.

O a doua încercare de legătură cu rușii se face de către Constantin Șerban Cantacuzino. Acesta fiind pretendent la tronul Munteniei pe când se suise aice Duca în anul 1674, se refugiase în Polonia și aștepta să fie numit domn. Văzând el că în războiul ce izbucnise între Liga Sfântă și împărăția turcilor, Țările Române sufereau cele mai mari asupriri din partea turcilor, cerându-li-se, pe

lângă ajutor de oaste și nenumărată zaharea, salahori pentru ridicarea de cetăți, care și căruți pentru transporturi și altele multe*; pe de altă parte, văzând el că turcilor le merge foarte rău în acest război și temându-se ca învingând nemții să nu cadă țara sub aceștia, se îndreptă iarăși către speranța creștinilor asupriți, țarul rușilor, și în 15 noemvrie 1688[11] trimite pe arhimandritul Isaia din Muntele Athos la Curtea din Moscova, cerând a se închina. Maiestatea Sa Imperială făgăduiește „pentru numele Sfintei Biserici a Răsăritului" a ajuta pe munteni ca să scape „de sub jugul tiraniei sub cuvântul uneia și aceleiași religiuni creștine". Maiestatea Sa împăratul făgăduiește deocamdată ajutor în contra hanului Crimeei, dușmanul cel mai neîmpăcat al creștinilor și mâna dreaptă a turcului în toate întreprinderile, cu condiție însă și acuma ca și în tratatul cel dintâi ca „să vă țineți tari și nestrămutați și la alte state să nu vă anecsați, nici să vă supuneți; și acte afirmative de supunere să nu faceți și să nu săvârșiți făgădueli și jurăminte de supunere". Pentru a cunoaște mai în grabă răspunsul voievodului la aceste condițiuni, țarii Ioan și Petru[12] trimit un înadins cu arhimandritul Isaia la Șerban Cantacuzino, care însă pare că n-au mai adus nici un răspuns, căci Șerban au murit puțin timp după aceea (29 oct. 1689)**.

În acest de al doilea tratat se poate vedea că rușii puneau în practică observarea ambasadorului venețian reprodusă mai sus, începând a se privi ca apărătorii firești ai creștinilor asupriți. Că acest element vital al politicei lor le-ar fi venit în gând și fără intervențiunea noastră este mai mult decât sigur. Nu mai puțin adevărat este însă că noi prin cererile noastre i-am îndemnat întâi la punerea în lucrare a acestei idei care, ca dreaptă răsplată, trebuia să ne devină atât de dăunătoare nouă, provocatorilor ei.

Dacă însă până acuma supunerea românilor împărăției rusești rămăsese mai mult în stare de proiect, acesta începe a se pune în lucrare de către țarul Petru cel Mare în războiul deschis împotriva turcilor în 1711.

** Tratat între Șerban Cantacuzin și Ioan și Petru, țarii Rusiei, în: Mitilineu, *l. c*, p. 71.

II

Războiul din 1711

Acest mare principe, îndată ce se sui pe tron, recunoscu că o împărăție mare ca acea a Rusiei, fiind închisă din toate părțile dinspre mare, era împiedicată în chipul cel mai serios în dezvoltarea comerțului său, mijlocul cel mai puternic de îmbogățire a popoarelor. El se hotărî deci cu orice preț a deschide Rusia înspre cele două mări mai apropiete, Marea Baltică înspre Miazănoapte și Marea Neagră înspre Miazăzi. Pentru a-și deschide drumul înspre Marea Baltică, trebuia să cucerească niște țări ce erau în stăpânirea Svediei. Spre acest scop el se uni cu Polonia și Danemarca contra tânărului rege al Svediei Carol XII. Pentru a-și deschide calea în Marea Neagră, el întreprinde expedițiile sale împotriva Azovului. Turcii însă știau foarte bine că de la stăpânirea Azovului atârna în mare parte liniștea împărăției lor. Ei văzuse pe timpul domniei cazacilor și a dușmăniilor lor cu Poarta că aceștia în puține zile puteau cu corăbiile lor să amenințe chiar Constantinopolea. Cu cât mai mult trebuiau să se teamă ca această însemnată cetate să nu încapă în mânile unui dușman mai puternic și mai organizat? Tocmai această teamă însă se împlini; căci, după ce Petru cel Mare face în 1695 o expediție zadarnică împotriva Azovului, în a doua expediție din 1696 el reușește a-l cuceri. De îndată preface toate moscheele din cetate în biserici și serbează cu mare pompă sfințirea Mitropoliei, consfințind astfel și în mod religios izbânzile pravoslavnicului său popor. Cum pune mâna pe Azov, el ie măsurile cele mai energice pentru înființarea unei flote; mărește și întărește portul de la Taganrok, impune fiecărui proprietar de 10 mii șerbi să contruiască câte o corabie, nescutind nici chiar pe clerici de la o asemenea îndatorire, cere de la Veneția mărinari și constructori de corăbii care în curând fac să plutească pe apele Mării Negre 14 corăbii mari, 9 galere și 40 de brigantini. Turcii, deși vedeau cu cea mai mare nemulțămire această propășire a Rusiei, totuși erau nevoiți să lese războiul cu această țară mai cu totul pe mânile tătarilor, căci ei pierduseră marea bătălie de la Zenta (1697)[13], care

merse înaintea păcii de la Carlowitz (1699) ce lovi atât de serios în puterea lor. .

Îndată după pacea de la Carlowitz între Veneția, Germania, Polonia și Turcia, se încheie o pace și cu Rusia, și însărcinatul din partea Rusiei cu tratarea de pace merge pe o corabie rusească la Constantinopole. Teama cea mai mare a turcilor, stăpânirea rușilor asupra Mării Negre, se înfățișă astfel într-un chip văzut și oarecum viu înaintea ochilor otomanilor. În 25 iulie 1702 se iscălește tratatul de pace, în care, între altele, se recunoaște corăbiilor de negoț rusești dreptul de a trece prin Dardanele, celor de război dreptul de a naviga pe Marea Neagră. Azovul rămâne al Rusiei care se îndatorește însă a dărâma cetățile de la Nipru; țarul este scutit de tribut către hanul tătăresc și se consfințește încă o dată libera peregrinare a rușilor la Ierusalim. Care era scopul lui Petru cel Mare în acest tratat, se vede foarte limpede, anume: stăpânirea Mării Negre, după cum era pe atunci și părerea obștească a Europei asupra întreprinderilor acestui monarch, care se vădește din o scrisoare a lui Leibnitz[14] către prietenul său Thomas Burnet; „El (adică Petru) gândește numai a neliniști pe turci; plăcerea lui cea mare este marina, pe care a învățat-o fiindcă are de scop a se face stăpân pe Marea Neagră"*.

Încercarea lui Petru cel Mare de a cuceri provinciile de la sudul golfului de Finlanda, Estonia, Livonia, Carelia și Ingria de la svedezi, prin o alianță cu Polonia și Danemarca, 'lu încurcă într-un război cu Carol XII, regele Svediei. Un talent militar neașteptat se dezveli în tânărul principe, și rușii primiră la Narva[15] o lovitură de care erau să se sfarme toate planurile lui Petru. În loc însă de a se folosi de această izbândă, Carol XII se întoarce împotriva regelui August II[16] al Poloniei și dă timp lui Petru nu numai de a recâștiga Ingria și Carelia prin mai multe izbânzi dobândite asupra generalilor lui Carol, dar lasă chiar pe Petru cel Mare să arunce în țerile de-abia cucerite temelia viitoarei capitale a împărăției rusești.

Carol XII, după ce bate pe regele Poloniei August II, se

întoarce iarăși împotriva lui Petru, apucând de astă dată de-a dreptul spre Moscva, prin Ukrania, înșelat, pe de-o parte, prin făgăduințele de ajutor ale lui Mazeppa[17], hatmanul cazacilor, pe de alta, prin așteptarea de a găsi în o țară îmbelșugată hrană îndestulătoare pentru oastea sa. Petru pune însă să pustieze Ukrania, încât oastea lui Carol cade curând în cea mai grea lipsă. Mazeppa pe care regele Svediei își puse atunci toată așteptarea, aduce acestuia bani îndeajuns, dar hrană nu. O foamete cumplită începe a secera cu miile soldații lui Carol, care-și vede în curând armata redusă la jumătate din ceea ce era, fără cai, suferind de lipsă și de frig în mijlocul unei ierni foarte grele. Dar încăpățânatul Carol, în loc de a urma sfaturile generalilor săi și chiar ale lui Mazeppa, care cunoștea locurile, și a se întoarce înapoi, hotărește a merge înainte cu orice preț și ajunge, în sfârșit, mai cu totul pierdut sub zidurile cetății Pultava. Asaltul dat nu reușește și Carol XII trebuie să se hotărască la un asediu în regulă. Petru, însă, vine cu o armată numeroasă și bine pregătită în ajutorul cetății sale și, după o luptă teribilă, învinge cu totul oastea lui Carol, omorându-i vreo 9000 de oameni și prinzând mai pe toți cei ce rămăsese<ră> în viață. Carol XII scapă cu vreo 1500 de ai săi și fuge în Turcia.

Carol, primit foarte bine de autoritățile turcești, se așază în Bender de unde trimite o scrisoare sultanului, în care, între altele, îi spune că „deosebitele cetăți pe care Petru le ridicase la Don și Marea Azowului, precum și înjghenarea unei mari flote dau îndestul pe față planurile sale cele dușmănești împotriva împărăției voastre", căutând prin asemenea vorbe să pregătească pe sultanul pentru propunerile sale de mai pe urmă. Dar și rușii nu încetează prin ambasadorul lor de a combate stăruințele regelui svedez. Prin silințele lui Tolstoi[18] se reînnoiește în 1709, noemvrie, tratatul de pace între Rusia și Turcia, prin care se prevede modul cum turcii să facă pe Carol XII să iasă din statele lor. Uneltirile lui Carol XII reușesc însă a schimba pe marele vizir de atunci, punând în locu-i pe Baltagi-Mohamed Pașa, care, fiind un om foarte pornit, era mult mai ușor de ademenit la un război cu Rusia. Petru atunci trimite o scrisoare sultanului în care se jăluește de purtarea Turciei față cu dânsul, prin sprijinul dat și făgăduit lui Carol; că el este aliat regelui August și nu va permite ca acesta să fie supărat de vreun dușman,

cu atât mai puțin de Carol, dușmanul lor comun, punându-i în o a doua scrisoare, ca [o] condiție a mănținerii păcii, îndepărtarea lui Carol din statele sale. Turcii, pe de altă parte, erau întăriți în tendințele lor războinice prin vuietele răspândite în mare parte de regele Svediei, despre uneltirile rușilor; că aceștia ar căuta să atragă în partea lor pe domnii Moldovei și ai Valahiei; că încearcă a revolta pe creștinii din Albania și altele de aceste. În urma unei ședinți solemne a divanului, în care războiul cu Rusia este hotărât, ambasadorul Rusiei este aruncat în închisoarea de la Șapte Turnuri. Petru atunci se hotărăște a declara război Turciei.

În manifestul publicat de Petru pentru îndreptățirea acestui război se află un loc care aruncă o lumină foarte vie asupra politicei rusești; anume, după ce Petru atinge prin câteva cuvinte creșterea puterii otomanilor și întinderea lor în Europa, el arată cum o mulțime de creștini „greci, valachi, bulgari și serbi gem sub jugul barbarilor și dovedesc prin adânca lor miserie cât se țin turcii de tratatele lor"*. De pe atunci vedem deci cum politica rusască căuta să ascundă adevăratul țel al războaielor sale cu turcii, creșterea puterii sale în Răsărit, sub o mască fățarnică, eliberarea creștinilor de sub jugul mahometan. Petru cel Mare, precum este cel dintâi care avu gândul a deschide Rusia dinspre marea, este și cel dintâi care întreprinse împotriva Turciei războiul sfânt, o adevărată cruciată în aparență, în care rușii se arătau că luptă numai pentru comunitatea religiei și-și varsă sângele cel mai scump al copiilor lor pentru o cauză neinteresată, pe când în realitate ei, prin acest pretext ipocrit, căutau să-și facă interesele lor cele mai de căpitenie.

Caracterul de sfânt al acestui război se vede și din pregătirile lui. În 21 fevruarie 1711 se ține în Catedrala din Moscva o serbare religioasă în fața țarului. Două regimente din gardă erau înșirate înaintea bisericei și în locul steagului lor cel obicinuit purtau unul roș cu inscripția: „În numele Mântuitorului și al Creștinătății." Deasupra acestei inscripții se afla o cruce încunjurată de raze cu legenda: „in hoc vinces."[19] Petru era atât de sigur pe victorie, încât

el spunea adeseori „că vra să fie îngropat în Constantinopole". Din aceasta se vede că Petru avea, desigur, în gând cucerirea Constantinopolei și poate chiar restatornicirea Imperiului bizantin.

III

Petru cel Mare și Cantemir

Dintre motivele pe care Poarta credea că le are împotriva Rusiei, pentru a se purta dușmănește față cu ea, unul era adevărat, anume atingerea țarului Petru cu domnii Moldovei și ai Munteniei. Pe atunci domnea în Moldova Dimitrie Cantemir (începutul anului 1711) și în Muntenia, Constantin Brâncoveanu (1689-1714)[20]. Constantin Brâncoveanu, ca mai vechi, pare a se fi înțeles cu rușii mai de timpuriu*. Cel puțin numai din această pricină ne putem explica pentru ce turcii voiau numaidecât a-l scoate din scaun și chiar însărcinase pe Cantemir cu executarea acestui plan, făgăduindu-i domnia Munteniei, iar în Moldova să pună un alt domn recomandat de dânsul**. Brâncoveanu simțind aceste uneltiri, se născu între el și Cantemir o ură din cele mai neîmpăcate. Brâncoveanu era însă nehotărât în ceea ce privea legătura cu rușii. Inima sa îl trăgea înspre Petru și el apucase a făgădui rușilor 30.000 oști și zaharea îndestulătoare***, pentru care primise de la aceștia 300 de pungi de bani; interesul însă îi spunea să nu se prea înainteze până nu va vedea cum merge războiul încins între ruși și turci, pentru a se da apoi în partea celui mai tare. Împărțit astfel între iubire și interes, Brâncoveanu urmă o politică îndoioasă care la urma urmelor trebuia să-i pricinuiască nenorocirea sa. Aceasta însă fu grăbită și hotărâtă prin următoarea împrejurare: la curtea lui Brâncoveanu era un boier, spătarul Toma Cantacuzino[21], care, nădăjduind să se facă domn Munteniei cu ajutorul rușilor****, trecu fățiș la Petru cel

Mare cu o parte din oaste și, cerând de la acesta un corp de armată, merse împreună cu generalul Reni și luă Brăila. Văzând aceasta, Brâncoveanu se spărie, căci el voia să dea ajutor rușilor numai pe *ascuns*, pentru ca la întâmplare de înfrângere a lor să se poată îndreptăți înaintea turcilor. Supărându-se foarte mult pentru această părtinire fățișă a lui Toma spatariul către ruși, el se hotărî, pentru a nu da Porții nici un soi de prepus, a rupe orice legătură cu rușii, trimise zahareaoa ce o adunase la oștile turcești și, pentru a fi cu conștiința împăcată, înapoi rușilor cele 300 de pungi de bani primite de la dânșii*.

Nu așa Cantemir; îndată ce el se puse în legătură cu rușii, se dădu lor cu tot sufletul său și nu se gândi decât la mijlocul de a-i sluji în interesele lor[23]. De aceea, și rolul lui Cantemir în acest război este mult mai însemnat, căci a dat politicei rusești prilejul de a se desfășura în toată întregimea ei.

Cantemir urmase în domnie lui Neculai Mavrocordat[24]. Când acesta fu mazilit, el se duse la Poartă și, trecând prin Galați, se întâlni cu Cantemir care se întorcea de la Țarigrad, și între ambii domni, cel fost și cel viitor, se făcu o legătură întărită prin jurământ, că adică Cantemir să nu dee voe boerilor a pârî pe Neculai Mavrocordat pentru administrația sa, iar Neculai Mavrocordat să sprijine la Poartă domnia lui Cantemir și dacă ar vroi să capete vreo domnie apoi să fie acea a Munteniei, și nu a Moldovei. După ce Mavrocordat merge la Constantinopole și vede că nu poate dobândi domnia Munteniei, el voește a se întoarce în Moldova și pârește pe Cantemir la Poartă că „el când au venit în țara Moldovei, au găsit mai bine jumătate de boeri haini la muscali și prinzendu-i i-au închis, ear Dumitrașcu Vodă cum au luat domnia au și răpezit de olac înainte și i-au slobozit pe toți și încă pe care era mai mare hain l-au făcut caimacan**. Dar și Cantemir auzind de uneltirile lui Neculai Mavrocordat trimite pe mai mulți boeri la Poartă spre a pârî pe fostul domn, și vizirul, crezând mai degrabă aceste pâre decât acele ale lui Mavrocordat, pune să-l urmărească pe acesta. Cantemir

dimpotrivă, fiind pus de curând domn în Moldova, se bucura încă de toată încrederea Porții și pe această încredere se și razimă el, pentru a înșela pe turci. Spre a acoperi mai bine uneltirile sale cu Rusia, el cere voie de la Poartă ca „să se facă că se ajunge cu muscalii și ce ar vedea și ce ar înțelege de toate să facă știre Porții"*. Astfel, înșelând pe turci, el putea să intre în înțelegere chiar fățișă cu rușii, turcii crezând pe Cantemir că se preface numai pentru a „iscodi" pe dușmanii lor. Nu numai atât, dar Capu-Chihaia lui Cantemir din Constantinopole, unul Iano, lua scrisorile ambasadorului rusesc ce era aruncat în închisoarea Celor Șapte Turnuri și le transmitea lui Cantemir, iar acesta le trecea țarului.

Înainte ca rușii să intre în țară, Cantemir, voind să-și asigure poziția lui față cu Petru, încheie cu el prin Luca Visternicul un tratat[25] care este reprodus de Ioan Neculcea, hatmanul lui Cantemir, deci unul din oamenii care puteau mai bine să cunoască împrejurările. Iată cuprinderea acelui tratat:

I. „Țara Moldovei cu Nistru să-i fie hotarul și Bugeagul cu toate cetățile tot a Moldovei să fie; numai deodată prin cetăți să așeze moscalii oșteni până s-a întemeea țara, ear apoi să lipsească oastea moschicească.

II. Bir să nu plătească țara nici un ban.

III. Pe Domn să nu-l mazilească împăratul până la moarte și pe urmă din fiii lui să fie pe carele și l-ar alege țara.

IV. Neamul lui să nu easă din domnie; numai când s-ar haini sau și-ar lepăda legea, atunci acela să lipsească și să se pună din frații lui.

V. Pe boeri să nu i mazilească Domnul din boerie până la moarte, sau cu mare vină să-i scoată.

VI. Vama ocnei și altor târguri să fie venitul Domnilor; ear altă dare să nu fie.

VII. Mazilii și mănăstirile să-și stăpânească ocinile, moșiile și vecinii săi și să-și iee și desetina de stupi și de mascuri și goștina de oi de pe moșiile sale.

VIII. Zece mii de oaste să fie gata în țară și împărăția să le dee

leafă din visteria împărătească din Stoliţa.

IX. Din moscali să nu se amestece la boeriile Moldovei, nici să se însoare în ţară, nici moşii să nu cumpere.

X. Domnul pe boeri să nu fie volnic a-i perde orice greşală ar face, fără sfatul tuturor şi iscălitura Mitropolitului".

Câteva condiţii lăturalnice priveau la întâmplările războiului ce era să se înceapă: „pace moscalul cu turcul să nu facă, ear de s-ar întâmpla să facă pace, şi să rămâe Moldova tot sub stăpânirea turcească, atunci să aibă împăratul moschicesc a da lui Dumitraşcu Vodă două părechi de curţi în Stoliţa şi moşii pentru moşiile din Moldova şi cheltueală pe zi în toată viaţa lui şi oamenii lui să nu i lipsască; şi de nu i-ar plăcea acolo şi s-ar trage într-altă ţară creştinească volnic să fie a merge"*.

Acest tratat este un document pe cât de însemnat, pe atât şi de curios. El destăinueşte întreaga politică a lui Petru şi putem adăogi politica rusească în privirea noastră; el ne arată într-un mod precis şi lămurit care au fost de la început tendinţele Rusiei asupra ţărilor şi naţionalităţii noastre şi, cine ştie cu câtă statornicie ruşii urmăresc politica lor, nu se va mira dacă va vedea că şi astăzi predomnesc în raporturile lor cu noi aceleaşi principii.

Mai întâi acest tratat, deşi încheet între două ţări ce până atuncea nu fusese în nici o legătură mai strânsă, în loc de a se mărgini la relaţiunile lor din afară se îndeletniceşte în mare parte cu acele lăuntrice, cu poziţia boerilor, cu dările ce domnul va fi învoit a pune, cu drepturile mănăstirilor şi altele de aceste. Se vede bine în această orânduire a trebilor lăuntrice, pe de-o parte, nevoea unei ţări mici, când intră în legătură cu o puternică împărăţie, de a-şi asigura starea sa împotriva unor viitoare încălcări; pe de altă parte, se vede nu mai puţin tendinţa Rusiei de a regulamenta această stare, de a substitui, cu un cuvânt, suzeranităţii Turciei, protectoratul său; căci dacă Turcia se amestecase în trebile din lăuntru ale ţării în mod abuziv, Rusia voia să se amestece pe baza unui drept, şi acest drept

era consfinţit prin tratatul cu Cantemir.

Un alt punct însemnat este aşezarea moştenirei în domnie în locul alegerii ce fiinţase până atunci. Fiind însă că în ţară era o mare partidă de boeri ce era protivnică acestei înnoiri, partidă condusă de Iordachi Ruset[26] vornicul*, apoi împăratul încuviinţă boerilor dreptul de a alege cel puţin dintre fiii domnului reposat. Aceasta era, fără îndoială, un bine pentru ţară; dar condiţia fusese admisă după cererea anumită a lui Cantemir care voia să tragă măcar atâta folos din unirea sa cu ruşii**. Cât de interesat era însă Petru de a-şi atrage şi pe boeri în partida sa, se vede din articulele care hotăreau privilegiile boerilor şi care, desigur, nu au fost introduse în tratat după cererea lui Cantemir.

Partea însă cea mai de samă a întregului tratat este cuprinsă în art. VIII, care prevede întreţinerea unei armate moldovene pe socoteala vistieriei ruseşti, precum şi condiţia cealaltă ca până când se va întemeia oştirea moldovenească să fie cetăţile ei ocupate de „osteni moschiceşti", cuprinsă în art. I. Prin această condiţie, Rusia tindea la o şerbire directă a Moldovei. Căci oricine înţelege de la sine ce ţintă şi scop putea să aibă ocuparea cetăţilor moldovene de oştirile ruseşti, „până la întemeerea ţerii", un termin aşa de nehotărât; apoi dacă Rusia se oferea cu atâta generozitate a plăti din vistieria sa oastea moldovenească, desigur că cu aceeaşi neinteresare s-ar fi oferit a-i face şi educaţia ei militară, pentru care iarăşi se înţelege că trebuia numaidecât să pună în fruntea ei comandanţi ruşi. Ce era însă să devină domnul Moldovei în mijlocul unei armate, chiar naţionale, plătite şi comandate de ruşi? Desigur că numai un instrument în mânile politicei ruseşti. Şi apoi în asemene împrejurări ce valoare se mai poate pune pe articolul care asigură moldovenilor neamestecarea moscalilor în boeriile ţării, oprirea lor de a se căsători în ţară sau de a cumpăra moşii? Un tratat nu este decât o învoială momentană care se poate schimba după împre-

jurări. Văzând rușii Moldova căzută sub dânșii, nu s-ar fi grăbit ei oare de a înlătura cât mai curând singura stavilă a rusificării ei, chiar dacă i-am presupune cu îndestulă bună-credință pentru a respecta tratatul încheet! Sub turci oricât de rău stătea țara, tot nu fusese prefăcută în pașalâc turcesc. Prin tratatul lui Cantemir, Moldova devinea numaidecât un adevărat guvernământ rusesc.

IV

Românii și Rușii

Pentru a înțelege cum un asemene tratat era cu putință să fie încheet de un domn moldovan, trebue să ne străpurtăm cu mintea pe la începutul veacului al XVIII-lea. În ce stare se afla Moldova pe atunci? Conștiința națională dacă nu dispăruse cu totul, era desigur în ajunul de a se stinge sub domniile cele ce se schimbau mai pe fiecare an și care, nereprezentând decât interese personale, rupsese<ră> orice legătură între domn și popor și, prin aceasta, dăduse o lovitură de moarte vieței naționale a Moldovei. Trecuse<ră> acum timpurile acele în care domnul și națiunea se simțeau ca un singur tot, în care interesul unuia era strâns legat de interesul celeilalte, în care cuvântul de patrie, identificându-se cu acel de moșie, domnul își apăra țara lui ca proprietatea sa cea mai scumpă. Moșie era țara și acum; dar domnii, în loc de a fi proprietarii ei și de a simți durere pentru dânsa, erau numai niște arendași, care căutau prin toate mijloacele să se folosască din exploatarea ei.

Un singur lucru mai rămăsese de la străbuni: religia; dar, pentru nenorocirea țării, religia ei era identică cu acea a Rusiei, încât, cel puțin din această pricină, țara nu putea să vadă în ruși un pericol pentru existența sa. Interesul național dispăruse; cel religios nu opunea nici o stavilă. De aici se înțelege ușor pentru ce țara întreagă s-au aruncat cu atâta orbire în brațele rușilor.

Zicem țara întreagă și cu drept cuvânt: căci să nu se creadă că Brâncoveanu și Cantemir urmau o politică curat personală. Dimpotrivă, sunt semnele cele mai temeinice pentru a admite că cel puțin în această împrejurare domnii nu lucraseră împotriva părerii

obștești. Așa dacă este să credem cele ce spune Neculai Mavrocordat, boerii începuseră să facă politică rusească încă înainte de anul 1710* și, pe de altă parte, vedem în Muntenia că partida Cantacuzineștilor, nemaiputând răbda tărăgănările lui Brâncoveanu, trece fățiș la ruși în persoana lui Toma Spatarul**. De aceea, când Cantemir declară boerilor că s-a unit cu rușii, aceștia îi răspund cuvintele foarte însemnătoare: „bine ai făcut Măria Ta de te-ai închinat, că noi ne temeam că te-i duce la turci; și așa avem gând că de te-om vedea că mergi la turci, să te părăsim și să ne ducem să ne închinăm la moscali"***. Dar nu numai boerii erau mulțămiți cu închinarea lui Cantemir, ci chiar poporul, deși acesta nu avea nici o însemnătate politică. Cronicarii într-un glas descriu marea bucurie a poporului și rapoartă această bucurie faptului că unirea se făcuse cu un împărat creștin împotriva turcilor. Așa, Ioan Neculcea descrie în modul următor primirea lui Petru la Iași: „Eară caimacamii, împreună cu alți boeri și orășeni betrâni mai de cinste, și cu Gedeon Mitropolitul[27] și cu tot clirosul bisericei, i-au eșit cu toții înainte afară din Iași, și frumos timpinându-l l-au primit cu toată inima, și i s-au închinat cu mare bucurie, ca unui împărat creștin, dând laudă lui Dumnezeu, ca doară ĕi va cerceta cu mila sa și-i va scoate de sub jugul robiei turcilor"****. Neculai Mustea povestește același lucru cu cuvinte și mai aprinse: „Frumos lucru și cu minuni era tuturor a privi atunci împărat creștin aice la noi; și fără de nici o mândrie grăea cu toți. Mers-au întâi la Mitropolie de au văzut biserica și casele, și au șezut câtva de au vorbit cu Mitropolitul Kir Gedeon ce era pe acele vremi; apoi au mers pe la toate bisericile, și trăgea clopotele pe la toate mănăstirile; și mergând el prin târg, eșia norodul de-l privea, mulțămind lui Dumnezeu cu multă bucurie că le-au trimis împarat creștin, nădăjduind că vor eși de sub jugul păgânilor"*****. Acsinte Uricarul[28], raportând aceleași împrejurări, spune: „dar n-au vrut să înțeleagă

nimene că erau *umflați mai toți pământenii cu nădejdile cele deșarte*, neștiind voea lui Dumnezeu cum va fi, cât cu nesocoteala lor când se țineau că sunt scăpați de sub jugul robiei, atunci era să cază nu numai la mai mare robie, ci și la peire desăvârșit*.

Era însă, cel puțin în Moldova, o partidă îndestul de însemnată condusă de Iordachi Ruset vornicul, care, deși în principiu pentru unirea cu rușii, nu voia să se dee de la început în partea lor și care cerea să mai fi îngăduit Cantemir „până li s-ar fi văzut puterea cum le-a merge"**. Ideile acestei partide sunt reprezentate în cronicarii noștri prin Neculai Costin[29], singurul protivnic politicei rusești. El bănuește lui Cantemir că „știindu-se pe sine a fi foarte învățat, n-au socotit ca să întrebe sfat de boerii cei bătrâni, ci cu mintea sa cea crudă au socotit de au trimis pe Pricopi Căpitanul din țara leșască la împaratul Moscului"***. Din care pricină, adaoge el, „au purces toate lucrurile țării de'ntăiași dată spre răsipa și fără socoteală"****, dându-și părerea definitivă asupra politicei lui Cantemir prin următoarele cuvinte: „acest bine au agonisit țerii Dumitrașcu Vodă cu socoteala lui cea grabnică de nu se va mai îndrepta în veci"*****. Neculai Costin este atât de protivnic rușilor, încât el singur dintre cronicari se face răsunetul cronicei scandaloase a timpului raportând un fapt pe care l-ar fi comis ofițerii ruși la o masă dată de Petru. După ce au mâncat cu toții carne, deși era postul Sfinților Apostoli, mesenii, îngreuindu-se, au mas acolo; „eară peste noapte acea n-au scăpat fără pagubă mai nici un boer și nefurat de muscali cui pistoale, cui rafturi, cui epăngele, nici boer, nice slugă"******.

Această întoarcere atât de unanimă a țării către Petru provine din două pricini: mai întâi, din identitatea religiei, apoi, din reaoa purtare a turcilor față cu noi. Petru cel Mare era creștin și împărat. Pentru acele timpuri, ideea națională dispărea cu totul înaintea ideei

religioase; nu era țara și poporul lucrul de căpitenie în ochii mulțimei, ci închinarea către Dumnezeu; de aceea nici se uita la pericolul ce putea veni asupra țării din partea rușilor. Moldova era, apoi, o țară deprinsă a se închina. Plecase de atâtea ori capul înaintea polonilor și a turcilor, încât a-l mai pleca o dată înaintea rușilor nu-i părea deloc straniu, cu atât mai mult că acuma nu era să se închine nici unui păgân, nici unui catolic, ci unui creștin adevărat, care mergea să se roage la aceleași biserici, se împărtășea la aceiași preoți, postea și-și făcea crucea în același fel. Apoi, Petru cel Mare mai era și împărat; acest cuvânt îl auzise poporul din cea mai fragedă copilărie îmbrăcat în tot farmecul poveștilor, îi umplea sufletul cu ideea măreției, răsuna la urechile lui cu puterea magică a figurilor închipuirii, îl umplea de spaimă când îl vedea ca dușman, de o fericire nespusă când îl vedea ca prieten. Înaintea împăratului, domnul dispărea ca stelele la lumina soarelui, cu atât mai mult când acest împărat venea să mântuie poporul român de robia cea grea a păgânului de turc.

Și într-adevăr că poporul român căzuse față cu turcii într-o adevărată robie. Nu numai că domnii se schimbau după placul sultanului și că fiecare din ei trebuia să plătească sume însemnate vizirului și femeilor din haremul sultanului, pe care le scotea de pe spetele țării; dar, afară de aceasta, țara era supusă la diferite beilicuri și angării către Poartă, care nu izvorea de aiure decât din abuzul celui mai tare asupra celui mai slab. În sfârșit, supușii Porții, tătarii, năvăleau pe fiecare an, prădau și jăfuiau țara în modul cel mai neomenos și când Petru venea și proclama prin tratatul încheet cu Cantemir că țara nu va plăti bir nici un ban, că domnul nu va fi învoit să aibă alte venituri decât vămile și ocnele, am voi să vedem țara stând în nepăsare, ca care, în naivitatea ei copilărească, credea în făgăduințele împăratului creștin și nu se aștepta decât la o eră de fericire după acea de adâncă nenorocire în care zăcea!

Țării deci, desigur, trebue să-i dăm dreptate dacă o vedem aruncându-se în brațele rușilor. Dar să cercetăm acuma dacă domnul ei, care, prin excepțiune, era un principe foarte luminat și, prin urmare, dator să cumpănească mai bine lucrurile, poate fi și el îndreptățit înaintea istoriei pentru părtinirea sa cu rușii.

După Ioan Neculcea, motivul ce l-ar fi aruncat pe Cantemir în

partida rușilor ar fi fost temerea de intrigile lui Brâncoveanu, care simțind uneltirile lui Cantemir pentru a-l prinde, și „tocmindu-și lucrul la Constantinopole, să nu-l răpue pe dânsul și să-l mazilească"*, o teamă care pe atunci, când numai banii jucau un rol la Constantinopole, era îndestul de întemeiată. Un motiv, se înțelege mai puțin egoist, este dat de însuși Cantemir în *Istoria împărăției turcești*: „În luna Scheval al anului Hegirei 1122 Cantemir a fost trimis în Moldova cu ordinul de a prinde pe Brâncoveanu, prefăcându-se ca prietenul său, sau în vreun alt chip, și să-l trimită viu sau mort la Constantinopole și când va pune stăpânire pe principatul Valachiei să iee în mâni guvernarea acelei țeri, ear pentru Moldova să propună un alt principe, a cărui aprobare remâne păstrată curții suzerane. Pentru împlinirea mai grabnică a acestui plan, sultanul dă ordin hanului de a pune în slujba lui Cantemir atâtea mii de tătari cât va fi de nevoe. Pe lângă aceste, sultanul făgăduește lui Cantemir că-i dă principatul pe viață și nu-i va cere nici tribut, nici peșcheș cât timp el va sta în Moldova. După ce această făgăduință a fost întărită prin un hatisherif, Cantemir trece în Moldova împreună cu hanul tătarilor. Însă puține zile după venirea sa primește o scrisoare de la Chihaia marelui vizir, Osman Aga, în care i se cerea îndată pentru sultan și vizir peșcheșul obicinuit la fiecare intrare în domnie; să adune o mulțime de zaharea pentru oștile turcești; să pună podurile în stare cu cea mai mare grăbire; să procure cazacilor și svedezilor ce stăteau pe lângă regele Svediei locuințe pentru earnă; să se găsească el singur împreună cu oamenii lui la Sf. Gheorghie la Bender, și alte cereri tot așa de îngreuetoare. Cunoscând deci Cantemir de pe aceste roade cât de puțin era de așteptat de la necredincioși, el aruncă legătura cu turcii și crezu mai de cuviință a suferi împreună cu Christos, decât a spera bogățiile cele înșelătoare ale Egipetului. El trimise un sol credincios la țar pentru a-i oferi slujbele sale și acele ale principatului său"**.

Deși poate că ambele aceste motive să fi înrâurit hotărârea lui Cantemir, cauza mai puternică care l-au îndepărtat de turci era

convingerea lui Cantemir despre starea de decădere în care se aflau turcii, izvorâtă din serioasa și îndelungata sa îndeletnicire cu istoria împărăției lor. Acest spirit într-adevăr profetic văzuse de la începutul decăderii acestui popor, care pornește de pe timpul său, un povemiș pe care el nu se va mai putea opri și în ruși el vedea moștenitorul firesc al Împărăției Otomanilor. Istoria acestei împărății scrisă de dânsul se împarte în două perioade, cea dintâi a creșterei sale până la anul 1672; cea de a doua, a decăderii, de la acea dată până la 1711. Cuvintele cu care el sfârșește perioada întâia sunt însemnătoare. El zice: „Aceasta fu cea de pe urmă victorie din anul Hegirei 611 până la 1083, prin care se aduse Împărăției Otomanilor vreun folos, sau prin care se adause vechilor margini ale imperiului vreun oraș sau vreo țară. După aceasta, mai ales pe timpul împăratului Leopold din Germania[30], urmară bătălii înfricoșate pe care urmașii cu greu le-ar crede dacă nu ar fi dovedite prin autenticitatea unor documente oficiale, și puterea otomanilor au slăbit foarte tare prin perderea mai multor regate și țări, prin peirea unor oștiri întregi, precum și prin răsboae lăuntrice și înpărecheri"*.

Fiind deci Cantemir adânc convins despre rezultatul războiului ce era să izbucnească, anume că va ieși în defavoarea turcilor, nu ne putem mira deloc de hotărârea principelui nostru de a se da în partea rușilor, mai ales că și la dânsul mobilul religios era îndestul de puternic. Sprijinul pe care Petru cel Mare îl aștepta de la Cantemir se zădărnici însă cu totul, ca și acel făgăduit de Brâncoveanu, deși din alte pricini. Oștirea pe care Cantemir trebuia s-o adune, mâncă numai banii trimiși de ruși și nu se mai strânse, căci, precum spun Neculai Costin și Neculai Mustea: „Moldovenii, cum au luat banii de leafă, cum au început a-i bea pe la crâșme zioa, eară noaptea se duceau pe la drumuri de jăfuiau pe oameni de ce aveau și la drumuri, și la bejenii, și furiș, și fățiș. Alții umblau de stricau prisecile oamenilor; eară în oaste n-au mers"**. Mai grav însă decât aceasta era lipsa zaharelii. „Oastea moscalilor flămânzită, pedestrimea obosită, caii leșinați că nici earbă nu aveau, închiși în

parcane și cum vra a eși îndată cădea în mânile tătarilor; zaharea din urmă nu putea veni nici de aici din țară nu avea pâne se le dea, nici cu bani să cumpere nu găsea, fiind lipsă de pâne pentru lăcustele ce era pe aice și mai înainte în vr'o doi, trei ani și într-acel an mânia lui Dumnezeu, cât nici earba pe câmp, nici frunza pe păduri unde cădea lăcusta nu remânea, ci era cum e mai rău"*. Din această pricină căzând oastea lui Petru cel Mare în o grea cumpănă, ca o resplată pentru cele ce suferise Carol XII de la ruși, turcii n-aveau decât să întindă mâna pentru a prinde pe Petru cu toată armata lui, mai ales în urma ciocnirii de la Stănilești lângă Prut, unde Petru, fiind bătut, perduse orice speranță de scăpare. Vizirul Baltagi-Mohamed fiind însă tot atât de fricos la faptă pe cât se arătase de inimos la vorbă, corupt și prin câteva pungi de bani pe care însăși împărăteasa Caterina le aduse în cortul său, se grăbi de a încheia pace cu Petru, cu toată opunerea regelui Carol XII, care căuta în zadar să convingă pe vizir că poate să prindă pe Petru cu întreaga sa armată. Condițiile acestei păci încheete în 21 iulie 1711 la Huși sunt următoarele: Azovul este înapoit cu teritorul încunjurător în starea în care se afla. Cetățile Taganrok, Kamenska și Samara vor fi dărămate și țarul nu se va mai amesteca în trebile cazacilor, nici în ale tătarilor sau în ale polonilor. Nu mai este învoit țarului a ținea în viitor un ambasador la Constantinopole; Rusia nu va opune nici o împedecare întoarcerii regelui Svediei în statele sale. Petru pune zălog doi militari însemnați din armata sa pentru îndeplinirea credincioasă a tratatului. Această pace este ratificată și întărită în aprilie 1712.

Acest tratat, foarte favorabil rușilor, după împrejurările în care fusese încheet, lovea însă în chipul cel mai simțitor planurile lui Petru cel Mare și nimicea roada muncei unei vieți întregi, stăpânirea rușilor pe Marea Neagră, încât trebile păreau că se întorsese<ră> iarăși la starea de mai-nainte, când rușii nu stăpâneau încă

Azovul; cu deosebire numai că rușii gustase<ră> din rodul oprit și că simțeau acuma mult mai viu perderea Azovului decât lipsa lui de mai înainte.

V

Urmările războiului din 1711 asupra Țărilor Române

Ce urmări au avut acest război asupra țărilor noastre?

Este o idee foarte răspândită în poporul nostru, de când au început a se scrie istorie, anume acea că politica lui Brâncoveanu și Cantemir ar fi provocat venirea fanarioților. Se pretinde anume că turcii, nemaiavând încredere în domnii pământeni, ca unii ce aceștia se dăduseră în partea rușilor, se hotărăsc de atunci înainte a trimite în țara noastră greci din Fanar, în care Poarta putea să se încreadă mai mult. Cu alte cuvinte, hainirea lui Brâncoveanu și Cantemir slujesc de apărare turcilor pentru încălcarea capitulațiunilor noastre; ei au avut dreptul de a ne trimite domni străini, de vreme ce acei pământeni s-au arătat dușmani împărăției lor*. Această îndreptățire a turcilor ne pare cu totul neîntemeiată.

Într-adevăr, caracterul cel mai însemnat al epocei fanariote nu este atâta în faptul că domnii erau de neam grec, cât în modul cum se numeau domnii de Poartă, în mijloacele pe care le întrebuințau pretendenții pentru a ajunge la domnia țării, în repejunea amețitoare cu care se schimbau domnii, se numeau, se mazileau și earăș se puneau înapoi, în un cuvânt în acea nestatornicie înspăimântătoare, care făcea din domniile Țărilor Române o adevărată jucărie în mânile

turcilor. Căci este de observat că chiar în aşa-numita epocă a fanarioţilor domnesc mai mulţi principi români de viţă cum sunt în ambele ţări Racoviţeştii şi Ghiculeştii*, din care cei dintâi domnesc de patru ori în Muntenia şi de două ori în Moldova, iar cei de al doile, de cinci ori în Muntenia şi de patru ori în Moldova. Apoi, este de observat că şi înainte de 1711 Poarta numeşte domni străini în Moldova şi Muntenia. Astfel, în 1618 turcii pun în Moldova pe Gaspar-Vodă, despre care Miron Costin spune: „Gaspar-Vodă era italian, adică frânc, om neştiutor rânduelii şi obiceelor ţerei, fără limbă de ţară, care lucru mai greu nu poate fi când nu ştie domnul limba ţerii în care domneşte**. În 1666 vine la domnie Duca-Vodă care „era de moşie din Rumele din ţara grecească şi de copil mic venind în ţară în zilele lui Vasile-Vodă, au fost la dugheană la abagerie"***, şi care domneşte el de 3 ori şi fiul său Constantin de 2 ori. În 1667 turcii trimit pe Iliaş-Vodă care „limba ţerii nu ştiea, ci tot cu talmaciu grăea". În 1674 trimit pe Dumitraşcu Cantacuzino „din grecii cei de frunte a<i> Ţarigradului, care destul era cumplit şi vrăjmaş", şi care domneşte de două ori****. Pe acesta îl înlocuesc la 1676 cu Antonie Roset al cărui nume adevărat este Kiriţa Draco, nume curat grecesc. În sfârşit, în 1710 vine la domnie Neculai Mavrocordat, înaintea lui Dimitrie Cantemir, a cărui origine nimene n-o pune la îndoială. De asemene, şi în Muntenia la 1633 vine la domnie Leon-Vodă Tomşa care după mulţimea grecilor ce adusese cu dânsul pare a fi şi el de acelaşi neam; în 1658 Mihnea III, pe care Bălcescu îl titluеşte „un grec obscur"*****, şi alţii, precum Duca,

---

* Mihai Racoviţă Voevod, venind la scaun în Iaşi earna, bucuratu-s'au toată ţara fiind el pământean... Ţara încă se bucura, căci era Moldovan şi le era pre iesne la divan a grăi cu dânsul. (Ioan Neculcea, p. 386.) „Care era din neam vechiu din boeri de ţară". (Alex. Amiras, p. 102.) - Ghiculeştii sunt de neam albanez, dar românizaţi. *Miron Costin spune despre Grigorie Ghica cel dintâi:* „*şi fiind de un neam cu dânsul* aroanaş l-au tras Vasile-Vodă (Lupu) la dânsul". (*M. C.*, ed. nouă, p. 337.)

**** Neculai Costin, p. 11. Cantacuzineştii din Valachia sunt şi ei de neam grec, dar românizaţi prin căsătorii cu pământence. Biografia postelnicului Const. Cantacuzino de Nec. Bălcescu, în „Mag. istoric pentru Dacia", I, p. 380.

Cantacuzino.

Ce e drept, cu cât turcii deprindeau a se amesteca mai mult în trebile țărilor noastre, cu atâta îi vedem trimițând mai des domni străini în ele, așa încât, fără îndoială, numărul grecilor ce au domnit în țările noastre în așa-numita epocă a fanarioților este mult mare decât înainte. Turcii luase obiceiul a trimite domni străini în țările noastre încă dinaintea epocei fanarioților. Faptul că ei apoi au îndesit cu asemene trimiteri dovedește numai atâta că principiul odată admis aducea roada sa firească, acea de a deveni predomnitor.

Dacă cătăm bine în istoria noastră vom vedea că rădăcinile epocei fanarioților sunt mult mai vechi decât 1711. În Moldova ele datează de la alungarea lui Petru Rareș din scaun de către sultanul Soliman, care pune în locu-i pe Ștefan Lăcustă. Aici întâlnim pentru întâiași dată în cronicarii noștri acele cuvinte prevestitoare de atâta rău: „și turcii *le-au pus* domn pe Ștefan-Vodă, feciorul lui Alexandru-Vodă"*, și apoi, trebue să o mărturisim cu părere de rău, însuși Petru Rareș, de care ne mândrim cu drept cuvânt, au pus temelia acestor amestecări ale turcilor în numirea domnilor Moldovei, ducându-se la Poartă și cerând a i se da de-a doua oară domnia Moldovei, ceea ce sultanul Soliman au și încuviințat, „și îndată i-au dat steag de domnie în Moldova și au trimis pe credinciosul seu Imbrea Aga cu eniceri și cu multă oaste turcească ca să ducă pe Petru Vodă la scaunul țerii Moldovei"**. De asemene, Poarta pune domn fără a întreba de țară pe Ștefan Tomșa, pe Ioan Armanul, pe Petru Șchiopul care era din țara Muntenească și pentru aceasta chiar nici putea fi ales de boeri. Despre acest Petru Șchiopul, spune Ureche: „Acest Petru-Vodă ce s-au zis Șchiopul, după ce au domnit cinci ani i-au venit mazilia: și au venit un turc mare și l-au luat din scaun; și l-au trimis împăratul la Halep, și domnia au dat-o lui Iancu-Vodă Sasul***. Și așa au făcut Poarta de acolo înainte cu Vasile-Lupu și cu toți ceilalți domni înaintea lui Dimitrie Cantemir, punându-i și mazilindu-i după plac, fără a întreba

de țară nici când îi punea, nici când îi scotea.

În Muntenia începutul amestecării în numirea domnilor se urcă la reîntoarcerea în scaun a lui Radu cel Frumos, fugărit de Ștefan cel Mare, care revine și alungă pe Laiot Basarabă, ocupând earăș scaunul cu ajutor turcesc și apoi turcii urmează ca și în Moldova a se amesteca tot mai tare în numirea domnilor, până ce ajung a pune domn pe cine și cum voiau ei.

Apoi este de luat aminte că venirea grecilor în țările noastre este mult mai vechie decât 1711. Grecii începuseră a veni în țările noastre de la căderea Constantinopolei sub turci. Ei fiind persecutați de cuceritorii lor fugeau în toate părțile; dar pe când în Italia se trăgeau acei mai culți și mai învățați, în țările noastre nu veniră decât drojdiile societății bizantine, care, în curând, făcând bani, deveniră cei mai cumpliți asupritori ai poporului. Nu puțin au contribuit la înmulțirea grecilor în Țările Române sistemul cumpărării domniei de către pretendenții la tron. Aceștia se îndatoreau către turci și greci din Constantinopole cu sume însemnate, pe care apoi, pentru a le plăti, luau pe creditorii lor în țară cu dânșii, le dădeau în mână averile țării, întreprinderi și posturi felurite din care ei se îmbogățeau prădând și jefuind, fără nici o teamă. Astfel, ne spun cronicarii că grecii se înmulțiseră foarte tare în Muntenia pe timpul lui Mihai Viteazul, 1600, și mai ales pe timpul grecului Radu-Mihnea, 1613; iar în Moldova pe timpul grecului Alexandru Iliaș, 1632. Așa, Matei Basarab și Vasile Lupu ajung la domnie prin o reacțiune care face să se alunge grecii din Țările Române*[31]. Acești greci atât de numeroși în țară la noi se amestecară în curând în boeriile țării, ba, ei având influență la Constantinopole, mulți boeri își dădeau fetele după ei în căsătorie, astfel că pe timpul lui Gr. Ghica cel dintâi, 1727, vedem figurând ca boeri mari la curtea acestuia pe Constantin Ipsilant vel Postelnic și Andronachi Vlasto vel Comis**. Fiind grecii atât de influenți mai ales prin banii lor, nu trebue să ne mirăm dacă cu timpul ei ajung a pune mâna într-un

mod exclusiv pe domniile române; cu atât mai mult că intrigile și împărecherile dintre boeri, care se întreceau la Constantinopole în cumpărarea domniilor, ușurau foarte mult această amestecare a grecilor în domniile țărilor noastre. De aceea, pentru a fi drepți, trebue să mărturisim că înstrăinarea domniilor noastre este în mare parte propria noastră lucrare, ajutată și înlesnită prin corupția degrădătoare ce o arătară în toate timpurile asupritorii noștri. Dar dacă nu putem ridica piatra spre a o arunca în ei, cel puțin să nu se înfățișeze înaintea istoriei cu pretextul cel foarte bine închipuit, dar lipsit de orice temei, că din pricina hainirei domnilor pământeni au fost nevoiți să recurgă la domnii fanarioți.

Domnia fanarioților nu au fost deci o urmare a războiului din 1711. Urmarea cea adevărată a venit din partea rușilor. Aceștia au recunoscut în noi pe acei creștini pe care apropierea de împărăția lor și legăturile noastre mai slabe cu Poarta îi expunea<u> mai întâi privirilor lor, când își arunca<u> ochii în viitor pe câmpul întins al politicei rusești. Ideea din vestitul lor memorandum: „Gemunt Graeci Valachi, Bulgari, Servique", în care creștinii sunt însă aruncați laolaltă, capătă în mintea lor o așezare luminoasă și sistematică. Ei văd că pentru a ajunge la sârbi, bulgari și greci trebuie să treacă întâi prin români. Asupra acestora își vor îndrepta privirile, pe dânșii îi vor iubi mai mult, pe dânșii îi vor avea în vedere în toate tratatele lor ulterioare, pentru a-i scăpa tot mai mult de sub uricioasa supremație turcească; nu însă pentru a-i lăsa liberi să se dezvolte după firea și tendințele lor, ci pentru a-i pune sub o altă protecție mult mai periculoasă, acea a Rusiei; căci dacă politica turcească umbla să ne stoarcă numai cât averea, acea rusească avea o țintă mai adâncă, acea de a stoarce chiar măduva poporului nostru, de a stinge în el orice spirit de lucrare neatârnată și de dezvoltare națională, într-un cuvânt a ne face ruși.

Pentru domnitorii ce se compromisese<ră> atât de rău prin legătura lor cu rușii, urmările ce le avu războiul din 1711 sunt cunoscute. Cantemir se retrase în Rusia cu toată familia sa și cu un număr de boeri care fusese<ră> mai amestecați în politica lui. Împăratul Petru îl trată foarte bine dându-i mai multe moșii și înălțându-l la rangul de Kneaz al imperiului rusesc. Pentru

Brâncoveanu urmările fură triste. El fu prins, dus la Constantinopole, și după ce văzu înaintea ochilor săi căzând capul ginerilor și al copiilor săi, căzu el însuși sub securea călăului sultanului Ahmed[32]

RĂZBOIUL TERMINAT PRIN PACEA DE LA BELGRAD, 1739

I

Cauzele războiului

Prin războiul, descris mai sus, ruşii deschid politica lor asupra peninsulei Balcanului. Dar acel război sfârşindu-se pentru ruşi fără folos, era firesc ca ei să caute cât mai curând a se ridica din căderea lor, încercând din nou soarta armelor. Cauzele acestui de al doilea război trebue căutate, ca şi ale celui dintâi, în dorinţa ruşilor de a se întinde în Răsărit, deşi ei nu au părăsit niciodată sistemul lor de a aduce lucrurile astfel încât dreptul măcar în aparenţă să fie întotdeauna în partea lor, sprijiniţi fiind ei şi de nişte împrejurări care păreau venite înadins pentru a-i ajuta în tendinţele lor: căci este de observat că dacă a fost vreun popor favorizat de împrejurări în toate întreprinderile sale, apoi este desigur poporul rusesc. Care altul oare avea la îndemână pentru a masca planurile sale de cucerire un pretext ce se arăta atât de legiuit ca acela de a scăpa nişte oameni de aceeaşi credinţă de sub jugul unui popor fanatic şi asupritor?

Petru cel Mare, văzând că deocamdată planurile sale asupra Mării Negre au dat de greş, se întoarse către o altă mare aşezată tot la sudul şi spre răsăritul împărăţiei sale – Marea Caspică. Această mare, udând ţărmurile Persiei, o ţară care totdeauna a făcut un comerţ foarte întins cu Europa, Petru cel Mare dorea să-şi întindă stăpânirea pe coastele ei spre a atrage astfel în Rusia o parte a acelui comerţ. Pentru a realiza planul său i se înfăţişează un prilej din cele mai potrivite.

Întâmplându-se în Persia o revoluție în care șahul este răsturnat de un uzurpator Mir-Mahmud[33], Petru cel Mare urmărește cu mare luare-aminte această schimbare de lucruri și adună în cursul anului 1720 o armată însemnată la Astrahan. Un trib dintre popoarele revoltate, lesghii, intrând în orașul Schamahi ucide vr'o 300 neguțitori ruși și le răpește marfa de mai multe milioane. Petru cel Mare cere de la Mir-Mahmud îndestulare pentru daunele cauzate; dar acesta nefiind în stare să o facă din pricina anarhiei în care se afla statul său, Petru intră cu o armată în Daghestan, cuprinde Derbent și Bacu și cucerește această provincie care mărginea Persia cu Rusia. Turcii, auzind de cuceririle lui Petru în Persia, încep a se îngriji și trimit o ambasadă la acesta care să-i spună că ei nu vor suferi niciodată ca niște mahometani, precum erau locuitorii Daghestanului, să încapă sub stăpânirea unui principe creștin. Petru cel Mare, pentru a împăca pe turci, le propune o împărțire a provinciei cucerite. Poarta deocamdată primește această propunere. Murind însă Petru cel Mare în 8 noemvrie 1725 și sperând că, cu timpul, va alunga cu totul pe ruși din Persia, ea trăgănează cu trimiterea delimitatorilor până pe timpul împărătesei Ana[34]. Pe de altă parte, rușii, voind să atragă pe revoltanții perși în partida lor, le făgăduesc ajutor împotriva dinastiei legiuite și încheie cu ei un tratat de alianță ofensiv și defensiv împotriva Turciei, care sprijinea vechea dinastie[35].

Pe când astfel rușii începuseră a se ciocni cu turcii la marginile Asiei, în Europa lucrurile se încurcau din pricina Poloniei.

Principele de Curlanda[36], o țară vasală Poloniei, se căsătorise cu Ana, fiica fratelui lui Petru cel Mare. La moartea acelui principe, nerămânând nici un moștenitor, Polonia după dreptul feodal trebuia să anexeze Curlanda. Petru cel Mare însă, care voia să pună mâna pe această țară, sprijină cu o armată pe nepoată-sa și o mănține ca regentă. După ce Ana ajunge împărăteasă (1727), ea caută să aducă Curlanda în o atârnare mai mare de Rusia și voește să o dee ca feodă favoritului ei Biron. Tocmai pe atunci murind August II, regele Poloniei, prietenul rușilor, alegerea noului rege începe a ocupa foarte mult curțile Europei. Franța dorea să pună în scaunul Poloniei pe Stanislaus Leczinsky, socrul lui Ludovic XV, iar Austria și Rusia sprijineau pe August III de Saxa[37], care făgăduise

Anei cedarea Curlandei; și împărăția rusească, pentru a asigura izbânda candidatului său, intrase cu o armată în Polonia.

Turcia, care văzuse amestecul rușilor în Polonia încă de pe timpul lui Petru cel Mare, când acesta sprijinise pe August II împotriva lui Stanislaus Leczinsky cel pus de svedezi, impusese ca [o] condiție rușilor, prin pacea de la Prut, ca să nu se mai amestece în Polonia, Petru cel Mare însă, care avea armata sa în Polonia încă de la reașezarea lui August II, o retrage numai cât până în Curlanda, unde o întrebuințează cum am văzut, spre apărarea nepoatei sale. Mai multe împrejurări împedecă însă pe Poartă a cere de la ruși respectarea tratatului încheet; mai întâi, complicațiunile din Persia și războiul ce se încinsese între turci și partida uzurpatoare de acolo; apoi, răsturnarea sultanului Ahmed III și înlocuirea lui cu Mahmud I[38] (1730). Rușii căutau tocmai acuma, când turcii se aflau într-o mare turburare, să le declare război. După ce-și asigură prietenia Austriei prin un tratat ofensiv și defensiv încheet cu această putere în 1726, întâmplându-se tocmai atunci ca turcii în războiul lor cu Persia să trimită pe tătari prin pământ rusesc către acea țară, rușii privesc această trecere ca un *casus belli* și atacă Crimeea, prefăcându-se însă și acuma că ei nu pornesc împotriva turcilor, ci împotriva tătarilor. Turcii, văzând, pe de-o parte, planurile rușilor în Persia și, mai ales, tratatul secret de alianță cu partida revoltată; pe de altă parte, intrarea armatei rusești în Polonia, în sfârșit, și atacul Crimeei, se hotărăsc să declare război Rusiei, în 28 mai 1736.

Și cu toate acestea, rușii până atuncea trăise<ră> în relații destul de bune cu Poarta. După pacea de la Passarowitz cu Austria (1718), turcii trimit mulțămiri lui Petru cel Mare pentru că nu luase parte la războiul împotriva lor. Apoi, ei ordonă lui Carol XII să părăsească statele lor și nu dau nici un ajutor lui Stanislaus Leczinsky care venise să caute adăpost la Nicolai Mavrocordat, domnul Moldovei*. Țarul, folosindu-se de aceste bune plecări ale turcilor către dânsul, începe a stărui din nou ca să i se învoiască a avea un resident la Constantinopole, cerere la care se opune cu deosebire ambasadorul englez Stanyan, arătând sultanului pericolele ce ar

putea izvorî din o înțelegere a rușilor cu supușii săi greci. Rușii, cu toate acestea, izbutesc a reînnoi în 1720[39] pacea din 1711 cu două modificări însemnate în favoarea lor: întâi, primirea unui ambasador rusesc în Constantinopole, cu drepturile încuviințate reprezentanților celorlalte puteri; al doilea, mănținerea constituției Poloniei cu sistemul său electiv sub garanția ambelor puteri contractante. Bazată pe aceste bune relațiuni cu Poarta, Rusia îndrăznește a călca condiția păcii de la Prut privitoare la Polonia și a-și întinde stăpânirea în Persia, condusă de ideea că întotdeauna trebue să fii sumeț față cu cel moale.

Văzând residentul Angliei și acel al Olandei că războiul este gata să izbucnească și simțind că de astă dată Poarta va avea de luptat împotriva a două puteri, Rusia și Austria, se silesc a împăca trebile și sfătuesc pe Poartă să închidă ochii asupra uzurpărilor cele noi ale rușilor, precum făcuse până acuma cu rămânerea acelora în Polonia. Cauza care făcea pe amândouă aceste puteri să sfătuiască pe Poartă la răbdare era frica pentru comerțul lor. Iată ce spune asupra acestui punct feldmareșalul rusesc Münnich[40] în memoriile sale asupra războiului ce ne ocupă: „Englejii și olandejii care făceau cu pânzăriile lor și cu alte mărfuri un comerț foarte însemnat în Răsărit nu puteau vedea cu ochi buni ca turcii să fie răsturnați; căci dacă, d.e., turcii, care, ca toate popoarele răsăritene, își caută luxul lor în mulțimea hainelor lungi, ar fi ruinați, atunci ar trebui ca mulți fabricanți de pânză, cu deosebire din Anglia, să-și vândă stativele lor. Mai ales însă se temeau ei de un comerț rusesc din Marea Neagră către Marea Mediterană, înspre care până atunci mărfurile rusești mergeau prin mânile lor"*.

Austria însă văzând că Poarta au pornit împotriva rușilor, intervine ca mijlocitoare, amenințând-o cu războiu, dacă nu va da satisfacere Rusiei.

Pentru a înțelege această politică din partea Austriei, trebue să ne amintim care erau raporturile sale cu Rusia și cu Turcia la începutul veacului trecut. Una din țările care fusese întotdeauna mai amenințată de turci fusese Austria. Din timpul bătăliei de la Mohaci

(1526) când peri împreună cu regele Ludovic II[41] și regatul unguresc, Austria fusese expusă la cele mai mari primejdii din partea turcilor, prin apropiata lor vecinătate, născută din prefacerea Ungariei în pașalâc turcesc. De atunci, Viena deveni țelul statornic al cuceririlor otomane și ea fusese în curgere de un veac și jumătate încunjurată în două rânduri de armatele turcești (în 1529 și 1683). De-abia trecuseră câțiva ani de când Austria izbutise a bate și ea o dată pe turci și a recâștiga prin pacea de la Carlowitz (1699) țările perdute pe timpul împăratului Carol V și apoi ajunsese prin pacea de Passarowitz (1718)[42] a răpi chiar de la turci niște bucăți de pământ, între care Oltenia. Amintirea suferințelor încercate din partea turcilor erau încă vii în sufletele austriacilor și la auzul numelui de „turc" li se încrețea carnea, li se revolta inima, încât mintea lor nu era încă îndestul de rece, cugetarea lor îndestul de limpede pentru a pătrunde în viitorul politicei rusești și a videa ce alt soi de pericole aceasta ascundea în sine. Apoi, comerțul ce-l făcea Austria în țările noastre și în peninsula Balcanului era cu mult mai neînsemnat decât astăzi. Gurile Dunării fiind, în sfârșit, stăpânite de turci fără nici un soi de amenințare, cel puțin văzută, și deci chiar puținul comerț ce-l făcea pe atunci Austria, fiind cu totul asigurat, înțelegem ușor cum de Austria sprijinea politica rusească împotriva turcilor, pe când, din contra, puterile apusene începuse<ră> încă de pe atunci a se îngriji de interesele lor în Marea Neagră și stăteau alăturea cu turcii în toate împrejurările pentru a-i sprijini față cu Rusia. Austria nu ajunsese încă la cunoștința politicei celei mai potrivite cu interesele sale. Din contra, crezând ea că tot din partea Turciei îi va veni peirea, ajuta pe ruși împotriva ei, fără a vedea că prin aceasta lucrează de mai înainte la însăși a sa ruină.

II

Ponturile lui Münnich

Înainte de a se începe războiul între Austria și Rusia cu Turcia se mai face o încercare de a se mănține pacea prin un congres ținut la Nimirow. Rușii propun aice condițiile sub care ar fi dispuși a

părăsi lupta. Acestea sunt: 1) abrogarea tuturor tractatelor de mai nainte; 2) trecerea tuturor tătarilor sub stăpânirea rusească; 3) *recunoașterea Moldovei și a Valachiei ca principate neatârnate sub protectoratul Rusiei*; 4) libera navigație pe Marea Neagră, Bosfor, Helespont și Mediterana*. Aceste propuneri tindeau a împlini mai în totul scopurile Rusiei; căci prin condiția dintâi Rusia scăpa de umilitorul tratat de la Prut, pe care dorea să-l șteargă, de se va putea, până și din amintirea omenirei; prin celelalte ea căpăta libera navigație pe toate mările turcești, prin urmare, într-un mod implicit, și crearea unei flote pe Marea Neagră și pe lângă aceste se mai adăuga și mult prețioasa clausulă privitoare pe țările noastre, prin care Rusia căuta să-și deschidă drumul către creștinii din peninsula Balcanului. Fiindcă un război, chiar perdut, nu putea expune pe Poartă la un tratat mai îngreuetor, ea se hotărește, mai bine decât a primi fără luptă o asemenea înjosire, să încerce din nou soarta armelor. Ea era împinsă la aceasta și de agenții puterilor apusene și mai ales de marchizul de Villeneuve[43], ambasadorul Franției, care vedeau în libera navigație a rușilor pe Marea Neagră spectrul vecinic amenințător al comerțului țărilor lor**. Congresul de la Nimirow dizolvându-se în noemvrie 1736 fără nici un rezultat, rămaseră armele să hotărască. Războiul se încinse în curând cu mare vioiciune din ambele părți, dar în ce privește pe Austria ea fu cu desăvârșire bătută și silită prin pacea de la Belgrad a înapoi Turciei Belgradul și Oltenia. Rusia începu războiul prin luarea Azowului și cucerirea Crimeei, iar, în anul de pe urmă al luptei, feldmareșalul Münnich se îndreptă spre Moldova și după ce bătu pe turci la Stavutschane în 21 august 1739 ie Hotinul, pe care turcii îl părăsise<ră> de frică. Auzind acestea, voievodul Moldovei, Grigorie Ghica, „puse caimacam pe Sandul Sturza vel logofăt și pe Iordachi Cantacuzino Deleanul vel comis și el au purces în jos cu câți boeri s-au întâmplat cu dânsul. Münnich trimite pe *Constantin* și pe Dumitrașcu Cantemir (din care pe unul voia să-l pună principe

în Moldova *, feciorii lui Antioh, care se înstrăinaseră la ruși, și aceștia au și purces prin țară strângând proviant și bucate turcești; unde găsea lua și caii de-a cui era, turcești și boerești, pe toți îi lua, că le slăbise caii"**. Constantin Cantemir au venit „tot jăcuind până la Iași" și au intrat în Iași în 2 septembre 1739 într-o duminică, „și i-au eșit înainte Mitropolitul[44] și cu Caimacamii și cu alți boeri care se mai întâmplase și cu călugării și cu neguțitorii, cu toții i-au eșit înainte de laturea târgului, despre Muntenime (Copou) și i-au închinat cheile țerii și steagurile slujitorilor, și s-au împreunat cu mare bucurie mergând prin Iași, petrecându-l boerii până la Frumoasa și s-au așezat acolo cu oastea sa"***. Peste puține zile vine însuși Münnich în Iași „și i-au eșit înainte Mitropolitul Antonie și cu Caimacamii și cu alți boeri care se mai întâmplase, făcându-i mare cinste, până l-au adus în curțile domnești; și au șezut în Iași o săptămână și cât au șezut în Iași în toate zilele chema pe Mitropolitul și pe Caimacami și pe ceilalți boeri și-i punea la masă de-i cinstea"****. Münnich însă era numai cât un bun militar. De politică îndeobște și de cea rusească îndeosebi el nu se prea ocupa, cu atât mai mult că era străin (german). De aceea, îl vedem făcând o mare greșală când vine pentru întâia oară în atingere cu moldovenii. În deosebire de Petru cel Mare, care la fiece moment îmbrățișa pe Cantemir și care pusese atâtea clausule favorabile boerilor, în tratatul său cu domnul Moldovei, Münnich se poartă mândru cu boerii și cu mitropolitul țării și impune boerilor niște condiții foarte grele care-i înstrăinează îndată simpatiile țării, ceea ce, desigur, trebuie să ne pară curios pentru un om ce și el năzuia la domnia Moldovei*****. Münnich se credea pe pământ turcesc și trata Moldova ca o țară cucerită, pe când Petru, mult mai ghibaciu, se arătase ca liberator. Astfel, ne spune Hammer că „Münnich trată boerii cu o asprime nepotrivită; când Mitropolitul îi oferi spre sărutare crucea și Evanghelia el nu puse buzele sale decât pe sfân-

ta carte și respinse crucea, și prelatul începând o cuvântare prin vorbele: «Domnul să bunecuvinteze intrarea și eșirea ta», generalii ruși începură a râde de această profeție*. Münnich impuse apoi țării *Moldovei următoarele orânduiri:*

1) Să fie moldovenii credincioși cu toată inima împărăției Rusiei.

2) Să nu aibă moldovenii respundeție cu neprietenii împărăției Rusiei.

3) Boerii pribegi cu Grigorie Vodă să se întoarcă toți până într-un an: ear carele nu s-ar întoarce până la anul să nu aibă ertare.

4) Douăzeci de mii de oaste să armeze țara și să o hrănească și să șadă prin târguri pe unde s-ar socoti.

5) Trei mii de salahori să nu lipsească peste toți anii, să lucreze pe la cetăți la ce ar trebui.

6) Pentru oamenii de oaste ce vor fi bolnavi, să cheltuiască cu dânșii la aptică să le dea oțet și usturoi.

7) Ofițerilor ce vor fi cu acele douăzeci de mii de oaste, earăș să le dee ce le-ar trebui.

8) Moscal, grec sau alți oameni străini să nu încapă la nici o dregătorie în țară, ci numai cu negutitorie.

9) Câți boeri și câți slujitori ce n-ar fi la vreo diregătorie să încalece să meargă cu toții la oaste, și leafă să le dea împărăția. Dar birul și nevoia țării ce le-ar fi partea să-și dea.

10) Nouăzeci de pungi de bani să dee plocon lui Münnich acum.

11) O sută de pungi de bani să dea masă lui Münnich în toți anii. *(Care bani făcea<u> 12.000 de galbeni, de aur, ungurești. Galbenul umbla patru lei pe această vreme.)*

12) Nimeni să nu tăgăduiască bucate sau haine sau bani turcești sau grecești că cu capul lor vor da samă.

La aceste „ponturi“ adaugă Ioan Neculcea reflexiunile următoare care arată părerea boerilor asupra lor: „Aceste ponturi au dat Münnich boerilor, și le-au zis, că de nu vor primi așa, a da foc târgului; și i-au făcut cu de-a sila de au iscălit, că se întâmplase și boerii

de nu se învoea, și au iscălit toți. Care mai pe urmă veți vedea la ce au eșit cinstea lui Münnich, că vinul cel unguresc dulce s-au făcut venin amar și râsul plâns, și voea cea bună, groază și frică. Și oh! oh! oh! bogăția sărăcie și lipsă și blăstem, și osândă vecinică neuitată și neînchegată"*.

Această tratare atât de brutală a boierilor avu însă un bine: ea deschise ochii asupra politicei rusești și dacă s-au format în țară de pe atunci o partidă anti-rusă aceasta o datorim purtării lui Münnich.

Cu toate că Rusia bătuse pe turci în toate întâlnirile, pacea ce o închee cu dânșii la Belgrad, în același moment cu Austria, este destul de nefavorabilă. Aceasta se explică numai cât prin faptul că Austria, fiind greu bătută și trebuind să închee cu turcii pace cu orice preț, ea au tras și pe aliata ei Rusia în poziția ei. Către aceasta, se mai adaugă și teama Rusiei că, Austria fiind zdrobită, să nu închee cu turcii un tratat separat, după care apoi aceștia să se poată întoarce cu toate puterile împotriva Rusiei; nu mai puțin și faptul că cabinetul rusesc era pe atunci condus de germanul Osterman, rivalul lui Münnich, care de la început fusese împotriva războiului și care voia cu orice preț să-l sfârșească. Ori cum însă ar fi cauza acestui tratat, faptul că este fără îndoială protivnic Rusie nu se poate tăgădui; condițiile lui sunt următoarele:

Azowul este dărâmat și țara dimprejurul lui rămâne pustie, ca o margine despărțitoare între ambele imperii. Rusiei îi este oprit a construi corăbii pe Marea de Azow și pe Marea Neagră, precum și de a întreține o flotă acolo. Rușii pot să facă comerț în Marea Neagră, însă numai cât pe corăbii turcești. Singura condiție în favoarea rușilor este întărirea învoirei acestora de a avea un resident la Constantinopole cu caracterul pe care ar vrea să i-l dee Maiestatea Sa Împărăteasa și cu drepturile și privilegiile residenților celorlalte puteri. Se înțelege de la sine că Moldova trebuia să fie înapoiată Porții, încât și acest de-al doilea război îl vedem sfârșindu-se pentru ruși fără vreo izbândă însemnată a politicei lor răsăritene. Totuși, este de necontestat că ei propășise<ră> întrucâtva în această privire; așa, ei rămăsese<ră> cu cuceririle lor în

Persia, și Azowul, dacă nu era încă în stăpânirea lor, cel puțin prin dărâmarea sa nu mai era nici un mijloc de apărare în mânile turcilor. Câștigul însă cel mai însemnat al rușilor a fost acel dobândit prin tăcerea tractatului asupra Poloniei. Nestipulându-se nimic în această privință, ei păstrară posițiunea lor influentă în această nenorocită țară, care în curând trebuia să cadă jertfa nesocotinței sale și a lăcomiei vecinilor ei. Poate chiar că scopurile rușilor asupra Poloniei i-au făcut să primească acea pace defavorabilă, căci ei vedeau în Polonia o pradă sigură și apropietă, pentru care prea ușor se hotărau a jertfi deocamdată planurile lor mai îndepărtate.

RĂZBOIUL TERMINAT PRIN PACEA DE LA KUCIUC-KAINARGI, 1774

I

Românii încep a cunoaște cine sunt rușii

În 1762 Caterina II[45] se sue pe tronul Rusiei, și un an după aceea moare regele August al Poloniei; două împrejurări din cele mai însemnate pentru istoria Europei. Vecinicile certe care însoțeau alegerea regelui polon ieu la moartea lui August III o întindere mult mai mare, sporite fiind ele și prin dezbinarea religioasă a țerei, prin noile partizi ale disidenților și catolicilor. În anarhia cea totală în care cade Polonia, Rusia reușește ușor a face ca prin banii și armatele sale să s-aleagă rege pe fostul ei favorit Stanislaus Poniatowsky[46] (1764). Partida patrioților sub Branicky încunoștințază pe Poartă despre pericolul ce aștepta pe Polonia, din amestecul rușilor în trebile ei, cerându-i sprijinul pentru a alege un rege din națiunea lor și a îndepărta trupele rusești din Polonia. Poarta, care se deprinsese la amestecul rușilor în trebile polonilor, se mulțemește a le da sfaturi binevoitoare. Ambasadorul Franției, comitele de Vergennes, ia însă în mână această afacere și cere, prin o notă, de la turci ca să iee măsuri energice contra influenței crescânde a rușilor în Polonia; dar el primește ca răspuns observarea că trupe streine au fost în toate timpurile în Polonia, că ea pare a le primi de bunăvoie și că a protesta împotriva unui asemenea fapt ar putea părea ca un atac contra libertăților republicei. După alegerea regelui Poniatowsky, izbucnind un război civil între disidenți și catolici care se unesc în Confederația patriotică din Bar[47],

Turcia rămâne nepăsătoare, cu atât mai mult că ruşii nu cruţau deloc banii pentru a face pe Poartă să închidă ochii asupra încălcărilor lor. Văzând polonii că fără bani nu pot dobândi nimica de la dregătorii turci, trimit şi ei juvaerurile femeilor lor la sultanele din harem, opunând astfel corupţia corupţiei şi căutând măcar prin acest mijloc extrem să izbutească în cererile lor. Astfel, partida războinică începe a spori în divan, înteţită fiind necontenit şi prin insistările comitelui de Vergennes. Patrioţii poloni, persecutaţi de ruşi, căutase<ră> de mai multe ori scăpare pe pământ turcesc, în Moldova, şi ruşii, urmărindu-i până aici, calcase<ră> în repetite rânduri peste graniţa otomană. Odată trecând mai mulţi poloni în orăşelul turcesc Balta, de la marginea Basarabiei, o trupă de cazaci zaporojani, însoţiţi de oaste rusească, se ieu după dânşii, atacă şi dărâmă cu totul orăşelul pomenit care era locuit mai în totul de turci. Când această veste ajunge în Constantinopole, ea produce cea mai mare turburare; Ienicerii cer numaidecât să fie duşi împotriva ruşilor şi însuşi sultanul abia îşi poate stăpâni mânia. La toate aceste adăugându-se şi luarea Cracoviei cu asalt de către ruşi, în zioa de 18 august, partida păcii este cu totul înlăturată, marele vizir Muhsinsade răsturnat şi înlocuit cu Hamsa Paşa, care declară Rusiei război (octombre 1768).

Fiindcă războiul regulat nu putea să înceapă decât în primăvara următoare, turcii deocamdată se mulţămesc a da ordine hanului tătarilor de a prăda Rusia şi hanul Crim Gherai începe în mijlocul iernii o pustiere a Rusiei din cele mai neauzite, ducând în robie în câteva săptămâni peste 40.000 oameni şi răpind mai bine de 100.000 capete de vite. Eminentul ajutor a<l> inimosului Crim Gherai dispare însă în curând, prin moartea acestuia, şi comandanţii armatei turceşti dovedesc o nedestoinicie fenomenală în conducerea războiului. Ei sunt aşa de înceţi în mişcările lor, încât nu ajunsese<ră> încă la Dunăre când ruşii atacase<ră> acum Hotinul. Aceştia sunt deocamdată respinşi peste Nistru, vizirul însă, în loc de a urmări pe ruşi dincolo de Nistru, se îndreaptă înspre Bender şi perde astfel prilejul cel mai minunat pentru a sfărâma pe duşman.

Sultanul Mustafa, furios împotriva lui, pune de-i taie capul și numește în locu-i pe Moldavantshi-Ali-Pașa. Acesta trece Nistrul în repețite rânduri; prins însă odată de o ploaie cumplită, care îi taie armata în două, el este bătut de ruși în o luptă din cele mai crâncene în 17 și 18 septembre 1769, astfel că numai puțini din armata musulmană scăpară cu viață. Urmarea acestei victorii fu ocuparea Moldovei.

Încă înainte de a se isca războiul între Rusia și Turcia, Rusia, prevăzând această posibilitate, reînnoise uneltirile sale în Moldova și Valachia pentru a trezi iarăși simpatiile lor către dânsa, care începuse<ră> a ațipi după cele două încercări fără izbândă de a scoate aceste țări de sub domnia asupritoare a turcilor. Ea trimite în mai multe rânduri emisari sub masca de neguțitori care căutau să ațițe la răscoală pe locuitorii principatelor, și mai ales la fugă în Rusia, pentru a arăta astfel Europei cât de nesuferită era dominarea turcească și cât de iubită acea moscovită*.

Moldovenii, văzând iarăși pe ruși că înaintează către țara lor, trimit o deputațiune la principele Galitzin[48], comandantul corpului ce era să intre în Moldova, spre a-i oferi închinarea țării. Principele mulțămi din toată inima Mitropolitului „pentru hiritisirea" ce i se trimisese și-l roagă să spună pravoslavnicilor locuitori ai Moldovei că în curând le va veni în ajutor din partea preaputernicei și milostivei împărătese**. Baronul de Elmpt, puține zile după aceea, trece cu un corp în Moldova, alungă puținele trupe turcești ce se aflau aice și intră în Iași în 26 septemvrie 1769. „Și așa au venit în târg cu frumos alaiu și cu oștenii în rândueală și au intrat în biserica Mitropoliei, generalii cu ofițerii lor, și Mitropolitul și boerii și

norodul ce s-au întâmplat. Și fiind puse pe Analogicon în mijlocul bisericei sfânta cruce și Evanghelia și luminile aprinse, s-au cetit în auzul tuturor jurământul ținând toți ridicate în sus mânile drepte cu două degete (al doile și al treile) deschise și întinse în sus. După cetire au sărutat crucea și Evanghelia cu toții și au scris numele în cartea de jurământ. Asemine au scris de s-au făcut și pe la ținuturi afară, trimițându-se la fiecare ținut câte o carte de jurământ, care după ce se cetea în biserica fiecăruia sat, cu aceeași rânduealâ, apoi se însemna și numele satului și se iscăleau preoții și diaconi și toți jurații, și cărțile acele iscălite se aduceau la canțelarie"*. Jurământul săvârșit au fost următorul: „Eu, cel mai de jos numit, mă jur și mă făgăduesc înaintea atotpreaputernicului Dumnezeu și sfintei sale Evanghelii că eată voesc și sunt dator ca cel ce m-am *supus de bunăvoe sub stăpânirea Măririi sale*, întru tot milostivei Doamnei mele imperatrițe Ecaterina Alecsievnii, însuși stăpânitoarea a toată Rusia... ca se păzesc, din adevărată inima mea, datoria cea credincioasă a supunerei Rusiei: supuindu-mă întru toate, făr' de *nici* o pricinuire, *la orânduelile acele, care după puterea cea înaltă a Măriei Sale vor fi hotărâte în toată țara, și legiuirilor acelora, care de obște tuturor și osebit mie, se cade a le păzi*, în tot chipul făgăduesc, ca un adevărat creștin cu suflet nefățarnic; toate cele după putința stării mele oastei întru tot milostivei Domniei mele (care este rânduită spre apărare și sprijineala credinței ce se află suspinând sub jugul moametenilor) să fac ajutor în întrarmare și slujbe, socotind pe vrăjmașii armiei Rusiei chiar ca pe vrăjmașii mei. Ear la sfârșit să mă port pe sine-mi cu chip ca acesta: ca un rob credincios și bun și supus a<l> Măriei Sale, după cum este cu vrednicie și se cade și după cum eu înaintea lui Dumnezeu și a judecății lui ce<le>i strașnice pot să dau respuns. Și întru încheerea acestui jurământ al meu, sărut cuvintele mele și crucea Mântuitorului meu. Amin"**. Baronul de Elmpt, după ce săvârșește astfel primirea închinării țării, cere mai multe știri asupra numărului ținuturilor și orașelor Moldovei, asupra negoțului ce făcea principatul, a câtimei de zaharea și roduri ce produce, a relațiilor dintre boeri și țărani, a dărilor plătite de țară, atât

către turci, cât și către Domn și multe alte amăruntimi de aceste, care, împreună cu jurământul reprodus mai sus, dovedesc până la evidență că Rusia avea de gând a încorpora cu totul Țările Române. El ordonă apoi sub amenințare de mari pedepse a se da pe față toată zahareaua turcească, precum și a se opri exportarea din țară a orice fel de bucate, care ar putea fi de folos armatei rusești, și, în sfârșit, cere de la țară ca să se „aleagă un obraz din clirosul bisericei, și doi din boeri care s-ar socoti, ca să meargă la luminatele picioare a preaputernicei împărătese să cază și să-i mulțămească pentru mila ce au arătat Măria Sa cu trimiterea oștirilor, cu care i-au scos din jugul robiei"*.

Împărăteasa Caterina, voind să-și documenteze intențiunile sale asupra creștinilor din Răsărit și dorind să arăte că războiul pornit de turci asupra sa îi dă prilejul a lupta pentru eliberarea coreligionarilor săi, punând astfel în deplină aplicare politica inaugurată de Petru cel Mare, publică un manifest în care arată că Poarta, urând religia ortodoxă, i-a declarat război pentru că ea au sprijinit causa disidenților în Polonia și că dominarea lor cea barbară „caută să arunce în marea nelegiurei și corpul și sufletul creștinilor ce trăesc în Moldova, Valachia, Bulgaria, Bosnia, Erzegovina, Macedonia și în celelalte părți ale Imperiului otoman"**.

Din Moldova rușii trec în Muntenia unde-i cheamă chiar principele Grigorie Ghica (cel ucis în 1777) și o partidă de boeri în fruntea căreia stăteau spatarul Cantacuzino, arhimandritul de Argeș și comandantul gardei de arnăuți a principelui. Această părtășie a lui Ghica pentru ruși ne explică cum de acest principe, care avusese tot timpul a fugi în Turcia, este prins de dânșii. Apoi el este dus la Petersburg „cu toate onorurile"***. Împărăteasa îi dăruiește o tabatieră împodobită cu brilante și primește pe fiul său în corpul cadeților; apoi ea dă lui Ghica și deputaților munteni o sumă de

bani pentru călătorie și, în sfârșit, însărcinează pe acela a merge la armată spre a începe negociările cu turcii și a cerca ce ar fi ei dispuși să conceadă Rusiei pentru încheerea păcii*. De aceea și rușii sprijinesc candidatura lui Ghica la tronul Moldovei în 1774**.

Domnul Moldovei Grigorie Callimah, de asemene, se dă în partea rușilor, mănâncă cele 100 de pungi de bani trimise de turci pentru cumpărare de zaharea și provoacă pe arnăuții săi a trece la ruși, ceea ce Poarta aflând de cu timp, îl scoate din domnie și-i taie capul***, punând în locul lui pe Constantin Mavrocordat, care este prins la Galați de ruși și adus la Iași, unde moare puțin timp după aceea. În Grigorie Ghica, turcii având mai mare încredere, ca unul ce fusese pus domn în Muntenia în urma recomandației hanului tătăresc, după izbucnirea războiului, în locul prea tânărului Alexandru Ghica****, ei nu cred în trădarea acestuia, până în momentul când este luat de ruși și dus la Petersburg.

Deputații însărcinați a merge la „luminatele picioare" ale împărătesei au fost din partea Moldovei: Inokentiu, episcopul de Huși, Bartolomeu Măzăreanu, egumenul Solcăi, Benedict, egumen de Moldavița, Ioan Paladi, biv vel logofet, și Enacachi Milea, biv vel spătar; iar din partea Țării Românești: Grigorie, mitropolitul Ungro-Vlahiei, Mihai Cantacuzino, visternic, și Nicolai Brâncoveanul, logofăt. Ei duc cu sine niște cărți către împărăteasă în care înălțarea acesteia merge paralel cu slugăria închinătorilor. Cartea moldovenească, după ce pune mai presus faptele de acum a „monarhiceștii Măriei Tale" decât acele ale lui Constantin cel Mare împotriva lui Maxenție, arată cum „la înfățișarea cea covârșitoare

de biruință a armelor Măriei Voastre ce-i purtătoare de semnul crucii, atâta s-au cutremurat și s-au îngrozit păgânii, cât li s-au părut apele Nistrului și a<le> Dunării prea desfătate noianuri, la care scăpând câți au putut de focul armelor, au măsurat adâncimea râurilor, făcându-se mâncarea peștilor și paserilor". „Cu glasul de neîncetate laude și cântări, mulțănim Troiței cei într-o unime și atotputernică, că cu milostivire au privit asupra noastră, întărind inima cea blagorodnică și autocraticească a Monarhiei Voastre, spre isprăvirea noastră, *celor de o credință*, din robia jugului otomanicesc, și ca niște *robi* prea plecați și prea mulțămitori aducem cele prea ferbinți mulțămirile noastre către înalta stăpânirea Voastră pentru că ne am învrednicit după dorirea cea de mulți ani a fi sub acoperământul Vostru cel puternic". Mai departe, după nesfârșite laude care de care mai exagerate și înălțare până la ceruri a împărătesei, adaoge cartea: „noi locuitorii Moldovei, ca niște *robi prea plecați*, aducem supunerea *cea robească* cu toată bunăvoința și primirea... și cu *genunchile plecate ca niște ferbinți rugători cădem la urmele prea luminatelor picioarelor Voastre*". În fine, la sfârșit cartea izbucnește într-un lirism foarte patetic prin cuvintele: „o prea blagorodnică imperatriță și prea milostivă stăpână a noastră, nu ne părăsi pe noi robii Măriei Voastre cei de o credință, umbrește-ne..."*, care pune culme acestui act de o slugărie atât de înjositoare. Cartea Țării Românești, ceva mai scurtă, dar deosebindu-se prin aceleași însușiri, sărută până și „genunchii și urmele picioarelor tale celor împărătești și singure stăpânitoare!"**

Auzind turcii de închinarea locuitorilor Moldovei și ai Munteniei către ruși s-au înfuriat cumplit asupra lor și prin un *fetwa* al muftiului au fost declarați de haini și dați în prada și răzbunarea oștilor musulmane***. Această purtare nesocotită a turcilor au aruncat și

mai mult pe români în brațele rușilor, ca unii ce din partea turcilor erau amenințați cu jaf și peire.

Și totuși nu trebuie să credem că, și acum, ca și pe timpul lui Petru cel Mare, moldovenii și muntenii vedeau în Rusia scăparea și mântuirea din nenorocirile lor.

Pe timpul lui Petru cel Mare atingerea între ruși și români fusese mai mult ideală; ei îi vedeau numai cât prin prisma cea încântătoare a speranței și lovirea chiar trupească fusese înlăturată, prin nenorocirea lui Petru la Prut, care împedicase pe ruși a pătrunde mai adânc în țările noastre. Dar chiar în războiul din 1736 am văzut cum purtarea lui Münnich nemulțămește pe boeri și cum întâile dezamăgiri asupra rușilor pătrund în inima românilor. Pe timpul Caterinei, în războiul ce ne ocupă, rușii pun mâna pe ambele principate, vin în atingere chiar materială cu românii și era cu neputință ca aceasta să nu producă o notă discordantă în cântarea cea armonioasă ce părea că se înalță din pepturile tuturor românilor pentru slăvirea preaputernicei împărătese. Nemulțămirea locuitorilor izbucni în curând din o cauză prea ușoară de înțeles: aprovizionarea oștilor rusești; și este de luat aminte că tocmai în acest punct Țările Române trebuiau să fie mai simțitoare; căci ele voiau să scape de sub domnirea turcilor mai cu samă din pricina abuzurilor ce se făceau cu cererile pentru oști, care loveau cu deosebire în averea locuitorilor. Și tocmai în această privire, în loc ca românii să se vadă ușurați prin dominarea rusească, ei erau apăsați tot atâta, dacă nu și mai greu de armatele împărătești, încât a trebuit să se nască în mintea multora ideea că ei nu au dobândit altăceva decât o schimbare de stăpân, fără ca soarta lor să se îmbunătățască. Într-o tânguire către feldmareșalul Romanzow[51] se spune, între altele: „Osebit încredințăm pe slăvirea ta cum că noi ca niște robi prea plecați ai împărăteștii măriri, după credința noastră cea cu jurământ, suntem supuși împărăteștilor porunci până la cea de pe urmă picătură a sângelui și prea gata spre a da din cele ce sunt prin putința noastră pentru trebuința oștii împărătești, *însă cu știință și cu oareș care cuviincioasă rânduează, pentru că o samă de oameni ce sunt trecători prin Moldova ieu fără nici o rânduează cele ce întimpină pe cale, atât dobitoace, cât și altele, mai mult decât le este trebuința și spre risipă; și mai ales volintirii fac multe supărări și jafuri săracilor*

*creștini și earăși îi risipesc prin locuri pustii și prin păduri**. De o minunată naivitate este în această privință „cartea ce au scris către împărăteasă o samă de jupânese văduve"**, în care ele cer ca prin un milostiv și înalt hrisov să fie apărate și încunjurate de *supărările și orânduelile cele ce se vor obicinui de acum înainte a fi în pământul nostru*". Cu aceeași naivitate cu care își exprimă părerea lor asupra soartei viitoare a țării, urmează cucoanele a cere scutire de la toate greutățile ce le impunea întreținerea armatei, crezând că vor fi ascultate, când împărăteasa Caterina se îngrijea tocmai prin un manifest către moldoveni să-i facă a înțelege nespusul bine ce le-au făcut scoțându-i din robia turcilor, cerându-le ca răsplată pentru această înaltă milostivire ca „de la mic până la mare, toți împreună deobște și fiștecarele osebit, să se înferbânteze și să fie cu silință în spre a se arăta vrednici unei faceri de bine atâta de mare, plinind cu de-adinsul și din bună inimă desăvârșit acea datorie a legii și a creștinescului jurământ prin care ei s-au îndatorit către noi". Împărăteasa făgăduia „că după măsura credinței voastre și a râvnii ce veți arăta pentru slujba noastră, ce este așa strâns unită împreună cu slujba bisericei lui Christos, voim și noi ca să împărtășim către voi a noastră milă și a noastră bunăvoință"***. Și dacă înțelesul acestor vorbe putea să înfățișeze oarecare greutăți în manifestul Ecaterinei, el devine foarte limpede și lămurit în tâlcuirea lui de către mitropolit, care se însărcinează a spune lucrurile mai pe față de cum putea să le spună împărăteasa tuturor Rusiilor: „al doile să vă veseliți de bunăvoe și cu întrecere la slujba cea împărătească, fiecare după starea și puterea sa și mai vârtos pentru *proviantul* împărăteștilor oști ce au venit spre apărarea noastră"****.

Apoi locuitorii țărilor se așteptau poate ca pe timpurile lui Petru ca țara să fie cu totul scutită de dări și, afară de vămi și de ocne, „să nu plătească țara nici un ban"*****. În loc de aceasta,

vedem pe Romanzow scriind după ce deputații români plecase<ră> către Petersburg: „drept aceia siliți-vă cât veți putea, a ajuta cu un ceas mai înainte la trebuințele zaharelei oștilor, care vă păzesc. Asișderea să crească veniturile visteriei fără îngreuerea norodului; căci păgânii ce vă stăpânea<u> nu avea<u> nici o durere întru nimic pentru folosul vostru, ci încă vă asuprea<u> cu grele biruri și cu alte multe feluri de supărări. Deci acum fiecare să dee putința lui spre folosul obștesc și nimene să nu fie scutit a nu da din toate negutitoriile alișverișului, *ci toți să dee după obiceiul vostru cel vechiu*; la care eu vă poruncesc, *așa întocmai să se strângă acele venituri, după cum mai înainte s-au dat*; cum și *goștina* pentru oi, de care după socotință nu poate să fie îngreuet norodul cât de puțin; căci dintr-aceste fiecare are venit și chivernisală. Însivă din bună socotință puteți să cunoașteți că nu este cu putință pământul acesta a fi fără cheltueală; pentru care se cade să se strângă *veniturile obicinuite*, nu pentru altceva, ci pentru trebuința țării și pentru plata oștirilor"*.

După cum s-a putut vedea din citatele împrumutate [din] documentele contimpurane faptelor ce le descriem, rușii puneau necontenit înainte ideea lui Dumnezeu și a religiei creștine pentru a da un caracter cât se poate de neinteresat cucerirei Țărilor Române. Pentru a mântui Biserica creștină din Polonia se expusese Rusia la războiul cu turcii; pentru a mântui Biserica creștină din Țările Române se băteau oștirile sale și se vărsa sângele supușilor săi; în sfârșit, tot pentru mântuirea credinței cereau rușii ca moldovenii și muntenii să deschidă punga lor și să întreţină oștirile moscovite. Felul politicei rusești cerea ca ea să se îndrepte către clasa societății care înfățișa biserica, în numele căreia ea venea, așteptând cu drept cuvânt de la aceasta o ascultare mai deplină și mai oarbă. Și clerul nostru se grăbește a răspunde cu prisosință la această înaltă luare în samă prin amestecarea sa în toate trebile, prin redactarea tuturor adreselor către autoritățile rusești, prin uzurparea chiar a puterii politice, publicând și interpretând manifesturile împărătești, în sfârșit, prin supunerea sa sub autoritatea sinodului rusesc, prin care el cel dintâi dă pildă purtării pe care trebuea s-o păzească țara față cu Rusia*

II

Organizarea cerută de boeri

După ce Rusia pune astfel deplină stăpânire pe Țările Române, trebuia să iee măsuri pentru organizarea lor și am văzut mai sus cum baronul de Elmpt, spre a se putea apuca de această treabă în deplină cunoștință, cere de la țară deosebite lămuriri. Împărăteasa Caterina în răspunsul ce-l dă deputațiunilor române spune că „amundouă knejiile Moldovenească și Muntenească întru toate să fie după a lor judecăți și orânduieli"*, prin urmare, le făgăduește o deplină autonomie în ocârmuirea lor lăuntrică. Până întru cât erau să fie ținute făgăduințele împărătesei, se va vedea din următoarele.

Deputații Moldovei și ai Munteniei înfățișează curții rusești niște cereri în privința organizării viitoare a țării, care însă desigur sunt inspirate din izvorul rusesc, căci nu numai că sunt împotriva intereselor țării, dară chiar împotriva boerilor, care dacă li s-ar fi lăsat deplina libertate și-ar fi păstrat o mult mai mare putere reală și neatârnată în ocârmuirea țării. Totuși, este de observat că Rusia, dorind să pună mâna pe Țările Române, în aparență cu propria lor învoire, și clasa cea mai însemnată fiind pe atuncea boerii, se înțelege de la sine că ea le încuviință mai multe cereri; căci ea ținea mult ca să nu-i nemulțămească, pentru a nu fi nevoită să întrebuințeze mijloace silnice în contra lor. Altmintrele, s-ar fi șters războiului ce-l susținea împotriva otomanilor caracterul de război sfânt, a<l> căruia scop era mântuirea creștinilor de sub jugul musulmanilor și i s-ar fi întipărit acel de un război de cucerire, care ar compromite cu totul pe ruși în ochii creștinilor din peninsula Balcanului.

Cererile deputaților moldoveni sunt următoarele:

1) „La ocârmuirea țerii să fie aristocrație, adică să se aleagă 12 boeri mari din starea întâi, care să fie cu aceeași cinste și nume de boerie precum și mai înainte, începând de la vel Logofăt.

2) Dintr-acești boeri, 6 să cerceteze și să hotărească numai judecățile, iar 6 să adune dăjdiile țerii și să caute alte pricini, câte vor fi, și acești 12 boeri să fie șezători în Iași.

3) La toate ținuturile să se rânduească ispravnici câte 2, unde vor fi mici ținuturile, unul judecător, unul strângător dăjdiilor și purtător de grijă altor pricini. Ear unde vor fi mari ținuturile câte 4, iarăși cu asemine rânduealã, și aceștia să fie aleși din starea cea de a doua a boerilor.

4) Boeriile curții cele de al doile și al treile ce se socotesc a fi vechi a țerii (osebit de cele ce se cuvin Domniei) și zapcii cei dintâi și a<i> doile și a<i> treile să fie după rândueala cea de mai nainte; însă din feciori de boeri să se aleagă zapcii, ca printr-aceasta să se silească a deprinde rândueala curții și a ocârmuirii, și câte puțin să se înalțe la cinstea boerilor, câți vor fi vrednici. Ear câți din feciorii de boeri vor rămânea întru obiceiuri rele, și nu se vor sili ca să deprinză învățătura bunei ocârmuiri, nicidecum să nu se înalțe la treptele boerilor, ca să nu se strice buna ocârmuire. Dar earăși să nu rămâe în starea și rândueala țărănească, ci să trăiască fără supărare, hrănindu-se din veniturile moșiilor lor și dintr-alte osteneli ce vor face.

5) Toți boerii ce vor fi aleși la ocârmuirea țerii, atât cei 12, cât și cei de a<i> doile și zapcii, și ispravnicii ținuturilor, când vor vra să intre la slujbe, întâi să facă jurământ cum că vor sluji cu dreptate, fără vicleșug, atât împărăției, cât și patriei și cum că vor păzi credința și cătră împărăție și cătră patrie.

6) Ocârmuirea și slujba numiților boeri, tuturor de obște, să fie hotărâtă numai într-un an sau în trei ani, începând de la Anul Nou, zi întâi a lui Ghenare. Ear la împlinirea hotărâtei vremi să-și dee samă pentru slujba ce au făcut și să o părăsească, după care earăși prin alegere să primească alți boeri ocârmuirea, cu asemene rânduealã, socotindu-se a intra la cinstea boerilor și la ocârmuirea țerii toată partea boerească pe rând; însă cei vrednici de ocârmuire, măcar de vor fi și neamuri scăpătate.

7) Aleșii ocârmuirii la sama ce vor da, după împlinirea vremii, de se vor vădi cu încredințare cum că au făcut vicleșuguri sau jafuri întru a lor ocârmuire, prin știință, unii ca aceia să cază cu totul din cinstea dregătoriilor și niciodată să nu fie primiți la nici o dregăto-

rie, nici la ocârmuire, nici la altă slujbă cât de mică, ci să trăească după rândueala feciorilor de boeri ce vor fi nevrednici, precum s-au arătat la al 4-le pont.

8) Între judecătorii ce vor fi atât la Iași, cât și la alte târguri și ținuturi, să fie și câte un pravilar sau din partea politicească sau din partea bisericească, om cu știință din destul la hotărârea pravililor, ca toate judecățile să se hotărească după dreptate pe pravili.

9) Fiindcă până acum din nestatornicia ocârmuitorilor, erau și judecățile nestatornice și în multe chipuri se făceau hotărârile, uneori răzămându-se la obiceiuri a<le> pământului, alteori la pravili, și aceste earăși prefăcându-se după voința fiecăruia, din care pricină nu era niciodată statornică hotărârea judecăților, ci celor mai mulți pricinuitoare de mari pagube și stingeri cu cheltuelile cele necontenite; drept aceea, atât obiceiurile pământului câte nu se împotrivesc pravilelor, cât și pravilele cele ce sunt încredințate de mulți împărați și legiuitori, să se alătureze ca obiceiurile pământului și cu această ocârmuire de aice, să se alcătuească toate în scris; și să se iscălească de către toți, întărindu-se și de către prea puternica împărăteasă.

10) Judecățile ce s-au hotărât în trecutele vremi, câte vor fi drepte după rândueala celor mai înainte, să rămâe statornice; ear cele nedrepte să se judece a doua oară, după rândueala ce se va face de acum înainte.

11) Să se iee un general cu o sumă de oaste, cât va fi din destul pentru paza marginilor țerii, carele să fie șezător în Iași și de aici să rânduească oastea pe la margini.

12) Slujba cea dintâi a generalului să fie ocârmuirea oștilor, ce vor fi de paza țerii, atât de străini, cât și din locuitori. A doua, *prin mijlocirea lui să se trimită la visteria împărătească dăjdiile țerii.*

13) Pe boerii ce vor fi aleși la ocârmuire fiecare cu hotărât nume de boerie *generalul să-i îmbrace cu caftan.*

14) Mademurile ce se vor afla în pământul acesta să fie în sama generalului și generalul să rânduească la slujba lor pe care va socoti vrednic, sau din străini, sau din pământeni.

15) Toate pricinile țerii ce vor vra să se arăte cu anaforale la prea puternica împărăteasă să se trimită prin mijlocirea generalului.

16) Din feciorii de boeri sau și din alți pământeni, câți vor voi

să intre la osteasca rânduealâ, să nu fie opriți aflându-se vrednici"*.

Prin acest proiect de organizare nouă a Moldovei se încredința boerilor un *rol precumpenitor*. Lor li se dădea în *mâni* administrația, hotărârea judecăților, strângerea dărilor, cu un cuvânt toată puterea politică. Apoi, ei se îngrijeau ca să vină cu toții pe rând la ocârmuirea țării, pentru ca dreptul de a despoia pe popor, în care pe atuncea se cuprindea administrația, să fie egal împărțit între dânșii, neuitând nici pe cei scăpătați dintre ei, pentru a-și putea îndrepta averile în caz de nenorocire. Boerii erau atât de siguri pe protecțiunea Rusiei, încât nu se sfiesc a pune în fruntea cererilor lor *cuvântul de aristocrație*. Dar cu ce preț câștigase<ră> ei aceste închipuite drepturi? cu jertfirea totală a neatârnării țării, care se vede mai ales din dispozițiunea de a se trimite dăjdiile țării la visteria împărătească, în care se cuprinde totala suprimare a neatârnării economice a țării, de care este întotdeauna strâns legată neatârnarea politică. Apoi în acele „ponturi" se vorbește adesea de alegerea ocârmuitorilor, dar nu se spune de cine să se aleagă. Oricine poate ceti printre rânduri că autoritatea ce-i alege, adecă îi numește, este generalul rusesc, care avea și dreptul de a-i îmbrăca cu caftan! Într-un cuvânt, generalul, care era să fie și comandantul unei oștiri în mare parte străine, adică rusești, și mai ales în elementele ei superioare, nu era decât un domnitor al Moldovei, sub care așa-numita aristocrație a țării trebuia să plece capul, dacă nu voia să vadă răsunând pe spetele sale cnutul rusesc și să resimtă în măduva ei frigurile Siberiei.

Organizarea Munteniei dă mult mai lămurit pe față scopurile rușilor în privința țărilor noastre. Sau că boerii de aici s-au arătat mai blajini, sau că Rusia avea un mai mare interes de a-și asigura stăpânirea în Valachia, ca acea ce era mai aproape de turci, un lucru este pozitiv: boerii de aici *cer* de la împărăteasă totala încorporare a țării în Rusia. Iată cererile lor:

1) „Țara noastră să se facă *tot una cu eparhiile ce stăpânește prea puternica împărăție a Rusiei* și la vremea păcii ce se va face, nici ca cum să nu se lese să cază earăș la tirăneasca cea dintâi a Agarinenilor.

2) De vreme ce locul nostru, din nestatornicia turcilor, au căzut sub desăvârșită neorânduează, ne rugăm *ca să se așeze în țara noastră legile și rânduelile Rusiei pe deplin.*

3) Să se rânduească în țara noastră ca să se facă oaste de țară 20.000 de osteni, însă 15.000 pedestrime și 5.000 călărime și să se ție din veniturile țerii; ear artileria ce ar trebui cu cele trebuincioase ale ei ne rugăm ca să ni se dea de la împărăteasca milă, cum și la vreme de resboiu să trimită împărăția ajutor ce ar trebui spre apărarea țerii. Ear hrana oștii să se dea din țară, și să poată intra în boeriile oștii și munteni mari și mici, ca să se deprindă cu ale resboiului.

4) După ce vor veni în țara noastră ofițeri împărătești, să se facă sfat și socotiri și să se facă cetăți la părțile ce ar trebui, din veniturile țerii.

5) Veniturile țerii.... să se îndrepteze acum *după rândueala Rusiei*, cum și pentru vamă să se facă un isvod nou *după rândueala Rusiei.*

6) Partea mirenească și bisericească să fie *sub îndreptarea Sf. Sinod după obiceiurile Sf. Biserici din Rusia*; și să aibă stăpânire mănăstirile asupra țiganilor și a moșiilor, după afiorosirile creștinilor și după hrisoavele domnești, care să se și mai întărească.

7) Din veniturile țerii să se facă academii de epistimii, meșteșuguri și limbi.

8) Fii<i> și casele boerilor celor mari și a<i> doile să câștige privilegiile lor și să se împărtășească și din mila împărătească.

9) Judecătorii care se vor rândui pe la ținuturi și orașe *să fie jumătate munteni*.

10) Boerii, cum și alții ce vor cere voe să meargă la Rusia, să fie slobozi, să nu se oprească de către guvernul locului.

11) Să fie volnici cei din țară ca să neguțitorească pe la alte împărății, pe la care solii împărătești ce vor fi pe la acele locuri *să-i apere ca pe niște Moscali*; și cei străini aducând lucruri din altă țară și cumpărând de acele de loc, ce or fi cu poslovenie, să se vămuească ca și la împărăția Rusiei și să nu se amestece nici la chivernisala locuitorilor ce s-ar face prin neguțitorii, afară de cei ce sunt însurați aici în țară.

12) (Conține o cerere de ușurare în plata datoriilor.) Se

hotărește apoi ca în Muntenia 4 boeri să fie în fruntea trebilor, și volnicie să se dee la acești 4 boeri ca să judece, să hotărească, cărțile lor să aibă putere, ispravnicii ținuturilor să se supună acestora cum și toată țara la orice poronci. Ear *generalul să poată porunci acestor 4 boeri la orice ar vra, având volnicie ca să-i și oprească*"*.

Asemene orânduiri nu mai au nevoie de nici un comentar; mai ales acea prin care boerii cer voe ca cel puțin jumătate dintre judecătorii țării să fie munteni. De unde se înțelege că cealaltă jumătate era să fie ruși și aceștia erau să aplice legile lor, pe care boerii se roagă să fie introduse în Muntenia. Că aceasta nu o putea face decât în limba lor, se înțelege iarăși de sine, încât rusificarea Munteniei era pe deplin plănuită.

Astfel ajunsese Rusia a aduce la împlinire tratatul lui Petru cu Cantemir, ba să-l și întreacă; căci Petru cel Mare tot lăsa Moldovei o umbră măcar de neatârnare, prin domnul ei național, pe când prin orânduielile Caterinei Țările Române perdeau cu desăvârșire orice neatârnare și erau menite a fi rusificate în cel mai scurt timp.

Pentru a da o idee despre modul cum înțelegeau rușii să ocârmuiască aceste țări și spre a vedea astfel ce soi de îngrijire aveau să aibă pentru noile provincii adause împărăției lor, ne vom sluji cu două documente, în lipsă de altele, care însă aruncă o lumină foarte vie asupra sistemului rusesc. Unul este acel ce privește la organizarea școalelor principatului Moldovei, în care comitele Romanzow răspunde la cererile mitropolitului în această împrejurare: „că toate cele privitoare la școli *le las întru buna socotință a Preasfinției tale* și a celorlalți ce sunt parte bisericească și împreună și a boerilor ce sunt judecători în Divanul knejiei Moldovei. Ear cât... pentru limba cea grecească, *eu neintrând în cercerare* etc.**, – încât rezultatul stăruințelor mitropolitului care se ruga de feldmareșalul ca „să-i dee un ajutor spre mai bună îndreptare"*** este că acesta nu vra să se amestece în asemene lucruri. Celălalt document se ocupă cu poliția, și aice vedem dimpotrivă o îngrijire prea de-amăruntă și o pricepere

minunată pentru a se introduce un sistem inquisitorial: „și de-acum înainte, oricine va veni de afară și va găzdui la vreo casă, gazda să fie dator să înștiințeze pe starostele său îndată pentru acel oaspe, cine și de unde este, și cu ce treabă au venit și starostele să facă știre dumisale Agăi, și de-lu va primi gazda și-lu va lua în chizășia lui, Aga să înștiințeze pe d-nialui polcovnicul și Preasfinția Sa Mitropolitul*.

Poliție aspră și neîngrijire de cultură, iată începuturile protecțiunii rusești asupra românilor; și aceste două elemente sunt esențiale în sistemul rusesc, căci ele sunt sprijinul cel firesc al despotismului.

III

Anglia și Austria ajută pe Rusia

Cu toate acestea, nici acuma nu trebuia ca Rusia să împlinească una din dorințele sale cele mai vii, punerea stăpânirei pe Țările Române. Pentru a lămuri cum s-a putut face aceasta, trebuie să ne întoarcem la istoria generală a războiului.

Pe când în Europa armatele rusești cucereau Moldova și Valachia, în Asia ele nu erau mai puțin norocite, cucerind Armenia, Circasia și alte țări supuse Imperiului otoman. Totodată însă, rușii voiau să lovească puterea turcească și pe mare, pentru a o înfrânge cu totul, și împărăteasa Caterina începe mari pregătiri în Marea Baltică pentru construirea unei flote, chemând marinari iscusiți din Anglia, Holanda și Danemarka. Scopul acestei flote era mai ales răscularea grecilor și a celorlalte popoare maritime ale Imperiului otoman, care s-ar vedea încurajate în mișcarea lor prin puternicul ajutorul a<l> unei flote rusești, dând astfel o împlinire făgăduințelor făcute acestor popoare încă din 1765 și realizând astfel în totul politica lui Petru cel Mare. Flota rusească bine pregătită, pornește din Marea Baltică, trece prin Oceanul Atlantic și intră prin

strâmtoarea de Gibraltar în Marea Mediterană. Spre a putea înțelege cum de flota rusească a putut să încunjure Europa fără a fi supărată de nimene, să aruncăm o ochire asupra politicei engleze față cu Rusia din acest timp.

În răboaiele expuse mai sus am avut prilejul a atinge în mai multe rânduri linia de purtare ce englejii o păzeau față cu Rusia în raporturile acesteia cu Turcia, și am văzut că întotdeauna până acum fusese sprijinirea Turciei în contra atacurilor Rusiei. Acuma deodată vedem că lucrurile se schimbă, că englejii nu numai învoesc flotei rusești a intra în Marea Mediterană prin o strâmtoare ce era în mânile lor; dar amirali engleji (Elphinstone) comandează flota rusească și ei arată curților din Versailles și Madrid că vor primi ca un act de dușmănie față cu Anglia orice încercare de a se opune flotei rusești în Mediterana. Prin ce minune oare se schimbase politica tradițională a englejilor?

Anglia este o țară comercială și politica ei atârnă întotdeauna de interesele negoțului ei; de aceea, nu trebuie să ne mirăm a o vedea schimbându-și îndreptarea îndată ce se va fi schimbat îndreptarea intereselor ei comerciale. Oricine înțelege ușor că dacă Anglia până acuma sprijinise cauza Turciei, aceasta o făcuse nu din iubire către închinătorii Semilunei, ci din interesul de a ocroti foloasele ce le trăgea ea din comerțul ce-l făcea cu popoarele din Turcia. În timpul veacului al XVIII-lea comerțul Angliei în Orient începu a decădea cu o repejune neasemănată, fiind înlocuit cu acel francez. La această schimbare contribuise mai multe împrejurări: Mai întâi, activitatea și silințele lui Colbert[52] de a însufleți comerțul oriental al Franției, premiurile date de guvernul francez exportatorilor de mărfuri, bunătatea, gustul cel potrivit obiceiurilor orientale și ieftinătatea productelor franceze, în sfârșit, foloasele însemnate câștigate de la Poartă prin tratatul comercial încheet în 1740; toate aceste deschisese<ră> piețele Orientului mărfurilor franceze. Din contra, englejii având comerțul lor în mânile Companiei Orientale care, ca o mare casă de negoț, căuta numai câștig și nu voia să jertfească nimic pentru viitorul dezvoltării comerțului, scumpetea cea prea mare a mărfurilor engleze, în sfârșit, pregătirea acestora care nu era deloc în gustul orientalilor, toate aceste fac ca mărfurile engleze să fie părăsite din ce în ce. Astfel, pe când francejii

ajunsese<ră> să impoarte în Constantinopole 12.000 bucăți de țeseturi în anul 1729, englejii în același an rămân cu 5.000 bucăți nevândute în Aleppo, 4.000 în Constantinopole și 3.000 în Smirna. În urma acestei scăderi a exportului, scade și importul din Orient în Anglia, încât comerțul englez, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, mai că dispăruse din părțile orientale.

Văzându-se englejii amenințați atât de grav în interesele lor cele mai vitale și aceasta mai ales din cauza dușmăneștii politici a Porții față cu ei; văzând că Poarta refuza de a le încuviința ușurințele date francejilor prin tratatul din 1740, refuz ce provinea mai cu samă din zgârcenia Companiei Orientale care nu voia să cheltuiască banii săi pentru cumpărarea dregătorilor turci, precum făcuse<ră> francejii, se hotăresc a părăsi pe turci și a căuta prin alte părți o reînviere a comerțului lor oriental.

Calea cea nouă prin care ei credeau a putea face aceasta era Rusia. În secolul trecut Rusia era departe de a opune mărfurilor străine acel sistem prohibitiv care reguleză astăzi relațiile ei comerciale cu celelalte țări*. Din contra, urmând politicei inaugurate de Petru cel Mare, ea favora foarte mult pe străini și mai ales englejii știuse<ră> să se folosească de aceste bune plecări ale Rusiei cătră străini, pentru a-și întinde comerțul lor în Rusia într-un mod cu totul însemnat. Astfel, ei aveau contuare și case mari de comerț nu numai cât în porturile Mării Baltice: St. Petersburg, Riga, Reval, Narwa; dar până și în lăuntrul Rusiei, la Moscova, Kasan și Astrahan. Le veni acum în minte ideea de a-și reîmprospăta comerțul cu Persia prin Rusia, anume prin Marea Caspică și ei dobândesc de la Caterina II un ukaz care le permite comerțul cătră Persia peste acea mare, sperând astfel să câștige în Persia ceea ce perdeau în Turcia. Pentru aceasta însă era necesar ca relațiile lor cu Rusia să fie din cele mai prietinoase și numai cât aceasta ne explică iubirea cea năprasnică ce-i apucă deodată pentru ruși**.

Cu ajutorul englejilor, rușii bat și nimicesc flota turcească la

Tschesme, lângă insula Chio pe coastele Asiei. Toate insulele Arhipelagului se supun împărătesei și lumea aștepta să vadă flota rusească intrând în Dardanele și amenințând chiar capitala Imperiului otoman. Pe când rușii dobândesc izbânzi atât de strălucite pe un element cu totul străin până atuncea lor, pe uscat victoriile urmează una după alta, deși aceste nu erau câștigate atât prin bravura generalilor ruși, cât prin nedestoinicia turcilor, ceea ce face pe Frideric cel Mare să asemăneze acest război cu o luptă între chiori și orbi în care cei dintâi tot sfârșesc prin a învinge pe cei de al doile. Astfel, rușii bat pe turci la *Cahul*, ieu Ismailul și Chilia, apoi Benderul, Brăila și Cetatea Albă, iar tătarii dintre Dunăre și Nistru se supun de bunăvoie împărătesei.

Văzând puterile europene Turcia atât de îngenuncheată, intervin cu toatele pentru încheerea păcii, și mai cu osebire Austria și Prusia. Turcia primește cu mare mulțămire propunerea intervențiunei Austriei și promite acesteia că „dacă rușii vor fi alungați din Turcia, va atârna cu totul de plăcerea curții imperiale sau de a pune pe tron un rege după placul său, sau de a împărți Polonia cu Poarta"*, încât vedem cum din nenoricirile Turciei se naște prima idee a împărțirii Poloniei, care se realiză în urmă, însă nu și în folosul Porții, precum îi plăcea ei să o pună la cale prin propunerile citate mai sus. Tot din această cauză va proveni, cum vom vedea mai la vale, și cedarea Bucovinei Austriei. Fiind însă că Rusia avea interes ca înaintea începerei negoțiărilor pentru pace să pună mâna pe Crimeea, apoi ea pune niște condițiuni care nu puteau fi primite de Poartă, între altele: libertatea tătarilor și a Crimeei și așezarea unui principe neatârnat în Moldova și Valachia, care ar dispune de trupe și de cetăți**. Văzând austriacii pe turci în atâta nevoie, le propun un tratat secret în care turcii se îndatoresc a da Austriei 10.000.000 lei, „pentru cheltueli de pregătiri de resboiu", din care o parte (3 milioane) s-o plătească îndată, iar remășița până în termin de 8 luni, îndatorindu-se Poarta că la caz când ar mai fi nevoie de vreo 2–3000 de pungi de bani, „pentru reușita unor scopuri secrete", să le dee și pe aceste. Poarta, „spre a

arăta recunoștința ei pentru purtarea generoasă" a Austriei, îi făgăduiește Oltenia, dacă va reuși, fie prin negoțiări, fie prin arme, a face pe Rusia să părăsească toate cuceririle făcute pe pământ turcesc și se va sili să închee o pace între ambele imperii pe baza celei de Belgrad*.

Acest tratat provoacă în Europa întreagă o indignare nemaipomenită. Austria, care până acuma se luptase întotdeauna împotriva Turciei, se alia acuma cu dânsa; părăsea cauza creștinătății pentru a ajuta pe închinătorii lui Mohamed! Lucrul era neauzit și neașteptat. Și totuși să nu credem că acest tratat ar documenta o schimbare în sistemul politic austriac, că împărăția Habsburgică, convingându-se despre primejdia ce o aștepta din partea Rusiei, s-ar fi hotărât a se da în acea a Turciei**. Nu! Și atunci ca și totdeauna, politica Austriei a fost dictată de interesul momentului; vedea pe turci în o grea cumpănă și, folosindu-se de buimăceala în care se aflau, punea mâna pe câteva milioane, ceea ce nu-i împedică mai târziu a uita cu totul condițiunile tratatului, a nu mai stărui pentru turci pe lângă Rusia, ba chiar apoi în timp de pace, fără nici un soi de pretext macar ceva îndreptățit, a despoia pe fostul său aliat de o bucată de pământ ce se considera ca al său, de Bucovina, râșluind prin aceasta partea cea mai frumoasă, grădina Moldovei.

Văzându-se Rusia amenințată prin acest tratat secret, care ajunge la cunoștința sa prin ambasadorul englez din Constantinopole, Murray, închee și ea un tratat cu Prusia[53], în care promite acesteia o bucată din teritoriul Poloniei, cu condiție ca Frideric II să ajute pe ruși în caz când Austria le-ar declara război. Totuși, deși se asigură în acest mod, este nevoită să mai cedeze din pretențiile ei față cu Poarta. Cel dintâi pas făcut într-acolo de Caterina fu primirea mijlocirii Austriei pentru încheierea păcii. Turcii cereau numai atâta de la Austria, ca dânsa să caute a le mănține stăpânirea asupra tătarilor, a Moldovei și a Valachiei, renunțând pentru aceasta atât la cele trei milioane ce dăduse Austriei în puterea tratatului de subsidii, ce nu mai putea fi execu-

tat, cât și la orice soi de protecțiune a Poloniei care rămase cu totul părăsită în prada răpitorilor ei. În urma acestora se deschide un congres la Focșani în care rușii, uitându-și făgăduințele, resping intervențiunea Austriei și cer de la turci ca <o> condiție principală libertatea tătarilor. Plenipotențiarii turci, care se pregătise<ră> pentru a se împotrivi mai cu tărie pretențiilor rusești, prin cetirea noului testament, resping cu energie o atare propunere. Desfăcându-se din această cauză congresul fără rezultat, se întunește un altul la București, în care Rusia cere, după multe negoțiări, prin un ultimatum, de la Poartă următoarele puncte: 1) cedarea Kertschului și a Ienikalei ca garantă a neatâmării tătarilor; 2) libertatea navigării vaselor de război și de negoț în Marea Neagră și Arhipelag; 3) înapoierea cetăților din Crimeea tătarilor; 4) așezarea lui Grigorie Ghica, ca domn ereditar în principatul Valachiei sub condiția unui tribut de plătit la fiecare trei ani; 5) cedarea Kinburnului Rusiei și distrugerea cetății Oczakow; 6) dreptul de a protegui pe închinătorii religiei grece în Imperiul otoman*. Poarta neputând primi nici aceste condițiuni, negoțiările se rup în 22 martie 1773 și războiul reîncepe.

În 24 decembre 1773 moare Mustafa IV și îi urmează Abdul Hamid, sub care războiul mai ține încă vreo jumătate <de> an și, fiind tot în folosul rușilor, turcii se hotărăsc să primească pacea cu orice condiții. Reprezentantul Rusiei așteaptă zioa de 21 iulie (1774) aniversarea tratatului de la Prut a<l> lui Petru cel Mare, pentru a șterge prin gloria câștigată acuma rușinea de altădată, și astfel se încheie vestitul Tratat de la *Kuciuc-Kainargi* în 28 de articole, din care cele mai însemnate sunt următoarele:

Art. III. *Eliberarea tuturor tătarilor de sub supremația Porții*, Rusia dobândind din cetățile tătărești Kertsch, Ienikale și Oczakow.

Art. VII. Sublima Poartă făgăduește a protegui într-un mod statornic religiunea creștină și bisericile acesteia: ea dă voe *apoi miniștrilor curței imperiale a Rusiei de a face în toate ocasiunile representațiuni atât în favoarea nouei biserici din Constantinopole* de care se va vorbi la Art. XIV, cât și pentru acei ce o servesc, făgăduind a le lua în băgare de samă.

Art. VIII. Libera pelerinare a rușilor la Ierusalim.

Art. XI. Voe a comerțului rusesc în toate orașele turcești pe uscat și pe Dunăre. Punerea pe picior egal a rușilor cu francejii și englejii.

Art. XVIII. Cedarea Kinburului Rusiei.

Art. XIX. Reservarea dreptului de a putea trata despre cedarea Cabardei.

Art. XVI *privitor la Țările Române*: Imperiul rusesc înapoește Sublimei Porți toată Besarabia cu orașele Ackerman, Kilia, Ismail cu orașele și satele și cu tot ce conține această provincie; mai înapoește, de asemene, și cetatea Benderului. Tot așa înapoește Sublimei Porți cele doue principate a Valachiei și a Moldovei, cu toate cetățile, orașele, orășelele și satele și tot ce conțin, și Sublima Poartă le primește cu condițiunile următoare, făgăduind în mod solemn păzirea lor cu sfințenie: 1) De a observa față cu toți locuitorii acestor principate, de orice demnitate, rang, stare, chemare sau neam ar fi ei, fără cea mai mică esceptiune, amnistia absolută și vecinica uitare stipulate în art. I al tratatului în favoarea tuturor acelora care ar fi comis într-adevăr vreo crimă sau ar fi fost presupuși a avea scopul de a jigni interesele Sublimei Porți, restabilindu-i în primele lor demnități, ranguri și posesiuni, și înapoindu-le averile de care s-au bucurat înaintea resboiului de față. 2) De a nu împedeca în nici un chip libera închinare a religiunii creștine și de a nu pune nici o pedecă la ridicarea de noue biserici și la repararea celor vechi, precum a fost și mai înainte. 3) De a înapoi mănăstirilor și celorlalți particulari pământurile și posesiunile ce le-au avut mai înainte și care le-au fost luate împotriva oricărei dreptăți, așezate împrejurul Brăilei, Hotinului, Benderului etc., numiți astăzi raele. 4) De a avea pentru eclesiastici stima particulară cerută de starea lor. 5) De a încuviința familiilor care vor dori a părăsi patria lor pentru a se așeza aiurea o liberă eșire cu toate averile lor; și pentru ca aceste familii să reguleze într-un chip cuviincios afacerile lor, se fixează terminul de un an pentru această eșire liberă din țara lor, începând din zioa în care tratatul de față va fi schimbat. 6) De a nu cere nici a pretinde vreun soiu de plată pentru socotele vechi de orice natură ar fi. 7) De a nu cere de la aceste popoare nici o contribuțiune sau plată pentru tot timpul cât au ținut

resboiul; și chiar din pricina devastărilor cărora au fost expuse a-i scuti de orice bir pentru doi ani începând din zioa schimbării tratatului de față. 8) La împlinirea terminului însemnat, Poarta făgăduește a fi cu omenie și generositate în birurile ce va pune asupra lor în bani și de a le primi prin mijlocirea unor deputați care-i vor fi trimiși la fiecare doi ani; la terminul plății acestor biruri, nici pașii, nici guvernatorii, nici orice altă persoană nu va putea să le îngreue, nici a cere de la dânsele alte plăți sau biruri sub orice numire sau sub orice pretext ar fi, ci ele trebuie să se bucure de toate acele foloase de care s-au bucurat în timpul domniei fostului sultan. 9) Poarta dă voe suveranilor acestor două state (sovrani de due principati) a avea lângă dânsa fiecare câte un însărcinat, luați între creștinii bisericei grecești, care vor îngriji de afacerile ziselor principate, vor fi tratați cu bunătate de către Poartă și vor fi priviți chiar în slăbiciunea lor (anche nelle debollezze loro) ca persoane ce se bucură de dreptul ginților, adică vor fi apărați de orice silnicie. 10) Poarta consimte, de asemenea, ca, după cum vor cere-o împrejurările acestor două principate, *miniștrii curții imperiale ai Rusiei residenți lângă dânsa să poată vorbi în favoarea lor* și făgăduește a-i asculta cu considerarea ce se cuvine unei puteri prietene și respectate"

Prin acest tratat, dobândit nu atât prin izbânzile armatelor moscovite, cât prin corupția celor însărcinați din partea Turciei pentru încheerea lui, împărăția otomană primea o lovitură din care nu se mai putu ridica. Prin libertatea tătarilor, turcii perdeau mâna lor dreaptă în războaiele cu rușii și tătarii, fiind chiar în curând supuși de ruși, întinseră foarte mult stăpânirea acestora și adauseră puterile lor. Prin porturile și libertatea comerțului dobândite pe Marea Neagră se dădea rușilor putința de a avea o flotă care în puține oare putea să transpoarte o armată rusească sub zidurile Constantinopolei. Dreptul de intervenție al Rusiei în afacerile Bisericei celei noi din Constantinopole și a Principatelor Române punea pe învingători în atingere mai directă cu creștinii din peninsula

Balcanului şi le dădea prilejul de a se amesteca în fiece moment în afacerile lăuntrice ale Porţii. Turcii însă deocamdată nu se îngrijiră atâta de pericolul din urmă care era mai ascuns şi trebuia să se dezvolte într-un viitor mai îndepărtat, cât de cele mai văzute, precum era neatârnarea tătarilor şi posesiunea porturilor Mării Negre. Pentru a înlătura aceste din urmă condiţiuni, ei propun ruşilor, cu toată lipsa de bani în care se aflau, 35.000.000 de lei şi îşi pun toate silinţele spre a îndupleca pe Friderik II de Prusia[54], care dobândise o influenţă însemnată în trebile Orientului, ca să stăruiască pe lângă cabinetul de Petersburg pentru îndulcirea condiţiunilor de pace.

Pe cât însă restriştea era mare la Constantinopol, pe atâta veselie era nemăsurată în Petersburg. Împărăteasa Caterina în ziua când află despre încheerea păcii era atât de voioasă, încât nu voia să vadă decât figuri vesele în împrejurimea sa. Rusia dobândise, într-adevăr, nişte foloase la care nici nu se aşteptase, mai ales că era în ajunul de a nu putea conduce războiul mai departe; de aceea, era şi hotărâtă de a le păstra cu orice preţ. Şi pe cât turcii se străduiau a îmblânzi condiţiunile ce le erau atât de defavorabile, pe atâta ruşii se îndărătniceau a le mântine în toată asprimea lor.

În nişte asemene împrejurări intervenţiunea lui Frideric II în favoarea Porţii cu greu putea să aibă un rezultat fericit pentru dânsa, cu atât mai mult că Prusia, fiind tocmai pe atunci în strânse legături cu Rusia din pricina împărţirii Poloniei (1772), era mai curând să sprijine interesele aliatei sale, decât pe acele ale Porţii. La tânguirile Porţii asupra nedreptăţii cererilor Rusiei, cabinetul de Petersburg răspunde prin nişte argumente sofistice că stipulaţiunile tratatului ar fi mai mult în interesul Porţii şi cere numaidecât de la aceasta ratificarea păcii, ceea ce Poarta, văzând că nu mai poate înlătura nici într-un chip, se hotăreşte a face în 2 fevruarie 1775 prin un ambasador extraordinar trimis la Petersburg.

Totuşi, nici cu această ratificare nu se sfârşiră neînţelegerile între Rusia şi Poartă. Aceasta încuviinţă tratatul numai pe hârtie şi se opuse apoi din toate puterile la executarea lui, încât lipsa de bună-credinţă în aplicarea păcii de la Kuciuc-Kainargi este unul din motivele războiului din 1787.

IV

Răpirea Bucovinei, politica generală

Care au fost urmările războiului din 1768-1774 asupra Țărilor Române?

Prin Tratatul de la Kuciuc-Kainargi Rusia dobândea dreptul de protecțiune asupra țărilor noastre, dreptul de „a vorbi în favoarea lor", cum se exprima însuși tratatul. Ce era să însemneze acest drept, deocamdată nu se putea ști, și rămânea ascuns în gândul născocitor a<l> cabinetului de Petersburg înțelesul pe care era să-l dee acestei condițiuni a păcii.

Totuși, este sigur că dacă Rusia părăsi ideea, la început atât de pronunțată, de a anexa principatele și se mulțămi cu atât de puțin, aceasta a făcut-o nu din bunăvoință către Poartă, pe care dimpotrivă voia s-o îngenuncheze cât se putea mai mult, ci pentru a nu nemulțămi pe Austria, care se arătă foarte îngrijită când văzu pe ruși că ocupă Țările Române. De aceea, Austria și încheese acel faimos tratat de subsidii, îndatorindu-se până a declara război Rusiei la caz de nevoie. Că acest tratat nu era deloc serios din partea Austriei, ne-o dovedește prea bine rezultatul la care au ajuns; dar pentru Rusia, căreia toate puterile nu erau deloc de prisos pentru a susține lupta începută, acest tratat nu înceta de a fi foarte amenințător și era mult mai cuminte pentru dânsa a se retrage. Austria însă se arătă îngrijită numai cât în privirea Țărilor Române, lăsând Rusiei deplină libertate în celalalte punturi. Fiindcă rușii aveau deocamdată interesul cel mai mare de a deveni stăpâni acasă la dânșii, lucru la care nu puteau ajunge fără ca Poarta să recunoască neatârnarea tătarilor și să cedeze Rusiei porturile de pe Marea Neagră, apoi împărăteasa Caterina II se îndupleacă ușor de a cumpăra prietenia sau cel puțin de a înlătura dușmănia Austriei, mulțămindu-se cu ceva mai puțin în privirea Țărilor Române*.

Este foarte probabil că Austria voia să-şi păstreze putinţa de a pune dânsa mâna pe Ţările Române, politică ce urmase întotdeauna. Astfel, prin Tratatul de la Passarowitz (1718) Austria dobândise, între altele, şi Oltenia, pe care o pierde apoi prin Tratatul de <la> Belgrad (1739) şi aceeaşi parte din Muntenia o stipulează ea prin tratatul de subsidii în cazul când ar reuşi în mediaţiunea ei către Rusia*. În această părere ne întăresc nişte cuvinte misterioase din o depeşă a baronului de Thugut cătră ministrul austriac, principele de Kaunitz, în care Thugut referă: că, fiind la Focşani cu prilejul congresului dintre ruşi şi turci, a<u> venit la el doi boeri să-l roage ca Curtea de Viena să stăruiască pentru dobândirea neatârnării principatelor de Poarta otomană, pe care boeri el i-a îngăimat cu vorbe frumoase, întrucât nu putea „iniţia pe aceşti domni în secretul intenţiunilor Înaltei Curţi Imperiale asupra viitoarei stări a principatelor**. Aceeaşi idee reesă mult mai lămurit din alte apreţuiri ale baronului de Thugut asupra păcii de la Kuciuc-Kainargi, în care, arătând cum Turcia este cu totul perdută şi urmează în curând a fi înlocuită prin un imperiu ruso-oriental, observă că din această cauză Rusia nu voeşte să mai întindă posesiunile sale la Nistru şi la Dunăre şi că la curânda cădere a Porţii ţările mărginaşe de la nord, precum Bosnia, Serbia, Moldova, Valachia chiar din acea cauză vor trebui să cadă la Austria, fiindcă nişte asemene ţări n-ar avea nici o valoare pentru imperiul ruso-oriental***.

Austria deci având vederi anumite asupra principatelor noastre, înţelegem prea bine cum de nu învoia ruşilor să se aşeze în ele; căci

față cu repețitele lovituri ce rușii dădeau Turciei și, mai ales acuma, față cu disolvirea Imperiului otoman, care se aștepta din toate părțile, trebuia ca și Austria să-și asigure o parte din moștenire, și desigur că cea mai bună între toate erau Țările Române.

Tocmai din pricina acestei politici a Austriei față cu Turcia, izvorî urmarea cea mai însemnată a războiului asupra țărilor noastre, urmare indirectă, dar care lovi mai greu în ele decât chiar cele directe, căci conduse la răpirea unei părți din țară, la o desmembrare a Moldovei, precedent fatal, care în curând fiind pus în aplicare de către înșiși proteguitorii noștri reduse întinderea țării la mai puțin de jumătate, îi răpi toată puterea sa de viață și-i arătă cu groază abisul în care poate era menită a dispărea în întregimea ei. Vorbim de răpirea Bucovinei care se întâmplă imediat în anul următor păcii de la Kuciuc-Kainargi, 1775.

Dacă Austria putea să împedice pe ruși de a pune mâna pe principate, nu era tot atât de ușor pentru dânsa a se substitui Rusiei, tocmai în prevederea unei opuneri la realizarea acestui plan. Așa vedem că Austria se temea ca renunțarea Rusiei la ocuparea țărilor noastre să nu fie numai cât nominală, că, „deși nu ar contrazice în mod public făgăduințele date Curții Prea Înalte, totuși Rusia și-ar asigura pentru totdeauna supunerea și atârnarea principilor Moldovei și ai Valachiei, precum și acea a locuitorilor acestor țări, prin dobândirea de la Poartă a unor foloase în favorul lor, consfințite prin tratatele sale"*.; și aceasta mai ales când vedea că textul tratatului se ținea atât timp ascuns de dânsa. Se temea deci Austria ca prin acel tratat să nu se stipuleze ca principatele să stee „numai ca Ragusa sub protecțiunea Înaltei Porți bucurându-se altfel de o deplină neatârnare", să nu fie scutite de dări și de alte necazuri din partea turcilor, când atunci aceste țări foarte roditoare „ar provoca o emigrațiune foarte însemnată din Austria"; să nu fie iarăși dată alegerea domnului poporului și altele de aceste**.

Austria deci se aștepta din partea Rusiei la o înrâurire covârșitoare asupra românilor, care deși nu ar fi în formă sub stăpânirea ei, totuși în faptă s-ar purta ca niște supuși credincioși, ar împlini în

toate dorințele țarului, într-un cuvânt ar suferi în loc de suzeranitatea Porții acea mult mai serioasă și mai reală a Rusiei. Acesta era punctul de vedere predomnitor în politica Austriei față cu Rusia.

În privirea Turciei lucrurile stăteau cu totul altfel și prin urmare și politica trebuia să se conforme lor. Turcia arătase o slăbiciune atât de mare în încheerea păcii de la Kuciuc-Kainargi, încât Austria se convinsese că, cu puțină îndrăzneală, poți dobândi de la Poartă multe. Fusese destul ca Austria să făgăduiască numai cât Porții amestecul său în războiul cu Rusia, fără a-i da vreo garanție despre seriozitatea făgăduințelor sale, pentru a face pe Poartă să-i numere mai multe mii de pungi de bani. Într-un cuvânt, turcii perduseră cumpătul, și față cu ruina Imperiului otoman, care se aștepta pe fiece zi, era bine să apuci a lua ceva înainte, precum fac creditorii unui neguțitor ce este în ajunul de a da faliment. Că atare era principiul conducător în politica austriacă față cu Poarta, ne-o dovedește o instrucțiune a ministrului Kaunitz către reprezentantul Austriei la Constantinopole, baronul de Thugut: „Starea de față a Porții este cu totul deosebită de acea ce era mai înainte. Toate lucrurile și planurile omenești sunt într-adevăr supuse la niște întâmplări atât de neașteptate, încât este peste putință de a prevedea cu destulă siguranță modul împlinirii lor. Totuși, un ochi politic poate cu toată probabilitatea prevedea că, dacă Rusia, precum nu poate fi nici o îndoială, va ști să se folosească cum trebue de avantajele câștigate prin pacea din urmă, iară Poarta, precum nu ne putem decât aștepta de la corupția constituțiunii sale fundamentale, va stărui în letargia și nelucrarea ei de până acuma, – atunci este cu neputință ca să nu se întâmple în Orientul Europei mai curând sau mai târziu o revoluțiune capitală. Singură această perspectivă este mai mult decât de ajuns spre a îndepărta de la orice tratări și legături generale cu Poarta *care ar fi îndreptate asupra vremilor viitoare fără a aduce vreun folos actual*, căci în viitor lucrurile pot să se schimbe cu totul, și o atare schimbare poate să necesiteze niște măsuri cu totul contrare de cele ce s-ar fi luat"*.

Către Rusia deci, teamă ca aceasta să nu dobândească prea

mare influență în principate, către Turcia, o politică de desbracare, iată ce au hotărât pe Austria a pune mâna cel puțin pe o parte din pământul Țărilor Române. Că Austria s-a mulțămit numai cu Bucovina și n-au luat mai mult, se datorește, de o parte, temerei de Rusia, de alta, naturei pretextului în puterea căruia au ocupat Bucovina și, în sfârșit, dezvoltării ulterioare <a> acestei triste împrejurări, cu toate că intențiunea nu i-a lipsit în această privire.

Austria avea cu atât mai mult temeiu de a se teme de influența rusească în principate și cu deosebire în Moldova, cu cât la domnia *acestei țări fusese numit, după stăruințele Rusiei și a<le> Prusiei*, care și pe atunci mergea alăturea cu Rusia, fostul domn al Munteniei Grigorie Ghica (oct. 1774). Acest domn se arătă dispus a sluji interesele rușilor când ocupară Țările Române, ce<e>a ce făcu ca să fie foarte bine tratat de ruși, luat împreună cu mitropolitul și dus cu toate onorurile la Petersburg*. Aice rușii voiră a-l întrebuința pentru începerea negoțierilor lor cu Poarta și, după ce-i dăruesc o sumă de *bani și o prețioasă tabachere în brilanturi și primesc pe fiul său în cor*pul cadeților, îl trimit la armată cu instrucțiuni pentru îndrumarea păcii**, după cum am arătat mai sus.

Din contra, principele Ghica fusese întotdeauna rău văzut de austriaci, și cauzele acestei disgrații ni le spune baronul de Thugut în una din depeșele sale: „Numirea lui Ghica în un principat vecin cu țările Prea Înaltei Curți nu poate fi din mai multe punte de vedere *conformă cu interesele acesteia; mai întâi, fiindcă în timpul dom*niei sale anterioare comandantul C. O. de la graniță n-au avut a se lăuda de purtarea lui; apoi, sprijinul actual al Rusiei și Prusiei este datorit numai cât, de-o parte, înțelegerii sale culpabile cu Rusia la isbucnirea resboiului, de alta, serviciilor pe care le-au făcut ca dragoman al Porții la tratările cu emisarul prusian Rexin în sprijinirea lui și spre dauna Curții Imperiale"***.

Și tocmai acest principe este chemat de ruși la domnia Moldovei. Poarta încuviințase numirea lui din prietenie către Prusia, și Austria se temea de a se opune fățiș, pentru ca nu cumva

Ghica, devenind domn în contra voinței ei, să-și facă din el un dușman, în niște împrejurări, unde bunele raporturi cu domnul Moldovei trebuia să ușureze foarte mult realizarea scopurilor ei asupra Bucovinei. De aceea, după ce ambasadorul austriac stăruește pe ascuns în contra numirei lui Ghica, văzând că nu poate izbuti la nimica, schimbă tactica, se preface el însuși a stărui pentru numirea lui și se poartă, mai ales, foarte binevoitor către familia lui Ghica, cu atât mai mult că socrul acestuia, Iacovaki, se arătase plecat a sluji interesele Austriei și că Thugut nu voia să și-l înstrăineze*.

Că Rusia insufla, la început, Austriei o teamă foarte mare, nu rămâne nici o îndoială. Așa, Austria nu voește să întreprindă negoțiările pentru luarea Bucovinei cât timp feldmareșalul Romanzow nu ieșise din Moldova**. Ba chiar pentru a grăbi ieșirea acestuia și a câștiga învoirea sa tăcută la ocuparea Bucovinei, Austria îl corupe cu 5.000 de galbeni și cu o tabachere de aur împodobită cu brilante ***.

„Dacă nu am pus mâna pe acest district în timpul resboiului, zice Kaunitz către Thugut, aceasta provine de acolo că Rusia ocupase prin arme și *jure belli* Moldova și Valachia, și deci ar fi trebuit intrat cu această Curte în tratări formale; că, apoi, Curtea noastră, din cauze cunoscute d-voastre, nu voea nici într-un chip să aibă aerul de a lua parte la dușmăniile contra Porții, precum earăși nu voea să amestece numitul district în împărțirea Poloniei și în certele cu regele Prusiei pentru equivalentul părților luate"****. Dar numai

cât greutatea unor negoțiări nu ar fi spăriet pe Austria, dacă nu s-ar fi temut ea ca turcii, văzându-se astfel despoiați fără nici un motiv de Austria, să nu alerge la foștii lor dușmani, să le cedeze asupra punctelor capitale ale tratatului, cerându-le intervențiunea în favoarea lor. De aceea, Thugut se grăbește a sfătui pe cabinetul din Viena ca „să se gândească bine la mijloacele de întrebuințat pentru a face ca această împrejurare să nu prea bată la ochi, și o asemene ocupațiune să nu fie luată drept proba unei înțelegeri prea strânse cu Rusia și, prin urmare, ca o ruptură reală și generală, prin care s-ar ușura lui Muhzun Oglu (marele vizir) realizarea intențiunilor sale primejdioase pe lângă noul sultan și prin o pace neprecugetată s-ar arunca totul în mânile Rusiei“*.

Dar atâta nu era de ajuns. Trebuia înșelată Poarta prin niște făgăduinți ghibace pentru viitoarea intercesiune a Austriei în favoarea ei în daraverele ce le avea cu Rusia și a-i arăta că ea trebue să cedeze acea bucățică de pământ în schimbul unei prietenii atât de folositoare. I aminteau, mai ales, și făgăduințele fostului sultan făcute prin tratatul de subsidii în privirea Olteniei, ca și când Austria ar fi împlinit din partea ei îndatoririle ce le luase asupră-i prin acel tratat. Pentru a încredința pe Poartă și mai mult despre curățenia intențiunilor sale, Austria o sfătuește ca să se întărească dinspre mare, dincotro pot acuma să-i vină cele mai mari pericole; dar aceste sfătuiri Austria le face în cel mai mare secret, temându-se că dacă Rusia ar afla de dânsele, să nu se opună apoi de ciudă din toate puterile la realizarea planurilor sale**.

Pe de altă parte însă, Austria nu uita de a atrage și pe Rusia în favoarea sa, arătându-i că prin luarea Bucovinei s-ar exercita asupra Turciei o presiune foarte favorabilă intereselor Rusiei, prin care s-ar grăbi încheerea păcii după dorințele sale***.

Astfel țesea Austria ițele complicate ale politicei sale pe care chiar diplomații de atunci, destul de liberali în chestiuni de morali-

tate, nu se sfieau a o numi șireată (*artificieuse*), plină de șmecherii (*duplicité*) și de lăcomie (*avidité*)*.

Rusia păzi în tot decursul acestei afaceri o neutralitate care nu se poate explica altfel decât prin încurcala în care se găsea față cu Austria din pricina împărțirii Poloniei**. Pentru a putea însă înfrânge măcar întru câtva ambiția nemăsurată a Austriei, care, după părerea Rusiei, „dorea să guverneze Europa într-un mod despotic prin resoluțiunile luate în cabinetul său"***, ea caută a stârni pe Poartă împotriva Austriei, arătându-i, între altele (în unire cu Prusia), că Europa întreagă este uimită văzând cum Turcia, care n-au perdut mai nimica într-un război atât de crâncen cu Rusia, să piardă în timp de pace la Austria o porțiune atât de însemnată de pământ. Dar afară de asemene uneltiri ascunse, Rusia nu vra nici într-un mod să iee parte fățisă în această afacere. Atât Rusia, cât și Prusia erau de părere că atare împrejurare nu merită ca ele să se arunce într-un război, dară dacă turcii ar voi să alunge pe austrieci din Bucovina, ele nu ar avea nimic de împotrivit****. Divanul însuși a<l> Moldovei, împreună cu principele Ghica cer ocrotirea Rusiei împotriva acestei trunchieri; dar Rusia le răspunde că „de când această țară a fost înapoită Porții, ea nu mai are nici un drept a se amesteca în trebile ei"*****.

Ce devenise protecțiunea rusească? Unde rămăsese dreptul ei de intervențiune în favoarea principatelor? Dacă aceste aveau vreodată nevoe de intervențiunea cuiva, apoi desigur că era în împrejurările de atunci; dar Rusia întoarce spatele, când Moldova îngenuncheată întinde mânile spre dânsa. Pentru ce? Pentru că dreptul de intervențiune fusese stipulat nu în interesul Țărilor Române, ci în acel al Rusiei, care era să-l întrebuințeze atunci când i-ar fi venit la socoteală, atunci când din o asemene intervențiune era să rezulte un profit pentru dânsa, și nu acuma când, dacă nu ieșea vreo

pagubă, desigur că nu răsărea pentru dânsa nici un folos! Atât de adevărat este că în politică nu încap alte considerațiuni decât acele ale interesului și că o națiune care face politică sentimentală dovedește că nu este coaptă pentru viața publică.

Dintre celelalte puteri, numai Anglia și Franța puteau să joace un rol mai însemnat în afacerea cedării Bucovinei, dar din împrejurări politice anterioare ele fură împedicate de la aceasta. Anglia perduse orice influență în Divan prin sprijinul dat Rusiei, încât glasul ei nici nu era luat în băgare de samă; Franța, de asemene, prin tratatul din 1758 cu Austria[55] pe care Poarta îl interpreta că ar putea fi îndreptat la vreme de nevoie și în contra sa, perduse cu totul simpatiile Porții, și rolul ei în afacerea Bucovinei rămase foarte restrâns, și pe de altă parte este și îndoelnic, întrucât două aprețuiri a<le> diplomaților celor mai însemnați de atunci se contrazic în această privință. Așa, Kaunitz spune că s-au informat că ambasadorul francez au vorbit Porții în afacerea Bucovinei în sensul intereselor austriace și comitele de Solms, ambasadorul prusian la Petersburg, spune tocmai contrarul. În orice caz, înrâurirea acestor două curți a fost foarte mică și acele ce au determinat rezultatul final au fost tot arbitrii cei mai apropieți ai Orientului, Rusia, Austria și până la un punct și Prusia*.

V

Răpirea Bucovinei, politica specială

Pretextele pe care Austria le punea înainte pentru a îndreptăți luarea Bucovinei erau următoarele:

Mai întâi, ea pretindea că întotdeauna între Austria și Turcia fusese<ră> certe din pricina delimitării granițelor; că niciodată Turcia nu se înduplecase a trimite o comisiune care în înțelegere cu Austria să pună odată capăt acestei stări de lucruri; că în timpurile din urmă, Austria fiind nevoită să tragă un cordon din cauza ivirei ciumei în

Turcia, pentru a nu da însăși ea armele în mânile acesteia, trăgând cordonul în dosul posesiunilor pe care ea le reclama, a fost nevoită să le cuprindă în cordon și prin aceasta au cuprins și Bucovina*.

Al doilea motiv era că Austria prin împărțirea Poloniei venise în stăpânirea Pocuției. Pocuția însă în timpurile vechi ar fi posedat într-un mod neîndoelnic Bucovina, și deci Austria ca reprezentantă a drepturilor Pocuției putea să le valorifice, mai ales când documente autentice atestau vechea stăpânire a Pocuției asupra Bucovinei și Poarta uzurpase acest district într-un mod abuziv.

Pe lângă aceste două motive care constituesc oarecum dreptul Austriei asupra acelei bucăți de pământ, ea mai invoca și altele curat utilitare și de care nu ne vom ocupa, fiindcă, de altfel, pe motive de utilitate am putea întotdeauna despoia pe oricine de cele mai sfinte drepturi. Între aceste erau: oprirea desertiunilor armatei imperiale și stabilirea unei comunicațiuni mai directe între Galiția și Transilvania.

În privirea punctului dintâi, este de observat că într-adevăr Austria protestase de mai multe ori împotriva încălcărilor granițelor ei de către locuitorii principatelor**; dar aceasta se întâmplase întotdeauna pentru granițele Transilvaniei și nu înțelegem cum se amesteca acuma chestiunea încălcării granițelor cu drepturile Pocuției asupra Bucovinei. Sau Pocuția posedase Bucovina și avea un drept la stăpânirea ei, și atunci a se invoca o calcare de granițe era de prisos; sau nu-l avea, și atunci nu putea fi înlocuit prin o pretenție de calcare de granițe. Această contrazicere este privită încă de Friederic II ca partea cea slabă a memoriului Austriei către Rusia în chestiunea Bucovinei. El observă cu foarte mare dreptate că certele pentru graniți, care derivau tocmai din pacea de Belgrad, sunt necontenit amestecate cu drepturile ce posesiunea Pocuției le-ar da asupra Bucovinei. „Aceste drepturi ar putea fi apoi în genere numai cât o urmare a acelora pe care Curtea de Viena le-au dobândit în privința *acelei părți* a Pocuției ce i s-au dat prin tratatul de[la]

Petersburg asupra împărţirei Poloniei"*. Prin urmare, chiar dacă Austria voia să invoace drepturile Pocuţiei, nu putea să le invoace pentru întreg, ci numai pentru partea ce primise ea, căci cealaltă parte o luase Rusia.

Ce documente va fi avut Austria pentru sprijinirea cererei sale nu cunoaştem, căci niciodată ele n-au fost date la lumină. Atâta ştim că Pocuţia însăşi a fost ades obiect de ceartă între domnii noştri şi regii Poloniei, dar că niciodată Pocuţia n-au domnit asupra Bucovinei, aşa precum în această parte se aflau chiar scaunul de reşedinţă a Moldovei, Suceava, Rădăuţii, scaunul unui episcop înfiinţat încă de Alexandru cel Bun, monastirile Putna, locaşul de înmormântare a domnilor moldoveni, Suceviţa, Voronețul, Dragomirna şi desigur că nişte asemenea aşezări nu s-ar fi făcut în o parte de ţară stăpânită de străini.

Dar noi am arătat adevăratul motiv ce au făcut pe Austria să ocupe Bucovina, anume acela de a se folosi şi ea din despoerea Porţii şi fiindcă acest motiv nu putea fi mărturisit, oricare altul, fie cât de rău, vinea mult mai la îndemână. În puterea acestor aşa-numite drepturi, Austria, fără a mai aştepta rezultatul unor negoţiări, pune mâna pe Bucovina, sigură fiind că „o intrare în posesiune actuală ar fi mult mai uşor de păstrat decât de a dobândi o cesiune de la Poartă, şi că, prin urmare, ar fi bine ca la cea dintâi ocasiune favorabilă să se pună mâna pe bucata de pământ în chestie fără a sta mai mult la îndoială**.

Totodată, pentru a intimida pe Poartă, Austria concentrează nişte trupe la hotar spre a arăta prin aceste pregătiri războinice că este hotărâtă a păstra cu orice preţ districtul ocupat; nu mai puţin se foloseşte Austria şi de neştiinţa geografică a Porţii pentru a susţinea că porţiunea din Moldova pe care o cere este de o întindere cu totul neînsemnată şi că nu ar merita deloc importanţa ce caută să i se dee,

mai ales în cumpănă cu prietenia Curții împărătești*.

Văzând moldovenii acest pericol ce amenința moșia lor, trimiseră, prin organul domnului lor Grigorie Ghica, la Poartă un protest făcut de întregul divan al țării, în care se arăta: „că procedarea Austriei nu se împacă deloc cu asigurările de prietenie ce atâta de des le-au dat Porții; că districtul luat de Austria este o așa parte din Moldova încât întrece toată remășița acesteia în rodire și valoare lăuntrică; că toți locuitorii principatului cer ajutorul efectiv al Porții în contra unei încălcări atât de simțitoare**.

Acest protest însă pentru nenorocirea țerii nu se mulțumea numai cât cu aceste arătări, ci, ca și când s-ar fi făcut în repețite rânduri cereri către Poartă care n-ar fi fost ascultate, ie tonul amenințării spunând mai departe că: „dacă sultanul, în contra tuturor așteptărilor, nu ar da luarea-aminte cuvenită interesului celui mai de căpitenie a unei provincii supuse lui, moldovenii s-ar afla în o mare nedumerire ce mijloace să întrebuințeze pentru scăparea lor; dacă ar trebui ei singuri să-și caute mântuirea în puterile lor sau dacă la sfârșit desperarea și lipsa protecțiunii suzeranului legiuit i-ar împinge chiar într-acolo ca să-și caute ajutorul la bunătatea unei puteri străine"***. La sfârșit, protestul arăta că trupele austriace

intrate în țară sunt într-un număr foarte mic (600 oameni) și că ar fi foarte ușor a le respinge.

Acest protest, pe care Ghica îl lucrase împreună cu boerii la mareșalul Romanzow*, dovedește prea bine înrâurirea rusească în tendința de a spărie pe turci cu protecțiunea rusească, fără a lua în băgare de samă că prin o asemene amenințare se compromitea mai mult cauza Bucovinei de cum se sprijinea. Dar Rusia, care avea interes a spărie pe turci pentru a-i sili la executarea tratatului, împotriva căruia se opuneau încă cele mai mari greutăți, nu se uita deloc la interesul Moldovei, ci, cătând numai cât la al său, se servi de această împrejurare pentru a-l apăra, compromițând țară și domnitor în ochii turcilor.

Thugut, din punctul de vedere austriac, apreciază în modul următor acest document: „din causa relei conceperi a protestului, dreapta simțibilitate pentru nerușinata resfațare a lui Ghica, au împrăștiet cu totul luarea-aminte a Porții de la obiectul însuș al afacerei și au făcut pe Reis-Effendi să se exprime numai cât cu cea mai mare amărăciune asupra îndrăsneței amenințări că adică moldovenii s-ar putea adresa la o protecțiune străină"**.

Astfel Austria câștiga un punct foarte însemnat, compromiterea țării și a domnitorului, apărătorului ei firesc, în ochii Porții și Thugut nu lasă deloc în părăsire această împrejurare; ponegrind din toate puterile pe Ghica, el accentua mai ales legăturile sale cu rușii și aducea ca dovadă împrejurarea că mai multe din hârtiile lui Ghica către Poartă fusese<ră> aduse de curieri rusești, ceea ce dovedea o înțelegere evidentă între Ghica și ruși, de vreme ce nu era cu putință ca Ghica să nu cunoască obiceiul rusesc de a deschide scrisorile***.

Nu pentru întâia oară în lume norocul favoriza o cauză nedreaptă și austriacii, vrednici imitateri ai rușilor în talentul de a se

folosi de împrejurări, dobândiră din această întâmplare încurajarea cea mai puternică pentru a urma înainte planul lor de a despoia un stat mic și căzut, lipsit de orice ajutor. Și vedem că au reușit, dovadă că în politică dreptul este un nume și cine se bazează pe el cade întotdeauna jertfă, căci izbânda o are numai forța și acel ce dispune de dânsa. Și pare că așa trebue să fie: căci dreptul nu poate fi aplicat între oameni decât de o putere superioară; între popoare aceasta lipsește și trebue înlocuită cu o alta, care nu poate fi decât puterea brutală a fiecăruia. Astfel s-ar aplica și pentru popoare legea fatală a luptei pentru existență în care numai cei mari și tari au dreptul de a trăi, iară cei mici pot cel mult să năzuiască a sluji celor mari de pradă și de ospăț!

Dar să ne întoarcem la istorie:

Ghica avea încă un dușman care îi făcu cel mai mare rău. Acesta era Alexandru Ipsilante, domnul Munteniei. Ajuns la domnie prin stăruințele Austriei care dorea întotdeauna să aibă în principate domnitori supuși voinței sale și fiind mai bine informat de toate pasurile lui Ghica, îl pârea necontenit la ambasadorul Austriei din Constantinopole, punând pe acesta în pozițiune de a ști toate mișcările principelui moldovan și de a le combate cu cea mai deplină izbândă. Așa principele Munteniei înștiințază pe baronul de Thugut despre protestul lui Ghica către Poartă și despre cuprinderea acestuia. Tot de la dânsul mai află internunțiul că Ghica ar fi scris acest protest în lagărul rusesc. Corespondența lui Thugut cu Ipsilante era atât de importantă, încât ambasadorul cere de la ministrul său o chee cifrată pentru a putea comunica cu principele Munteniei în toată siguranța*.

Încunjurat astfel de trădători din toate părțile și având a se lupta, pe de-o parte, cu intrigile atât de bine combinate ale cabinetului din Viena, pe de alta, cu sistemul de corupțiune** întrebuințat de același

cabinet ca un vrednic ajutor al intrigilor sale, ar fi fost greu oricărui om, chiar celui mai puternic și mai neatârnat de a lupta împotrivă. Cu atât mai mult lui Ghica pe care-l vedem în tot decursul acestei afaceri șovăind între Austria și Rusia, neurmând o politică statornică și căutând a-și apăra poziția sa de domn cum se va putea mai bine. Așa îl vedem pe din dos uneltind cu Rusia pentru combaterea planurilor austriace, pe din față, curtenind pe ambasadorul austriac și voind să-l convingă că „fiind îngrijit ca nu cumva raporturile făcute de boerii moldoveni să ajungă la Poartă și pe altă cale, nu se poate opri de a le aduce la cunoștința Porții; dar că el însărcinează pe *Iacovaki Rizu ca să spună internunțiului în secret despre toate* pasurile lui, pentru ca acesta să poată lua măsurile necesare*. Prin o scrisoare adresată lui Thugut în 29 mai, el îi spune: „aflu cu plăcere încheerea tocmirii prietenești dintre cele două imperii, privitoare la granițele de către acest principat: sperez că mulțămirea pe care am resimțit-o în această împrejurare vă este cunoscută, și cu toate că trebue să fie o perdere foarte simțitoare pentru Moldova, pot să vă asigur, domnule, că am făcut tot ce au putut atârna de mine, contribuind în modul care mi-au fost prin putință la îndeplinirea acestei lucrări, după cum veți fi mai pe larg încunoștințați din gura d-nului Iacovaki Rizu, socrul meu, și că mă voiu folosi de toate prilejurile spre a putea arăta de acum înainte interesul ce-l port pentru isbânda Măriilor lor C. C., fiind bine încredințat, că Mărinimia Lor nu va întârzia de a face ca să simtă atât țara, cât și eu desdăunarea acestei perderi prin semnele neîndoelnice și generoase ale Bunăvoinței Lor**. În alte scrisori către Thugut, Ghica adaugă: „că el, cu toate pasurile pe care împrejurările

au putut să-l silească a le face, totuşi înlăuntrul său întotdeauna au fost cu o adevărată plecare către prea înalta slujbă, şi pe cât au putut pe sub mână au favorizat întreprinderea"*. Şi este de observat că, cu cât Ghica vedea că Austria câştigă şi că uneltirile secrete ale Rusiei nu ies la nici un capăt, cu atâta el se apleca către răpitoarea Moldovei căutând să dobândească tot mai mult bunele ei graţii, căci el se temea că aceasta, care dobândise de la Poartă un lucru atât de mare, să nu izbutească mult mai uşor a-l mazili pe dânsul, în cazul când ar stărui până la sfârşit în împotrivirea sa. Astfel, tot Thugut ne spune că „şi Voevodul Ghica, mai ales de când au văzut nesiguranţa ajutorului rusesc, pare a se convinge de necesitatea de a căuta să se facă vrednic în viitor de bunăvoinţa cea prea înaltă**.

Ghica fusese, într-adevăr, înşelat de ruşi. Aceştia căutase<ră> să-l întrebuinţeze numai cât ca un instrument al lor, şi văzând că nu pot dobândi nimica prin el, îl părăsesc voei întâmplării. Aşa ei căutaseră a dobândi prin Ghica dărâmarea cetăţii Hotinului, ce<e>a ce principele Moldovei are buna-credinţă a cere de la Thugut. Internunţiul însă, presimţind în această cerere o uneltire rusească, făcută cu scopul sau de a dobândi ceva împreună cu Austria, sau de a strica şi Austriei treaba ce o urmărea, se fereşte de a face o

asemene cerere Porții, care mai bine decât ar fi încuviințat-o, era hotărâtă să facă război.

Ce rol deci jucase domnul Moldovei?[56] Unul foarte trist și înjositor. Unealtă oarbă în mânile rușilor, el servi interesele lor, crezând că servește ale sale proprii și se opuse Austriei la cedarea Bucovinei; căci, după cum s-a spus, Rusia nu se putea opune fățiș Austriei din pricina împărțirii Poloniei; dar ea nu putea vedea cu ochiu bun întinderea Austriei în Moldova. Trebuia deci curții moscovite un paravan în dosul căruia să lucreze fără a fi văzută. Acest paravan i-l oferi Ghica.

După toate cele arătate până aici și mai ales față cu cedarea la urmă a lui Ghica și plecarea sa către Austria, cu greu se poate susținea că acest principe s-a fi luptat contra Austriei împins de iubirea de țară. O asemene [iubire] când există nu știe să facă nici o concesiune; ea stăruește cu tărie de la început până la sfârșit căci are toate caracterele sentimentului, care este unul și neschimbător. La Ghica nu era decât productul unui calcul care să-i păstreze domnia neatinsă, și trebuia deci să se schimbe după șansele mai mari sau mai mici ce i le oferea una sau alta din cele două alianțe.

Pentru a ne da părerea noastră definitivă asupra lui Ghica, credem că acest principe se îngrijea de Bucovina numai întru cât era o parte din țară supusă domniei sale și avea deci interes a o mănținea sub stăpânirea sa. Fiindcă el de mai nainte se pusese bine cu rușii, el alergă și în această împrejurare la protecția lor; rușii se folosiră de această întâmplare pentru a căuta să realizeze prin Ghica unele din planurile lor, uneltind împreună cu Ghica în contra răpirii Bucovinei, care nu le convinea nici lor. Când văzură însă că nu pot izbândi în nici unul din scopurile lor, părăsiră pe Ghica, care atunci se întoarce către austriaci, către care căutase întotdeauna să-și păstreze o portiță deschisă, pentru a păstra domnia țărei măcar așa ciuntită. În toată această purtare a sa nu putem vedea decât interes și motive egoistice și deloc acea puternică și irezistibilă îmboldire lăuntrică care te împinge orbește înainte, adesa spre propria-ți peire, și care este patriotismul.

Actele asupra lui Ghica nu sunt însă închise. Pentru a ne putea pronunța cu siguranță asupra caracterului său și a motivelor ce l-au făcut să se opună răpirii Bucovinei ar trebui să putem pătrunde și în

secretele arhivelor rusești, precum acele austriace ne-au destăinit pe deplin uricioasele uneltiri prin care Bucovina au fost răpită de la sânul Moldovei.

Austria, simțind că Moldova este așa de slab apărată, nu părăsea nici un mijloc pentru a determina Poarta la cedarea Bucovinei. În rândul dintâi punea prietenia sa cea curată, documentată atât de bine, mai ales în războiul ce se sfârșise prin o deplină neutralitate din parte-i; apoi, arăta că dacă până astăzi n-au pus în lucrare îndatorirea luată asupră-i prin tratatul de subsidii de a declara război Rusiei, aceasta fusese numai cât din cauza că-i lipsise până acuma un drum îndemănatic pentru mersul trupelor sale care însă s-ar dobândi prin cedarea Bucovinei*; în fine, mai înnegrea în ochii Porții Moldova, arătând că această țară, după ce câtiva ani nu va procura Porții nici un folos, fiind scutită de tribut, apoi și fără de acea nu i-ar aduce vreun mare venit; că este locuită de coreligionari de-ai Rusiei, care erau să se dee cu totul în partea acestia și că Poarta nu poate găsi o precumpenire firească a acestor împrejurări decât în prietenia austriacă**.

Bazați pe slăbiciunea Porții, cu cât aceasta ceda, cu atâta austriacii înaintau mai adânc în inima Moldovei și întindeau marginile ocupațiunii lor, încât niște trupe austriace ajunsese<ră> pe la Roman și Botoșani, până când, în sfârșit, internunțiul singur e nevoit să observe că, întrucât au dat acuma Porții un memoriu și o cartă (17 fevr. 1775), s-ar compromite el singur și toată cauza cerând mai mult: „eu cred, zice el în o depeșă din 4 martie 1775, că întrucât înaintarea trupelor... ar fi numai cât un mijloc de presiune în contra Porții, acesta ar avea cel mai bun efect pentru conducerea negoțiărilor; . . dacă însă ar trebui să stăruesc pentru cedarea părților ocupate în urmă, atunci cu toată supunerea trebue să arăt că după ce cedarea de bunăvoe a districtului bucovinean, în întinderea

liniei de la început, este în sine așa de grea,... eu nu pot avea nici o speranță că aș putea determina pe Poartă la o cesiune după întinderea cea nouă și că o asemene cerere ar putea ușor atrage după sine compromiterea întregei afaceri*.

Fiind deci astfel nevoită a mărgini încălcarea sa la porțiunea de pământ arătată prin carta lui Thugut, împărăteasa îi trimite în 21 fevruarie 1775 împuternicirea pentru a trata în afacerea bucovineană, fiind încredințată din depeșele lui că deslegarea va fi favorabilă Austriei. După ce în 4 martie Poarta răspunde că consimte în principiu la cedarea Bucovinei, mai urmează încă oarecare discuțiuni asupra redactării definitive a actului de cesiune, care se alcătuește în sfârșit în forma unui tratat cuprinzător de 4 articule în 7 mai 1775.

Prin art. 1 se cedează pentru totdeauna Austriei „pământurile conținute de-o parte între Nistru, marginile Pocuției, Ungariei și a<le> Transilvaniei, de altă parte prin limitele... începând de la hotarele Transilvaniei la părâul numit Teșna împuțită și cuprinzând succesiv satele Kăndreni, Stulpicani, Capul Codrului, Suceava și Cernăuți și dincolo de Prut trecând pe dinaintea Cernaucăi, loc din ținutul Cernăuțiului, și care va remănea în confiniile imperiale, până la teritorul Hotinului, pentru a da o probă neîndoelnică de prietenia, afecțiunea și bunavecinătate ce există între Poartă și Curtea Imperială".

În art. II se stipulează ca Austria să nu poată zidi cetăți în partea cedată ei.

În art. III se regulează alte graniți din Transilvania.

În art. IV se lasă Orșova, care fusese și ea reclamată de Austria, tot în stăpânirea Porții**.

Prin această convențiune crima se împlinise și nu știm căruia din autorii ei să atribuim vinovăția cea mai mare: Austriei ce au stăruit sau Turciei ce au cedat. Dacă vom privi însă la poziția părților, la starea desperată în care se afla Turcia în urma unui război care îi secase puterile; dacă luăm în băgare de samă politica

cu totul perfidă a Austriei care punea înainte scumpa sa prietenie pentru cesiunea Bucovinei, într-un moment în care Turcia avea atâta nevoe de dânsa; dacă ne gândim, în sfârșit, că provocătorul este întotdeauna mai vinovat decât cel ce execută – atunci desigur că o să aruncăm toată greutatea acestei fapte în sarcina Austriei. În fund însă, jucând un rol mai mult pasiv, stătea Rusia, privind cu nepăsare la desmembrarea Moldovei când un singur cuvânt era de ajuns din parte-i pentru a o împedeca, și acest cuvânt era datoare să-l spună de când luase asupra sa apărarea Țărilor Române, datoare, nu e vorbă, după drept și morală, și nu după interes!

Este vorba acuma de a face să treacă în practică ceea ce se convenise, de a trage pe pământ liniile proiectate pe hârtie. Aceasta, precum prea bine a simțit-o Austria, nu era ușor, mai ales față cu stăruințele lui Ghica care se silea din toate puterile, îndemnat nu știm de cine, de boeri sau de ruși, ca să fie numit măcar comisar turcesc la delimitare spre a împedeca astfel abuzurile care, din nenorocire, se comiseră și cu acest prilej. Austria căută însă prin toate mijloacele de a înlătura amestecul lui Ghica la delimitare, temându-se ca nu cumva prin aceasta domnul Moldovei să capete în mânile sale conducerea întregei afaceri*.

Austria însă, voind ca prin corupție să răsluiască de la Moldova o parte cu mult mai mare de pământ decât acea cedată în realitate de turci, stăruește foarte mult ca Poarta să trimită un singur comisar pentru a-l putea cumpăra mai ușor**. Auzind Thugut că se va numi comisar pe unul Tahir Aga, i face un present de vro mie galbeni pentru a-l dispune în favoarea Austriei și-l pregătește bine în contra stăruințelor lui Ghica***. Aceasta însă nu era destul: se numise supraveghetor a întregei afaceri pașa din Hotin, care, de asemene, trebuia câștigat și fiindcă acesta era mai îndărătnic, tezaurul austriac

dispusese în favoarea lui de suma însemnată de 30.000 fiorini. Totodată, pentru a fi sigur că Iacovaki Rizu va urma înainte a arăta internunţiului toate hârtiile ce veneau din Moldova, Thugut cere şi dobândeşte de la Curtea Imperială un bacşiş de 1.000 galbeni pentru acest om*. În sfârşit, pentru a îndepărta de Tahir Aga orice aparenţă că acesta ar lucra în interesele Austriei, Thugut se preface că e foarte nemulţumit cu purtarea acestuia şi protestează întruna la Poartă în contra lucrărilor sale, întreţinând astfel pe aceasta în părerea greşită că Tahir Aga ar îngriji foarte bine de interesele ei**.

Ghica, pe de altă parte, înteţit de ruşi, se opunea din toate puterile încălcărilor austriace. Aşa îl vedem protestând la paşa de Hotin contra lui Tahir Aga care nu s-ar ţinea deloc de convenţiunea încheetă, în lucrările de delimitare***; înştiinţează pe Poartă cum mai mulţi ofiţeri austriaci au venit în Moldova înaintea lui Tahir Aga încărcaţi cu presenturi pentru a-l corupe****; îşi dă cele mai mari silinţi pentru ca împreună cu ruşii şi pruşii, care pe ascuns combăteau planurile Austriei, să facă a se strica convenţiunea încheetă, mai ales în urma neînţelegerilor foarte grave ivite între comisarul turc şi cei austriaci la delimitarea în districtul Hotinului*****. Văzând însă că toate încercările lui sunt zadarnice, face o ultimă silinţă şi voeşte să scape din prada răpitorilor măcar Suceava, vechea capitală a Moldovei, dar nici aceasta nu i-a fost dat ca să împlinească******, şi astfel se face şi delimitarea aceasta nenorocită prin care Moldova mai pierde încă 46 sate peste linia ce fusese hotărâtă prin convenţiune*******.

VI

Soarta lui Grigorie Ghica

Iată care au fost soarta Moldovei. Să vedem acuma pe acea a domnitorului ei, ce avuse în toate aceste daraveruri un rol precumpenitor.

Ghica fusese numit în domnie prin stăruințele rușilor; prin urmare, el niciodată nu s-au bucurat de o încredere deosebită la turci. Uneltirile lui Thugut, căruia Ghica îi opunea toate pedicile cu putință în afacerea Bucovinei, încă nu puțin au contribuit a înnegri pe acest domnitor în ochii Porții, mai ales că el se slujea de ajutorul rușilor și a<l> prușilor pentru a combate planurile Austriei: așa s-au arătat mai sus că Ghica trimitea adesea hârtiile sale la Constantinopole prin curieri rusești. Intrigile cele mai multe ale lui Zegelin, ambasadorul prusian la Poartă, erau motivate prin stăruințele lui Ghica, și turcii nu putuse<ră> vedea cu liniștire această unire strânsă a domnitorului Moldovei cu dușmanul lor de moarte. De aceea, Thugut se temea așa de tare de venirea principelui Repnin[57], ambasador extraordinar rusesc în Constantinopole, care mai ales având a trece prin Iași era să se înțăleagă cu Ghica în afacerea Bucovinei și să arunce noi pedici în calea Austriei. De asemene, și de Gaffron, ambasadorul Prusiei, era să treacă tot prin Iași pentru a se duce la postul său și această atingere a domnului Moldovei cu dușmanii ei cei ascunși nu putea nici într-un mod conveni Austriei*. Afacerea Bucovinei în care Ghica, apărându-și poziția lui, fusese nevoit să s-apropie de dușmanii Porții, singurii care-l puteau sprijini în această împrejurare, făcu din Ghica un agent rusesc, îl discredită în ochii Porții, arătându-l ca pe un instrument al rușilor, care la cel dintâi prilej era să se dee în partea acestora, părăsind pe suzeranul său. Cine știe ce preț pun turcii pe viețele oamenilor putea să prevestească lui Ghica, numai cât din această împrejurare, un tragic sfârșit.

Turcii căutau deci numaidecât să se desfacă de Ghica, și mazilirea nu era de ajuns pentru aceasta; căci Ghica, scos numai cât

din domnie, s-ar fi putut duce la ruși, unde să fie o cauză de vecinici intrigi și uneltiri împotriva Porții. Trebuia deci cu totul înlăturat, trebuia dat morții, pentru ca astfel dispărând proteguitul rușilor de pe scena lumei și punându-se un domnitor credincios turcilor, să poată recăpăta influența lor precumpenitoare în Moldova și astfel dobândi un adevărat spion la granița imperiului moscovit.

Turcii însă se deprinsese<ră> de mult timp a se juca cu soarta și cu viața domnitorilor români. Când unul din ei nu le plăcea, prea fericit era acela dacă sultanul se mulțămea a-i pune pe umăr peticul negru și dacă nu ordona să i se aducă capul la Constantinopole. Și aceasta adese pentru cauzele cele mai neînsemnate; dar acuma când era vorba de a stârpi un mijloc de uneltire a dușmanului celui mai cumplit al Imperiului otoman?

Pretextele pentru uciderea lui Ghica fură prea lesne de găsit. Ordonând Poarta domnitorilor români a trimite deîndată la Galați și Brăila o câtime de pâne, de care turcii aveau nevoe, așteptându-se un nou război cu rușii, Ghica arătă prin socrul său Iacovaki Rizu ce tare au suferit țara de lăcuste și de revărsări și că-i este peste putință a procura pânea cerută. Totodată, el stărui pe lângă Poartă pentru a fi scutit de a trimite cherestea la Isaccea, fiindcă 19 corăbii încărcate cu asemenea se înecase<ră> și era prea greu țării a înlocui cheresteaua perdută. Poarta însă, care prin Tratatul de la Kainargi era lipsită de tributul Țărilor Române pentru doi ani, văzând că principele Moldovei refuza acuma și aceste slujbe, răspunse că nu va învoi niciodată cererile lui Ghica și că neîmplinirea ordinelor sale va atrage după sine cea mai grea răspundere*, spunându-i, totodată, că dacă țara n-are pâne să cumpere din Polonia.

Se pare că Ghica au refuzat de a se supune acestor cereri a<le> Porții, căci între învinuirile ce i se aduc pentru îndreptățirea uciderei sale se pune și aceasta că el n-au cumpărat grâu din Polonia, pretextând a fi împedecat de ruși. Celelalte învinuiri sunt că el sta în corespondență secretă cu Rusia și că ar fi adunat din asupririle poporului o mulțime de averi cu care avea de gând să fugă în altă țară. Totuși, aceste acuzări sunt aduse numai cât ca

pricinile scoaterii lui din domnie; acele ale uciderei sale sunt că el s-ar fi rostit față cu trimisul Porții în niște termeni atât de enormi și de nepotriviți cu demnitatea strălucitei Porți încât acela s-a găsit nevoit a-l pedepsi pentru necuviința sa*.

Moartea sa a fost însă prin tradare, și nu prin judecată.

Într-o zi din octombrie 1777 veni la casa numită Conacul din Beilic în Iași un trimis turcesc Kara Highiorsades Ahmed-Bey, și pentru a atrage pe domn în cursă, se prefăcu că este bolnav, poftind pe Ghica la dânsul, pentru a-i comunica niște afaceri foarte importante. Ghica urmă invitării și merse sara la trimisul turc. Aici îl așteptau patruzeci de ieniceri, care, îndată ce domnul intră în odae, se aruncară asupra lui, înfigând hamgerele în trupul său.

Prin trădare perduse Moldova partea ei cea mai frumoasă; prin trădare cădea domnitorul ei, una sub cuțitul Austriei, altul sub acel al Turciei, o paralelă vrednică de politica acestor două state și care se poate caracteriza pentru Turcia prin nechibzuință, pentru Austria prin o mârșavă lăcomie.

Care au fost acuma rolul acesteia la peirea lui Ghica? Este mai presus de orice îndoială că Thugut, care, ca ambasador austriac la Constantinopole, își punea toate silințele pentru a scoate la un capăt fericit afacerea Bucovinei, nutrea ura cea mai înverșunată împotriva lui Ghica, care combătea planurile sale cu atâta stăruință. În toate depeșele sale, el se plângea de Ghica numindu-l „grec fără credință“ și taxând lucrările sale de „uneltiri înveninate“. Dacă ar fi fost în putința lui Thugut, l-ar fi ucis pe Ghica fără cea mai mică remușcare, și că aceasta era chiar scopul lui, în cazul când Ghica ar urma înainte a combate planurile sale, se vede din vr'o două depeși adresate lui Kaunitz, în care el spune: „cu toate că Ghica, fără îndoială, ar merita mult mai curând cea mai serioasă pedeapsă, decât cel mai mic semn al Mărinimiei celei Prea Înalte, totuși nu pot în starea de față a lucrurilor decât să vă repet părerea mea, că poate ar fi de folos ca însărcinații cu delimitarea din partea Înaltei Curți

să-l întreţină cu vorbe frumoase şi cu făgăduieli, care n-ar lega întru nimica, pentru a nu irita şi mai mult reaua sa voinţă în afacerea delimitării. După timpuri şi împrejurări s-ar putea întrebuinţa în contra lui şi un ton mai pronunţat, precum şi ameninţările cele mai serioase, cu atâta mai uşor cu cât ar atârna în totul de la plăcerea Curţii Prea Înalte a pedepsi chiar *personal, prin măsuri de fapt* pe acest grec fals şi fără credinţă, fără ca pentru aceasta să se nască cu Poarta oarecare neînţelegeri*.

Dar Thugut nu rămase la postul său din Constantinopole până la moartea lui Ghica, ci el pare a fi părăsit capitala Imperiului otoman îndată după terminarea afacerii bucovinene (iulei-august 1776), fiind înlocuit cu Emanuel Tassara, care este departe de a avea împotriva lui Ghica nişte motive de ură tot aşa de pronunţate. Din contra, aflând el despre uciderea lui Ghica, numeşte acest act „un pas tot aşa de uricios pe cât de violent şi de împotriva tratatelor"**. Că cabinetul din Viena au ştiut tot atâta de puţin de uciderea lui Ghica, se dovedeşte din întreaga corespondenţă a acelui timp, în care nici prin un cuvânt nu se face o aluziune măcar la această împrejurare; din contra, din toată acea corespondenţă se vede că Kaunitz şi cu Tassara vorbeau de această întâmplare ca de o afacere străină care nu-i atingea mai mult. Şi într-adevăr dacă Austria ar fi avut nevoe să ucidă pe Ghica ar fi făcut-o atunci când era în joc interesul ei, când acesta lupta împotrivă-i pentru Bucovina, dar nu acuma când afacerea se sfârşise, şi anume în folosul Austriei, şi când o răzbunare nu mai avea nici un scop; căci în politică interesul determină toate faptele. Austriacii deci chiar de aceea n-au contribuit la uciderea lui Ghica fiindcă n-aveau nici un interes a o face.

Astfel se petrecu aceasta pentru Moldova prea nenorocită întâmplare. Bucovina fu perdută defnitiv din pricina lui Ghica, care,

fiind devotat rușilor, făcea pe Poartă să asculte mult mai curând de insinuările Austriei și de arătările ei de prietenie, decât de glasul adevărului ce ieșea din o gură *compromisă*. Ghica peri din cauza Bucovinei, căci în mare parte pentru a păstra întregimea pământului pe care era chemat a domni, el se apropie tot mai mult de ruși, deveni uricios Porții care-l jertfi temerilor sale. Astfel, chiar dacă Ghica n-au pierit lovit de mâna aceea ce au luat Bucovina, totuși perderea *„cheei Moldovei"** este strâns legată în amintirea poporului de sângele lui Ghica și orice am face, orice am spus va fi greu de desfăcut, ceea ce legenda au consfințit și au trecut în credințele poporului.

RĂZBOIUL TERMINAT PRIN PACEA DE LA IAȘI, 1792

I

Rusia pune mâna pe Crimeea

Războiul din 1787 nu a fost decât o urmare a celui din 1768. Neînțelegerile rămase în urma păcii de la Kuciuc-Kainargi, exploatate de ruși pentru a-și întinde necontenit dominația lor pe socoteala turcilor, precum și alte încurcături ce veniră în urma lor conduseră din nou la ruperea păcii încheete și la vărsarea sângelui între cele două împărății.

Pedica cea mai de căpitenie la o înțelegere între ruși și turci erau raporturile tătarilor. Turcia, prin pacea din 1774, dăduse tătarilor deplina libertate politică, dar își păstrase autoritatea religioasă asupra lor și acuma vroia să-și facă din aceasta o unealtă pentru a exercita asupra tătarilor mai multe drepturi politice. Rusia, la rândul ei, care numai cât de aceea stipulase neatârnarea tătarilor, pentru a-i putea supune stăpânirei sale, începe a se amesteca mai întâi pe sub mână, apoi chiar fățiș în daraverile lor. Așa, ea face să se aleagă de către partida devotată ei pe Shahin Gerai de Khan al acelei națiuni, pe când partida turcească alege pe Dewlet-Gerai. Apoi începe a insista la Poartă pentru recunoașterea proteguitului ei, ceea ce turcii nu voesc să încuviințeze nici într-un chip, pretinzând că el nu a fost ales prin libera hotărâre a națiunei tătare.

Către sfârșitul anului 1777, după uciderea lui Ghica, neînțelegerile între ruși și turci ajunsese<ră> atât de departe, încât mai că era să izbucnească un nou război între aceste două împărății.

Austria, pentru a putea pescui în apă tulbure, cum spunea Friederik cel Mare, întețește, pe de o parte, pe turci la război, pe de alta, le făgăduește că, la caz când Rusia ar fi învingătoare, să intervină în favoarea lor rămânând apoi ca, „pentru o slujbă atât de însemnată și atât de propriu a scăpa Imperiul otoman de perderea sa totală", să se despăgubească cu ceea ce ar crede de cuviință pe socoteala Porții, luând pentru sine nu numai Oltenia, dar și Serbia, Bosnia și Dalmația*. În contra acestei tendinți a Austriei se opune întâi Franția, apoi și Rusia care cu deosebire se temea de o întindere a puterei austriace. Ele propuneau, pentru a combate planurile Casei de Habsburg, garantarea colectivă a posesiunilor europene ale sultanului, vroind, totodată, prin o asemene propunere să slujască și interesele Rusiei, prin aceea că ar face pe turci să cedeze mai curând rivalilor lor, în schimb pentru un așa de însemnat folos.

Între aceste, încurcăturile din pricina tătarilor sporiseră în loc de a se micșura. Izbucnind în Crimeea o revoltă în contra proteguitului rușilor, Shahin-Gerai, aceștia trimit o armată care o înăbușă și apoi ocupă Perekopul, pretextând rușii că și turcii ar avea o armată în Taman, și că necontenit uneltesc în contra libertăței tătarilor prin susținerea lui Dewlet-Gerai. Turcii trimit atunci un ultimatum Rusiei, în care cer să părăsească pe Shahin-Gerai, să retragă trupele din Crimeea și să lese pe națiunea tătară a procede la alegerea unui noi Khan, și, pentru a sprijini mai puternic cererile lor, trimit o flotă în Marea Neagră. Din nenorocire însă, ivindu-se o ciumă cumplită în flota turcească echipajul este redus la o treime din efectivul său și partida păcei din divan începe iarăși a căpăta preponderența, așa că în 4 martie 1779 se încheie convențiunea lămuritoare de la Ainali-Kawak: Poarta recunoaște prin această convențiune pe Shahin-Gerai de Khan al tătarilor și i dă binecuvântarea religioasă. Se permite rușilor navigarea pe Marea Neagră în corăbii de aceeași mărime cu acelea ale națiunilor celor mai favorizate. În privirea Principatelor Române se stipulează ca tributul ce ele au să plătească la fiecare doi ani să fie impus cu „moderațiune și omenie" și să nu se mai ceară nimic alta pe deasupra; Țările Române să aibă la

Constantinopole câte un „chargé d'affaires" de religiunea greco-răsăriteană care să fie sub scutul dreptului ginților și să fie tratat cu respectul cuvenit. Din partea ei, Rusia se îndatorește „de a nu întrebuința dreptul său de intercesiune în favoarea principatelor decât numai pentru păstrarea nestrămutată a condițiunilor stipulate prin acest articol*.

Împărăteasa Caterina II începuse a îmbătrâni și, pe când fantasia în alte lucruri e mai producătoare la tinerețe se pare că în politică, ea își întinde aripele mai ales cătră bătrânețǎ, atunci când puterea de combinație dispărând, ideile politice domineazǎ pe individ în loc de a fi dominate de dânsul. Venise în minte împărătesei gândul de a alunga cu totul pe turci din Europa și de a înființa în Constantinopole scaunul unui nou imperiu grecesc de răsărit sub un nepot al ei, căruia i dădu înadins din botez numele de Constantin (născut în 1779). Pentru a crește pe principe se aduc din insulele Arhipelagului șese mance grece spre a introduce astfel sânge grecesc în inima copilului; apoi el este crescut împreună cu copii greci și se credea a se observa în viitorul împărat al Răsăritului o predispoziție firească pentru limba grecească. În onoarea lui se și bate o medalie pe care fulgerul lovea o moschee cu legenda „propugnatrix fidei" și alte copilării de aceste.

Copilăriile însă în mintea împăraților pot avea urmări foarte însemnate, tot așa de însemnate ca și ideile cele mai sănătoase, întru cât și ele pot deveni mobilul unor fapte, și aceasta mai ales când împăratul este țarul absolut al rușilor. Pentru a-și putea îndeplini scopul, Rusia caută a se apropia de Austria, singurul stat ce putea să aibă un interes mai direct la nimicirea Imperiului otoman, și împărăteasa Caterina se întâlnește cu Iosef II la Mohilev pentru a se înțelege în persoană asupra planului de urmat în această împrejurare. Prusia se îngriji foarte mult de această alianță între cele două curți imperiale, temându-se cu drept cuvânt să nu fie îndreptată împotriva ei și începu a insufla curaj Porții pentru a se opune pretențiilor Austriei privitoare la Orșova și la negoțul oriental.

În urma acestora, împărăteasa Caterina adună trupe numeroase la marginile imperiului turcesc, dar deși asemenea pregătiri erau făcute pentru realizarea planului celui cu totul ideal, de a restabili Imperiul bizantin, ele își găsiră o întrebuințare mult mai practică în deslegarea încurcăturilor Crimeei, și anume prin tăierea nodului gordian, adică reducând pe tătari în stăpânirea rusească.

Perfidia politicei rusești se arată foarte lămurit în această împrejurare. Pentru a putea dobândi dreptul de a intra cu armata în Crimeea, ea singură stârnește o răscoală împotriva însuși a proteguitului ei Shahin-Gerai, anume pe fratele acestuia Behadir-Gerai, și apoi dânsa ocupă Crimeea militărește, hotărâtă a restabili pe Khanul răsturnat. Ea cere apoi de la turci ca să nu recunoască pe noul ales al tătarilor, ci să privească de Khan tot pe Shahin-Gerai, arătând că numai sub această condițiune mai poate subsista armonia între cele două imperii. Ambele curți imperiale trimit apoi o notă identică Porții, în care cer de la dânsa, între altele, recunoașterea fără nici o condițiune a lui Shahin-Gerai și regularea raporturilor Țărilor Române după pacea de la Kuciuc-Kainargi, mai ales în ceea ce privea statornicirea tributului odată pentru totdeauna*.

Poarta sfătuită de Franția și de Prusia se supune cererilor rusești și aduce prin o asemene purtare pe ruși în mare încurcătură, neștiind ce pretext să găsească pentru a cuceri Crimeea și a declara război turcilor.

Căci împărăteasa Caterina și cu Iosef II hotărâse acum împărțirea imperiului turcesc și partea ce era să vină fiecăruia din moștenirea acestuia, și pentru a realiza această împărțire trebuia declarat Porții război cu orice preț.

Planul de împărțire a Imperiului otoman era următorul: Rusia să iee Crimeea, Austria Bosnia și Serbia; rămășița țărilor otomane să alcătuiască noul Imperiu de Rărărit, iar Moldova și Valahia, pe care nici una din cele două curți nu vroia să le cedeze celeilalte, să rămână într-un soi de neatârnare sub principele Potemkin[58], care pentru a fi mai aproape își cumpărase chiar o proprietate la mar-

ginile Poloniei și a<le> Moldovei*.

Văzând Rusia pe Poartă atât de blajină, se hotărăște a-i da o mare lovitură, încorporând Crimeea[59]. Pentru a îndreptăți acest pas de o gravitate atât de mare, ea împărtășește curților europene o notă în care arată că motivele ce au împins-o la anexarea Crimeei a<u> fost că Turcia necontenit stârnea intrigi prin un pașă ce-l avea în Cuban, că ea au trimis oameni la Taman care au prins și au tăiet capul unui agent al lui Shahin-Gerai ce mersese acolo pentru a înăbuși răscoala; și fiindcă niște asemenea neorânduieli au costat pe împărăteasa nu numai cât sânge de al supușilor săi, dar și peste 12 milioane de ruble, apoi pentru a pune odată capăt unei asemine stări de lucruri, e nevoită să iee o măsură hotărâtoare dar neapărată, supunând Crimeea, Cubanul și Tamanul stăpânirei sale, cu atât mai mult că Shahin-Gerai luase hotărârea de a abdica de la suveranitatea sa și de a se arunca la picioarele împărătesei**.

Dintre toate statele Europei numai Franția se opuse acestei întinderi a puterei rusești pe socoteala Porții, și interesul ei era proteguirea însemnatului comerț pe care-l făcea cu țările supuse Imperiului otoman și care în anul 1782 se suise la 48 milioane de livre, iar în 1785 la 70 de milioane. Franția deci caută întâi să se alieze cu Prusia împotriva Rusiei și a Austriei, dar această încercare nu reuși; ea atrage apoi în favoarea sa pe Sardinia și, în sfârșit, propune și Angliei același lucru. Anglia însă, a<l> cărei comerț oriental nu se rădicase încă din decăderea sa, pe când, dimpotrivă, comerțul englez cu Rusia era din cele mai însemnate, ocupând pe an până la 2.000 corăbii, pe când cel francez cu această țară era mai cu totul nul***, urma înainte politica din 1768 și trimitea mereu ofițeri engleji ca să învețe pe ruși arta navigației. Așa, în august 1783 vin 36 de marinari engleji în Petersburg și alți 100 erau așteptați cât de curând. Anglia promite chiar Rusiei ajutor efectiv în contra Porții îndată ce va mai redobândi puterile sale slăbite prin războiul american[60]. Această opunere a Franției, susținută și de o misiune militară trimisă de Prusia, face pe Caterina să se mulțămească deocam-

dată numai cu luarea Crimeei și să lese pentru timpuri mai îndepărtate alungarea turcilor din Europa.

Austria însă, văzând că numai Rusia s-au folosit din uneltirile împotriva Porții, stăruia numaidecât să se facă război, pentru a putea câștiga și ea ceva. Pentru a mulțămi pe Austria se înfățoșa numai două căi: sau să se învoiască Austriei ocuparea Moldovei și a Valahiei, sau o despăgubire bănească. Mijlocul cel dintâi displăcea Rusiei, fiindcă se temea de a ceda Austriei fie și numai cât suzeranitatea pe care o aveau turcii asupra principatelor, căci cine i răspundea că în viitor Austria nu va face cu Țările Române precum făcuse Rusia cu Crimeea, și atunci Austria ar împedeca comunicarea Rusiei cu nou-proiectatul imperiu grecesc*. Austria însă mai la urmă fu împăcată de Rusia, făgăduindu-i că la viitorul război i va ținea în samă moderațiunea ei. Turcia, nefiind în stare să facă război, e nevoită să cedeze, și consimte la ocuparea Crimeei de ruși prin tratatul din 4 ianuarie 1786.

Astfel izbândise<ră> rușii a face pasul cel mai însemnat în cotropira Răsăritului, supunând Crimeea autorității lor, și această izbândă nu era datorită decât sistemului lor de a fi îndrăsneți, chiar nerușinați față cu slăbiciunea Porții. Niciodată nu fusese<ră> aplicate maximele lui Machiavelli cu mai mare credință: „Un domnitor înțelept nu poate și nu trebue să se țină de cuvânt, când respectara cuvântului ar ieși în nefolosul său și când au dispărut temeiurile pentru care el fusese dat, mai ales că niciodată nu vor lipsi unui principe motive legale pentru a îndreptăți călcarea vorbei sale"**. Rusia înfrângea necontenit tratatele și totuș ea reclama întotdeauna drepturile sale încălcate de Poartă, arătându-se ca victima nevinovată a uneltirilor acestia.

Dacă planul de a reînființa imperiul grecesc era lăsat pentru mai târziu, el nu era însă cu totul părăsit și în viderea acestuia Rusia frământa provinciile împărăției turcești prin emisari, mai ales jesuiți, care tindeau a le răscula împotriva dominației otomane.

Acest sistem de răscoale împotriva Porții era sprijinit de un sistem de corupție a dregătorilor Porții pentru a-i face să închidă ochii asupra uneltirilor rusești, care făcea pe Friederik cel Mare să zică că turcii sunt în stăre să-și vândă tată, mamă și chiar pe marele profet. Totodată, pentru a găsi un nou pretext de război, Rusia încurajază pe Austria în pretențiunile sale împotriva Porții și care constau în mai multe foloase negoțitorești, apoi în cedarea Olteniei și o rectificare a graniților Bosniei în sensul celei bucovinene. Rusia, asemene, declară Porții că dacă nu va da un răspuns mulțămitor cererei împăratului, ea s-ar vedea silită a privi interesele aliatului său ca înseși ale sale, oricât i-ar părea de rău de a jigni armonia ce există acuma între dânsa și Poartă*. Însăși Rusia însă nu încetează de a face necontenite încălcări a drepturilor turcești. Așa, ia în protecțiunea sa pe toți locuitorii nemulțămiți din principate și, lucru mai grav, se amestecă în certele dintre perși și în acele ale popoarele Caucazului, prin care amestec tinde a face și cu dânsele precum făcuse cu tătarii. Turcii, care aveau sub supremație popoarele Caucazului, vedeau repetându-se sub ochii lor uneltirile acele prin care rușii ajunsese<ră> stăpâni pe națiunea întinsă a tătarilor și în orice caz nu puteau rămânea nepăsători la această desbinare treptată a provinciilor împărăției, care mergeau să sporească întinderea și puterea dușmanilor lor.

Un fanatic musulman Imam Mansur răscoală popoarele Caucazului împotriva Rusiei și este ajutat în ascuns de turci; ba aceștia la urmă declară ambasadorului francez că vor sprijini acele popoare nu numai cu bani, dar și cu armată, întrucât ei au cel mai mare interes ca nimene să nu le supună. Rușii cer atuncea de la Poartă pedepsirea pașilor ce ar ajuta pe popoarele din Caucaz, amenințând cu răzbunare la caz de refuz. Turcii întâmpină la aceasta că Rusia n-are nici un drept a se amesteca în afacerile supușilor săi; că dacă împărăteasa pretinde că aceste popoare au primit supremația ei, trebuie să-i fie cunoscut că ele nu-și puteau schimba stăpânul fără învoirea lui.

Încordarea relațiunelor dintre ruși și turci aduce și pe aceștia a

comite mai mutle abuzuri; așa, uneltirile grecilor, stârniți de ruși, provoacă din partea Porții un firman prin care orice grec se va fi amestecat în politică trebuie pedepsit cu moarte și această pedeapsă este chiar aplicată unuia Petraki, care se amestecase în alegerea unui principe român și turcii distrug după aceea o biserică creștină, zidită de acesta în Constantinopole.

Imputările pe care turcii le făceau rușilor erau că: consulii rusești din principate ațâța<u> necontenit pe locuitori la răscoale; că neguțitorii turci erau tratați foarte rău în Rusia, trebuind să plătească 25% vamă, pe când cei ruși în Turcia nu plăteau decât 3%; că au primit în refugiu pe domnul Moldovei Mavrocordat care fusese mazilit de Poartă și refuză a-l trăda suzeranului său; în sfârșit, că au intrat cu trupe în niște țări ce nu sunt ale sale și cu deosebire în Georgia.

La aceste, Rusia respundea cum putea mai bine, și cu deosebire asupra cererei turcilor de a părăsi Georgia, întâmpina că principele Heraclius s-ar fi pus sub protecțiunea ei și că nimene n-are dreptul de a se amesteca în țara acestuia decât dânsa.

Văzând turcii îndărătnicia rușilor, se hotăresc din nou a încerca soarta armelor și într-un mare divan din 13 august 1787 războiul este declarat.

Turcia era să lupte iarăși împotriva celor doi dușmani seculari ai săi, Rusia și Austria, și desigur că, în împrejurările în care se întreprindea această luptă, rezultatul nu putea să-i fie favorabil. Dar putea ea face altfel? În formă, Turcia declara războiul; ea era acel ce ataca și Rusia tot păstra rolul cel mult mai frumos de a fi în apărare. În realitate însă cei ce pornise<ră> războiul fusese<ră> Rusia și Austria: căci aceste două puteri se deprinsese<ră> acuma tot a cere de la turci și aceștia dăduse<ră> atâta de mult, încât nu mai puteau da nimica, fără a ataca chiar măduva împărăției lor. Dăduse Austriei Bucovina și acuma-i cerea Oltenia și o parte din Bosnia; dăduse Rusiei Crimeea și acuma i cerea Caucazul. Împotriva războiului celui ascuns prin care rușii săpa<u> pe turci, aceștia opuneau războiul cinstit și pe față. Soarta armelor le fu defavorabilă; dar dreptul rămase în favoarea lor, și cu toate că lumea reală dă adeseori dreptate vicleniei și ambiției nesățioase, cel puțin lumea ideală reprezentată prin judecata istoriei să reprobe asemene fapte,

dându-le locul ce li se cuvine, căci dacă este adevărat că istoria se rapoartă la politică ca trecutul către prezent, nu este mai puțin adevărat că, pe când politica nu se închină decât izbânzei, istoria mai recunoaște și un Dumnezeu mai mare, care este cel puțin dreptul dacă nu morala.

II

Pacea de la Șistow și pacea de la Iași

La început, Turcia, care era mai bine pregătită decât Rusia pentru război, părea că va putea dobândi oarecare avantaje. De aceea, împărăteasa caută să determine pe împăratul Austriei numaidecât a declara și el război Porții, făgăduindu-i, pentru aceasta, întinderea imperiului său în Bosnia până la râul Una și în Valahia până la Olt*. Împăratul însă, care urmând politica sa de mai nainte, vroia să se folosească din războiul ruso-turc, fără a intra el însuși în acțiune, caută să pună prin surprindere mâna pe Belgrad, pe când la Constantinopole internunțiul asigura pe Poartă despre prietenia Austriei și despre intențiunile sale cele binevoitoare. Totuși, în 1778 împăratul Iosef II se hotărește a da urmare alianței sale cu Rusia și declară turcilor război, motivându-l prin faptul că Poarta nu dăduse ascultare dreptelor cereri ale Rusiei și nu luase în bagare de samă cuvenită stăruințele Austriei pentru restatornicirea păcii; că prietenia și alianța ce o legau de Rusia o sileau să-și îndeplineacă îndatoririle și să iee parte activă la război. Cu drept cuvânt întâmpina Poarta că de cincizeci de ani de când exista pace între dânsa și Austria, ea niciodată nu dăduse acestia vreun motiv de tânguire; ba chiar în diferite rânduri dăduse Curții Imperiale dovezi neîndoelnice de prietenie, precum cu cedarea Bucovinei, proteguirea năilor austriace contra prădăciunilor Barbarescilor, îngăduirea comerțului liber pe Marea Neagră, primirea de consuli în Moldova și Valahia și altele multe. Toate aceste însă erau în zădar. Nu mai mergea a despoie pe Poartă pe ascuns de posesiunile sale și trebuia deci aler-

gat la putere. Ba împăratul chiar se prefăcea față cu lumea că întreprinde din nou războiul sfânt, și că va curăți lumea de un neam de barbari ce de atâta timp o biciuise.

Politica Austriei de a „pescui în apă tulbure" era urmată acuma tocmai de acea putere care pe timpul lui Friederic cel Mare caracterizase cu atâta ironie acel sistem de a se mări și a se întinde, folosindu-se de încurcăturile altora. Ministrul Hertzberg al Prusiei nutrea un plan după dânsul cu totul sigur pentru a face ca patria sa să ajungă cea întâi putere din Europa prin războiul ce se încinsese. Anume acela de a sfătui pe Poartă să cedeze împăratului Moldova și Valahia, iar Rusiei Crimeea, Oczacowul și Basarabia sub condiție ca Franția, Prusia și alte puteri să garanteze Imperiului otoman o existență asigurată dincolo de Dunăre. Cu prețul acesta s-ar putea îndupleca pe Rusia ca să renunțe la supremația Georgiei și a Caucazului; iar Austria ar renunța în favoarea Poloniei la Galiția și Lodomiria care și ea, la rândul ei, ar ceda Prusiei Danzig, Thorn și câteva districte mărginașe. În privința țărilor noastre, adaugă ministrul prusian în o depeșă către ambasadorul său în Constantinopole: „căci ce folos trage Turcia din Moldova și Valahia, care nu slujesc la altăceva decât de a îmbogăți câțiva greci păcătoși și serailiul sultanului sau de a hrăni câteva oarde de tătari?"*

Acest plan însă era cu neputință de realizat față cu îndârjirea Porții care, văzând mai ales că războiul împotriva sa era condus cu atâta neghibăcie, nici n-ar fi primit să audă o asemene propunere; ba ea cerea chiar drept condiție a păcii ca Rusia să renunțe la suzeranitatea asupra tătarilor și să redee libertatea Crimeei.

Și într-adevăr că războiul era condus din partea aliaților nici se poate mai rău: În anul 1787 când încă Austria nu intrase în luptă, Rusia obține oarecare avantaje pe mare la Oczakow și în Crimeea; de altmintrele, se ține mai mult în apărare. Când intră și Iosef în luptă, acesta, în loc de a concentra trupele sale asupra unui singur punt și a cădea cu toată greutatea asupra turcilor, se pune și el tot în apărare și își reschirează trupele sale pe o linie cu totul întinsă de pe la granițele Bosniei până în Bucovina. Tocmai în luna lui

septemvrie 1788, un an după încăerarea războiului, izbândesc austriacii a pune mâna pe Hotin; însă capitulaţiunea acestei cetăţi se face cu atâtea condiţiuni favorabile garnizoanei turceşti, încât ea părea luată mai curând prin o învoială decât prin soarta armelor. Aşa, bunăoară, nu numai că se permitea garnizoanei şi locuitorilor să părăsească cetatea cu steaguri şi muzica în frunte, luând cu dânşii toată averea lor, dar li se dădea un termin de 10 zile pentru a-şi pune afacerile în orânduească, li se asigura întreţinerea în timpul retragerei lor şi li se făgăduia încă şi 3.000 de căruţi pentru transportul averilor lor. O asemenea capitulaţiune era încă necunoscută în istoria militară şi adversarii Porţii perdură prin ea toată încrederea ce o avea Europa în puterile lor. Apoi, turcii bat pe imperiali la Mehadia şi-i aruncă peste Temeş. Împăratul venind în persoană în ajutorul generalului Wartensleben, după o încăerare nu prea fericită, se retrage în lagărul de la Lugoş, unde o panică năprasnică pune în noapte de 20-21 septemvrie pe fugă toată armata lui, astfel că el singur scapă de pericol numai cât cu mare greutate. Poarta deci în asemene împrejurări n-avea nevoe să cedeze, şi cu atâta mai puţin de când şi Svedia, aliându-se cu dânsa, declarase război Rusiei (21 iulie 1788).

Către sfârşitul anului 1788 aliaţii însă încep a repurta oarecare avantaje împotriva otomanilor. În 17 decemvrie, pe un frig de 23 de grade, ruşii reuşesc, deşi cu mare perderi, a lua Oczakowul, astfel că anul 1789 pare a se arăta de mai bun-augur pentru aliaţi. Şi aceasta aprinde atât de tare pe împăratul Iosef II, încât în mintea sa turcii erau acum bătuţi şi alungaţi din Europa. În o scrisoare către principele de Nassau el spune cu o siguranţă într-adevăr împărătească că: „în primăvară va fi pentru ruşi o jucărie de a lua Benderul şi să se întindă pe malul stâng al Dunărei; pe malul drept al acestui fluviu cuceresc eu Belgradul şi mă întind în Serbia. Luarea Nisei, a Vidinului, Sarajevului şi în sus pe râul Sava a Berbirului, Banialukăi şi Costanovicei sunt întreprinderi care sunt terminate până în august. Dacă vizirul ar veni în contra mea sau a ruşilor la Dunărea, după ce va fi bătut 'lu voi alunga până sub tunurile Silistrei. În octomvrie 1789 regulez eu un congres, după ce poporul lui Osman va ruga pe ghiauri pentru pace ş. a. m. d."

Ruşii aveau, ce e drept, în rândurile lor un general de întâiul

ordin, pe vestitul Suvaroff[61], eroul Alpilor, și dacă armata ar fi fost sub comanda acestuia, fără îndoială că războiul ar fi luat pentru aliați un mers mai favorabil; dar el era numai cât un comandant de a doua mână, pe când șeful suprem al armatei de operațiune era Potemkin, favoritul Caterinei, care însă, după cât se vede din acest război, era mult mai destoinic a se purta prin budoare decât pe câmpul de bătălie. Cu toate că Suvaroff bate în două rânduri pe turci la Focșani (31 iulie) și la Mărtinești (22 sept.), rușii și austriacii, în loc de a urmări pe turci, se așază pentru a petrece iarna cei dintâi în Iași, cei din urmă în București.

Aceste doua victorii ale rușilor întețesc și mai mult pe Prusia a urma politica ei față cu Poarta și a-i cere numaidecât ca să consimtă la planul propus de dânsa, și să jertfiască oarecare provincii pentru a asigura remășița imperiului într-un mod neîndoelnic, plan care l-am văzut cât de puțin neinteresat era din partea Prusiei. Pentru a sili pe turci la primirea lui, ea le dă a înțelege că la caz când ei ar stărui în refuzul lor, Prusia se va alia cu dușmanii Porții, când atunci peirea ei ar fi sigură, de vreme ce n-ar mai fi în Europa nici o putere care să fie în stare a o apăra. Proiectul de tratat cu Poarta este cuprins în 4 articole: 1) Apărarea pavilionului prusian în contra Barbarescilor. 2) Primirea Prusiei, Angliei și Olandei în pace și orânduirea trebilor polone după cum ar cere-o interesele republicei și acele ale Prusiei. 3) Sprijinirea Porții de către Prusia cu toate puterile sale, îndată ce turcii ar fi respinși peste Dunăre, și anume până când ei ar rămâne în liniștită stăpânire a tuturor țărilor lor de dincolo de Dunăre; pentru care ei se îndatoresc a face pe Austria să înapoiască Galiția către republica Poloniei în schimb pentru Moldova și Valahia pe care Poarta le-ar ceda Austriei. 4) După încheerea păcii, garantarea tuturor posesiunilor turcești de dincolo de Dunăre de către Prusia, Anglia, Olanda, Svedia, Polonia și alte țări ce ar voi să se înțeleagă la aceasta și alianță defensivă a Prusiei cu Turcia pentru proteguirea mutuală a posesiunilor lor.

Poarta însă, deși începuse a se retrage înaintea dușmanilor săi, nu voeşte să primească acest tratat, de vreme ce prin el ea perdea desigur și nu câștiga decât problematic. Ministrul Prusiei, care ținea cu orice preț să scoată la capăt planul său, propune atunci Porții o alianță ofensivă și defensivă, i făgăduește sprijinul cu toate puterile

în primăvara viitoare și-i deschide speranța de a putea să i se lese și provinciile române, crezând că va putea îndupleca pe împăratul să renunțe la ele, dacă i s-ar ajuta la supunerea provințiilor belgice ce se răsculase și se făcuse mai cu totul neatârnate*.

În urma acestor propuneri tratatul se și închee între Prusia și Turcia și, din neîngrijirea ambasadorului prusian, se trece în el o condiție cu totul favorabilă Porții, anume că Prusia se îndatorea a declara război Rusiei, a ajuta pe Poartă la recucerirea Crimeei și a-i garanta stăpânirea ei. Prusia, care în toată politica sa față cu Poarta, tindea numai cât la mărirea sa pe socoteala Austriei și se prefăcea a fi în contra Rusiei numai pentru a dobândi încrederea Porții și a o îndupleca la primirea tratatului, se arătă nu se poate mai nemulțămită cu inserțiunea acestei clausule, revocă și pedepsi pe ambasadorul ei, cu atât mai mult cu cât știrea despre acest tratat umplu toată Europa de cea mai mare îngrijire.

Între aceste însă, Ioseph II murise (1790) și urmase pe tronul Habsburgilor *Leopold*[62], care văzu în curând ce riscantă fusese politica predecesorului său și se hotărî să dreagă răul făcut, încheind cât se poate mai curând pace cu Poarta. Fiindcă știa pe Prusia aliată cu turcii, se adresă către dânsa, arătându-i că ar fi dispusă a închee pacea și cerând pentru jertfele făcute condițiile tratatului de la Passarowitz. Prusia susținea planul ei; Anglia propune să se iee ca bază de pace *status-quo ante bellum*. Austria, care nu înțelegea să cedeze Prusiei bogatele țări ale Galiției pentru Bosnia și Oltenia, se pleacă și ea mai curând la propunerea engleză și astfel planurile Prusiei sunt cu totul înlăturate. Această putere, ea însăși văzând că nu poate câștiga nimic, se hotărește a lua rolul neinteresat de simplă mijlocitoare a păcii și propune Austriei a înapoia Porții toate cuceririle făcute fără a ceda ceva din ele Rusiei, a se îndatori să nu mai sprijine pe Rusia în nici un mod, ci din contra să o înduplece a închee și dânsa pace cu Poarta pe baza celui mai strict *status-quo* . După multe discuțiuni, se încheie, în sfârșit, în 27 iulie 1790 Convențiunea de la Reichenbach în următoarea cuprindere: 1) Regele de Ungaria și Bohemia se îndatorește a închee cu Poarta și

cu consimțimântul acesteia un armistițiu, căruia să-i urmeze pacea pe baza celui mai strict *status-quo ante bellum*. Niște modificațiuni în scopul de a asigura granițele nu pot fi întreprinse decât cu libera învoire a Porții și prin mijlocirea regelui de Prusia și a aliaților săi. Dacă din o asemene ar rezulta pentru împăratul vreo sporire de teritoriu, atunci se va încuviința și regelui de Prusia un equivalent corespunzător. 2) Regele de Ungaria și Bohemia se oprește de acuma înainte de la orice participare directă sau indirectă la războiul dintre Rusia și Poartă și stabilirea păcii între aceste două puteri va fi privită ca o afacere cu totul aparte. 3) Regele de Prusia ia asupră-și, împreună cu puterile maritime, aliatele sale, garanția statului quo și se va îngriji ca îndată după încheerea armistițiului între Austria și Poartă să se întrunească un congres în care să se reguleze pacea prin intervenirea Prusiei și a aliatelor sale. Această convențiune e ratificată puțin timp după încheerea ei, și trupele austriace încep deîndată a se retrage de la granițele otomane.

Cu Rusia însă războiul se urma înainte. Rușii cuprind, una după alta, cetățile Chilia, Tulcea, Isaccea și, în sfârșit, Ismailul, luat peste așteptarea tuturor prin bravura, îndrăzneala și curajul lui Suvaroff. Totodată, ei repoartă avantaje la Cuban și la Marea Neagră, astfel încât ei se aflau în o pozițiune destul de favorabilă când cătră sfârșitul anului 1790 se adună Congresul de la Șistov, ce fusese prevăzut prin Convenția de la Reichenbach.

Rusia nu voește cu nici un chip să iee parte la tratările pentru pace, ce se încep aice, fiind mai ales puternic sprijinită de Anglia, în care opozițiunea, representată prin celebrii oratori Fox[63] și Burke[64], silește pe ministru Pitt[65] să țină partea Rusiei. „Cum ar putea Anglia, spunea Fox în parlament, să pretindă de la împărăteasa Rusiei ca, după un războí de patru ani, să înapoiască toate cuceririle făcute cu niște jertfe atât de uriașe? Și ce drept ar avea Anglia a o sili la înapoerea Oczakowului și a începe pentru aceasta un război, în care s-ar pune în rizic toate avantajele pe care Anglia le trage din alianța sa cu Rusia, mai ales prin comerțul însemnat ce-l face cu dânsa?“

Între aceste, Poarta se afla în poziția cea mai critică.

Întocmirea păcii mergea foarte greu și fiind nevoită de a mănținea armarea și în contra Austriei până la definitiva încheere a

tratatului, ea nu putea întrebuința trupele în contra Rusiei, încât de fapt Austria ajuta pe ruși în modul cel mai efectiv și tratările de pace nu făceau decât a încurca pe turci în operațiunile lor.

Trebui vântul cel puternic al Revoluției Franceze, care amenința de a răsturna toate monarhiile din Europa, pentru a împinge la liman vasul cel greoi al Păcii de la Șistov. Această pace se încheie definitiv în 4 august 1791 prin un tratat în 14 articole: Austria înapoește Porții toate cuceririle, și anume: Moldova și Valahia, dobândind de la aceasta Orșova și o îndreptare de graniță către Bosnia. Hotinul este reținut de austriaci ca garanție până la încheerea păcii cu Rusia, iar aceștia se îndatoresc a nu mai sprijini pe ruși în războiul contra Porții, nici direct, nici indirect*.

Pacea de la Șistov și o nouă victorie a rușilor la Măcin (19 iulie 1791) grăbesc încheerea păcii și cu această putere. Turcii, spărieți, cer numaidecât de la guvernul lor încheerea păcii cu Rusia. Aceasta, sprijinită de Anglia, dobândi de la turci toate cererile sale și astfel se închee Pacea de la *Iași* (ianuarie 1792), prin care se întărește Pacea de la Kuciuc-Kainargi, convențiunea de la Ainali-Kawak, cesiunea Crimeei și a insulei Taman. Nistrul va fi de acum înainte marginea despărțitoare între Rusia și Turcia, dobândind Rusia Oczakowul în deplină stăpânire. Rusia înapoește Porții Basarabia cu cetățile Akkerman, Chilia, Bender și Ismail, precum și Moldova, însă sub condițiunea reînnoită că Poarta să respecteze toate stipulațiunile prevăzute în tratatele anterioare în favoarea Moldovei și a Valahiei, și anume să nu le supună în urmă la contribuțiuni, să le scutească pentru doi ani de bir și să dee timp de 14 luni libertate locuitorilor de a se strămuta unde vor voi. În Caucaz, de asemene, Rusia păstrează influența dobândită.

Rezultatul acestui război nu era deloc acela ce se așteptase. La început se credea că s-au împlinit veacul turcilor, că peste putință ei vor mai putea rezista îndoitei lovituri a două împărății mari și puternice; și cu toate aceste, păcile încheete le erau cât se poate de favorabile. Turcii scăpară și de astă dată din pricina neghibăciei cu care războiul fusese condus, mai ales din partea Austriei, încât se

repetă până la un punct ceea ce se petrecuse cu războiul din 1774, când, tot din cauza Austriei, Rusia încheese cu Turcia o pace defavorabilă. Deosebirea era numai cât că avantajele turcilor în contra austriacilor fiind de astă dată mai mici, și rușii ieșiră cu niște foloase mai mari din acest război decât din acel de mai înainte. Între aceste, era<u> întinderea granițelor lor până la Nistru și dobândirea Oczakowului. Totodată, se sfârșiră prin acest război certele în privirea Crimeei, care rămase de acum înainte în necontestata stăpânire a rușilor. În privința Țărilor Române, rușii urmară politica de mai înainte de a se arăta apărătoarea intereselor lor pentru a câștiga simpatiile acestora și a-și întări din nou influența asupră-le, reînnoind stipulațiunile acele privitoare la dreptul de intreventiune a rușilor în favoarea lor.

RĂZBOIUL DIN 1806. PACEA DE LA BUCUREȘTI, 1812

I

Napoleon cel Mare și turcii

În războaiele de până acuma, am cunoscut pe Franța ca cea mai curată prietenă a Porții, prietenie nu e vorbă interesată ca toate prieteniile politice, căci ea provinea din negoțul cel cu totul însemnat ce, de pe timnpul lui Colbert, Franța făcea în Orient. Relațiunile între Poartă și Franța erau din cele mai bune, când deodată politica cea cu totul personală a lui Napoleon cel Mare vine să arunce turburarea în aceste relațiuni și să pună în dușmănie două popoare care până atuncea trăiseră în cea mai bună înțelegere.

În anul 1798 Napoleon ca general al Directoriului se hotărește a cuceri Egiptul. Scopul său era de a înlocui, prin posesiunea acestei țări însemnate, mai multe colonii pe care Franța le pierduse la engleji și, totodată, a da Angliei o lovitură de moarte prin crearea unui imperiu maritim francez și atacarea coloniilor engleze din Indii. Față cu Poarta, adevaratul țel al expediției se ascunde sub pretextul că francejii nu ar avea alt gând decât de a pune un capăt dominării mamelucilor din Egipet și a readuce această provincie sub stăpânirea reală a Porții. Totuși, Napoleon știa prea bine că Poarta nu se va lăsa amăgită prin asemenea cuvinte și că expediția sa împotriva Egiptului era un act de dușmănie neîndoelnică față cu dânsa. Dar prietenia cu turcii era numai cât rezultatul comerțului celui mare ce Franța 'lu făcea cu aceasta; întrucât însă prin planul

lui Napoleon comerţul cu Orientul nu putea decât câştiga, înţelegem prea uşor cum de Napoleon nu se temea deloc a intra în rivalitate cu Poarta.

Acest atac împotriva Turciei se complica cu alte împrejurări pe care aceasta nu le putea privi decât ca nişte acte de duşmănie în contra ei. Napoleon anume încheese în acelaşi timp cu Austria, cu care fusese în luptă, pacea de la Campo-Formio, prin care Veneţia este cedată Austriei în schimb pentru Belgia şi insulele ionice care vin la Franţia (1797),

Trecuse acuma timpul când signoria veneţiană era duşmanul cel mai cumplit al Porţii şi când aceasta îşi punea toate silinţele pentru a răpune pe leul de la St. Marco. Slăbiciunea şi nenorocirile apropiase<ră> aceste două state unul de altul, precum aceleaşi împrejurări apropiase<ră> pe turci de poloni şi Poarta nu vedea cu nepăsare ca teritoriul fostei sale rivale şi acuma tovarăşă în nenorocire să meargă să sporească întinderea şi puterea Casei de Austria.

Din toate punctele de videre, politica Franţiei era duşmănească faţă cu Poarta şi aceasta nu putea face altfel decât să răspundă duşmăniei, războiului prin război. Acesta fu declarat în 2 septemvrie 1798.

O schimbare atât de neaşteptată în politica orientală a Franţiei aduse una nu mai puţin ciudată în politica celorlalte ţări europene faţă cu Poarta. Anglia îndeosebi, care se temea pentru expediţia egipteană a lui Napoleon, se aliă cu Turcia; dar mai straniu fu că şi Rusia oferi de îndată Porţii alianţa sa şi cu deosebire sprijinul flotei sale din Marea Neagră. Rusia anume avea nevoe de slăbiciunea Porţii, pentru a putea realiza planurile sale în Orient, şi ea nu putea învoi ca francejii, aşezându-se într-însul, să iee în mâna lor conducerea destinelor acestei părţi a lumii; de aceea, îi vedem părăsind politica lor tradiţională şi dând ajutor Porţii, precum o făcură şi mai târziu ajutând-o în contra lui Mehemet Ali, paşa de Egipet[66], care înfăţoşa aceleaşi pericule pentru planurile ruseşti. Meritul neîndoelnic al politicei ruseşti este că ştie să aştepte, că niciodată nu se grăbeşte, pripindu-se şi compromiţind viitorul; ea ştie la vreme de nevoe să susţină chiar pe duşmanul ei, pentru ca atunci când 'lu va lovi ea singură să se folosească din căderea lui.

Că acest tratat de alianţă chiar era menit tot numai pentru a

servi planurilor rusești, se vede din dispozițiunea acea că flota rusească trebuia cu deosebire să alunge pe franceji din insulele ionice, care, declarate de neatârnate sub protecțiunea Rusiei, ar fi început a pune în practică planul imperiului grecesc, gândul favorit al reposatei împărătese*. Cât despre adevăratele intențiuni ale Rusiei față cu Poarta, ne poate convinge purtarea ei în Georgia, unde reproducându-se intrigile prin care tătarii fusese<ră> readuși sub stăpânirea rusească, se ajunge la același rezultat și cu această țară. Anume, murind vasalul rusesc, Heraclius, fiul său Alexandru vroește să scape de ruși cu ajutorul Lesghilor; rușii atunci susțin în contra-i pe un pretendent George XIII, care, după ce bate pe Lesghi, rămâne domn și, la moartea sa, lasă ca moștenire țara sa împăratului Paul, 1801; astfel cade și Georgia sub stăpânirea rusească.

Tot așa de interesant era și ajutorul dat de Anglia Turciei. După ce alungă pe franceji din Egipet, ea vroește să se mântină în stăpânirea acestei țări, și numai cât loviturile puternice ale lui Napoleon, prin sistemul continental și restabilirea relațiunilor prietinoase între Franța și Poartă, determină, în sfârșit, pe cabinetul din Londra a părăsi planurile sale. Totuși, Anglia caută macar a se opune la organizarea Egiptului, pe care Poarta vroia să-l scoată de sub domnia mamelucilor.

Expediția lui Napoleon în Egipet se știe ce rezultat a avut. Flota ce o adusese fiind sfarmată de Nelson[67] la Abukir și astfel comunicarea cu Franța cu totul întreruptă, Napoleon vedea pe fiece zi reducându-se numărul armatei sale și cu toate izbânzile cele mai strălucite asupra mamelucilor, neputând lua St. Jean d'Acre și pe de altă parte stârnindu-se împotriva Franției coaliția a II-a[68], Napoleon este nevoit să părăsească Egiptul și împreună cu acesta toate planurile sale, pentru a alerga în ajutorul patriei sale, amenințată de un pericol mult mai mare. Kleber[69], rămas în Egipet, susține încă cu multă energie onoarea armelor franceze, până ce cuțitul unui fanatic pune un capăt zilelor sale și armata franceză, lipsită de un conducător inteligent, e nevoită să capituleze. Insulele ionice sunt liberate de sub dominațiunea francejilor și alcătuesc o republică

neatârnată sub protecția Porței și a Rusiei și, lucru curios, la organizarea acestui nou stat, ivindu-se o ceartă între aristocrați și democrați, Rusia susține cauza democrației și a libertății, fenomen ce-l vedem mai târziu reproducându-se până la un punct în Țările Române când cu ocaziunea Regulamentului organic și pe care ne vom încerca să-l explicăm la locul său în armonie cu întreaga politică rusească.

Astfel se sfârși această epizodă în politica orientală a Franției, care nu întârzie a se convinge că tradiția avea dreptate și că era cu totul nepolitic a se lepăda de dânsa. De aceea, Franța se întoarce, curând după pacea încheetă în 1802, iarăși la prietenia către Poartă și caută a o atrage în alianța sa contra puterilor Europei ce se uniseră împotriva ei în coaliția a II-a. Rusia și Anglia, care aveau cel mai mare interes a combate această unire a Franției cu Imperiul otoman, pun pe socoteala Franției diferite planuri dușmănești în contra Porții. Astfel, ele stârnesc vorba că Framța ar vroi să ocupe Moreea și că Napoleon ar avea un plan format pentru împărțirea Imperiului otoman, și anume să dee lui Ludovic XVIII Polonia, despăgubind pe Prusia pentru aceasta cu Hanovra, Austriei Bosnia și Serbia, Rusiei Moldova, Valachia și Bulgaria, iară Franția s-ar mulțămi cu Grecia până la Salonichi*. Rusia și Anglia căutau prin asemene știri, ce deveniră un adevăr numai cât mai târziu, să combată înrâurirea franceză în Orient și erau foarte bine slujite prin fosta rivalitate a Franției cu Poarta și prin rolul lor de aliați ai acestei puteri. Rusia insistă chiar și dobândește în urma unor amenințări foarte serioase reînnoirea tratatului de alianță cu Poarta în 1805. Tot sub pretextul de a apăra pe turci contra viitoarelor atacuri presupuse ale francezilor, rușii declară Sevastopolul de port militar și întăresc trupele în insulele ionice, pe când Franța, la rândul ei, se silea de a arăta lucrurile în adevărata lor lumină, anume ca niște viitoare pregătiri a<le> dușmanilor Porței în contra acesteia.

Poarta în mijlocul unor asemenea stăruinți contrazicătoare nu știa ce să mai gândească. Ea avuse o singură prietenă mai curată, Franția, și pierduse încrederea într-însa prin războiul pentru Egipet.

Puterile ce o dușmănise<ră> până atunci în modul cel mai neîmpăcat, i stătuse<ră> în ajutor în contra fostei sale prietene. Astfel, aceste puteri și cu deosebire Rusia câștigase<ră> un folos nemăsurat, compromiterea Franției față cu Poarta și dreptul de a se amesteca ca aliată în afacerile turcilor, de a impune turcilor prietenia ei, care era însă mult mai primejdioasă decât o dușmănie, de vreme ce permitea puterei rusești de a se dezvolta în liniște la umbra ei, și a se pregăti astfel pentru viitoare întâmplări. Cât de sinceră însă era această prietenie a rușilor se poate vedea din aceea că ea era impusă cu armele și că tot războiul, puterea venea în sprijinul atât a iubirei, cât și a urei politicei moscovite. Între condițiunile reînnoirei tratatelor din 1805 erau prevăzute două articole noi pe care Poarta le respinse însă cu cea mai mare energie. Aceste articole privesc cel întâi la un amestec încă mai întins în trebile Moldovei și a<le> Valahiei, până chiar în regimul lor lăuntric atât civil, cât și religios*, al doilea, la întinderea stăpânirei rusești în Georgia.

II

Paswan-Oglu

Veacul al XIX-lea se începe pentru turci cu cele mai rele semne. Mai toate provinciile împărăției lor se răscoală, parte din motive politice, parte stârnite de niște bande de hoți, în cea mai mare parte foști militari în războaiele de mai nainte, care, punându-se sub conducerea unor șefi îndrăzneți, pradă și pustiează țările împărăției, declarând război fățiș ordinei și societăței. Astfel sunt, între alții, Djezar pașa în Siria, Wahabiții în Arabia, Ali pașa în Ianina și cu deosebire Paswan-Oglu în Bulgaria.

Din toate aceste ne interesează cu deosebire răscoala celui din urmă, ca una ce stă în legătură cu istoria țărilor noastre și cu obiectul cercetărilor de față.

Paswan-Oglu, fiu și nepot de hoți ce periseră în spânzurătoare,

după ce își câștigă prin participarea sa inimoasă în războiul cu Austria iertarea sultanului și înapoirea a parte din averea părintelui său, își organizează din toți vagabonzii și răii împărăției un fel de armată cu care începe a prăda atât provinciile turcești, cât și cu deosebire Valahia, care i stătea mai la îndemână și era mai ușor de prădat, ca cea mai puțin apărată. Pentru a se putea mai bine împotrivi autorității sultanului, el întărește Vidinul, trăgând la o îndepărtare oarecare un val puternic de pământ și, din această cetate, schimbată în un cuib de tâlhari, el trimite ordiile sale să pustiească țările încunjurătoare, fără deosebire de ghiauri sau dreptcredincioși, bătându-și joc de ordinele Porții, pe cât și de trupele acesteia. Alexandru Ypsilante ce domnea în Valahia fusese nevoit în mai multe rânduri să răscumpere jăfuirea țărei prin sute de pungi de bani și să dee lui Paswan-Oglu câtimi însemnate de grâne, vite și altă zaharea, ceea ce compromițându-l cu totul în ochii Porții, fu mazilit și înlocuit cu Hangerliu, 1798. Acesta, pentru a plăcea lui Capudan-pașa ce stăruise a-l pune în domnie, și care fusese trimis cu o puternică armată contra lui Paswan-Oglu, „nesmintit îngrijea întâmpinarea trebuincioaselor pe la ordii, mai vertos a zaharelei"*. Armata, condusă de pași „plini de barbă și goi de minte", se înfrățește cu bandele lui Paswan-Oglu și se unește cu ele pentru a prăda mai ales nenoricita Valahie. Se înțelege de la sine că expediția nu reușește întru nimica împotriva resvrătitorului și îndrăzneala acestuia sporește încă și mai mult, prin însemnătatea ce le-o câștigă în ochii poporațiunilor. Capudan-pașa pentru a îndreptăți neizbânda sa contra lui Paswan-Oglu învinuiește pe Hangerliu că ar fi stat în corespondență cu revoltatul și l-ar fi ajutat în ascuns, din care pricină și Hangerliu este mazilit și înlocuit cu Alexandru Moruzi, 1799. Cu acest domn Paswan-Oglu se împacă ca să-i plătească pe fiecare lună câte 75 de pungi de bani**. De la un timp Moruzi însă se plânge la Poartă pentru acest bir impus țării de Paswan-Oglu și cere un ajutor în contra lui pașilor de la Dunăre care i-l și dau, însă cu ce preț! „Săracii creștini, se duceau cu carele pe la ordii, ori cu

zaharea, sau să posluşască, şi de aveau la casă câte zece cai sau patru şi şese boi, de multă greutate a ernei şi zorul ce li se făcea la posluşanie, ori şi care şi dobitoace prăpădeau, şi scăpau abia cu trupurile, sau de putea cu din dobitoace scăpa, îşi luau capul în mână şi fugeau; alţii ticăloşi pereau şi ei împreună cu dobitoacele lor şi le remăneau soţiile văduve şi copiii săraci, iar alţii se întorceau care cu picioarele, care cu mănile sau alte părţi ale trupului degerate şi alte multe rele sufereau care cine le poate povesti?"*

Cu atâta mai mult suferea ţara că şi acuma ca şi mai înainte „pasnicii turci, adecă cei împărăteşti, nu numai că nu făceau vr'o împedecare Paswangiilor, ci încă pe alocurea unii din ei se şi întovărăşeau cu dânşii la prăzi şi la jafuri**. Cu colorile cele mai vii descrie hronica contimpurană prădarea şi jăfuirea Craiovei[70] de turci: „Auzindu-se din Craiova un chiloman de puşti şi de strigări s-au uitat din orăşeni, când ce să vadă? O negură de Paswangii ca nişte here turbate venea răcnind şi aruncând focul. O ticălos şi amărât norod! Poate socoti fiiştecare groaza, frica şi mai vârtos perderea de cumpăt care tot omul o are la nişte primejdii ca aceste. Au început a plânge fără măngăere şi a să olăcăi toţi; unii din târgoveţi au năpustit tot şi au fugit încotro au putut de şi-au scăpat viaţa; alţii au dat năvală pe la case şi prăvălii a-şi siguripsi averea şi mărfurile, neştiind ce fac săracii, pentru că ce sigurătate era să-şi facă în vreme ce hoţii de Paswangii i cuprinseseră şi ca într-o clipă au dat foc oraşului din toate părţile: apoi s-au făcut trupuri, trupuri şi unii au tras drept la metohul episcopiei, în socoteala să prindă pe căimăcanul, alţii au năvălit asupra târgului după jafuri, alţii earăşi pe la casile boereşti şi care pe unde ajungea cea d'intăi treabă li era să dee foc. Spunea<u> unii din cei ce s-au aflat prin prejur şi au fost văzători prăpădeniei Craiovei ca aşa îndată o au aprins încât socotea cineva că nu oameni o au fost aprins, ci foc din cer au căzut peste dânsa".

Aceste prădăciuni cumplite ale ţării nu puteau întări în inima românilor simpatiile lor pentru turci, şi de aceea nu trebue să ne mirăm dacă ei recurg la împăratul rusesc pentru a fi apăraţi de

asemene obijduiri, cu atâta mai mult că acuma românii știau că rușii luaseră asupră-le îndatorirea de a-i apăra de asupririle turcilor. Ei știau că prin Tratatul de la Kuciuc-Kainargi și mai ales prin Convenția lămuritoare de la Ainali-Kavak, turcii se îndatoriseră față cu rușii a nu mai supăra Țările Române nici într-un mod și a se mulțămi numai căt cu un tribut în bani, plătitor la doi ani, și acuma, în loc de a se ținea de condițiile tratatului, ei încălcau și jăfuiau țara în chipul cel mai neomenos, atât prin bandele lui Paswan-Oglu, cât și prin armatele trimise spre a o apăra. Întâmplându-se ca boerii din Moldova să se plângă la Curtea proteguitoare pentru mazilirea lui Constantin Ypsilante, ce pare a fi făcut întrucâtva excepții la domnii fanarioți (despre care foarte nimerit spune cronica „că ei când erau mazili grijau pentru domnie și când erau domni grijau pentru mazilie"), Rusia se folosește de această împrejurare pentru a întrebuința dreptul său de intervenție în favoarea principatelor, cerând numirea lui Constantin Ypsilante în domnia Munteniei. Prin o notă, dânsa arată ca „boerii munteni, după mai multe tânguiri asupra nenorocitei stări a țerei lor, ar fi rostit într-un glas dorința ca ocârmuirea ei să fie încredințată principelui Constantin Ypsilante, că acest principe ar putea deveni instrumentul principal al alianței intime ce unește într-un mod atât de fericit ambele imperii și a<l> menținerei exacte a relațiunilor de bună vecinătate, că numirea lui ar satisface tot atât de mult pe împăratul, pe câtă neplăcere i-au pricinuit destituirea lui nemotivată și împrotivitoare tratatelor" și altele de aceste*.

Prusia, căreia Ypsilante făcuse foarte mari îndatoriri în timpul cât fusese dragoman la Constantinopole, sprijini și ea candidatura acestui principe și Poarta, nevoind să jignească bunele relațiuni ce pe atunci exista<u> atât cu Prusia, cât și cu Rusia, încuviințează această numire. Rușii, văzând pe turci atât de bine dispuși în favoarea lor, nu voesc să scape ocazia din mâni și prin o a doua notă cer de la Poartă lămurirea unor dispozițiuni privitoare la principate care sau n-au fost bine precizate sau n-au fost pe deplin aplicate, și aceasta mai ales pe baza tânguirilor boierilor Moldovei. Poarta,

care apucase a ceda în punctul cel mai însemnat, se arată plecată până la sfârşit şi prin un răspuns adresat generalului Tamara, ambasadorul rusesc la Constantinopole, consimte la modificările ce i se propuneau. Prin un *Hati-humaium* din 1803 se hotărește ca de acum înainte domnii români să fie aleşi pe 7 ani şi că aceştia să nu poată fi scoşi decât pentru vr'o greşeală „care să se facă cunoscută de către împărăţia mea la Elciul împărăţiei Rusiei şi când după aceasta se va dovedi şi se va mărturisi, atunci numai este slobod a-l schimba"*.

Constantin Ypsilante şi Alexandru Moruzi sunt orânduiţi la domnie în principate, cel întâiu în Valahia şi al doilea în Moldova, pe baza acestui *Hati-humaium*, în toamna anului 1802. Numirea acestor principi, proteguiţi ai ruşilor, este de cea mai mare însemnătate pentru istoria războiului ce ne ocupă. De îndată ce ei luară în mână ocârmuirea ţărilor, începură a face politică rusească, uneltind în ascuns în contra suzeranului lor. Pe acest timp serbii se sculaseră sub Cerni Gheorghe şi ruşii, folosindu-se de această răscoală, care putea să slujească atât de bine planurile lor, „insuflă într-un mod ghibaciu serbilor gândul de a recurge la dânsa, pentru ca ea să intervină la Poartă în favoarea lor. Serbii primesc această propunere** şi în anul 1804 trimit o deputăţie compusă din trei persoane, Prota Nenadovici, Ioan Protici şi Petru Ceardaclia, la Petersburg pentru a cere de la împăratul Moscoviţilor proteguirea poporului serb. Toate ajutoarele le fură în curând făgăduite şi deputaţii serbi se întorc în primăvara anului 1805, voioşi de asigurările marelui împărat, în patria lor. Pentru a sprijini pe noii lor proteguiţi, ruşii vorbeau chiar să trimită o armată în Moldova, ceea ce ajută mult pe serbi la dobândirea autonomiei administrative, pe care turcii o recunoscură statului lor.

În 1804 Napoleon este proclamat de împărat al francejilor şi Rusia, bazată pe tratatul ei de alianţă cu Poarta, stăruește foarte

mult pe lângă dânsa ca aceasta să nu recunoască noul titlu al dușmanului ei. Pe de altă parte, Napoleon își pune toate silințele ca să atragă pe Poartă în favoarea sa în lupta ce se încinsese acum între el și Rusia. Era cu neputință pentru Turcia de-a păstra neutralitatea în ciocnirea celor două colosuri. Fiindcă rolul ce Turcia putea să-l joace în acest război nu înceta de a fi însemnat, de aceea fiecare din cele două puteri dușmane căuta să o determine în favoarea sa. Neputând rămânea neutrală, era firesc lucru ca Turcia să se dee în partea celui mai fericit și de aceea după strălucita victorie a lui Napoleon la Austerlitz (2 decemvrie 1805), Poarta se pleacă la cerințele politicei franceze. Titlul lui Napoleon e recunoscut și în curând sub stăruințele cele energice ale lui Sebastiani[71], ambasadorul francez la Constantinopole, Poarta se hotărăște chiar la o politică mai pronunțată în favoarea Franției.

Această putere fusese de la început în contra numirei lui Ypsilante și Moruzi în principate, ca unii ce i știa că sunt devotați rușilor și avea împotriva lui Ypsilante chiar motive speciale de nemulțămire, încă de când fusese dragoman în Constantinopole. Văzând acuma că acești principi ajută pe ascuns, după stăruințele rușilor, răscoala serbilor, francejii i ponegresc la Poartă în toate modurile și-și pun toate puterile ca ei să fie maziliți. Poarta, orbită mai ales din pricina uneltirilor cu serbii, uită ultima convenție încheetă cu Rusia și *Hati-humaiumul* dat în puterea acesteia, prin care domnitorii nu puteau fi scoși înainte de terminul de 7 ani decât cu învoirea curței proteguitoare, și consimte la destituirea principilor cu trei ani înainte de terminul legiuit, numind în locul lor pe Suțu și Callimah, partizani devotați ai francejilor (septemvrie 1806). Ambasadorii Angliei și Rusiei, când aud despre triumful lui Sebastiani, amenință de-a dreptul pe Poartă cu bombardarea Constantinopolei de către o flotă engleză, dacă Poarta nu va primi înapoi pe Ypsilante și Moruzi în domniile principatelor. Când se aude în Petersburg despre o încălcare atât de vederată a tratatelor, se dă de îndată ordin generalului Michelson a intra în principate (16 octomvrie). Opt zile după aceasta, împăratul află că hospodarii destituiți au fost reintegrați în scaunele lor. Totuși, el nu crede de cuviință a retrage trupele sale din principate, pretextând acuma că neorânduielile lui Paswan-Oglu cer numaidecât intervenția Rusiei

în favoarea nenoricitei Valahii, cu atât mai mult că turcii nu s-ar ținea deloc de *Hati-humaiumul* lor, impunând Țărilor Române contribuții în natură pentru niște prețuri numai cât nominale. De aceea și Rusia se preface că nu ar fi deloc interesată pentru restituirea lui Moruzi și Ypsilante; ceea ce ea pretinde este restatornicirea drepturilor și a privilegiilor Moldovei și Valahiei în toată puterea și întregimea lor; liberarea lor de resvrătitorii lui Paswan-Oglu sau prin puterile Porții sau prin trupe rusești și deplină siguranță pentru odihna și buna lor stare prin organizarea unei puteri naționale, care să fie în stare a le apăra în contra vecinilor*.

Tratatul de la Kuciuc-Kainargi începuse a purta roadele sale. Până acuma aceste fusese<ră> cultivate, pregătite și acuma Rusia începea a trage foloase din ostenelele sale. Războiul acesta fusese început din cauza principatelor; pentru a le apăra de încălcările turcilor, de prădăciunile neomenoase ale bandelor lui Paswan-Oglu, pentru a le asigura drepturile garantate prin tratate, Rusia întreprinsese vărsarea sângelui supușilor săi. În aparență, motivul cel mai neinteresat o împingea la această luptă; în realitate, ea nu vâna decât tot întinderea puterei sale, dacă nu pe socoteala turcilor, fie și pe aceea a popoarelor a căror proteguitoare se declarase. Ținta Rusiei este una și aceeași, cotropirea Răsăritului; rivalii ei sunt toate popoarele ce au asupra acestuia o porțiune de autoritate: de aceea ea nu alege între dușmani și prieteni, între adversari și aliați; toți sunt deopotrivă vinovați în ochii politicei moscovite, căci toți se împărtășesc din sfântul potir din care numai marele preot are dreptul să bee și de aceea toți trebuesc îndepărtați care prin război, care prin înșălare, pentru ca întregul Răsărit și apoi chiar lumea întreagă să îmbrace haina greoaie și geroasă a slavonului de la Nord.

Poarta, după restituirea principilor, neputând înțelege ce motive putea să împingă pe ruși la încălcarea granițelor otomane, cere necontenit de la ambasadorul Rusiei, Italinsky[72], explicarea acestei procedări dușmănești. Fiind comunicarea cu Petersburgul cu totul întreruptă, Italinsky era în neputință a da deslușirile cerute și Sebastiani se folosește de această încurcătură a ambasadorului

rusesc pentru a împinge necontenit pe Poartă la război, zugrăvindu-i cu colorile cele mai strălucite izbânzile lui Napoleon la Vistula. Poarta publică un manifest și trimite puterilor câte o notă în care se plânge amar contra perfidiei politicei rusești, care, cu toate că Poarta dăduse urmare cererilor sale, totuși încălca cu armele teritoriul turcesc și astfel războiul cu Rusia este din nou declarat către sfârșitul anului 1806 (27 decemvrie).

III

Franția și Anglia în Constantinopole

Anglia, pe care de mai mult timp am văzut-o stând alăturea cu Rusia, o ajută și acuma din toate puterile ei. Ea cere în 25 ianuarie 1807 de la Poartă prin ambasadorul ei Arbuthnot înnoirea tratatului de alianță cu dânsa, izgonirea ambasadorului francez din Constantinopole, predarea castelelor Dardanelelor și a flotei turcești Angliei și, în sfârșit, cedarea Moldovei și a Valahiei Rusiei. Dacă Turcia nu ar încuviința asemine cereri ea se va expune răsbunării ambelor puteri și va atrage asupra împărăției otomane cele mai mari pericule*. Aceste pretenții fiind respinse, Arbuthnot părăsește Constantinopolea și se duce la flota engleză care staționa nu departe de Dardanele și aceasta ie o poziție amenințătoare, care îngrozea pe turci cu o bombardare a capitalei lor. În ziua de 19 fevruarie flota engleză ridică ancorele și împinsă de un vânt favorabil intră în Dardanele, aruncă câteva salve împotriva castelelor întărite ce păzeau intrarea strâmtorei, sfărâmă niște corăbii turcești ce căutară a i se opune și apare deodată pe neașteptate înaintea Constantinopolei îngrozite. Admiralul englez Duckworth trimite un ultimatum Porții, în care reînnoiește cererile făcute și amenință în caz de refuz cu bombardarea orașului. Turcii spărieți merg la Sebastiani, i arată că este cu neputință ca din pricina lui să se expună capitala la o bombardare și cer ca el să părăsească orașul. În acest moment cri-

tic ambasadorul francez păstră toată energia și întregimea minței ce este de nevoe în asemine împrejurări; el răspunse că „nu se va îndepărta din postul încredințat lui de suveranul său decât sub presiunea puterei. Onoarea, siguranța și neatârnarea împărației otomane sunt în joc; flota admiralului Duckworth poate, desigur, să prefacă în cenușă o parte din oraș și să răpească viața la un număr mare de oameni: dar, nedispunând el de o armată de uscat, care să sprijine întreprinderile sale, nu va putea pune mâna pe capitală. Într-adevăr că zidurile sunt lipsite de apărare, dar aveți fer, munițiuni, proviant și brațe; adăogiți acestora numai cât bărbăție și veți învinge pe dușmanii voștri. Spuneți vă rog înaltului vostru stăpân că eu aștept cu încredere o hotărâre care să fie vrednică atât de dânsul, cât și de împărăția pe care o stăpânește. Sultanul, îmbărbătat prin aceste cuvinte, se hotărăște la rezistență și încredințează lui Sebastiani conducerea tuturor lucrărilor de apărare; francejii ce se aflau în Constantinopole se pun la dispoziția ambasadorului și cu toții încep a lucra cu cea mai mare energie pentru a trezi entuziasmul religios în poporul din Constantinopole. Bostangii, ieniceri, osmanlii, creștini, evrei, oameni, tineri și bătrâni, toți cei ce erau în stare a pune mâna la lucru se grămădeau pe întrecutelea, și ca prin încântare răsăreau lucrările din pământ, așa că într-o noapte se făcea mai mult decât altădată în ani întregi. Englejii, care credeau să dobândească de la turci cererile lor prin frică, văzând poporul din Constantinopole atât de hotărât și temându-se ca prin întărirea forturilor de la strâmtori să nu le rămână flota prinsă, părăsesc planul lor de a bombarda capitala și se grăbesc a ieși din Bosfor, îndreptându-se în cea mai mare pripă către Dardanele, pe care le trecură și de astă dată, însă nu fără însemnate perderi.

Văzând englejii că n-au izbutit la nimica împotriva Constantinopolei, se hotărăsc din nou a ataca Egiptul și ieu prin surprindere Alexandria; dar trupele lor, nefiind îndestul de sprijinite, ele sunt bătute de două ori de către Mehemet-Ali și apoi prinse, încât nici această încercare nu esă la nici un rezultat.

Între aceste, Napoleon nu înceta de a stârni pe turci la război în contra dușmanilor săi. În 20 ianuarie 1807 el scrie lui Sebastiani că: „Rușii n-au în Moldova și Valahia trupe îndeajuns, pentru a putea trece Dunărea; ei au acolo cel mult 35.000 de oameni, și ar fi foarte

slăbiți, dacă ar fi constrânși a întreținea o a doua armată în Crimeea. De aceea, trebuie trimisă flota turcească în Marea Neagră, unde rușii nu sunt în stare să i se opună. Trebue stârnită Persia și căutat a răscula Georgia. Căutați a face pe Poartă ca să dea ordin pașii din Erzerum a pleca cu toate puterile sale spre această provincie. Căutați, totodată, a ținea pe principele Abazilor în bune dispoziții și stăruiți ca el să iee parte la luptă împotriva dșmanului comun. Acest principe, pașa din Erzerum, perșii și Poarta trebuie să atace deodată Georgia, Crimeea și Besarabia"*.

Și într-adevăr că rușii cuprinsese<ră> Moldova și Valahia numai cât prin surprindere. Generalul Michelson trecuse Nistrul când încă războiul nu era declarat și, folosindu-se de buimăceala în care se afla Poarta cu ocaziunea stăruinților potrivnice ale puterilor în afacerea domnitorilor Moruzi și Ypsilante, cuprinsese, unul după altul, Iașii, Galații, Focșanii și Bucureștii, încât rușii își întinsese<ră> stăpânirea pe ambele principate. Turcii, stârniți de franceji, pornesc cu puteri destul de însemnate în contra rușilor și aceștia, fiind nevoiți să mai slăbească încă armata lor de ocupațiune pentru a întări trupele trimise împotriva lui Napoleon, se văd constrânși a se retrage înaintea turcilor, părăsesc Bucureștii și mai că ar fi fost să treacă înapoi Nistrul dacă o catastrofă lăuntrică n-ar fi oprit pe loc armatele împărăției otomane.

Sultanul Selim III încă de când se suise în scaun (1789) își pusese în gând să desființeze corpul ienicerilor, acea trupă vestită, ce făcuse cândva puterea otomanilor, dar care cu timpul ajunsese atât de pretențioasă și nedisciplinată, încât devenise o vecinică cauză de dezordine pentru împărăție. Întreprinderea nu era ușoară și cu atât mai puțin într-un timp de război, când statul avea nevoie de dânșii. De aceea, în loc ca sultanul să-i desființeze, răsturnară ei pe sultan, punând în locu-i pe Mustafa IV, principe idiot ce nu domni decât un an de zile.

Războiul între Turcia și ambele sale rivale nu putea deci să iee proporțiuni însemnate din cauză că ambele părți erau împedecate în operațiunile lor, Anglia și Rusia din cauza războiului cu Napoleon,

Turcia din cauza revoluţiilor lăuntrice. Napoleon, într-adevăr, era centrul în jurul căruia gravita lumea de atunci, o lume în jurul unui om! De soarta sa era legată soarta tuturor statelor, după interesul său se regulau interesele tuturor ţărilor. Tradiţiunile politice ale trecutului se rupsese<ră> cu totul, calea urmată atâta timp de popoare era părăsită, alianţele şi duşmăniile se alcătuiau şi se desfăceau pe zi ce merge, tocmite şi orânduite după placul arbitrului Europei. Vroinţa unui om înlocuise relaţiunile acele necesare între popoare care determină purtarea lor unul cătră altul; interesul individului izgonise interesul colectivităţilor. Pentru Napoleon toate statele nu erau decât mijloacele, instrumentele prin care el să ajungă la ţelul său suprem, dominarea Europei şi a lumii întregi; el le întrebuinţa pentru scopurile sale, dar ele în sine nu aveau nici un scop; le arunca unul împotriva altuia ca să se sfărâme şi el să se folosască din dărâmăturile lor, le trata astăzi ca prieten şi aliat, mâni ca duşman neîmpăcat, jertfindu-le pe toate nesăţioasei sale ambiţiuni;

Ce putea să preţuiască împărăţia otomană în ochii unui asemine om? Şi ea era tot numai un instrument al politicei sale, instrument pe care-l întrebuinţa cât timp putea să-i facă slujbe, pe care-l frângea şi-l arunca departe de el îndată ce nu-i mai putea fi nici de un folos. De aceea, nu trebue să ne mirăm dacă vedem politica Franţiei schimbându-şi iarăşi cursul faţă cu Poarta, în urma păcii de la Tilsit[73].

În această pace Napoleon se apropie de Rusia şi câştigă pe această putere în favoarea sa contra Angliei, duşmanei sale celei mai neîmpăcate, ca una ce era cu neputinţă de lovit. Împăratul Alexandru făgădueşte lui Napoleon intervenirea sa pentru mijlocirea unei păci cu Anglia; dar aceasta nu se putea câştiga fără vreo compensare. Napoleon nu se sfieşte atunci a jertfi pe fosta sa aliată, pe care chiar el o aruncase în război cu Rusia, oferind Rusiei mijlocirea unei păci între Turcia şi dânsa şi făgăduind că, la caz de refuz a<l> Porţii de a încuviinţa cererile Franţiei, aceasta să va alia cu ruşii şi va împărţi Imperiul otoman. Rusia era să primească Basarabia, Moldova, Valahia şi Bulgaria până la Balcani, iar Franţia Albania, Thesalia până la Salonichi, Moreea şi Candia, pe când Austria trebuia să fie împăcată cu Bosnia şi Serbia, rămânând Turcia în posesiunea Rumeliei cu Constantinopolea. Împăratul

Alexandru, nemulțămit cu partea ce i se făcea, consimți a lăsa lui Napoleon insulele Arhipelagului, precum și Egipetul în schimb pentru Constantinopole, visul de aur al politicei moscovite. Se zice că Napoleon, când auzi această cerere din gura împăratului Alexandru, puse într-o mișcare pe care nu o putu stăpâni degetul pe o cartă ce o avea înaintea lui, arătând capitala Imperiului otoman și spuse lui Alexandru drept în față: „Constantinopolea nu voi da-o niciodată, căci acolo este stăpânirea lumei". Împăratul Alexandru, văzând pe Napoleon atât de hotărât, se mulțămi cu partea ce i se făcea și se închee între ambii suverani tratatul acel secret a<l> cărui art. XIII sună astfel: „În cazul când Poarta, în urma schimbărilor ce s-au întâmplat în Constantinopole, n-ar primi mediațiunea Franției sau primind-o nu se va dobândi un rezultat mulțămitor până în trei luni de zile de la începerea negoțiărilor, atunci Franța va face cauză comună cu Rusia împotriva Porții otomane și ambele înalte puteri contractante se vor înțelege pentru a scoate toate provinciile împărăției otomane din Europa, afară de Rumelia și orașul Constantinopole, de sub jugul și asuprirea turcilor"*.

Deși turcii, la început, se înfuriază cumplit când aud despre această trădare a lui Napoleon, totuși Sebastiani izbândește a convinge pe Poartă că mediațiunea Franției prevăzută prin pacea de la Tilsit este în interesul Porții care ar fi în neputință de a susținea războiul mai departe, mai ales că Rusia, încheind pacea cu Napoleon, ar putea dispune de toate puterile sale. Astfel se închee armistițiul de la Slobozia lângă Giurgiu în 24 august 1807, în cuprinderea următoare: Dacă pacea între Rusia și Poartă nu s-ar putea întocmi îndată, atunci armistițiul să țină cel puțin până la 21 martie 1808; atât rușii, cât și turcii să iasă din principate până în termin de 36 de zile și aceia să se retragă peste Nistru, iar aceștia peste Dunăre; să se înapoiască atât corăbiile cu echipajul lor, cât și prinșii ce s-au făcut în luptele de până acuma. În privința principatelor, se mai dispune ca până la încheerea păcii ocârmuirea lor să fie dată unui divan alcătuit din boeri, ceea ce nemulțămește în totul pe Ypsilante, care, văzându-se astfel scos din domnie, aleargă la

Petersburg, pentru a protesta în contra nedreptăței ce i se făcuse*.

Împăratul Alexandru, nemulțămit cu condițiunea principală a armistițiului de la Slobozia, deșertarea principatelor, se arată ca jignit prin celelalte punte: înapoerea corăbiilor, destituirea indirectă a lui Ypsilante și terminul de opt luni a încetărei dușmăniilor, după dânsul cu mult prea lung. El refuză deci a-l ratifica și urmează înainte a rămânea în principate, cu toate că turcii le părăsise<ră>. Napoleon, văzând scopurile țarului, care erau de a mănținea stăpânirea asupra principatelor până la definitiva încheere a păcii, când atunci spera să le poată încorpora pentru totdeauna în imperiul său, propune lui Alexandru să i le cedeze cu condiție însă ca să iee de la Prusia Silezia pe care s-o anexeze către Saxonia, stat cu totul devotat intereselor franceze. Rusia nu putea cu nici un preț primi acest schimb, care nimicea pe Prusia și crea în Germania un stat puternic, pus cu totul sub înrâurirea franceză. Deși Alexandru nu se învoește la acest schimb, totuși el refuză a ieși din principate, conform dorințelor lui Napoleon, pretextând că și acesta stărueşte a rămânea în provinciile ocupate ale Prusiei pe care nu vroia să le elibereze până la plătirea contribuției de război. Napoleon, care avea cel mai mare interes a trăi în pace cu Rusia, pentru a putea întrebuința toate puterile sale contra Angliei, închide ochii asupra acestei încălcări a păcii de la Tilsit, ba chiar ajută Rusiei la dobândirea Finlandei[74] de la svedezi. În sfârșit, aruncând masca, ce până atunci tot o păstrase față cu turcii, declară acestora că toate ostenelele sale pentru a face pe ruși să părăsească Moldova și Valahia au fost zădarnice și că Poarta va trebui să jertfească acele provincii, dacă vroește să închee pace cu Rusia. Această declarare nimici cu totul înrâurirea franceză în Constantinopole și apropie pe turci iarăși de Anglia.

Pe când pericolele exterioare se adunau atât de amenințătoare pe capul Porții, o nouă convulsiune lăuntrică apropie încă mai tare de prăpastie corpul putred a<l> împărăției lui Mohamed. În 28 iulie 1807 o răscoală a ienicerilor pune un sfârșit zilelor lui Mustafa și ridică în scaunul sultanilor pe Mahmud II. Napoleon, văzând că Turcia este cu totul perdută și că pe de altă parte influența sa în

această țară este nimicită, se hotărăște la o mare lovitură. Prin o scrisoare către Alexandru el îi spune: „Fiindcă dușmanii noștri vroesc numaidecât să ne silească să fim mari, apoi să le facem pe plac; las pe sama voastră Turcia, Svedia și tot Orientul; întocmiți-vă acolo cum vă place; în ceea ce mă privește pe mine, mă însărcinez cu Occidentul"*. Pe baza unei asemene declarațiuni, se întâlnesc ambii potentați iarăși în Erfurt (27 sept.) și Napoleon asigură, deocamdată, pe Alexandru pentru dobândirea Moldovei și a Valahiei prin următorul articol al tractatului secret încheet între dânșii: „Fiindcă împăratul Rusiei – în urma revoluțiunilor și a schimbărilor care sgudue Imperiul otoman și-l pun în neputință de a da garanții îndestulătoare pentru persoana și averea locuitorilor Moldovei și Valahiei, și nici este speranță ca asemene să fie date pentru viitor – și-au întins marginile împărăției sale până la Dunăre și au cu ea Moldova și Valahia, și nu poate recunoaște integritatea Imperiului otoman decât cu această condițiune, apoi împăratul Napoleon încuviințează această întrunire și întinderea granițelor imperiului rusesc până la Dunăre".

„În cazul când Poarta ar refuza să cedeze ambele provincii, și războiul ar trebui să fie reînceput, împăratul Napoelon nu va lua parte la el, ci se va mărgini a interpune stăruințele sale pe lângă Poartă. Dacă însă Austria sau orice altă putere ar face cauză comună cu Imperiul otoman în acest război, atunci împratul Napoleon va păși îndată în ajutorul Rusiei și tot, de asemenea, se îndatorește împăratul Rusiei a declara război Austriei în caz când această putere ar ataca pe franceji"**.

Cea dintâi urmare a întâlnirei de la Erfurt fu împăcarea Turciei cu Anglia prin tratatul Dardanelelor (5 ianuarie 1809), care restabilește raporturile între aceste două țări în starea în care se aflau înainte de război.

Știrea despre încheerea acestei păci nemulțumește pe ruși în gradul cel mai mare. În 6 martie 1809 principele Prosorovsky înștiințează pe Poartă că armistițiul au expirat și că războiul va re-

începe numaidecât dacă residentul englez nu va fi izgonit din Constantinopole și aducătorul notei rusești nu se va întoarce în 48 de ore cu un răspuns mulțămitor.

Poarta refuză cererile Rusiei și războiul reîncepe. Cea dintâi măsură luată de turci fu oprirea comerțului rusesc, prin care se dădea Rusiei o lovitură îndestul de gravă, căci Rusia exporta din Odessa și Crimeea mult mai mult de cum importa și dintre articulele importante avea absolută nevoie de untdelemn și de pucioasă.

Campania anului 1809 se petrecu în lupte neînsemnate și rușii izbândiră să iee numai câteva cetăți, între care Ismailul, după care se retraseră pentru a petrece iarna în principate, iară turcii la Adrianopole. În cursul anului 1810 rușii mai ieu alte cetăți, precum Turtucai, Basardjik și Silistria. Anglia, care luase în locul Franției rolul de mijlocitoare a păcii, se lovea necontenit de o greutate ce părea neînlăturabilă, anume cererile Rusiei de a i se ceda principatele, bazate mai ales pe împrejurarea că acestea fiind locuite de o populațiune de religiune greacă răsăriteană, stăpânirea lor s-ar cuveni după drept mult mai curând Rusiei decât Turciei, pe când Poarta refuza din toate puterile îndeplinirea acestei condițiuni. Rusia pentru a arăta cât de serioase sunt pretențiile sale asupra principatelor le declară printr-un ukaz de încorporate în imperiul rusesc; cu cât însă rușii se arătau mai doritori de a pune mâna pe Țările Române, cu atâta turcii se îndărătniceau mai tare a nu le înstrăina de sub stăpânirea lor, încât războiul urmează înainte, condus însă tot atât de moale, din ambele părți, și în cursul anului 1811.

Tocmai anul 1812 era menit de soartă a vedea sfârșitul acestui război ce se trăgăna acuma de mai bine de cinci ani de zile și precum Franția determină pornirea lui, așa tot dânsa, deși într-un mod indirect, puse un capăt sângeroaselor sale scene. Anume, prietenia lui Napoleon cu Rusia nu ținu mult; refuzând aceasta de a se pleca la sistemul continental contra Angliei, Napoleon i declară război și pornește împotriva ei cu o armată de mai bine de 500.000 oameni. În asemene împrejurări înțelegem prea bine cât de mare era interesul Rusiei de a închee pace cu Turcia și încă o pace avantajoasă; ceea ce nu înțelegem însă este cum Turcia, care putea să se folosească atât de minunat de noua dușmănie izbucnită între Franția

și Rusia, se înduplecă la o pace prin care se rășluia iarăși o bucată din împărăția sa, când numai cât puțină trăgănare ar fi putut-o pune în stare de a cere ea ceva de la ruși pentru încheierea păcii. Ceea ce pare a fi determinat pe turci la pace este perderea încrederei lor în franceji și părerea lor cea greșită că în politică, ca și în viața de toate zilele dușmanul de astăzi trebue să fie și cel de mâni, că interesul nu poate să schimbe cu totul raporturile între popoare – idee cinstită, dar barbară ca una ce dă un rol simțimentului acolo unde numai interesul egoist se desfășură în toată deplinătatea sa.

Apoi chiar și vestea ce Napoleon trimisese turcilor despre pornirea sa în contra Rusiei, îndemnându-i la rezistență contra acestei puteri, fusese primită de Panaite Moruzi, dragomanul Porții, și, în loc de a fi înmânată divanului, fu trimisă de dânsul fratelui său Dimitrie Moruzi[75], unul din însărcinații turcilor cu tratarea de pace la București, „și acesta îndată au trimis o ștafetă cu mulțime de amenințări cătră divanul turcesc, înștiințându-l că Kutusow[76] i-au declarat hotărâtor că până în zece zile de nu va primi tratatul iscălit de sultanul va trece cu oștile peste Balcani și nu se va opri până la Adrianopole, unde va închee pace. O asemene noutate înfiorătoare pentru turci, supuindu-se sultanului, care suferise atâtea și atâtea de la Kutusow, mai înainte de a fi informat de împărtășirea lui Napoleon, n-au avut alta ce face decât a iscăli tratatul trimis de împuterniciții săi și a-l întoarce lui Moruzi, ca să-l dee rușilor. Înștiințându-se apoi Napoleon de toate aceste și punând mâna pe însuși corespondența lor secretă au dat-o pe față sultanului, trimițând actele cu care învinovățea pe delegații Turciei cătră Poartă pentru darea Basarabiei, și pe când Beizadea Dumitraki serba încheerea păcii în principate prin cele mai strălucite baluri date de ruși, la Țarigrad se iscălea firmanul de moarte pentru dânsul și pentru frații săi, precum s-a și executat cu puține zile în urmă“*.

Pacea încheetă în 28 mai 1812 cuprindea următoarele dispozițiuni: Prutul de la intrarea sa în Moldova până la vărsarea sa în Dunăre va fi de acum hotarul între ambele împărății. Se

stipulează pentru locuitorii principatelor scutirea de tribut pe 2 ani, iertarea contribuțiunelor pentru timpul cât au ținut războiul și celelalte favori ce se obicinuise acuma în tratatele dintre ruși și turci. Pentru serbi, rușii dobândesc amnistie și autonomie administrativă.

IV

Suferințele românilor și perderea Basarabiei

Războiul acesta fusese pornit de ruși pentru a scăpa Țările Române de jafurile și asupririle turcilor; prin urmare, era firesc lucru a aștepta în timpul cât rușii au stăpânit principatele, 1807-1812, o schimbare de regim, cu atâta mai mult că aceștia, vroind să pună definitiv mâna pe dânsele, trebuia să le pună în perspectivă o altfel de ocârmuire decât aceea ce o suferise<ră> cât timp fusese<ră> sub stăpânirea turcească. Așa ar fi trebuit să fie; să vedem însă cum a fost.

Unul din relele de căpitenie a<le> domniei fanariote fusese abuzul ce se făcea cu darea boerilor, care, scutind de dare și dând drept la dregătorii, nu erau deloc fără însemnătate. Rusia, în loc de a stavili acest abuz, găsind în el mijlocul de a-și face partizani, îl exploată pe o scară întinsă și nemaipomenită. Prețioasa cronică contimpurană ne spune în această privire: „Nu era mai puțin ciudat să vezi că făcea și boeri cu un nou obiceiu, adică cu pitace domnești înscris, care se da de la obrazele ce se boeria, cuprinzetoare că «cutare după slujba sa (sau după alte mijlociri) se sue la treapta cutare», care pitace ajunseră mai la urmă de vindea și pe bani și era destulă ocară, căci le lua și toate mascaralele și oamenii netrebnici"*.

Un alt rău pe care Rusia ar fi trebuit să-l combată din răsputeri era corupția dregătorilor, lucru ce firește îi era cam greu, fiind ea însăși atât de coruptă și se înțelege de la sine că ocârmuirea principatelor nu putea să fie decât o credincioasă copie a celei rusești. Tot cronica ne spune: „Și așa ajunsese mai mult decât înainte a împinge

la bani și a face netrebnicii toate, ca să isbutească la dregătoria visteriei și la toate mansupurile, care lucru văzându-l cei mai mici boeri, boernași, și fiindcă și lor trebuia chivernisală, și altfel nu putea izbuti pentru căci nu se mai căuta vrednicia și căderea, ci de către cei mai mari li se cerea bani, fiind ca și dumnealor da, fură siliți și ei a apuca tot pe drumul acela ce se învățase de la cei mai mari, și apoi ce să vezi de aice înainte și fiind treaba ce cine dă mai mult, vedeai câți blăstămați toți în trebi ce nu li se cădea și întindea toți în toate părțile pe biata țară; una se cerea și nici cu trei nu se plătea. Jăluire nu avea loc, pentru că toți erau căptușiți cu hrăpire. Legi, suflet, Dumnezeu, răsplătire, ziceau că sunt toate nimicuri și basme călugărești. La bani numai se închinau cu un cuvânt de la cei mai mari până la cei mai mici, ca să scoată cele ce da și să le mai rămâe și câștig din care se întâmpine cheltuelele hainelor, a cluprilor și a altor a tot felul de desfrănări". Că rușii erau cei dintâi a jefui și prăda pe norod ne o spune tot cronica ceva mai la vale, cu prilejul povestirei rivalității dintre Filipescu[77] și Varlam de la slujba de mare vistiernic, arătând că le trebuia acestor doi pentru a putea lupta împreună „și pungă nu puțin; drept acea se și sileau spre dobândirea de bani și aceasta se spărgeau în capul ticălosului norod, căci pentru una nu se mulțămeau cu două și cu trei ca să poată ei întâmpina dările pe la unii–alții din căpitenii prin care se lucra câștigarea vistieriei, cum și balurile și alte ceremonii ce necontenit trebuia să facă ghenerarilor și până la cei mai mici ofițeri ai armii, pentru ca să-i câștige prietini și pot zice că atât cumpăniseră viclenii de ruși lucrul, încât ce lua bieții vistieri cu hrăpire din spinarea norodului negreșit și cheltuia". O asemene priveliște a unei oarde de răpitori ce joc și benchetuesc pe socoteala unui nenorocit popor este, desigur, din cele mai revoltătoare. Pe timpul turcilor averile răpite mergeau să îmbogățească familiile despoietorilor și aveau cel puțin o țintă economică; acuma însă se beau și se mâncau, se aruncau în vânt la sunetul paharelor și a chiuetelor de veselie, pe când poporul vărsa sudori de sânge pentru a plăti orgiile așa-numiților săi liberatori.

Dacă adăogim la aceste proteguirea încă și mai pe față a egumenilor greci, care despoiau averile mănăstirilor, proteguire ce se înțelege cu atât mai ușor cu cât rușii veneau în numele Bisericei

pentru a mântui pe bieții creștini de sub jugul mahometanilor, răspândirea în Țările Române a unei monede false impusă de ruși ca plată închipuită pentru cumpărăturile lor și mai cu osebire abuzurile de tot felul pe care armatele rusești le făcea<u> pretutindene unde călcau, încât după expresia cronicarului pe unde ajungeau ele „gemea pământul" – toate aceste pot să ne dee o idee deși slabă despre starea Țărilor Române în timpul ocupațiunei rusești – zicem idee slabă, căci gândirea nu poate reproduce decât generalități, pe când realitatea îngrozitoare constă tocmai în faptele concrete pe care limba este în neputință a le reproduce.

Locuitorii principatelor plângându-se întâi la comandantul general Kutusow primiră numai răspunsul că „le va lăsa ochii pentru a plânge"*. Văzându-se astfel și luați în râs pe lângă nenorocirile cărora erau expuși, se plânseră la împăratul Alexandru. Acesta, auzind de suferințile lor nemaipomenite, exclamă într-un moment de indignare că „asemene neomenii nu sunt de suferit" și ordonă lui Tschitschakoff, ce era numit comandant în locul lui Kutusow, ca să iee măsurile necesare pentru a combate neorânduelile și abuzurile de tot soiul ce se comiteau. De pe aceste măsuri, pe care cronica le arată că s-ar fi luat, se poate iarăși vedea cele ce țările suferise<ră> mai înainte, și numai cât contrastul între o stare desperată și una ceva mai bună face pe cronicar să arăte cu colori așa de vii îndreptările lui Tschitschakoff: „Lipsea mulțimea cererilor de care, care topea dobitoacele, slujindu-se mai mult oștile cu carele și caii lor, lipsiră oarecum și jafurile ce se urmau în țară de către dregători, se îndreptară judecătorii și căuta dreptatea fiecăruia; cu un cuvânt, străluci o părintească îngrijire asupra ticăloasei țeri".

O asemene stare de lucruri nu putea trezi în inimele românilor simpatii pentru liberatorii lor. Aducându-și aminte și de cele suferite în războaiele de mai înainte, ei se putură convinge că stăpânirea rusească nu era menită deloc a aduce asupra țărilor lor fericirea ce o doreau. Cu cât mai mult trebuiră ei să se simtă loviți, văzând că se resluia din Moldova o parte atât de însemnată; și dacă ei se mișcară atât de mult la răpirea Bucovinei, care era numai un

colț de țară, cu cât mai puternic trebuiau să se scoale cu toții pentru a protesta în contra răpirei a jumătate din moșia lor? „Jalobele" la Poartă nu lipsiră nici acuma și, cu toate că nu era un domnitor care să se facă până la un punct organul țării, boerii și de astă dată își îndepliniră datoria, arătând Porții pierderea însemnată ce o face Moldova. Cu destulă ghibăcie politică, boerii se prefăcură că apără numai interesul Porții, lasară la o parte plângerile și invocarea dreptului încălcat și arătară acesteia perderea economică ce suferea Moldova prin deslipirea Basarabiei. Grâul în câtime de 120.000 chile ce se dădea pe fiecare an pentru zahareaua turcească se lua tot din Basarabia, căci în partea cealaltă de țară se cultiva numai păpușoiu pentru hrana locuitorilor. Din cele 300.000 ocale de unt ce turcii luau din țară, 120.000 se scoteau din Basarabia. Apoi, vitele cele mai multe și oile se pășunau în întinsele câmpii ale Basarabiei, „isvorul vitelor"; prin cedarea ei se împuțina comerțul vitelor, cel mai însemnat articol de export al principatului. Tributul, desigur, trebuia micșurat, căci era peste putință a se cere de la jumătate de țară ceea ce apăsa mai înainte pe întregul ei. Aceste și multe altele erau invocate de boeri pentru a dobândi „restatomicirea întregimei Moldovei, precum o apucase de la moși și strămoși", pentru a redobândi „partea cea mai bună și însuflețitoare hranei, îndemânarea și adăpostirea pământenilor în înlesnirea viețuirei lor întru a hranei îndestulare și a vitelor pășune, într-un cuvânt tot câmpul și inima țerei"*.

Aceste protesturi însă periră în vânt ca și cele pentru Bucovina. Catastrofa lui Napoleon în Rusia, care făcu în curând pe Alexandru dominatorul Europei, împedecă cu totul orice încercare a Porții de a reveni asupra unui fapt împlinit și așa „sosind ziua fatală a expirărei convenției, după tractat ce trebue fieștecare să trăească unde era să rămâe definitiv, ceasurile acele au fost de plângeri un timp de neuitat, pentru că poporul cu cârdul, ca turmele de oi, încinsese toată marginea Prutului, de la un capăt până la altul, mergând și viind de prin sate și de prin târguri septămâni încheete, cu luarea de ziua bună de la părinți, de la frați și de la rudenii cu

care crescuse și viețuise împreună până în vremea acea, când se dispărțî unii de alții pentru totdeauna"*. Și, într-adevăr, se despărțise pentru totdeauna Basarabia de Moldova; de îndată ce încăpuse în ghearele colosului moscovit ea era moartă pentru Moldova și sărutarea ce i se dăduse fusese sărutarea cea de pe urmă. De atunci Prutul volbură ape amărâte prin lacrimile locuitorilor ambelor sale maluri și deveni „râul blăstămat" a<le> cărui valuri vor însemna despărțirea unui neam.

Acuma se dădea pe față adevărata țintă a Rusiei față cu Țările Române. Lupta pentru dânsele nu fusese întreprinsă spre a le înapoi libertatea împilată de turci, ci pentru a le supune propriei sale stăpâniri, pentru a schimba suzeranitatea turcească cu dominarea moscovită. Dacă până acum Rusia păstrase o tăcere calculată asupra viitoarea poziții a principatelor, cu luarea Basarabiei ea documenta într-un mod neîndoelnic că scopul ei era înglobarea țărilor de la Dunăre în întinsa ei împărăție.

Dar cu ce drept venea ea să facă acest lucru? Rușii se constituesc apărătorii noștri, și se luptă cu turcii pentru a scăpa pe coreligionarii lor de sub jugul unei puteri păgâne; prin urmare, ei veneau împotriva turcilor și în ajutorul nostru, erau dușmanii turcilor și aliații noștri. Apoi, spre a se despăgubi de la turci pentru războiul ce îl purtase, ei ieu o parte din acele țări a<i> căror proteguitori se declarase<ră>! Procedare neauzită! dar pentru ruși nu era ceva afară din orânduează. Ei se deprinsese<ră> a încălca tot ce se numește drept cu prilejul împărțirei Poloniei, națiune cu mult mai mare și mai însemnată decât a noastră și se exercitase în asemene răpiri și cu împrejurarea încorporării Crimeei. Erau să se oprească înaintea unui popor ce mai că nu exista ca atare, ce era mai mult o sumă decât o colectivitate de indivizi?

Dar oricum au judecat și va judeca lumea această răpire a Basarabiei, din punctul de videre al românilor ea este și rămâne o crimă – și anume crima cea mai mare, destrucțiunea formei de existență celei mai înalte pe pământ, a naționalității. În relațiunile internaționale unde numai cât forța predomnește, unde nu există un

organ care să facă ca dreptul să fie respectat, fiecare popor este judecătorul suprem al intereselor sale. Dacă interesul Rusiei este de a supune lumea întreagă împărăției sale, al nostru nu mai puțin sfânt, este de a ne plânge de încălcările suferite, de a protesta în contra oricărei încercări care tinde a destruge forma particulară de viață ce i-a plăcut soartei a imprima poporului nostru; și dacă lupta pentru existență dă celui mai tare izbândă asupra celui mai slab, cel puțin ea dă și acestuia putința rezistenței, a luptei împotriva elementului cotropitor; și mai la urmă dacă forța răpune dreptul, cel puțin rămâne acestuia mângâerea de a fi privit ca jertfă, pe când forța îmbracă întotdeauna figura unui călău.

Răpirea Basarabiei ar fi trebuit să învețe pe români un lucru: că dacă există vreun pericol pentru existența lor ca națiune, acesta va veni de la Nord; dacă este vreun element adevărat dușman al elementului român este acel rusesc, care nu din întâmplare, din neîngrijire pune în pericol existența noastră, ci lucrează cu conștiință la destrugerea ei. Acest pericol l-au simțit românii acei ce și-au iubit într-adevăr poporul și care au bine meritat de patria lor. Toată dezvoltarea noastră națională este datorită luptei neîmpăcate în contra acestui element cotropitor, luptă în mare parte susținută cu ajutorul Apusului. În asemene împrejurări a face politică rusească este a da noi înșine arma în mânile ucigașului, este a trăda interesele cele mai sfinte ale cauzei române.

VOLUMUL II

RĂZBOIUL DIN 1827. PACEA DE LA ADRIANOPOLE, 1829

I

Răscoala grecilor

Dintre toate revoluțiile ce veniră pe rând să lovească în împărăția otomanilor nici una nu o zgudui atât de adânc și nu avu urmări atât de însemnate ca revoluția grecească. Grecii erau înșuși elementul pe supunerea căruia se baza puterea otomanilor în Europa. Revoltându-se ei, se atingea această putere în inima sa, se zdruncina chiar temelia pe care se înălțase stăpânirea lor. De aceea, războiul acesta luă un caracter cu totul crâncen și sălbatic; nu era o luptă între armatele a două state, ci un măcel turbat între două popoare, în care până bătrânii, femeile și copiii cădeau jertfa urei înverșunate de rasă ce le aprindea.

Revoluția grecească, în loc de a izbucni în Grecia, ie naștere în Țările Române, care se grecise atâta de tare prin domnia fanarioiților, încât grecii, privindu-le ca o nouă patrie, putură ridica din sânul lor steagul răsculărei. Alexandru Ypsilante[78], maior în armata rusească, trece Prutul în ianuarie 1821 și, fiind de mai înainte înțeles cu Mihail Suțu[79], domnul Moldovei, tae în 21 fevruarie pe toți turcii din Iași în piața Beilicului, instituind după aceea o administrație grecească compusă din Pendedeka, guvernator al Iașului, sub privegherea Trisfetitanului, arhimandrit grec, și a unui diacon, filosoful Ștefan, numind agă de oraș pe dascălul Hrisochefal și ispravnic pe paharnicul Pomerul*.

Pentru a da o mai mare greutate răscoalei lor, grecii răspândesc vorba că ea ar fi proteguită de ruși, care aveau să intre curând în principate pentru a o sprijini, ceea ce era cu atâta mai ușor de crezut, cu cât răscoala se organizase în Basarabia, sub ochii ocârmuirei rusești. Poarta cea dintâi dă crezare unor asemene știri, ca una ce cunoștea învechitele uneltiri ale Rusiei pentru a răscula creștinii de sub stăpânirea sa. Îndoit înfuriată pentru răscoala grecilor și pentru că o asemene îi vinea de la ruși, ea comite mai multe acte de barbarie fără nici un scop politic; așa, ea pune de spânzură pe patriarhul grecesc împreună cu 12 episcopi în vesmintele lor de slujbă înaintea ușilor bisericilor, dărâmă mai multe locașuri sfinte și, bănuind pe toți grecii de eteriști, ucide mai bine de 100.000 dintre dânșii, exaltând fanatismul poporațiunei musulmane, care îndeplinea asemene acte de cruzime ca o datorie către religiunea sa.

Și cu toate acestea, rușii nu erau vinovați decât pe jumătate în revoluțiunea grecească. Poporul rusesc era favorabil cauzei grecilor și aceasta din simțiment religios. Grecii erau ca și rușii creștini pravoslavnici și gemeau sub jugul asupritor al dușmanului de moștenire al poporului rusesc. Atâta era îndeajuns pentru a trezi simpatiile sale și pentru a face ca mulți ruși să iee parte activă la răscoala grecilor. Aceasta motivează chiar o tânguire a Porții, „despre partea ce avusese agenții ruși la revoluția grecilor, învinuindu-i chiar cu de-adinsul că ei ar fi fost adevărații autori ai acestei nenorocite afaceri"*. Și tot ca poporul gândeau în genere și dregătorii împărăției, cu deosebire ambasadorii și consulii. Singur împăratul Alexandru[80] era, cel puțin în mod oficial, de altă părere. Cu câtiva ani mai înainte el pusese la cale încheerea Sfintei Alianțe[81], menită a zdrobi revoluțiunea oriunde s-ar ivi și el nu putea acuma, fără a se pune în contrazicere cu sine însuși, să favorizeze răscoala grecilor, care la urma urmelor tot nu era decât o mișcare revoluționară îndreptată în contra unui legiuit stăpânitor. Oricare vor fi fost simțimentele private ale împăratului pentru cauza grecească, el trebuia să o mustre în fața lumii, ceea ce și făcu cu prisosință. La scrisoarea lui Ypsilante, el răspunde într-un chip cu

totul dezaprobator: dă ordin să se şteargă pe acesta din cadrele armatei ruseşti şi Mihail Suţu, domnul Moldovei, scăpând în Basarabia cu mai mulţi eterişti, toţi sunt alungaţi de acolo din ordinul împăratului.

Aceeaşi dezbinare între politica cabinetelor şi acea a popoarelor se observă şi în Apusul Europei, deşi din cauze ceva deosebite. În Anglia, Franţia şi Germania răscoala grecilor găsi răsunetul cel mai favorabil. Fiind aceştia priviţi ca urmaşii vechilor eleni, Europa credea că trebuie să plătească o datorie de recunoştinţă către dascălii săi, către acel popor din producţiunile căruia subsese cele mai înalte idei ale civilizaţiei sale. Cu deosebire profesorii, învăţaţii şi studenţii, adecă tocmai partea inteligentă a acestor naţiuni, amesteca, prin o greşeală uşor de înţeles, pe grecii atât de căzuţi ai generaţiunei timpului cu luptătorii de la Termopile[83] şi Salamina şi videau în fiecare un Leonidas[84] şi un Themistocles[85]. Astfel inima întregii Europei inteligente se aprinsese pentru greci de o iubire fără de margini, care-şi manifestă efectele sale în ofrandele de tot felul ce se făcea<u> pentru cauza grecească şi chiar în participarea mai multor bărbaţi însemnaţi ai Apusului ca voluntari în armatele greceşti, între care străluceşte cu deosebire figura melancolică şi măreaţă a autorului lui Don Juan[86].

Dintre cabinetele Apusului, Franţia, Prusia şi Austria trebuiau să fie în contra revoluţiei greceşti din aceeaşi pricină ca şi Rusia, ca unele ce subscrisese<ră> Sfânta Alianţă.

Anglia, care se afla acuma într-o poziţie cu totul alta faţă cu Poarta, provenită iarăşi din schimbarea daraverurilor ei comerciale, crezu că trebuie să urmeze în afacerea Greciei o politică ceva deosebită. Anume, în 1822 Rusia introdusese sistemul prohibitiv care da o lovitură de moarte comerţului englez cu această ţară, ce până atuncea fusese atât de înfloritor. Fiind oprit comerţul englez cu Rusia şi prin această ţară cu Persia şi Orientul, Anglia se vede silită a se întoarce iarăşi către Turcia şi ea pune în lucrare toate mijloacele pentru a reînnoi cu această ţară legăturile de prietenie, ce păreau compromise pentru totdeauna prin războaiele de mai nainte. De acum înainte, Anglia începe a videa în Turcia un stat ce este necesar pentru menţinerea echilibrului politic al Europei; de acum înainte integritatea împărăţiei otomane va deveni maxima conducătoare în politica engleză şi în curând în aceea a întregului Apus; va

închide ochii acestuia asupra abuzurilor celor mai vederate ale Porții, va tolera chiar acte de barbarie în contra supușilor creștini ai sultanului, numai pentru a mântui ideea favorită și va sili astfel pe Rusia, într-un mod indirect, a se face apărătoarea creștinilor asupriți, favorizând astfel însăși o politică pe care avea cel mai mare interes a o combate din toate puterile. Temându-se deci Anglia ca Rusia să nu intervină singură în favoarea grecilor, căci știa că națiunea rusească dorea această intervenire și că numai împăratul Alexandru i se împotrivise, din motive cu totul personale, propune îndată după moartea acestuia (3 decemvrie 1825) prin o convențiune încheetă în 4 april 1826 intervenirea comună în afacerea Greciei.

Dar să ne întoarcem de la aceste priviri generale la țările noastre.

Aice grecii fusese<ră> cunoscuți sub o cu totul altă față. Pe când de la căderea Constantinopolei grecii ce fugiseră în Apusul Europei și mai ales în Italia fusese<ră> cu deosebire învățații și oameni bogați, în Țările Române nu năvălise<ră> decât drojdiile societății bizantine, tot ce era mai rău și mai stricat în o lume atât de ră și atât de stricată. Prin intrigi de tot felul și mai ales prin sprijinul cel însemnat de care se bucurau la frații lor din Constantinopole, ei își deschiseră drumul, mai întâi, la avuții în Țările Române și curând după aceea, prin încuscriri cu familiile boerești, la boerii și ca o urmare neapărată la domniile acestor țări. Slujindu-se de înalta lor poziție numai cât pentru a prăda și jăfui, îmbogățindu-și rudeniile și compatrioții prin mijloacele cele mai neertate, domnii fanarioți ajunseră în curând o adevărată nenorocire pe capul bietelor țări, și mai ales prin schimbările lor cele dese, care puneau necontenit în locul unuia sătul pe unul flămând, redusese pe locuitori la mizeria cea mai nepomenită. Era deci firesc lucru ca revoluția grecească să nu găsească în Țările Române nici un răsunet binevoitor. De aceea, deîndată ce românii simțiră de răscoala grecilor ei se rostiră împotriva ei, arătând astfel că nu vroiau să iee parte la răscoala lor asupra turcilor. În Moldova se înțeleg boerii Teodor Balș[87], vornic, Răducanu Roset[88], hatman, Alecu Balș, visternic, și alții „ca să rădice satele și să pornească asupra grecilor"*, adunând pentru acest scop până la 3.000 de oameni pe care i pun

sub comanda lui Gherghel și a lui Istrate și cu ajutorul cărora ieu orașul Botoșani din mânile lui Grigorie Rizu (orânduit de Pendedeca[89] ca guvernator). Divanul țării apoi, cu mitropolitul în frunte, văzând că răscoala grecilor este dezaprobată chiar oficial de curtea rusească, cere de la Suțu ca să părăsască Moldova, ceea ce acesta face în 11 april 1821, trecând în Basarabia, de unde apoi am văzut că este alungat.

În același timp, Valachia face o mișcare mult mai serioasă sub Tudor Vladimirescu. Acesta era un sluger în armata străină a domnului Alexandru Suțu, comandată de căpitanul Iordache. El primește la începutul anului 1821 ordin a merge înspre Serbia, pentru a ajuta răscoala ei împotriva turcilor, împreună cu grecii. Tudor însă, care de mult încă hrănea gândul de a scăpa țara de domnii fanarioți, cum trece Oltul, își pune în minte a da pe față planurile sale și a se răscula în contra grecilor, folosindu-se mai ales de împrejurarea că domnul Valahiei Alexandru Suțu murise în 19 ianuarie 1821. Trei zile după aceea (22) Tudor dă o proclamație în care cheamă pe popor „a se rescula în contra jăcuitorilor" și ordonă acestuia să nu „se atingă măcar de un grăunte de binele sau de casa vreunui negutitor, orașan sau țăran sau de alta a vreunui locuitor; decât numai binele și averile cele rău agonisite ale tiranilor boeri să se jăfuească"*. El înarmează o mulțime de săteni atrăgându-i în partea sa mai ales prin împuținarea birului, ceea ce face pe bieții țărani ce suferise<ră> atât de mult de împilarea grecilor să-l numească „domnul Tudor". Pentru a nu compromite însă țara față cu turcii, Tudor trimite o plângere la Poartă prin mijlocirea pașei din Vidin, în care cere să se „trimită vreun om credincios împărătesc să vină aice în țară la București să cerceteze, să vază nevoile care le tragem de către acești lupi nemilostivi" și „să fie știut Înălțimei Tale că ridicarea noastră nu este pentru altă ceva nici într-un chip, decât numai asupra boerilor care ne au măncat dreptățile noastre"**. Totodată,

Tudor încunoștințază și pe ruși despre ținta sa deosebită de acea a grecilor; dar împăratul Alexandru, plin de ideea Sfintei Aliante, nu vede în mișcarea lui Tudor decât ceva asemănător cu revoluțiile din Spania și Regatul ambelor Sicili, pe care tocmai atunci se silea a le stinge. În o depeșă a ministrului Capodistrias[90] către consulul rusesc Pini din București se spune că: „într-o epocă de criză, pe care reu cugetătorii din toate părțile Europei se silesc a o face generală, cea dintâi și esențială datorie a agenților împăratului din străinătate este a face să triumfe adevărul, adecă că Maiestatea Sa Imperială desaprobă totdeauna și pretutindene funestele proiecte ale celor ce se încearcă a sămăna discordia și a ațița rescoala"[*]. Împăratul declară apoi pe Tudor degradat din rangul de ofițer în armata rusească, pe care-l dobândise în participarea sa la războiul din 1807-1812 împotriva turcilor, și-i ordonă a nu mai purta semnul Ordinului Vladimir cu care fusese decorat[**]. Văzând cei șapte boeri rânduiți de caimacami, după moartea domnului, că răscoala lui Tudor este îndreptată împotriva boerilor, ieu măsuri foarte energice pentru a o înăbuși; dar neputând izbuti, înștiințează pe consulul rusesc că găsesc cu cale a cere ajutorul pașilor de la Dunăre. Agenții ruși cu acest prilej nu se putură împedeca de a se abate de la politica împăratului și consulul rusesc Pini, desigur după inspirațiunile ambasadorului din Constantinopole, Strogonoff[91], răspunde divanului că cererea de ajutor ar fi împotriva hatisherifului din 1802, care ar garanta țara în contra oricărei năvăliri, și că pericolul nu este atâta de mare încât să se amenințe într-adevăr siguranța publică.

Nu că doară prin o asemene întâmpinare agenții ruși ar fi cătat a sprijini revoluția română în contra grecilor; ei credeau numai că apărau interesele Rusiei mai bine chiar decât împăratul neînvoind turcilor încălcarea principatelor[***].

Între aceste, Tudor intra în București în fruntea a 5.000 de voluntari, mai toți olteni. Poporul din București i primește foarte bine

și Tudor păstrează căimăcămia ca formă de guvern, oprind pentru sine puterea executivă. Apoi pune pe boeri să scrie două note: una către Înalta Poartă, în care să ceară, între altele, ca „domnii țerei românești să se aleagă dintre pământeni ca să înceteze o dată cu aceasta grelele dajdii și nesuferitele împilări făcute de străini asupra țerii", și alta către guvernul rusesc, în care să caute a îndreptăți răscoala ca provocată prin împilările și jafurile domnilor fanarioți și că deși au făcut totul pentru a împedeca mișcarea însă contra națiunei întregi nu puteau lupta; că turcii vroind a năvăli în țară, roagă pe împăratul Rusiei să dea ordin oștilor moschicești pentru a intra în Valahia spre a o scăpa de eataganul turcilor*. Astfel, Tudor, așteptându-se ca mișcarea sa să fie rău înțeleasă de turci, se adresă către curtea proteguitoare pentru a scăpa țara, pe de o parte, de fanarioți, pe de alta, de o năvălire turcească, care, în starea de furie în care se aflau aceștia, era atât de amenințătoare. Rușii însă, văzând că răscoala lui Tudor este în contra grecilor, pe care am văzut că i proteguesc în ascuns, nu vroiesc să dee ascultare cererilor boerilor, întrucât aceasta nu ar fi însemnat altceva decât ca rușii să vină în Valahia împotriva grecilor și deci să facă cauză comună cu turcii în înădușirea acestei revoluțiuni pe care în secret o vedeau cu cea mai mare mulțămire. Tudor, simțind că rușii nu vin și fiind poftit de Ypsilante, ce sosise și el în București, la o înțelegere asupra scopului mișcărilor lor, spune acestuia verde în față că, întrucât rușii nu vin să sprijine cauza grecească, românii nu pot să se expună răzbunării turcilor; că aceștia nu se pot bate cu turcii pentru folosul grecilor; că „în Grecia este locul grecilor și în țara românească este locul românilor"**. Ypsilante văzându-se astfel „tradat" de Tudor jură peirea lui. Împrejurările ajutară pe greci la împlinirea scopului lor. Oastea lui Tudor, ascultând de ordinul său de a ataca averile cele rău câștigate, priveau fiecare avere ca atare și jefuiau pe cine le ieșia înainte. Tudor fu nevoit, pentru a nu trece drept un șef de hoți și a introduce ceva disciplină în oastea sa, să alerge la pedepse

foarte aspre, ceea ce îi înstrăină pe vechii lui tovarăși și mijloci trădarea lui în mânile grecilor, care se grăbiră a ucide pe un om ce venea să împedece într-un mod atât de neașteptat izbânda sfintei lor cauze.

Răscoala aceasta a lui Tudor Vladimirescu este greu de caracterizat[92]. Așa noi vedem că ținta ei este scăparea de jăcuitori, de boeri, între care se înțelege de la sine că erau și români, încât răscoala lui Vladimirescu pare a lua caracterul unei revoluții sociale. În adresa însă pe care el pune pe boieri s-o scrie către împăratul Rusiei, el spune că mișcarea a fost provocată prin împilările și jafurile domnilor fanarioți; în acea către Poartă el cere restatornicirea domnilor pământeni, și lui Ypsilante i spune cuvintele caracteristice că în Grecia este locul grecilor și în România, locul românilor, încât din aceasta se vede, pe de altă parte, că el vroia să scape țara de domnia străină. Aceste două tendinți deosebite se pot împăca în modul următor: Caracterul domniei fanariote este jăfuirea și prădarea fără de milă a poporului. Boerii, chiar cei pământeni, plecându-se la sistemul domnitor, prădau și despoiau pe țăran cu cea mai mare neomenie. Țăranii se răsculau în contra sistemului, prin urmare, în contra boerilor. Pentru dânșii, grec și boer era sinonim, și dacă în mintea lui Tudor revoluția putea să aibă un caracter politic, pentru a putea reuși față cu țăranii el trebuia să-i dee unul social, răscoala împotriva împilătorilor, a boerilor.

Cu toate observațiile agenților ruși, turcii se hotăresc a trimite armată în principate pentru a înăduși revolta grecilor și intră cu 10.000 de oameni în Valahia venind drept la București. Eteriștii se retrag la Drăgășani[93] unde se întâmplă o ciocnire în care volintirii greci sunt cu totul bătuți. Din cei ce rămaseră, parte fugiră în Transilvania, iar 1.500 scăpară în Moldova sub comanda căpitanului Cantacuzen[94] și veniră la Iași. „Oastea lui nu se compunea numai de greci, ci și de toți vagabonzii de prin țară, precum slugi boerești, masalagii, cei mai rei oameni din Iași, zaporojeni și țigani din a căror pricină s-au tras și cele mai multe rele în Moldova, că aceia, prefăcuți în haine la apropierea turcilor, s-au unit cu dânșii și s-au apucat de alte isnoave"*. Turcii mergând spre Iași, grecii în număr

numai de vr'o 700 s-au retras la Sculeni, unde, fiind atacați de turci care erau sprijiniți și de o bună artilerie, pe când grecii n-aveau decât un singur tun, fură sfărâmați cu desăvârșire, după o împotrivire, ce e drept, din cele mai eroice. „Târgușorul Sculenii ardea rădicându-se la nori o flacără colorată din mai multe spirturi ce cuprindea magaziile de scânduri a acelui port comercial și coloanele de fum negre și galbene se înălțau pintre pară căt ținea târgul din șurile cu sare și alte mărfuri de manufacturi, mistuindu-se înădușit de puterea elementului ce le încingea din toate părțile, încât se privea o grozăvie jalnică de văzut pe tot șesul Prutului de la Stânca la vale unde urmase bătălia cu grecii cu un ceas mai înainte"[*].

În tot timpul revoluției grecești, Țările Române fusese<ră> prădate mai rău decât pe vremile lui Paswan-Oglu. Palicarii greci uniți cu tot felul de alte neamuri, știind că viața lor e de acum pusă în joc, vroiau cel puțin să petreacă momentele lor cele de pe urmă în toată libertatea lor și benchetuiau, prădau și jăfuiau, ceea ce le venea cu atâta mai ușor de făcut, cu cât paza și poliția țărilor fiindu-le încredințată, ei tolerau tot felul de abuzuri compatrioților lor.

Dar suferințele Țărilor Române ajunseră la culme când veniră turcii. Acestia, după obiceiul lor barbar de a nu face deosebire între dușman și prietin, deîndată ce se aflau în război, privind pe de altă parte, deși fără cuvânt, pe români ca în legătură cu grecii, comiseră în nenoricitele noastre țări cruzimele cele mai neauzite „Aceste oarde turbate pradau zi și noapte orașele, rădicau oameni nevinovați și i tăiau pe uliți pârându-i cineva că sunt greci sau că numai să-i desbrace; pe lăngă aceasta, apoi călca așezările boerești pe la moșii, căuta pricină trecătorilor pe drumuri și îi curăță de orice lucru vedea mai bunișor la dânșii, zicând că fac trampa... și se duceau cu eivala!"[**].

După ce turcii risipesc răscoala din Țările Române, pentru a împedeca renașterea unor asemene întâmplări, ieu două măsuri noi în privirea lor, numesc iarăși domni pământeni, dând astfel dreptate

cererilor lui Vladimirescu, și orânduesc în principate o garnizoană turcească, pe care n-o mai lasă sub comanda principilor, ci o pune sub comanda directă a pașilor de la Dunăre. Rusia protestează împotriva ambelor acestor măsuri, cerând restabilirea statului quo dinaintea anului 1821, căci „administrația principatelor nu poate fi privită ca neatârnată întrucât pașii din Giurgiu, Silistra și Vidin sunt mai puternici decât hospodarii"[*]; apoi schimbarea sistemului de a se numi principi din nobleța țării și de a nu se mai lua dintre greci nu se putea face fără consimțimentul Rusiei[**]. Asupra punctului de al doile însă Rusia nu stăruește prea mult, știind prea bine că va putea înrâuri tot atât de mult asupra principilor pământeni ca și asupra celor de origine streină, ba, chiar temându-se a nu mai fi ascultată așa de orbește de aceștia, față cu care se compromisese așa de rău, nesusținând revoluția grecească. Punctul dintâi dimpotrivă 'lu susține din toate puterile și cere în repețite rânduri de la turci deplina evacuare a principatelor de trupele turcești ce mai rămăsese<ră> aice, sub pretextul de a mântinea liniștea și buna orânduealã. Ea face chiar să atârne, de la împlinirea acestei condiții, restabilirea relațiilor diplomatice cu Poarta, pe care le întrerupsese în urma cruzimelor raportate mai sus în contra capilor bisericei ortodoxe. Turcia, la rândul ei, arăta asupra acestui punct cea mai mare îndărătnicie, vroind să se folosască, pe de o parte, de prilejul ce-i dădea o mai mare autoritate asupra principatelor, pe de alta, dorind a constrânge pe Rusia la retrocedarea unor locuri de lângă Caucaz, pe care aceasta le reținea în contra stipulațiunilor bine lămurite a<le> tratatului de București. Tratările și corespondența nesfârșită asupra acestui punct se urmează până la venirea împăratului Neculai la tronul Rusiei[***], care, hotărât a îndruma o politică mai activă față cu Poarta, somează pe aceasta prin un ultimatum din 17 mart 1826 a îndeplini următoarele 3 punte****:

1) Restabilirea statului quo în principate,

2) Liberarea deputaților serbi,

3) Repararea ofenselor aduse Rusiei prin uciderea demnitarilor bisericești.

Un lucru pare straniu când vedem aceste cereri, anume că nu se pomenește de greci prin nici un cuvânt. Dar Rusia mai nu se interesa de soarta grecilor. Deprinși de a întrebuința toate evenimentele numai cât ca niște mijloace ale politicei lor, ei nu vedeau în amestecul lor în trebile Greciei decât un mijloc pentru a sili pe Poartă să cedeze asupra celorlalte chestiuni care o interesa<u>. Rusia, compromisă față cu Grecia prin faptul că ea, deși o stârnise de atâtea ori împotriva Porții, nu îi dăduse ajutor în momentul critic, nu putea vroi nici într-un mod ca această țară să scape cu totul de sub autoritatea turcească, făcându-se neatârnată. Ținta la care Rusia tindea era o pacificare a Greciei, făcută sub protecția ei, obținând de la turci niște concesiuni care să asigure grecilor neatârnarea administrativă. Cu alte cuvinte, ea vroia să rămână grecii tot sub împărăția mahometană, pentru a avea întotdeauna la îndămână un instrument gata de a turbura și a silui purtarea Turciei față cu dânsa*.

Turcii, siliți prin acest ultimatum, – care vine tocmai atunci când sultanul Mahmud II, desființând ienicerii, stârpise o cauză de vecinici turburări pentru împărăție, dar, totodată, dăduse o lovitură de moarte puterei musulmane, nimicind armata ei cea mai de frunte, înainte de a fi înființat o alta care să o înlocuiască –, se pleacă vrointei Rusiei și închee tractatul de la Akkerman în 6 octomvrie 1826, prin care se stipulează: 1) Confirmarea tratatului de București; 2) o îndreptare de graniță în Basarabia; 3) cedarea punctelor de pe litoralul Mării Negre, care fusese<ră> restituite Porții prin tratatul de București și pe care rușii nu apucase<ră> a le înapoi; 4) îndatorirea Turciei de a recunoaște serbilor privilegiile stipulate prin art. 8 a<l> tratatului de București; 5) în privința principatelor, se stipulează prin un act adițional: Hospodarii se aleg dintre boerii indigeni cei mai bătrâni și mai capabili, de către divan cu consimțimentul Înaltei Porți. Dacă s-ar întâmpla ca Poarta să nu poată încuviința pe cel ales și motivele ar fi găsite temeinice de

ambele curți, atunci se va permite boerilor a propune o altă persoană. Timpul domniei va fi de 7 ani și ei nu pot fi destituiți decât pentru crime, despre care Sublima Poartă va informa pe ministrul Rusiei și când, după cercetarea făcută de o parte și de alta, se va găsi vinovat, hospodarul va putea fi destituit. Dacă domnul ar voi să demisioneze înainte, el va putea să o facă numai cu consimțimentul ambelor curți. Hospodarii vor băga în samă representările ministrului M. S. și acele ale consulilor făcute după ordinul său, asupra mănținerii privilegiilor principatelor. Acestea vor fi scutite de tribut pe 2 ani și după acest timp tributul se va cere după hatischeriful din 1802. Hospodarii sunt datori a face cât mai curând un regulament pentru a îndrepta starea principatelor*.

Cu drept cuvânt s-a spus că Rusia câștiga prin acest tratat mai mult decât prin un război**; căci mai întâi ea dobândea o întindere însemnată de teritoriu; apoi dispoziția voluntară din *hati-humaimul* anului 1803, devenind acuma obligatorie față cu Rusia, Principatele Române deveneau niște adevărate vasale ale Rusiei, căci aceasta, prin tratatul de față, nu se mai mulțămea cu protecțiunea generală a creștinilor; ea lua sub garanția ei niște drepturi speciale ale principatelor, și anume acela de căpitenie, alegerea domnului. Rusia devine arbitrul între domn și suzeran și împărtește deci suzeranitatea de fapt cu Turcia; ba, prin înrâurirea ei tot mai covârșitoare la Constantinopole, ajunge a fi ea adevaratul suzeran, lăsând Turciei numai cât umbra drepturilor sale. În sfârșit, vroind să-și asigure și o înrâurire directă în principate asupra purtării domnilor, stipulează acel drept a<l> consulului rusesc de a face observațiuni, care pus în aplicare de Rusia, deprinsă a fi ascultată cu cnutul în mână, deveni în curând mijlocul cel mai nimerit pentru a face să triumfe întotdeauna în principate interesul moscovit***.

Tratatul de la Akkerman, ca și ultimatul ce i dăduse naștere, nu conține nici o vorbă despre pacificarea grecilor. Rusia într-adevăr

vroia, deocamdată, să se folosască de încurcăturile Porții pentru a dobândi îndeplinirea propriilor sale interese, rămânând ca să exploateze chestiunea grecilor mai târziu, atunci când va putea trage mai mare folos din ea*. Și tocmai așa se întâmplă: După ce Convenția de la Akkerman este încheetă Rusia schimbă răceala ce până acuma o arătase în privirea trebilor grecești** și începe a sprijini cauza lor cu destul interes. Anglia, care presimțise aceasta, încheesă după cum am văzut în 4 aprilie 1826 o convențiune pentru a interveni în comun în trebile grecilor. Către această convențiune alipindu-se și Franția în 6 iulie 1827, începe împotriva Porții acea lucrare colectivă, care trebuia să-i fie atât de dăunătoare. Anglia și Franța intervenise<ră> însă în pacificarea Greciei numai cât pentru a nu lăsa Rusiei o deplină libertate, cu atâta mai mult că prin o asemene purtare corespundeau și cererilor opiniunei publice care se arătase cu atâta putere în favoarea grecilor. Aceste trei state trimet o flotă în Marea Mediterană pentru a constrânge pe Poartă la armistițiul pe baza căruia să se poată pune la cale condițiile păcii. Flota aliată, vroind să împedece devastarea Moreei de către acea turcească, se întâmplă o ciocnire între ambele la Navarin (20 oct. 1827), în care flota turcească este cu totul sfărâmată. Turcia, furioasă pentru această lovitură primită, fără nici o declarare de război, închide comerțul Mării Negre corăbiilor rusești, ceea ce dă acestei puteri pretextul de mult căutat de a-i declara război, motivând o asemene urmare pe împedecarea comerțului Mării Negre, pe alungarea a o mulțime de supuși ruși din Turcia, pe stârnirea Persiei contra Rusiei, în sfârșit, pe un manifest îndreptat către supușii Porții, în care Rusia este arătată ca autoarea tuturor nenorocirilor ce lovesc în Poarta otomană.

Rusia pornea deci acest război împotriva Porții în unire cu țările Apusului. Politica rusească, deși mai tânără, se arăta mai ghibace decât acea bătrână a țărilor apusene. Aceste vroise a

---

* Ea îndreptățea această părăsire a cauzei grecești prin acea că în acest tratat se ocupase de interese exclusiv rusești, pe când cauza grecească interesa pe întreaga Europă. (Paalzow, *l.c.*, I, p. 5.) Afacerile Principatelor Române erau deci interese exclusiv rusești!

împedeca pe ruși de a porni singuri împotriva Turciei – și Rusia adusese lucrurile astfel încât să declare război Porții sub protecția lor, apărată despre învinuirea pentru niște scopuri iubitoare de sine, *prin faptul că ea lucra alăturea cu națiile cele mai culte pentru cauza civilizației*[*].

Astfel izbutiră rușii și de astă dată a masca adevărata țintă a întreprinderei lor. Tot ca apărătoare a cauzei creștine se arăta ea și acuma; numa cât creștinii de astă dată în loc de a fi românii sau serbii erau grecii, măduva și inima Imperiului otoman.

II

Pentru ce Rusia nu se teme de Europa

Înainte de a începe povestirea faptelor războiului, să aruncăm o ochire asupra modului cum politica rusească își închipuia starea și relațiunile celorlalte puteri, fiindcă aceasta ne va lămuri cum de cabinetul de St. Petersburg îndrăznea a declara acest război, fără a se teme de o complicațiune europeană. Și este într-adevăr de admirat cu câtă pătrundere politica rusească judeca starea Europei și cum prevederile ei fură pe deplin realizate prin tripla alianță încheetă cu Anglia și Franția, sub scutul căreia Rusia putu să întreprindă noul său război împotriva Porții. Considerațiunile politice ce determinară pe Rusia la război se află expuse în o interesantă depeșă a ambasadorului rusesc din Paris, Pozzo di Borgo[95], către ministrul rusesc contele de Nesselrode[96] din 28 noemvrie 1825[**].

În privința Porții, Rusia nu cunoaște alt mijloc decât violența și siluirea, întrucât ea era obiectul în contra căruia se îndreptau

---

* Gentz, *l.c.*, III, p. 437. Declarația de război este datată din 14/20 april. Ea ajunse în Constantinopole în 12 mai. Trupele rusești trecuseră Prutul în 6 mai 1828. Comp. Rosen, *l.c.*, p. 56 și Paalzow, *Aktenstücke der russichen Diplomatie*, Berlin, 1854, II, p. XII. „Die admirale Codrington, Rigny und Hayden vernichteten dort die türkische Flotte am 20 Octobre 1827 *und erleichterten so Russland die Eröffnung der Campagne gegen die Türkei*".

silințele sale, ea pedica [era] năzuințelor rusești. Fiind Poarta ținta supremă a politicei rusești, trebuia întrebuințat în contra ei mijlocul suprem, și aruncat totul în cumpăna războiului, silind-o să se plece cu orice preț în favoarea Rusiei. De aceea, „trebue pregătit toate pentru a se putea pătrunde până la capitală și repejunea operațiunelor va putea micșura pericolul lor și zădărnici combinațiunile protivnicilor. Tot atât de neapărat ar fi de a atrage în partea noastră pe serbi și în genere pe creștinii ce s-ar arăta cât de puțin plecați la aceasta, ear cu deosebire pe greci, fără însă a-i recunoaște ca națiune sau a se lua în privirea lor vreo îndatorire. Ar fi de ajuns de a le face cunoscut, prin agenți neoficiali, că scăparea lor atârnă de la hotărârea luată de M. S. Împăratul; că trebuie să se pregătească a urma cursului împrejurărilor după sfaturile sale; că ei între aceste se vor putea apăra în contra turcilor cu un succes cu atât mai mare, cu cât dușmănia Rusiei cu Poarta ar împedeca pe aceasta de a îndrepta în contra lor toate puterile. Armata noastră în Georgia trebue earăși ținută gata. În cazul când am fi nevoiți a conduce resboiul contra Porții până la extrem, ar fi folositor dacă am putea face și pe Persia să iee parte la el"*.

Aceasta find linia de purtare a Rusiei față cu Poarta, ambasadorul se întreabă care ar fi acea a țărilor Europei în privirea Rusiei. „Dacă ar fi permis a crede în înțelepciunea lor, atunci cele trei puteri continentale ar trebui să se grăbească a declara turcilor că furtuna care i amenință este productul a însăși nedreptății și îndărătniciei lor și că alt mijloc de scăpare nu ar fi, decât ca ei să primească intervenția Rusiei și să se înduplece a închee cu grecii un armistițiu pentru împăcarea nelinișteі... Dar noi nu trebue să privim lucrurile numai din acest punt de vidère"**.

Și acuma ambasadorul începe a enumera temeiurile care l-ar face să sprijine o politică războinică, chiar în cazul când puterile Europei ar fi potrivnice unei asemene urmări. „Anglia nu ar putea declara război pentru a sprijini pe turci, mai întâi din motive economice; căci rumperea cu Rusia ar nelinişti creditul public până la un oarecare grad, ar spori căderea fondurilor publice și, făcând

banii mai scumpi, ar jigni pe toți aceia care speculau pe ieftinătatea lor. Dacă englejii vor fi în contra noastră, ei vor bloca fără îndoială porturile noastre; dar declarându-se ei pentru turci, vor împinge pe greci în partea noastră, împotriva cărora ei vor lucra cu necesitate, și atunci noi câștigăm pe toți creștinii Turciei europene în favoarea noastră. Din contra, dacă Anglia gândește a se mări și ajută, pentru a zice așa, dizolvarea Imperiului otoman, ea va fi nevoită a se da după sistemul nostru... Toate aceste sunt împrejurări care vor determina pe Anglia a dori o împăcare chiar atunci când ar fi urmat o rumpere“[*].

Austria este, desigur, în înțelegere cu Anglia asupra mijlocului de a face Rusiei rău; dar, „cu toată această înțelegere, nedumeririle se vor arăta de îndată ce va fi de nevoe a se trage sabia. Se pretinde că prințul Metternich[97] ar fi zis că el poate întotdeauna să arunce pe Anglia împotriva noastră, dacă noi am lua armele în mâni; dar Anglia va pretinde, la rândul ei, ca și cabinetul din Viena să se hotărască, și atunci Austria se va expune celor mai mari primejdii și va trebui să se pregătească pentru jertfele cele mai însemnate. Politica noastră ne impune a păși deodată cu energie contra acestei puteri și a o convinge, prin pregătirile făcute, că dacă va întreprinde o mișcare în contra noastră se va revărsa pe capul ei una din furtunile cele mai cumplite. De ace<e>a, e probabil că prințul Metternich sau va declara turcilor că ei trebue să se plece la propunerile de împăcare și va arăta intrarea noastră în principate ca urmarea unei hotărâri provocate de dânșii, sau se va arunca după placul său asupra altor provincii ale Imperiului otoman. În cazul întâi am fi înțeleși, în al doile ne-am înțelege. De ace<e>a, e de crezut că prințul, în loc de a stârni pe Anglia la război, 'și va da osteneala a o reține și a o îndupleca la sistemul împăciuirei. El știe că dacă lucrurile se înveninează și dacă sunt aduse la extrem, turcii vor fi alungați din Europa, oricare ar fi certele ce s-ar naște pentru împărțirea moștenirei lor. Această întâmplare ar fi pentru Curtea din Viena cea mai puțin de dorit; chiar o sporire de teritoriu încă nu ar precumpeni dauna ce ar resări pentru dânsa din posiția cea nouă pe care am lua-o noi prin această împrejurare“[**].

Cabinetul francez sub conducerea d-lui de Villèle[98] este de asemene potrivnic Rusiei; însă este în neputință de a întreprinde ceva din cauza stărei lăuntrice a Franției, care ar face ca „șese luni după declararea de război atât ministrul care ar fi propus-o, cât și regele care ar fi ascultat-o să se expună unei răsturnări sigure. Pentru a lucra în protiva noastră, ar trebui ca Franța să se predee în mânile Austriei și a<le> Angliei, ceea ce ar produce mai multă nemulțămire decât gelozia trezită prin întreprinderile noastre. Apoi ce despăgubire ar putea oferi Franției curțile din Viena și Londra pentru primejdiile și jertfele la care s-ar expune prin un război? Nu există nici un sat, nici o stâncă a căruia stăpânire i s-ar putea concede. Ea ar fi deci tratată ca un gladiator, pe care-l conduci în arenă numai pentru plăcerea de a-l videa murind. În sfârșit, unde-și ar alege câmpul de bătae? Flotele sale n-ar spori puterea Angliei și armatele sale, dacă ar vroi să se lovească cu noi, știu soarta ce le așteaptă. Franția deci nu se poate declara în contra noastră pentru că posiția sa geografică, politică și morală nu-i permite a lua parte la o legătură în protiva Rusiei"*.

Cât despre Prusia, putere pe care am văzut-o până acuma mai totdeauna alăturea cu Rusia în afacerile Orientului, ambasadorul e de părere că „cabinetul prusian trebue câștigat prin deplina noastră încredere și convins că rolul pe care i-l atribuim ar fi foarte potrivit pentru menținerea relațiunilor mutuale și pentru sporirea înțelegerei fericite care subsistă până acum între ambele curți"**.

Pe lângă acestea, Rusia mai spera că țările Apusului vor fi reținute de la un război cu dânsa prin frica revoluțiunei, căci „resvrătitorii s-ar folosi de această împrejurare pentru a încerca noue turburări"***.

Cât de sănătos judeca Rusia ne o dovedește încheerea triplei alianțe după propunerea Angliei, prin care însăși această putere înlesnea Rusiei războiul în contra Porții, numai pentru a putea fi și ea amestecată, și pentrui ca Rusia să nu pășească singură împotriva

acelei împărăţii de la existenţa căreia Anglia vedea, ce e drept, cam târziu, că atârnă în mare parte însăşi fericirea şi prosperitatea locuitorilor ei. Dar Anglia se înşălă foarte rău în prevederile sale; căci Rusia de îndată ce se văzu asigurată din partea ei, declară Porţii război deosebit şi pentru motive particulare şi apoi, când Anglia şi Franţa se retraseră din lupta împotriva Porţii, Rusia urmă înainte războiul început pentru propriul său folos, ascunzând scopurile sale sub masca îndeplinirei vrointei europene.

Războiul începu ca de obicei prin ocuparea principatelor. Opt diviziuni de infanterie şi patru de cavalerie în număr total de 105.000 de oameni trec Prutul în ziua de 7 mai 1828 ocupând de îndată Iaşii şi peste câteva zile şi Bucureştii, unde aşezară pe contele Pahlen[99] ca şef al ocârmuirei civile şi apoi încunjurând Brăila, singura cetate otomană pe malul stâng al Dunării, o şi ieu după un asediu de o lună de zile, pe 15 iunie. Turcia se afla în poziţiunea cea mai critică, lipsită, pe de o parte de armata ei cea mai bună, prin măcelăria ienicerilor, pe de alta, de flota sa distrusă la Navarin, astfel că, pe când în celelalte războaie, Turcia dominase întotdeauna pe Marea Neagră, în acesta Rusia îi luase locul şi, făcând din această mare baza operaţiunilor sale, îşi aproviziona oştile cu mult mai mare uşurinţă. Ruşii trecură deci Dunărea fără a încerca nici o împotrivire şi pe la sfârşitul lui iulie încunjurară cetăţile Şumla, Varna şi Silistria. Aice însă întâmpină o rezistenţă aşa de puternică, încât împăratul Neculai, ce venise în persoană înaintea Varnei, găsi cu cale a mai aduce altă oaste din Rusia, care urcă numărul ruşilor la 160.000 de oameni. Oricât erau turcii de dezorganizaţi, ei se opun totuşi ruşilor cu o mare energie şi, dacă tradarea n-ar fi venit în ajutorul ruşilor, Varna poate cu greu ar fi fost luată. Campania anului 1828 trebue însă să se sfârşască cu luarea acestei cetăţi (sfârşitul lui septemvrie), căci Şumla şi Silistria rezistau cu tărie şi iarna, căzând în acel an foarte timpuriu, împedeca pe ruşi a merge mai departe.

Ruşii, se înţelege, că nu lipsise a ataca pe turci şi prin Asia pentru a resläţi puterile lor şi campania din acea parte, sub conducerea lui Paschewitch[100], se arătă mult mai favorabilă progresului armatelor ruseşti. Acesta ia Kars, Baiazid, Ardahan şi alte cetăţi; dar cu toate aceste avantaje, hotărârea războiului nu putea să atârne de la

expediția asiatică, întrucât turcii ar fi putut perde și mai multe din provinciile cele sărace și nepoporane ale Asiei, fără a fi puși în o poziție critică. Izbânda nu putea fi căutată decât în Europa pe unde se mergea drept asupra capitalei, asupra inimei împărăției. De aceea și rușii fac în iarna anului 1828 pregătirile cele mai însemnate și împăratul, luând comanda supremă din mânile bătrânului general Wittgenstein[101], o încredințază lui Diebitsch[102] care îndreptăți în totul, prin o conducere inteligentă și energică, așteptările suveranului său. Pe la jumătatea lui april, rușii trec iarăși Dunărea și încunjură Silistria, pe când armata lor principală atacă pe Reschid Pașa lângă Șumla, la Kulektsche, și sfărâmă cu totul oastea otomană (sfârșitul lui mai). Puține zile după aceea Silistria este luată. Dispunând de mai multe trupe, Diebitsch se preface că vra să atace Șumla și face pe Reschid Pașa să concentreze în jurul ei toată armata sa, pe când în ascuns el trimite o parte din oastea sa ca să treacă Balcanii, lucru în care izbândește pe deplin, astfel că în 19 august Diebitsch apare pe neașteptate înaintea porților Adrianopolei, unde rușii învingători dictează pacea turcilor buimăciți*.

Ce făceau în acest timp Franția și Anglia? Cea dintâi, neavând nici un interes diametral opus Rusiei, nevoind pe de altă parte a sluji planurile Austriei și ale Angliei, neputând primi nici o despăgubire pentru jertfele ce ar fi chemată a face**, în sfârșit condusă de un rege (Carol X[103]) ce avea simpatii personale pentru țarul Neculai, se arată cu cea mai deplină bunăvoință către planurile rusești și pentru a ajuta și ea pe greci, trimite în anul 1828 o expediție în Moreea spre a alunga de acolo pe Ibrahim-pașa, generalul lui Mehemet-Ali, care amenința pe greci cu o totală nimicire prin cruzimile sale cele nemaipomenite. Cu toate că o asemene urmare din partea Franției nu era decât consecuența tratatului din 6 iulie 1827, Anglia își pune toate silințele pentru a zădărnici expediția francejilor și, pentru a izbuti în aceasta, stăruește la Mehemet-Ali ca să retragă trupele din Grecia, prin care pe de o parte se nimicește ținta expediției franceze, iar pe de alta se face

grecilor cel mai mare bine, căci scăpându-i de dușmanii lor cei mai neîmpăcați și teritoriul lor fiind liberat de jafuri și pustieri, ei încep a se organiza sub conducerea înțeleaptă a fostului ministru rusesc Capo d'Istria, și pun astfel baza statului lor viitor.

Anglia dimpotrivă, văzând că prin tratatul de alianță cu Rusia, ea înlesnise acesteia planurile sale cotropitoare împotriva împărăției otomane, pe care am văzut că acuma simțea cel mai mare interes a o păstra și apăra, se întoarce în curând la o politică potrivnică Rusiei, mai ales sub presiunea opiniei publice care cerea cu orice preț intervenirea Angliei pentru încetarea dușmăniilor*. Chiar ministrul care se legase cu Rusia prin acel nenorocit tratat își exprimă către ambasadorul rusesc temerile sale „ca evenimentele să nu împingă pe împăratul peste marginile cuvenite și să nu se nască de acolo o sguduire generală a Europei"**. Anglia deci, care se temea mai ales ca flotele rusești, legându-se cu cele franceze să nu-i răpească stăpânirea mărilor***, nu putea cu nici un preț să permită o așezare a rușilor în Constantinopole. Dar pentru a se putea opune cu tărie puhoiului rusesc i trebuia o aliată și, întrucât am văzut că Franța și Prusia nu vroiau să-i stee în ajutor în asemene împrejurare, ea se îndreptă către Austria, unde reuși pe deplin.

Am văzut mai sus cum Austria era cu deosebire pornită împotriva Rusiei și cauza acestei schimbări de politică din ceea ce era în vechime, este ușor de înțeles. Turcii încetase<ră> de a mai fi pentru Europa un izvor de spaimă și de turburare și rolul lor 'lu îndeplinea acuma Rusia, dacă nu cu mai multă îndrăsneală, cel puțin cu o mai mare consecuență și statornicie; pericolul nu mai venea de la Sud, ci se întorsese din partea Nordului și pe când acel ce amenințase cândva Europa nu fusese decât productul urei și a<l> fanatismului, prin urmare a<l> simțimentului, acel ce venea de la ruși se arăta ca rezultatul cugetărei reci și a<l> combinărei politice. Pe când unul avea toată pornirea și sălbăticia patimei, acestalalt era

caracterizat prin stăruința și ghibăcia ce întotdeauna însoțește [însoțesc] interesul.

Precum însă Anglia nu putea învoi așezarea rușilor în Constantinopole, așa Austria nu putea să se împace cu anexarea către Rusia a principatelor, prin care ar fi devenit pentru această împărăție un vecin foarte amenințător. De aceea, Anglia și Austria se întâlnesc în politica lor și pun o stavilă armatelor rusești tocmai atunci când, luând Adrianopolea, nu mai aveau de făcut decât un pas pentru a pune mâna pe însuși capitala împărăției otomanilor. În asemene împrejurări, însuși progresele cele atât de fericite ale rușilor complica<u> pozițiunea lor. Dacă nici după luarea Adrianopolei turcii n-ar fi cedat, ce era de făcut? De mers asupra Constantinopolei? Dar aice se loveau de engleji și austriaci. Ce e drept Rusia avea un sprijin puternic în Franța și Prusia; dar regele Franției era bătrân; apoi nemulțămirile cu ocârmuirea sa se adunau pe fiece zi și amenințau de a izbucni de la un moment la altul – ceea ce se și întâmplă în 1830. Dacă o nouă revoluție politică ar face din Franția dușmana Rusiei? Pe de altă parte, nu putea cu nici un preț face întâile propuneri de pace, căci aceste ar fi compromis toată izbânda războiului. În mijlocul acestor greutăți înțelegem prea ușor cum de Rusia dorea cu sinceritate încheerea unei păci, care chiar nu ar fi corespuns pe deplin năzuințelor sale*. Turcii, la rândul lor, spărieți peste măsură prin luarea Adrianopolei, erau și ei dispuși a închee pacea. În o asemene stare de lucruri intervenirea Prusiei, care trimite pe generalul de Müffling la Constantinopole, fu foarte bine primită din toate părțile, căci toate doreau cât mai grabnic încheerea unei păci.

Aceasta se și face în orașul unde se opriseră pajurile rusești (2 septemvrie 1829) în cuprinderea următoare**.

În privirea teritorială, Poarta cedează Rusiei mai multe cetăți pe litoralul asiatic și în Europa, Gurile Dunărei, de la vărsarea Prutului în Dunăre până la brațul Sfântului Gheorghe, îndatorindu-se Turcia a lăsa nelocuită o întindere de pământ, cale de două oare în jos pe brațul citat al Dunărei. „Principatele Moldovei și a

Valahiei, care s-au pus prin o capitulație sub suzeranitatea Înaltei Porți și a căror prosperare Rusia o garantează, vor păstra privilegiile și libertățile care le sunt asigurate în deosebite timpuri fie în capitulațiile lor sau în tratatele dintre ambele imperii, fie în hatișerifele Înaltei Porți. Prin urmare, se vor bucura de liberul exercițiu al cultului lor, o deplină siguranță, o ocârmuire națională și neatârnată și o nemărginită libertate a comerțului“ (art. 5). Serbia se va bucura de toate privilegiile și libertățile stipulate prin Convenția de la Akkerman. (art. 6.) Corăbiile rusești, precum și acele a<le> tuturor națiunilor, ce sunt în pace cu Poarta, vor putea face negoț în toată libertatea în Marea Neagră și vor putea trece prin Bosfor și Dardanele. Poarta se obligă a plăti o despăgubire de 1.800.000 galbeni olandezi negutitorilor ruși care au suferit nedreptățiri de la anul 1806 încoace, precum și o despăgubire de război ce se va hotărî în urmă*, până la plata căreia Principatele Române să rămână ocupate de trupele rusești. Poarta se îndatorește a adera la tratatul din 6 iulie 1827 privitor pe Grecia, cu alte cuvinte a recunoaște neatârnarea ei.

Către acest tratat se adauge o convenție separată asupra Moldovei și Valahiei, țările acele ce se bucurau întotdeauna de o deosebită luare-aminte din partea Rusiei. Aceasta conține următoarele dispozițiuni:

Poarta cedează Valahiei toate orașele și posesiunile sale de pe malul stâng al Dunării. Se dă principatelor voia de a stabili cordoane sanitare și carantine, precum și de a întreține un număr de păzitori armați pentru paza acestora; ele sunt totodată, scutite de a da Porții zaharea în natură, pentru aprovizionarea oștilor sau a capitalei, fiind aceste toate înlocuite prin o sumă în bani adausă la tribut; de asemene, sunt scutite de a mai da lucrători pentru trebuințile armatelor Porții. „Pentru a da administrației acestor provincii o basă mai statornică, durata guvernului hospodarilor nu va mai fi de 7 ani, ci ei vor fi de acuma înainte învestiți cu această demnitate pe viață, afară de cazurile de abdicare și de destituire din cauză de delict“.

„Înalta Poartă, dorind să asigure în toate modurile buna stare viitoare a principatelor, se leagă în mod solemn a confirma regula-

---

*** Fixată, mai întâi, de ruși la 10.000.000 galb. olandezi.**

mentele administrative, care, în timpul ocupației celor două provincii de către armatele curței împărătești, vor fi făcute după dorința esprimată prin adunările celor mai nobili locuitori ai țerei, și care vor trebui de acum înainte să slujască de basă pentru regularea lăuntrică a celor două provincii, întru cât, bineînțeles, zisele reglemente nu ar atinge întru nimic drepturile de suzeranitate ale Înaltei Porți“[*].

Pentru a judeca cât câștiga Rusia prin acest tratat, reproducem aici înseși cuvintele ministrului Nesselrode, adresate prin o depeșă din 12 februarie 1830 către marele principe Constantin[**]:

„Pacea din Adrianopole au întărit preponderența Rusiei în Orient. Ea au întărit granițile Rusiei, au despovorat comerciul său, au asigurat interesele sale. Faptul că Turcia este mărginită a exista numai cât sub protecția Rusiei, a pleca urechia sa numai la cererile Rusiei, este după părerea împăratului mai potrivit pentru interesele noastre politice și comerciale decât orice altă combinație, care ne ar fi silit a întinde stăpânirea noastră prin cuceriri sau a pune în locul împărăției otomane niște state noue, care în curând ar fi rivalizat cu noi în putere, cultură, activitate și bogăție. Fiindcă noi nu am vroit răsturnarea ocârmuirei turcești, apoi căutăm mijloacele de a o menține în starea ei actuală. Puntul important a<l> trecerei Bosforului au fost rezolvit într-un sens care va pune în mirare pe celelalte puteri, chiar și pe Anglia; căci pavilionul englez e departe de a fi tratat cu ace<e>ași considerație ca al nostru. În ce privește pe Serbia, Poarta s-a plecat cu grăbire la ascultarea cererilor noastre. Moldova și Valahia sunt înapoite; cucerirea lor ne ar fi fost cu atâta mai puțin de folos, *că noi acuma, fără a întreținea trupe acolo, putem dispune de acele provincii* după placul nostru în timp de pace ca și de resboiu. Despăgubirea va fi treaba tratărilor de împăcare, care deși nu vor împovora Imperiul otoman cu o greutate prea nesuferită, totuși vor da în mânile noastre cheea poziției, cu care putem lesne ținea împărăția în șah; apoi ea va aduce pe turci a recunoaște o datorie care va aminti ani îndelungați posiția lor față cu Rusia și le va imprima în conștiință siguranța peirei lor în cazul când ar vroi să ni

se opună o a doua oară".

Ne vine la întâia privire greu a crede că Rusia să nu fi dorit resturnarea ocârmuirei turcești și am putea lua această depeșă drept încercarea ministrului de a îndreptăți politica urmată de el, de a arăta sub colorile avantajoase ale calculului politic oprirea necesară a armatelor rusești la Adrianopole. Noi suntem însă dispuși a admite de sincere aceste destăinuiri ale politicei rusești și a crede, împreună cu Nesselrode, că răsturnarea împărăției otomane ar fi făcut în acele timpuri și împrejurări mai mult rău decât bine Rusiei. Rusia nu era încă pregătită pentru primirea moștenirei împărăției turcești. Ea știa de la împărțirea Poloniei, că dacă poți da ființă până și cugetelor celor mai nedrepte, singura condiție este de a nu avea dușmani, de a-ți face chiar aliați din toți acei ce ar putea să se folosească din actul de desbracare, și tocmai Austria, puterea cea mai interesată la împărțirea Turciei, nu era deloc înțeleasă cu Rusia asupra modului acestei împărțiri. Apoi Rusia, atât de ocupată în alte părți, nu avuse încă timpul a pregăti popoarele din peninsula Balcanului. Nefiind sigură de simțimentele lor cătră dânsa, ba chiar în privința grecilor fiind până la un punct încredințată de lipsa lor de simpatie, ea nu putea să se expună a le elibera de sub stăpânirea turcească, înainte da a le fi câștigat inima și mințele pentru primirea fără opunere a dominărei rusești, temându-se, cu drept cuvânt, să nu le arunce altfel în brațele Austriei. A purta însă un război și cu Austria i vinea cu atâta mai greu, cu cât perderile sale în războiul cu turcii fusese<ră> foarte însemnate, dacă nu atâta prin bătălii, apoi, desigur, prin cumplita epidemie ce bântuise armatele rusești în tot timpul războiului.

Rusia deci asigurată de preponderanța ei asupra Turciei trebuia să se pregătească a-i da lovitura hotărâtoare, și anume în două direcțiuni: mai întâi, ea trebuia să câștige pe Austria în favoarea sa; apoi, să-și asigure înrâurirea asupra poporațiunilor din peninsula Balcanului începând cu românii, poporul acele ce-i stătea mai în cale și asupra căruia ea își punea întotdeauna politica la încercare înainte de a se apuca de lucruri mai îndepărtate.

III

Urmările războiului asupra Țărilor Române

Urmările războiului și a<le> păcii din 1829 asupra Țărilor Române fură din cele mai însemnate. Pentru a judeca greutatea lor, să aruncăm o ochire îndărăpt de la cele dintâi pasuri făcute de ruși spre a pune stăpânire pe dinsele.

Tratatul de la Kuciuc-Kainargi (1774) recunoștea Rusiei numai un drept încă foarte nehotărât, acela de a protegui Țările Române. Ambasadorul rusesc din Constantinopole putea, când va cere nevoea, să vorbească în favoarea lor și prin însuși tratatul se stipula spre folosul lor mai multe condiții priincioase.

Acest câștig nu putea multțămi pe ruși, întrucât el era viderat mai mult în interesul principatelor decât în cel al Rusiei. Ea căuta deci să-l întindă în orice chip și, folosindu-se de încurcăturile Porții din 1802, ea dobândi pentru principate un hatischerif, în care Poarta recunoștea, deocamdată din bunăvoia ei, dreptul Rusiei de a consimți la destituirea domnilor. Fiind însă că o asemene dispoziție nu îndatorea pe Poartă întru nimic, Rusia i cere, prin tratatul de la Akkerman 1826, ca să se lege față cu dânsa asupra acestui punct, știind bine că prin o asemene condiție Poarta și-ar înstrăina, de fapt, mai tot dreptul ei de suzeranitate asupra Țărilor Române. Împărțirea acestui drept între două state de o putere neegală nu însemna altăceva decât predominarea celui mai tare.

Glasul Rusiei fiind totdeauna cu mare greutate în Constantinopole, numai acei domni puteau fi siguri pe tronul lor în Principatele Române și numai aceia puteau spera a fi realeși la împlinirea sorocului de 7 ani ai domniei lor, care prin purtarea lor către Rusia dobândise<ră> favorurile acestei puteri*.

Tratatul de Akkerman care prefăcea dreptul general de protecție în unul special de amestec la punerea în lucrare cea mai de căpitenie a autorităței suzeranului – numirea domnului – dădea rușilor, pe de o parte, în mâni soarta Țărilor Române, pe de alta, reducea mai la nimica dreptul de suzeranitate al Porții. Totuși, prin schimbarea domnilor la 7 ani se reînnoia prea des această punere în lucrare a dreptului de suzeranitate din partea Porții, de aceea prin Tratatul de Adrianopole (1829) se stipulează ca domnii să fie aleși pe viață. Aceasta s-ar părea introdus în folosul principatelor, care suferise<ră> foarte mult tocmai din pricina deselor schimbări de domnie; dară păstrarea dreptului de destituire, prin împreuna învoire, dovedește într-un chip vederat că Rusia tindea numai să împedece amestecul cel prea des al turcilor la *numirea* domnilor, păstrându-și neatins amestecul său la *destituirea* lor, o izbândă neîndoelnică a politicei rusești.

Dar pe cât rușii câștigau în înrâurire asupra Țărilor Române pe atâta ei pierdeau în simpatie. Am arătat mai sus cum încă de pe vremile împărătesei Caterina românii începuse<ră> a cunoaște pe ruși în adevărata lor fire, cum învățase a vedea în ei niște asupritori cel puțin tot la fel de barbari, cruzi și neomenoși ca și turcii. Această purtare brutală a rușilor în principate se reproduse în războaiele din 1791 și 1808. Apoi românii suferise<ră> două pierderi de teritoriu, acea a Bucovinei, în care rușii fusese<ră> niște complici pasivi, și acea a Basarabiei, în care ei fusese<ră> autorii unei despoeri din cele mai nerușinate. Românii deci trebuiau să cunoască în sfârșit cine erau rușii și ce scopuri aveau ei asupra Țărilor Române; că nu iubirea și comunitatea religiunei împingea<u> pe ruși a se face, cu sau fără voie, apărătorii românilor, ci numai cât, propriul lor interes și dorința lor nesățioasă de dominare, de întindere și de cucerire. Dacă mai rămăsese încă vreo urmă de simpatie pentru ruși în Țările Române, ea fu cu totul stinsă în războiul acesta. Purtarea rușilor întrecu de astă dată toate închipuirile și necazurile poporului - sporite încă și prin o ciumă cumplită, care secera oamenii cu miile, și o boală de vite, care reduse numărul lor la mai puțin de o pătrime – ajunseră la un grad nemaipomenit. „Suferințele, zice d. St. Marc Girardin[104], sunt mai presus de orice descriere. Niciodată n-a fost o mai înspăimântătoare nimicire de

ființi viețuitóre"*. „Dări de tot soiu, zaharea, vite, beilicuri, aceste sunt relele obicinuite ale resboiului; trebue adaos la aceasta barbaria soldatului rus și mai ales tradițiile cele mai nerușinate ale furtului printre ofițeri. Unii vând mâncarea soldatului și apoi o pun în sarcina satelor; alții vând fânul cailor și-l ieu cu de-a sila de pe moșii. Aiurea se înștiințază pe generalul Zeltușin[105] că boerii nu mai aveau boi pentru a face cărăturele. «Ei bine, zise el, să se înjuge pe boeri!» și dacă boerii nu fură înjugați, țăranii fură. Barbați și femei sunt puși la care, având drept conducători niște cazaci care nu cruțau nici bățul, nici vârful lancei lor. Peste 30.000 de români sunt luați de la lucrarea câmpului pentru a sluji ca vite de tras. Cei mai fericiți fugeau în munți, unde nu aveau altă hrană decât scoarța copacilor. Și în mijlocul atâtor nedreptăți, o adâncă descurajare înădușia orice plângere. Mitropolitul Valahiei, Gregorie[106], fu surgunit în Basarabia, pentru că ceruse mila năvălitorilor; e drept că el se opusese ca clerul să nu fie smuls de la altare, pentru a marge să care munițiunile de resboiu. Guvernul rus răspunse la arătările ce i se făcuse: Nu ne pasă de a ști cine fac slujbele, oamenii sau dobitoacele, numai cât ordinile să fie executate. Desordinile, delapidările și, în sfârșit, lăcustele produseră foametea; ciuma se ivi în urmă, adusă prin miserie, prin carele pline de răniți și prin înspăimântătoarea mortalitate a boilor grămădiți fără prevedere sau căzând de osteneală pe drumuri, pe care le umpleau cu leșurile lor descompuse. Aceste erau binefacerile făgăduite de Wittgenstein în numele Augustului său stăpân: jefuirea, foametea și ciuma, treime moscovită, oferită la închinarea românilor"**.

Aceste rele însă erau trecătoare și, oricât de adânc erau ele simțite de poporul român, ele puteau fi uitate. Răul însă cel mai mare și mai greu de înlăturat era înrădăcinarea înrâurirei rusești în principate care nu se mai multămi ca până acuma numai cu precumpenirea numelui său și a puterei sale, ci vroia a lua forma unei organizări care să supună toate puterile vii ale națiunei voinței și

capriciului său. Aceasta se ajunse de Rusia pe deplin prin Regulamentul organic.

Prin un articol a<l> Tratatului de Akkerman se impunea hospodarilor ca fără nici o întârziere să iee împreună cu divanurile țărilor măsurile de nevoe pentru a îmbunătăți soarta principatelor prin un regulament general pentru fiecare provincie. Rușii, văzând însă în curând că de la acel regulament va atârna în mare parte înrâurirea lor în principate, luară asupră-le însărcinarea de a înzestra Țările Române cu regulamentele prevăzute, și prin Tratatul de Adrianopole îndatoriră pe turci a recunoaște măsurile luate de ruși pentru organizarea principatelor. Astfel luă naștere Regulamentul organic.

În formă, acest regulament era lucrat de reprezentanții țerilor, divanurile acestora; în realitate însă el fusese redactat la Petersburg* și comisiunile însărcinate cu revizuirea lui erau chemate numai a înregistra o lucrare gata de mai înainte, la care Rusia nu dădea voe să se facă nici o schimbare. Apoi chiar aceste comisiuni erau prezidate în contra vechiului obicei, în loc de mitropolitul țării, de agenți ruși (Mințiaki)[107] și găsindu-se un boer, Văcărescu[108], care să protesteze împotriva acestei încălcări a unei deprinderi străvechi, el fu dat în judecată ostășească și surgunit din țară**. Alți patru boeri bătrâni ce se uniră la această protestare banul Bălăceanu[109], logofătul Câmpineanu[110], banul Văcărescu și vornicul Buzoianu, prin o adevărată minune periră toți patru în același semestru, înaintea închiderei adunărei***.

Totuși, oricât de slugarnice ar fi fost comisiunile față cu Rusia, aceasta tot nu îndrăzni în mod fățiș a propune aprobărei lor ultimul articol al regulamentului care răpea țerilor într-un mod desevârșit orice autonomie și făcea să atârne orice viitoare legiuire de la învoirea curților proteguitoare, adecă cu deosebire a celei rusești. „În viitor orice modificare ulterioară pe care hospodarii ar vroi s-o introducă în Regulamentul organic nu se va putea face și pune în lucrare decât în urma unei autorizări speciale a Înaltei Porți cu

învoirea curței rusești"*. Asupra modului cum a fost introdus acest articol în textul regulamentului ne spune Eliade următoarele:

„Cărțile ilustrate se sfârșesc, după cum este știut, așa ca să nu vină linia de pe urmă în josul ultimei pagine. Articolul penultim trebuia să lese, după toate regulele, sfârșitul final al paginei alb; fiindcă cele 190 subsemnături a<le> membrilor adunărei nu puteau încăpea în acest ultim sfert, prezidentul Mințiaki spuse reprezentanților țărei: «Arhonda, fiți așa de buni a pune semnăturile voastre pe pagina următoare, căci vedeți că nu este loc în josul acesteia». Acest motiv fiind găsit foarte natural, bieții boeri puseră semnăturile lor, după toate drepturile ierarchiei, pe pagina următoare. Adunarea fu dizolvată; regulamentul, legat în aur și în argint, depus în arhive; dar aceeași mână care caligrafiase așa de bine cartea de aur, se introduse în umbra arhivelor și adăugi pe ultimul sfert a<l> ultimei pagine un singur articol, foarte mic, articolul care răpește țărei dreptul de autonomie"**. Că spusele lui Heliade sunt adevărate se dovedește din următorul loc al adresei adunărei Valahiei către principele ei: „Regulamentul manuscript conține într-adevăr câteva rânduri, după care orice dispozițiune administrativă sau schimbare care s-ar face, fără încuviințarea curței proteguitoare, ar fi privită ca fără ființă; *acest articol negăsindu-se însă în esemplarul tipărit din ordinul generalului Kiseleff, prin organul secretariatului de stat, au trezit cumva luarea-aminte a adunării pentru a se convinge despre adevărul unui asemenea adaos****. Articolul menționat,

negăsindu-se tipărit în ediţia oficială din 1832, este evident că a fost introdus în urmă în textul manuscris, și anume prin fraudă, în modul istorisit de Heliade.

O lucrare a cărei producere fusese atât de cinstită, cum putea ea fi în lăuntrul ei? Deşi este de netăgăduit că Regulamentul organic cuprinde mai multe dispoziţiuni care sunt, desigur, spre binele principatelor, aceste se referă însă toate la starea privată a locuitorilor. Dar pentru a judeca organizarea unui stat, trebuie, desigur, să ne îndreptăm privirile asupra stării politice create prin acea organizare; căci viaţa statului este viaţa politică, pe când acea privată este numai a indivizilor. Organizarea politică a principatelor este însă astfel întocmită de ruşi, încât aceste să fie întotdeauna la ordinele lor şi să nu aibă altă voinţă şi alte năzuinţi decât acele ce le ar permite curtea proteguitoare.

Sistemul admis de ruşi în organizarea principatelor este monarhia constituţională, şi că Rusia tocmai să se facă sprijinul acestui regim ne poate părea îndestul de curios. Rusia care, acasă la dânsa, nu cunoaşte altă voinţă decât acea a ţarului, care înăduşă orice năzuinţă spre libertate sub loviturile cnutului sau în gerurile Siberiei, cum putea ea, fără a dezaproba regimul sub care trăia, patrona în o ţară vecină şi supusă ei un sistem de ocârmuire care trebuia să fie numaidecât o critică vie a propriului ei sistem? Pentru a înţelege aceasta trebuie să amintim că popoarele civilizate se deosebesc de cele barbare prin tendinţa politicei lor. Pe când la cele dintâi toate silinţele poporului sunt îndreptate asupra stării lăuntrice, la cele din urmă luare-aminte principală a statului se îndreaptă în afară. Cele dintâi fac să slujească relaţiunile lor exterioare în folosul stării lor din lăuntru, pe când cele de al doile întrebuinţază puterile vii ale poporului numai pentru ajungerea ţintelor exterioare. Într-un cuvânt, cele dintâi fac o politică de pace, cele de al doile una de cucerire. Rusia, ca stat barbar *per excelentiam*, desigur că nu se va îndeletnici cu îmbunătăţirile lăuntrice decât întru cât ele pot favora scopurile sale exterioare. Luarea sa aminte principală va fi îndreptată asupra modului de a menţine şi întinde influenţa ei în afară, şi ea se va preocupa puţin de contrazicerile în care ar putea să cadă relativ la politica sa internă, de îndată ce o măsură oarecare poate să-i asigureze un avantaj de cucerire.

Și într-adevăr că sistemul, întrucâtva reprezentativ, pe care Rusia lu introducea în principate, îi asigura o influență din cele mai puternice asupra mersului acestora. Mai întâi, prin faptul că noua organizare se înfățoșa ca o reînnoire a unor forme vechi, ea trebuia să fie primită de popor cu mai mare ușurință, de vreme ce în ea tradițiunile politice ale țărei păreau respectate; dar sub masca acestor forme Rusia introdusese, prin mijlocirea unor modificări puțin aparente, o transformare radicală, care făcea din așezămintele Țărilor Române un instrument pentru intrigile rusești și dădea soarta lor în mânile acestei puteri.

Mijloacele, prin care Rusia își asigura înrâurirea ei în principate, erau tot atât de simple, pe cât și de ghibace. Într-un sistem constituțional puterile cele mari ale statului sunt deseori în luptă una cu alta, și una din greutățile cele mai mari ale acestui regim este tocmai de a le pune în armonie. Rusia găsi un mijloc minunat de a îndepărta acest pericol, făcând să atârne împacarea între puterile statului de la arbitrajul curței proteguitoare. Articolele 56 și 57 ale regulamentului sună anume:

Art. 56: „În caz de nesupunere sau de desordine gravă între membrii adunărei generale ordinare, hospodarul o disolve, și va fi ținut de îndată a face raportul său către Înalta Poartă și către curtea proteguitoare, cerând încuviințarea de a putea convoca o altă adunare".

Art. 57: „Adunarea generală ordinară are dreptul de a expune, prin anaforele adresate principelui, nemulțămirile țărei, și chiar la vreme de nevoe a le aduce la cunoștința superioară a ambelor curți, arătând mijlocul cel mai potrivit pentru a lor îndreptare".

Principele deci se va putea plânge împotriva adunărei la curtea proteguitoare (căci Poarta nu mai avea nici o însemnatate) și o va putea disolvi, iar adunarea va putea întrebuința același mijloc pentru a putea scăpa de un principe, ceea ce era totdeauna cu putință, față cu dreptul de destituire. Apoi, Rusia putea prea ușor, prin intrigile ei, să mijlocească denunțarea din partea adunărei a unui principe neplăcut, pentru a nu da destituirei sale altă față, decât acea că era făcută pentru interesul țărei, precum au făcut-o cu Alexandru Ghica din Muntenia*.

Regulamentul organic păstrează principiul guvernului electiv, dar denaturează modul alegerei. Națiunea întreagă nu mai alege pe domnul ei, luându-l fără deosebire din toate clasele, încât se putea întâmpla ca până și călugării să dobândească puterea supremă. Domnul nu poate fi ales decât dintre cei 15 sau 20 de boeri puși în vârful piramidei nobiliare și la alegerea lui se poate zice că ieu parte numai boerii, întrucât din 150 deputați numai 27 reprezintă clasele de jos, și aice încă numai meseriașii și comercianții, pe când țaranii, marea masă a poporului, nu este deloc reprezentată. În adunarea ordinară apoi iau parte numai boerii, și anume trei episcopi, 20 de boeri de clasa întâi și 19 deputați ai celor 2.000 de boeri de clasa II și III. O adunare deci de 42 de membri reprezintă interesele a 2.000.000 de oameni, și acești 42 de membri sunt luați din singura clasă a boerilor, într-o țară în care proprietatea funciară se bucura încă de atâtea privilegii! Plugarii, adecă cele $^{9}/_{10}$ ale populației, sunt reprezentați în camera legiuitoare prin înseși oamenii aceia ce au interes a-i păsa cât se poate mai mult, pentru a se îmbogăți din apăsarea lor. Boerii se bucură apoi de toate drepturile, scutire de dări, funcțiunile publice, legiferarea, onorurile, pe când țaranul poartă toate sarcinele: biruri, dijme și toate greutățile statului*.

Iată valoarea politică a Regulamentului organic; să cercetăm acum pe acea socială. Rușii urmează și cu prilejul organizării principatelor tot vechile maxime ale politicei lor. Ei știau bine că pentru a domni în principate era îndestulător a căpăta simpatiile boerilor și ale clerului. De aceea, ei caută să procure acestor două clase foloasele cele mai mari, ceea ce nu se putea face fără a se asupri în proporție pe poporul de jos. Regulamentul nu este deci decât „charta miseriei poporului făcut spre cel mai mare căștig al boerilor" (Ioan Ionescu)**. Analiza admirabilă pe care Neculai Bălcescu o face asupra stărei țăranului sub regulament, lu conduce la următoarele concluziuni: pământul dat săteanului este neîndestulător pentru întreținerea sa, cu atâta mai mult că alegerea fiind lasată pro-

prietarului, țăranii dobândeau întotdeauna pământul cel mai rău. Pentru acest pământ, țaranul trebuia să muncească în Valahia 56 de zile pe an boerului și în Moldova 72, afară de dijmele ce le plăteau pe deasupra. Dacă ținem samă de lunile de iarnă, de serbători, de zilele cu vreme ră și de împrejurarea că întotdeauna boerul căuta ca lucrul său să se facă la timp, vom ajunge la rezultatul că țăranului mai nu-i rămânea timp să muncească pentru dânsul și că toată munca sa era la îndemâna boerului, ceea ce nu voia să zică altceva decât reînființarea șerbiei, una din formele sclaviei. Aceasta cu atâta mai mult că țăranul, în fapt, nici nu avea voe să se mute de pe o proprietate pe alta, pentru a sili, măcar prin această perspectivă, pe boer la o trătare mai omenească. Căci Regulamentul organic, deși încuviințază dreptul de strămutare, lu leagă de atâtea condiții, încât lu face cu totul iluzoriu (Art. 124 a<l> reg. mold. și 144 a<l> reg. munt.). Apoi, țăranii nu puteau părăsi moșia decât doi câte doi, și această prescripțiune este interpretată de Golescu că ei nu pot părăsi o moșie decât câte *2 pe an*, ceea ce corespunde cu o poprire mai deplină a strămutărei*. Dările toate apăsau numai asupra țăranului, care, între altele, plătea o taxă pentru podurile, făcute tot de dânsul fără nici o plată, o contribuție pentru profesorul, ce nu se vedea nicăirea, și o alta pentru abonamentul la gazeta oficială, pe care n-o putea ceti. I se mai lua<u>, apoi, felurite impozite indirecte, taxe pentru intrare în orașe, taxe asupra sării, de care avea nevoe, pentru dânsul, cât și pentru vitele sale, șase zile pe an lucru la șosele care se suia la 20, ba chiar la 30 de zile. Astfel ajungea țăranul să plătească până la 150 lei vechi pe an dări, ceea ce pentru acele timpuri era enorm, afară de o mulțime de abuzuri, precum întreținerea dregătorilor și a principelui când călătorea prin țară, requisiții și felurite alte angării, încât în principate „abusul într-adevăr părea a fi devenit lege". Și acești oameni așa de asupriți n-au nici o singură voace care să spună în adunare păsurile lor, n-au nici un singur apărător înaintea unei legislații, unei administrații și a unei justiții reprezentate exclusiv numai cât prin boeri.

Dar acești boeri ei singuri nu trebuiau lăsați prea tari. De aceea, ei sunt împărțiți în 3 categorii și numai cea dintâi se bucură de toate prerogativele, precum votul preponderent în adunare, dreptul la funcțiunile cele mari, la domnie etc.; căci Rusia știa bine că domnia este cu atâta mai ușoară cu cât numărul e mai restrâns; de aceea ea șerbește țara boerilor; pe aceștia unei clase din ei și pe această din urmă puterei lor, prin care țin în frâu și pe domnitor, astfel că și din puntul de videre social ajungem la același rezultat: Regulamentul organic nu este o lege de ocârmuire, ci un mijloc de dominare.

Regulamentul organic este puntul de purcedere a stăpânirei rusești în Principatele Române. De acum înainte adevăratul domn al țărilor nu va fi acel învestit cu această însușire, și consulii rusești din Iași și din București. Ei vor numi pe domni adiutanții lor și când vor vorbi de principate vor putea, fără a minți, spune: „în timpul administrațiunei mele"*. Toate intrigile în contra domnului, pentru a-l aduce la o ascultare cât se poate de oarbă față cu Rusia, se vor urzi în saloanele agenților rusești și numai cât numele va mai deosebi Țările Române de guberniile imperiului moscovit. Dar paralel cu această înrâurire covârșitoare a Rusiei se dezvoltă un alt fapt, care, din firea sa, trebuia să conducă la combaterea ei: renașterea românilor; căci să nu uităm că aproape în același timp pe când Rusia înfingea ghearele ei în trupul Moldovei, Lazăr[112] venia din Transilvania, pentru a introduce iarăși suflarea de viață în leșurile aproape descompuse ale Munteniei și Moldovei. Zguduirea puternică, dată spiritului român prin acest apostol al naționalității noastre, merse tot crescând și valul său puternic umplu în curând matca în care curgea. Rusia însă vedea, în această renaștere, dușmanul cel mai amenințător al planurilor sale: de aceea, politica sa luă mai ales forma combaterei acestei reînvieri, pe când din partea Țărilor române condiția chiar a existenței lor era lupta împotriva acestei înrâuriri ucigătoare.

VI

Mehemet Ali și tratatul de la Unkiar-Skelessi

O luptă cu totul dramatică începe de acuma înainte între Rusia și Țările române, lupta între cel tare ce tinde să nimicească și cel slab ce nu voește să moară. Rusia avea pentru sine totul, întindere și putere, ghibăcie și experiență politică, o țintă statornică pe care o urmărea și care dădea tuturor pasurilor sale cumpenirea siguranței; Țările Române, slabe și neînsemnate, conduse mai mult de instinctul conservărei decât de un scop clar întrevăzut, cârmuite de niște domni care, deși naționali, se puteau cu greu desface de deprinderile fanariote, cum puteau ele susținea lupta zdrobitoare în niște condiții atât de disproporționate? Năzuințele Rusiei nu puteau totuși apărea fățiș și neascunse; căci dânsa se temea, cum am văzut-o, de mai multe puteri și mai ales de Austria. De aceea, ea trebui să îmbrace tendințele sale sub o mască înșălătoare pe care i o dădea, și anume, în modul cel mai potrivit, protectoratul său asupra Țărilor Române. Fiindcă ea nu putea să cucerească aceste țări deocamdată, trebuia să le țină în o atârnare atât de mare, încât singur numele lor să mai fie o margine despărțitoare între dânsa și Țările Române, pentru ca atunci când va suna ceasul mult dorit, ea să n-aibă decât a întinde mâna spre a pune stăpânire pe dânsele. Rusia vroia, după cum spune contele de Nesselrode, „să domnească în principate fără a avea o armată în ele" și aceasta îi era prea ușor, căci armata sa era înlocuită prin înrâurirea morală, din dosul căreia fiecare simțea ascuțișul baionetelor moscovite. Adeseori însă se trage mai mult folos din o lucrare înceată și ascunsă decât din una pripită și violentă; căci în contra acestei din urmă te poți apăra, pe când cea dintâi te sapă fără simțire și te răstoarnă în prapastie.

Rusia, care făcuse până acuma atâta rău Țărilor Române, vedea bine că, cu acest sistem, ea își înstreinează cu totul simpatiile locuitorilor, și trebuia deci să schimbe purtarea sa față cu dânsele. Cea dintâi modificare în această privire se vede în orânduirea lui Kiseleff[113] ca ocârmuitor în principate; apoi Regulamentul organic cuprindea mai multe dispoziții priincioase stărei locuitorilor români. Același spirit conduse pe ruși a protegui și favoriza reîntroducerea limbei

române în viața oficială a principatelor. Kiseleff stăruește să se traducă în românește condicile de legi ale lui Caragea și Callimach, pune la îndămâna instrucției publice un fond de 200.000 lei și ajută până la un punt înființarea de școli naționale*. Cine crede însă că în aceste fapte poate vedea din partea Rusiei niște scopuri curate se înșală greu, după cum vom vedea mai la vale și atunci ne vom convinge că toată această aparentă ajutare a renașterei noastre era numai cât un mijloc pentru a ne câștiga în partea ei, și că Rusia opuse cele mai puternice stavile propășirei noastre, de îndată ce văzu că ea poate deveni primejdioasă țintei ce urmărea.

Dar să trecem de la idei la faptele ce vin în sprijinul lor.

Cât de serios gândea Rusia să respecteze propria ei lucrare, Regulamentul organic, se vede chiar din numirea celor dintâi domni, Mihail Sturza și Al. Ghica, care fură rânduiți de-a dreptul de ambele curți, fără a se întreba deloc pe țări asupra acestei orânduiri. După stăruințele Rusiei, se închee în 1834 o convenție între Rusia și Poartă, prin care aceasta din urmă se leagă a recunoaște regulamentele date de ocârmuirea provisorie rusească Țărilor Române și se înțeleg ambele curți ca „numai de astă dată și ca un caz cu totul particular gospodarii să fie numiți prin o comună învoială". (Tratatul de St. Petersburg din 1834). Această procedare arată într-un chip lămurit că legea legilor trebuia cel mult să fie respectată de acei pentru care fusese făcută, nu de acei ce o făcuseră. Curioasă învățătură de supunere la legi, când cei ce le fac sunt și cei dintâi care le calcă!

Domnii fiind numiți de-a dreptul de curțile suzerane, se înțelege de la sine unde trebuia lucrat și stăruit pentru numirea lor. Nu în țară, ci în afară, cu singura deosebire de epoca fanarioților că

acuma, în loc de a se stărui prin bani și alte mijloace la o singură curte, se stăruia la două, ceea ce nu credem să fi fost spre binele și folosul Țărilor Române.

Niște domnitori, numiți în asemenea condiții, nu puteau nici într-un chip să apere drepturile țărilor împotriva încălcărilor rusești. Apărătorul nostru firesc, Poarta otomană, ca și noi, obiectul atacurilor rusești, fusese atât de cotropită prin loviturile tot mai pripite și mai îndrăznețe ale Rusiei, încât stătea ca uimită înaintea acesteia, așteptându-și hotărârea soartei de la bunul-plac al călăului ce o ținea întinsă la picioarele sale. Țările Apusului, nefiind încă pe deplin convinse despre pericolul cel mare ce amenința pe împărăția otomană, stăteau nepăsătoare față cu creșterea necontenită a înrâuririi rusești și, în favoarea noastră specială, nici se gândeau să intervie, de vreme ce noi nu eram recunoscuți de Europa ca niște personalități cu propriile noastre drepturi. Priviți ca provincii ale împărăției otomane, nu puteam spera de la Europa alt ajutor decât acela cu totul slab și neînsemnat ce binevroia a încuviința Turciei. Astfel, părăsiți de toată lumea, trebuia să luptăm noi cu un urieș a căruia vedere singură era îndestulătoare pentru a face să înghețe sângele chiar a<l> celui mai inimos. Și măcar dacă națiunea întreagă ar fi stat cu un gând în fața pericolului; dar nici aceasta nu era. Desbinați în două partide, cea rusească și cea națională, rămânea întreaga sarcină a luptei asupra acestei din urmă, atât împotriva dușmanului strein, cât și a celui casnic ce i stătea în ajutor. Aceste împrejurări trebuesc toate cunoscute, pentru a înțelege pe deplin drama ce se va desfășura înaintea ochilor noștri și, înainte de toate, trebue arătat mai cu de-amănuntul poziția Porții față cu Rusia și cu țările acele care țineau în mânile lor soarta Orientului.

Pe la 1830, Mehemet Ali, pașa din Egipet, își pune în gând a se subtrage de sub stăpânirea sultanului și a întemeia în valea Nilului o nouă împărăție musulmană. Fiindcă puterea sa teritorială era prea îngustă pentru împlinirea planurilor sale, el se ie la ceartă cu guvernatorii turci din provinciile mărginașe ale Asiei, bate pe aceștia pe rând, precum și armatele împărătești trimise spre a liniști turburările și, cu toate că în aparență el se arăta ca un supus credincios al sultanului și că ar fi întreprins luptele în contra pașilor în interesul stăpânului său, în realitate trupele sale, după ce zdrobesc

orice încercare de împotrivire, înaintează chiar asupra Constantinopolei. Turcia, văzându-se atât de strâmtorită, cere de la Anglia ajutor; dar aceasta nu-i dă nici un răspuns. Rusia dimpotrivă, văzând greaua poziție în care se afla Poarta, față cu vasalul său rebel, oferește ea însăși Porții ajutorul său, prin un trimis înadins, Muravieff, ce vine în Constantinopole. Marea majoritate a turcilor era însă împotriva unui asemene ajutor, de care se temeau mai mult decât chiar de Mehemet Ali. Sultanul, pentru a putea îndupleca încunjurimea sa să primească ajutorul oferit de împăratul Neculai, pregătește un chip de comedie în o ședință publică a divanului, în care el declară că se va pune singur în fruntea rămășițelor oștilor sale, pentru a merge împotriva resvrătitorului și, numai cât după rugămintele cele mai ferbinți ale marilor dregători ai coronei, se hotărăște a părăsi acest proiect, care amenința să văduvească împărăția, și a primi ajutorul rusesc. El cere deci de la ambasadorul Butenieff[114] ca să mijlocească tremiterea unei armate și a unei flote la Constantinopole. Ambasadorul răspunde că acuma lucrurile s-ar face mai greu decât cu o lună mai înainte, când oferise singur ajutorul pe care Poarta atunci lu refuzase; aceasta pentru a da o mai mare valoare încuviințărei unei asemine cereri. Mai pe urmă însă Poarta, aflând că trimisul său a fost foarte bine primit în Egipet și sperând a închee pace și fără ajutorul Rusiei, mulțămește ambasadorului pentru bunavroință arătată, nemaiavând nevoe de ajutorul cerut. Ea primește însă atunci drept răspuns că, cu părere de rău, nu mai poate revoca mijlocirea făcută, întrucât flota rusească apucase să părăsească Sevastopolul. Astfel, turcii sunt nevoiți să primească ajutorul rusesc, care și sosește puțin timp după acea, în o flotă ce aruncă ancorele în fața palatului de vară a<l> sultanului.

Franția trimite atunci pe amiralul Roussin[115] la Constantinopole, pentru a combate planurile rusești. Acesta protestează în contra intrării flotei rusești în Bosfor, care în acest răstimp desbărcase pe coastele Asiei până la 13.000 de oameni, trupe de uscat. Totodată, spre a zădărnici ajutorul rusesc, el își dă toate silințele pentru a mijloci pacea între sultan și Mehemet Ali, care se și închee la Kutahia și astfel ajutorul rusesc, nemaiavând nici un scop, este rugat de turci a se retrage. Dar pentru „mărinimoasa și neinteresa-

ta“ purtare a Rusiei trebuia o mulțămită, și rușii, care niciodată nu s-au rușinat a cere, pretind de la turci încheerea unei alinațe ofensive și defensive, prin care ambele curți își făgăduesc ajutor mutual și-și garantează întregimea posesiunilor. Acest tratat se încheie în 26 iunie 1833 la Unkiar-Skelessi, pe coastele Asiei. Prin articolul secret alipit pe lângă dânsul se stipulează că: „Maiestatea Sa Împăratul tuturor Rușilor, vroind să scutească pe Poartă de greutățile și neplăcerile pe care i le ar aduce prestarea unui ajutor efectiv, renunță la cererea acestuia, deși împrejurările ar cere ca Turcia să-l dee. În schimbul unui asemene însă, Înalta Poartă se leagă a mărgini lucrarea sa în favoarea curții împărătești *la închiderea Dardanelelor*, adecă a nu permite, sub nici un pretext, intrarea corăbiilor streine de resboiu în acea strâmtoare“*.

Acuma se putea vedea ce însemna neinteresarea și ajutorul rusesc. Nu e vorbă că Dardanelele fusese<ră> totdeauna închise de fapt corăbiilor de război străine, încât Rusia părea că nu câștiga nimica prin această convenție; dar nu trebue să uităm că prin tratatele anterioare corăbiile rusești aveau dreptul a trece prin Bosfor în Marea Mediterană și acest drept rămânea neatins, pe când închiderea Dardanelelor, trecând acuma în dreptul public prin tratatul încheet, Poarta nu mai putea învoi intrarea corăbiilor străine în Marea Neagră. Această mare devinea un loc rusesc și sultanul turcesc portarul împărăției moscovite, împedecând orice atac din partea puterilor maritime în contra Rusiei. Pe uscat ea era asigurată prin prietenia Prusiei și chiar acea a Austriei; în Marea Baltică era apărată prin cetatea Kronstadt, reputată cu neputință de luat, încât Rusia, fiind sigură de a nu fi atacată acasă la dânsa, putea să dezvolte în toată libertatea lucrarea ascunsă, pentru a săpa încet, dar sigur și neîncetat, împărăția otomanilor.

Acest tratat de la Unkiar-Skelessi și înrâurirea covârșitoare dobândită de ruși asupra Turciei explică triumful politicei rusești în toate împrejurările asupra turcilor și mai ales învoirea tăcută concedată Rusiei de a-și întări necontenit stăpânirea în principate. Anglia se căia acuma, dar prea târziu, că nu venise Turciei în ajutor cu câte-

va corăbii împotriva lui Mehemet Ali. Ea vroia să recâștige înrâurirea în Divan, propunând Porții desființarea monopolurilor comerciale impuse de Mehemet Ali și care procurau acestuia, o dată cu mijloace bănești însemnate, putința de a rezista împotriva sultanului. Anglia, oferindu-se, în interesul comerciului său, a executa firmanul dat în această privire, Poarta se grăbește a-l slobozi și aștepta acuma ca englejii să le ajute la recucerirea Siriei. Rusia, pentru a combate această creștere a înrâurirei engleze, închee în 1836 o nouă convenție cu Poarta, prin care iartă acesteia 88.000.000 lei din contribuția de război impusă prin tratatul de la Adrianopole și, ușurând astfel Turciei plata rămășiței, îi înapoește Silistria, ce fusese reținută de ruși ca siguranță până la deplina plată a datoriei. Anglia, bătută prin această dărnicie a Rusiei, perde iarăși înrâurirea în Divan, pe care Rusia o redobândește în toată deplinătatea. Așa, Poarta, după sfaturile cabinetului de [la] Petersburg, refuză a primi instructori engleji pentru armata sa și se înduplecă a aduce austriaci și prusiani, aliați și prieteni ai împărăției Nordului.

Rusia repurta deci necontenite izbânzi asupra politicei cabinetelor apusene; aceasta din cauză că, pe când aceste cabinte făceau o politică mai mult de diletanți, fără a pune tot interesul în urmărirea ei și pe cât se poate fără a face vreo jertfă, Rusia își dădea toate silințele pentru a ajunge la scopul său, ruinarea înrâurirei apusene în Constantinopole și înlocuirea ei prin a sa proprie. Așa, când turcii se aflase<ră> strâmtorați de Mehemet Ali și ceruse ajutor de la engleji, aceștia nu dau nici o ascultare stăruințelor lor și i aruncă astfel în brațele rușilor, care, cu o generozitate calculată, le dau sprijinul cerut în niște condiții astfel că turcii trebuiau să se simtă prea fericiți de dobândirea lui. Când Anglia promitea Porții să intervină în Egipet pentru un interes egoist, desființarea monopolurilor comerciale, care dăunau negoțul lor, Rusia jertfește milioanele sale în favoarea Porții, făcând acesteia un dar mărinimos și eliberând, totodată, teritoriul ei de sarcina unei ocupații străine. Pe când cabinetele apusene căutau să câștige pe turci numai prin vorbe, Rusia i robea prin fapte; pe când ele se arătau nepăsătoare la nenorocirile Turciei, Rusia i trimete în sprijin flotele și armatele sale și apoi, când intervine tratatul de la Unkiar-Skelessi și se văd foloasele nemăsurate pe care Rusia le câștigă prin el, acele cabinete

se mărginesc tot la proteste și la lucrări diplomatice. Diplomația este însă bună cât timp evenimentele sunt numai cât în stare de proiecte în minţile celor ce conduc soarta popoarelor; când însă aceste au trecut în realitatea lucrurilor, în fapte văzute, atunci rolul ei încetează și începe acel al puterei ce domnește asupra naturii vii, puterea brutală. Europa apuseană s-au arătat însă întotdeauna foarte economă de sângele și de averile sale în chestiunea Orientului și singura dată când nu le au cruțat au dobândit o victorie strălucită. Rusia din contra, dacă au arătat undeva dărnicie și prodigalitate, apoi a fost tocmai în această chestiune; de aceea izbânda a însoțit întotdeauna întreprinderile sale. Că ajutorul rusesc fusese ipocrit, ca și întreaga sa politică, nu credem că este de lipsă a mai demonstra și chiar majoritatea turcilor, pe care i-am văzut potrivnici politicei rusești, înțelesese<ră> prea bine această împrejurare. Mai întâi, Rusia vroiau să-și lege pe turci prin o îndatorire de recunoștință și să dobândească o mulțămită ca acea câștigată prin tratatul amintit; apoi ea se temea să lese pe turci să cadă în mânile lui Mehemet Ali, care ar fi putut reînsufleți, macar pentru un moment, corpul cel aproape putred al împărăției lui Mohamed și opune o rezistență mai serioasă întreprinderilor rusești. Cum am spus-o și mai sus, rușii știu la vreme de nevoe să ajute chiar pe dușmanul lor, pentru că atunci când îl vor lovi, ei singuri să se folosască din căderea lui.

V

Renașterea românilor și politica rusească

Când Kiseleff ieși din principate în 1834, el, vroind să pună domnitorii ce erau să iee în mănă ocârmuirea țărilor, sub o deaproape priveghere, face să se numească ca reprezentanți pe lângă Sublima Poartă pe doi fanarioți cu totul devotați Rusiei, Aristarchi[116], pentru Valahia, și Vogoride[117], pentru Moldova; aceasta pentru a împedeca tânguirile eventuale ale românilor de a ajunge vreodată la urechile Porții, apoi pentru a fi informați de orice pas făcut de domnii principatelor. „Rusia, în timpul ocupațiunei, rechemase din surgunul unde lâncezau pe dușmanii de moarte ai

românilor, grecii din Constantinopole; ea restabilise în starea lor de mai înainte mănăstirile grecești, care dădeau fanarioților unul din sprijinele lor de căpitenie"*. Fanarioții erau astfel aliați ai rușilor în principate și aceștia, neputând a-i mai pune domni, cel puțin voiau să-i interpună între domni și suzeran.

Kiseleff apoi nu uită că art. 183 al Regulamentului organic prevedea că numirea inspectorului general al carantinelor să se facă de domni, în înțelegere cu reprezentantul Rusiei, și el numește deci inspector general al granițelor dinspre Turcia pe fanariotul Mavros[118]. Prin aceste, toate încercările de comunicare între sultan și domnii Țărilor Române erau subordonate controlului agentului rusesc, care priveghea, desigur, cu mai mare îngrijire intrarea scrisorilor decât acea a boalelor din Imperiul otoman**. În sfârșit, fiindcă Valahia, ca una ce era mai îndepărtată de Rusia și mai apropiată de Turcia, avea nevoe de o epitropisire mai puternică, Kiseleff impune lui Alexandru Ghica pe Odobescu[119] de comandant al milițiilor, personaj cunoscut prin simpatiile sale rusești, și ca ofițeri chiar pe mai mulți ruși, precum Garbaski, Banov și alții. Tot în București pune Rusia și omul său de încredere, baronul de Ruckmann, crescut pe deplin în școala rusească și care îndeplini cu prisosință așteptările împăratului prin intrigile și uneltirile de tot felul cu care prinse în laț țară și domnitor. Moldova n-avea nevoe de atâtea măsuri de siguranță, ca una ce era mai sub mâna împărăției și ordinele puteau fi transmise de-a dreptul prin organul principelui ei.

Cu toate că Rusia luasă îngrijiri atât de amănunte asupra Valahiei, ea tot nu era sigură de această țară și de aceea propune lui Alexandru Ghica, îndată după suirea sa în scaun, ca să-i dee un

sprijin de două divizii de armată rusească, pentru a-l apăra în contra unei revoluții, totdeauna cu putință în sânul unui popor așa de turburător (alusiune la Vladimirescu). Alexandru Ghica, care se aștepta chiar așa a fi redus la rolul unui executor al ordinilor consulului rusesc, crezu, măcar pentru respectul demnității sale, de cuviință a refuza această binevoitoare proteguire. Rusia atunci se supără cu atât mai mult pe Ghica , că dânsa stăruise pentru numirea lui și credea că va avea în el un instrument ascultător al vrointelor sale*.

Din acel moment rușii hotărăsc scoaterea lui Ghica, dar nu fățiș, pentru ca să nu prea bată la ochi amestecul lor în principate, ci prin trezirea unei opoziții în sânul poporului, așa că destituirea lui să se arăte făcută în interesul țerei și nu în acel rusesc. Căci dacă Rusia e brutală în război, ea este foarte fină și delicată în diplomație.

Pentru a cunoaște însă elementele asupra cărora era să lucreze politica rusească, trebue să cercetăm două soiuri de înrâuriri ce determinase în Valachia formarea a două partizi, care joacă un rol precumpenitor în istoria acestei țări. Cea întâi este protectoratul rusesc susținut de fanarioții ce se întorseseră în țară, prin sprijinul rușilor, și de câțiva boeri care vedeau în lucrarea Rusiei mântuirea credinței creștine și necunoșteau cu totul însemnătatea chestiunei naționale față cu cea religioasă. Acest partid fusese mărit și întărit în principat prin silințele consulului rusesc. Acesta, punând anume în lucrare dreptul protectoratului, impunea domnului numirea tuturor dregătorilor. Cei numiți păstrau recunoștința lor pentru consulul rusesc; cei refuzați se umpleau de ură și venin în contra domnitorului, așa încât, în curând, țara se umplu de o mulțime numeroasă de oameni, care vedeau în consulul rusesc îngerul proteguitor al existenței lor și care, la cea dintâi chemare, s-ar fi strâns în jurul steagului consular, pentru a se opune oricărei puteri care ar fi venit să lovească în izvorul pânei lor de toate zilele. Această partidă fu numită acea a românilor-fanarioți, denumire foarte dreaptă, cuvenită ei, atât prin elementul ei predomnitor, cât și prin tendințele sale.

Pentru înțelegerea înrâurirei celei de a doua, trebue să intrăm în oarecare amănunțimi asupra renașterei spiritului național la

români, obârşia din care ea decurge.

Încă de la începutul veacului se înfiinţase în Iaşi, la monastirea Socola, un seminar pentru preoţi români, prin stăruinţele Mitropolitului Veniamin[120]; dar acest aşezământ nu răspunse aşteptărilor poporului. În 1813, domnul fanariot Kalimach[121], văzând nevoia cea foarte simţită de ingineri hotarnici, care să cunoască limba şi obiceiurile române, să poată descurca vechile documente şi, totodată, să aibă oarecare cunoştinţi practice de inginerie, întemeiază o şcoală română de inginerie cu direcţia căreia însărcinează pe Gheorghe Asaki[122], ce învăţase această ştiinţă în universităţile streine. Această scoală fu „frequentată de un însemnat număr de fii de boeri şi produse câţiva ingineri practici şi hotarnici, încă astăzi aflători în activitate, precum: postelnicul Petru Asaki, banul Mavrodin, clucerul Fotaki Gheţul, căminarul Pasatia"[*]. Trei ani după acea (1816), Lazăr veni în Bucureşti, adus şi proteguit de eforul şcoalelor de atunci, banul Constantin Bălăceanul[**], şi întemeie în casele ruinate a<le> Bisericei Sfântului Sava din Bucureşti o şcoală cu acelaşi scop ca şi a lui Asaki, dar în care el ţinea, pe lângă cursuri practice, şi nişte lecţiuni de istoria românilor, care treziau în mintea şcolarilor interesul şi iubirea pentru timpurile trecute, izvorul patriotismului.

După răscoala lui Vladimirescu, spiritul naţional, trezit prin restabilirea domnilor pământeni, se resuflă în mai multe lucrări literare publicate în limba română. Aşa, Beldiman[123] scrie *Jalnica Tragodie*, o satiră a revoluţiei greceşti, şi, în acelaşi timp, Muntenia îşi varsă focul asupra fanarioţilor în cânticele patriotice ale lui Paris Momuleanu[124]. Ioan Văcărescu lăsa moştenire urmaşilor săi Văcăreşti

creşterea limbei româneşti
*şi a patriei cinstire****.

Dar cel mai serios luptător pentru trezirea naţionalităţii române fu Ioan Heliade Rădulescu. Format în şcoala lui Lazăr, el urmă la

moartea acestuia, 1822, în profesoratul școlar, de la Sf. Sava, ținând cursuri timp de 6 ani, în niște condiții cu totul nefavorabile, pe care ni le descrie el însuși în o scrisoare a sa către Costache Negruzzi, din 1836: „Ca să nu-mi rămăe lucrarea neroditoare, ca să pot a mă folosi dintr-însa, cugetând mai de multe ori asupra unui obiect cele ce am cugetat o dată, m-am făcut apostat din casa părintească, care-mi propunea protecție, slujbe, chiverniseli, și m-am pus în mijlocul zidurilor celor sfărmate din Sf. Sava, un biet dascalaș cu 50 lei pe lună, încunjurat de câțiva școlari săraci, hotărâți și fanatici în hotărârea lor. În prieteșugul meu, am împărțit leafa mea între dânșii și am început lecțiile mele de la gramatică până când am sfârșit cu dânșii un curs de matematică și de filosofie în limba națională în vreme de șese ani, fără să me întrebe cineva ce fac, fără să vie cineva să încurajeze pe școlari. Vinea earna: lemne de nicăire; fiecare școlar aducea câte un lemn de pe unde găsia, care abia era în stare să încălzască preajma unei sobe sparte ce umplea casa de fum și să topească fulgizii de zăpadă ce vijelia îi repezea pe ferestrele cele sparte. Tremurând, cu măna pe compas și pe cridă ne făceam lecția și Dumnezeu a binecuvântat ostenelele noastre, ce era niște minuni ale dragostei și ale hotărârei“[*].

În 1826 Constantin Golescu, întorcându-se din surgunul în care 'l aruncase partea ce o luase la răscoala lui Vladimirescu, el întemează, împreună cu Heliade, o societate pentru propășirea românilor, care avea de scop stabilirea de colegii, înființarea de ziare în limba română și formarea unui teatru național. Încercări de reprezentări teatrale se făcuse<ră> încă din 1817 în Moldova de către Gh. Asaki, care organizase pentru cea dintâi dată un teatru român în casele lui Costache Ghica[**][125]. Dar acesta era numai un teatru de diletanți, pe când Heliade vroia să înființeze un așezământ public. Tot Heliade este acel întâiu care întemează un organ de publicitate în 1829: „Curierul romănesc“ și Asaki, urmând exemplul său, înființază curând după acea în Iași „Albina românească“ (1830),

în care începe a publica novelele istorice a<le> României. Heliade este apoi cel dintâiu care traduce și alcătuește cărți de școală pentru români. El face o gramatică, traduce aritmetica de Francoeur și logica lui Condillac. În 1827 se întemeiază un liceu în Craiova prin școlarul lui Heliade, Căpățineanu, precum și o școală la moșia lui Golescu, sub direcția lui Aaron Florianu[126], Tumavit și alții.

În Moldova în 1828 se întemeiază tot prin stăruințele lui Asaki o școală română în Trei Erarhi cu trei clase, având de profesori pe părintele Ioan Silvan, Seulescu[127] și Fabian[128] și tipărește cea întâi gramatică română în Moldova. În 1834 se adauge un curs secundar de învățătura limbelor latină, elină, franceză, germană și rusească și se trimit șase tineri în străinătate pentru a se pregăti la cariera profesorală. Fiindcă încăperile Trei Erarhilor erau prea mici, domnul Mihail Sturza cumpără casele în care se află astăzi liceul statului și se întemeiază în ele Academia Mihaileană.

Dar aceasta să ne fie de ajuns; căci nu vroim a scrie istoria redeșteptărei românilor, ci numai cât a arăta mișcarea literară și națională care trebuia să aibă urmări atât de însemnate asupra mersului politicei rusești în principate. Până acuma Rusia combătuse puterea Porții și până la un punct sprijinul dat acesteia de una sau alta din puterile europene, pe când lutului celui mlădios al principatelor i dădea forma ce ea vroia, fără a se îngriji măcar că și acest popor poate avea o vroință, că ar putea întâmpina și la el o rezistență. Din momentul însă ce românii se treziră la o viață națională[129], lucrurile se schimbară. Rușii trebuiau să iee în bagare de samă și acest nou element, oricât de slab și lipsit de putere se arăta la început. Dar curentele naționale samănă cu izvoarele acele nesimțite ce pornesc din munți și care deodată izbucnind în o cascadă spumegoasă și vuetoare, pun o piedică înaintărei călătorului minunat. De aceea, pe când până acuma politica rusească față cu Țările Române fusese cotropirea, de acuma înainte va fi lupta împotriva vieții noi a românilor, ce izbucnea sub fiece pas făcut înainte spre înădușirea ei.

Politica rusească caută de astă dată să prindă rădăcină mai cu osebire în Valahia; de aceea istoria luptei acestei politici cu renașterea românilor devine interesantă mai cu samă aice și se concentrează în tendințele naționale, care determină toate peripețiile

acestei lupte.

Leagănul și obârșia partidei naționale este însă Soçietatea filarmonică, căreia din această cauză trebuie să-i dăm oarecare luareaminte.

Societatea pentru propășirea românilor amintită mai sus adunase împrejurul său mai pe toți boerii capitalei și ținea ședințele sale în casa lui Constantin Golescu[130], ocupându-se cu cetirea lucrărilor literare ale autorilor ce apăreau. Grigorie Ghica din 1822 numi din sânul ei o comisiune care să întocmească regulamentele necesare pentru îndreptarea ocârmuirei țării, când ocupația rusească din 1828 zădărnici cu totul aceste stăruinți și croi pentru Țările Române o organizare după planurile rusești, cum s-au expus mai sus. În acest timp murind Constantin Golescu, Heliade se însoți cu I. Câmpineanu și întemează Societatea filarmonică[131] a<le> căreia statute se publică mai târziu în „Curierul românesc" din 1835. La această nouă societate ieu parte, deocamdată, 75 de membri, contribuind fiecare pe lună de la 1/2 - 3 galbeni. Ea avea de scop principal întemeierea unui teatru național și în 1834, după șepte luni de lucru, reușește a reprezenta mai multe piese în limba română, și anume „Fanatismul" de Voltaire și „Amfitrionul" de Molière, care se tradusese împreună cu alte 19 bucăți din limba franceză și italiană*. Societatea văzând că au izbutit peste așteptările sale, cere de la ocârmuire sprijinul său pentru întemeierea unui teatru național, întreprindere ce covârșia mijloacele particulare. Totodată, ea pusese prin stăruințele sale în fruntea Colegiului de la Sf. Sava un francez Vaillant[132], care, prin direcțiunea sa inteligentă, făcuse din acest institut o adevărată școală națională. Rușii, văzând că spiritul național ie un avânt prea repede în Valahia și presimțind urmările politice ce putea să aibă pentru stăpânirea lor, cer de la Alexandru Ghica ca să destitue pe Vaillant și să refuze sprijinul cerut de Societatea filarmonică. În 1834 se împlinesc aceste două cereri ale Rusiei, care în acele împrejurări ieu proporția unei loviri a naționalității române. Cum mergeau însă trebile, adecă văzând Societatea filarmonică că domnul se făcea instrumentul dorințelor moscovite, era cu neputință ca dânsa să se mărginească la o lucrare literară și deci membrii ei cei

mai influenți se constituesc în o societate secretă, cu scopul de a forma în Obșteasca Adunare o opoziție în contra tendinților rusofile ale guvernului. În 1836, Obșteasca Adunare votează subscrierea pentru 500 exemplare la *Dicționarul românesc* lucrat tot de Vaillant; dar domnul, după cererea consulului rusesc, refuză sancționarea acestui vot. În același sens lucrează Rusia, când vroește să surgunească pe Heliade pentru o broșură scrisă în românește și franțuzește sub titlul: *Coup d'oeil sur l'origine de la langue des Roumains*, în care vroește să dovedească latinitatea naționalității noastre, pentru a combate lucrarea oficială a unui ofițer rus ce tindea a dovedi că suntem slavoni. Rusia apoi introduce printr-un ukaz cenzura în principare, și anume mai severă decât în Rusia, închide foaia „Alăuta românească" pentru că spusese că diplomații ruși trebue să se priceapă foarte bine la jocul whistului, oprește a se juca tragedia „Mahomet", nu permite în școlile superioare catedre de istoria țărilor, pentru a împedeca cu totul avântul spiritului național, oprește pe d. Kogălniceanu, ce întreprinsese a scrie istoria Valahiei și a Moldovei[133], de a merge mai departe de anul 1711 și desigur că după invitațiunea ei autorul pune în ea niște cuvinte care înalță până la ceruri binefacerile Rusiei pentru principate, și care, desonorează scriere și autor*.

Rusia deci vedea în Societatea filarmonică hidra acea pe care trebuia cu orice preț s-o repună. Dar hidra era cu șepte capete și trebuiau tăete toate deodată, pentru a putea stârpi cu totul viața din ea. Neputând s-o nimicească de-a dreptul, își puse în gând s-o compromită, și anume făcând să intre în ea niște membri care, prin purtarea lor, să desguste pe ceilalți de la lucrarea comună. Unul din noii adepți ai societății compune o dramă, pe care profesorul de declamație Aristias[134] își permite a o critica, în cursul său de literatură dramatică. Autorul ofensat provoacă pe profesor la duel, ceea ce în acele timpuri, mai ales, trebuia să pricinuiască un mare scandal și să arăte societatea sub niște colori cu totul nefavorabile, îndreptățind apreciările consulului rusesc, care o taxa de turburătoare. Un alt membru improvizat, doctorul Tavernier, pe care-l

videm și mai târziu ca instrument al politicei rusești, denunță, în o ședință a Societății, pe acel ce provocase în duel pe Aristias, că i-ar fi cerut niște otravă pentru a ucide pe un pictor polon, cerând îndepărtarea lui din sânul societății. Această denunțare provoacă o indignare generală și face pe mai mulți membri să se retragă, văzând că Societatea, în loc de a se ocupa cu literatura, dădea loc la asemene scandaluri. Tot acei membri falși mai denunță apoi guvernului existența societăței secrete, pe care se baza opoziția în adunare.

Astfel săpa Rusia renașterea vieței naționale a românilor în forma ei cea văzută, Societatea filarmonică, și, din puntul ei de videre, avea temeiu să o facă, pentru că tot din sânul acestei Societăți se sculă acea furtună, care sili pe Rusia a da pe față parte din planurile sale: înțelegem opoziția cea înverșunată a adunărei contra voinței Rusiei de a introduce în textul Regulamentului articolul fraudulos de care s-a vorbit mai sus. Acolo am arătat una din fazele acestei chestiuni, anume procedarea Rusiei în redactarea acestui regulament; rămâne acuma să expunem pe a doua, nu mai puțin interesantă, exercitarea dreptului de protectorat pus în slujba unei întreprinderi atât de cinstite.

În 1831 generalul Kiseleff, văzând Regulamentul organic gata, vroi să-l pună în lucrare și cătă, prin urmare, a-l tipări și a-l împărți pe la dregătoriile publice. Fiind însă că singura tipografie existentă pe atunci era acea a lui Heliade, i se propuse tipărirea regulamentului, însă în următoarele condițiuni: Editorul să dea 300 exemplare gratis guvernului și restul să n-aibă voe a-l vinde până într-un an, când atunci, dacă guvernul va găsi cu cale să nu permită vânzarea, să-l despăgubească pe Heliade cu prețul a 2.000 exemplare. Acesta, curios de a cunoaște cauza ce făcea pe Kiseleff a-i impune o condiție atât de deșănțată, își pusă în gând a compara textul manuscriptului ce i se dăduse, spre a-și putea face socoteala tiparului, cu originalul cel legat în aur ce era depus în arhivele postelniciei, unde Heliade se afla tocmai atunci dregător. El văzu cu mirare că în copia ce i se dăduse spre tipărire nu se afla articolul ultim, care prevedea că să nu se poată face nici o schimbare la regulament fără învoirea curței proteguitoare. Căutând să-și dea samă de pricina ce făcea pe cabinetul de [la] Petersburg să nu dea publicității acel articol, el întrebă pe

mai mulți din foștii membri ai adunării de revizie dacă își aduc aminte de asemene articol, între alții pe Ștefan Bălăceanul[135] ce fusese unul din secretarii acelei adunări, și cu toții i răspunseră că nu-l cunosc. „Acel articol publicat atuncea era să facă mare vuet. Membrii adunărei în număr de 190 erau să facă vorba că nu-l cunosc, că nu li s-a dat în cercetare, consulii puterilor streine erau să raporteze la cabinetele lor respective. Aflăiu dar toată cabala; mă încredințăiu că acel articol s-a fost adaus pe urmă în original după închiderea adunărei, și că politicei Petersburgului nu-i venea bine a-l da atunci pe față. Eată cauza pentru ce nu mi se dăduse mie spre a-l pune a-l tipări“[*]. Fiind însă că acel articol nu fusese pus acolo în zadar, trebuie să iasă cândva la lumină, și anume Heliade se gândi foarte bine că „el avea să fie publicat, nu sub baionetele rusești, ci sub domnia pământeană, ca să samene adecă lucrul că a provenit de la sine, de la români, prin spontane voe. Atunci îmi veni o lumină de speranță: Să dejucăm cabala îmi ziseiu. Dumnezeule al celor împilați, Dumnezeule a<l> lui Lazăr, ajută-mi!“[**]

Heliade tipărise Regulamentul organic în 3.800 exemplare, din care dând 300 guvernului, conform tocmelei, și 2.000 la expirarea anului, îi mai rămăsese<ră> încă 1.500 de exemplare. După retragerea rușilor din țară, Heliade merge la ministrul de interne, Mihalache Ghica, ce se vede că nu era inițiat în politica cabinetului rusesc și îi arată că „este o anomalie ca legea cu care se guvernă țara de doi ani acuma să nu fie publicată și că nicăeri prin țară să nu se afle regulamentul decât numai pe la tribunale și cârmuiri, din acele 300 ce dăduse gratis“[***]. Ministrul de interne dă de îndată un ordin pe la prefecturi ca în înțelegere cu profesorii să iee măsuri pentru a desface cât se poate mai multe exemplare din regulament, ce erau trimese de Heliade din rezerva sa. În 1836 trebuia să se publice o nouă ediție a Regulamentului organic în care să se cuprindă și toate legiuirile votate în anii 1833, 34 și 35. Când comisiunea Adunărei, compusă din Ștefan Bălăceanul, Emanoil Baleanul[136], I. Câmpineanul, I. Otetelișanul[137], Grigore Cantacuzino, I. Rosseti și I. Filipescul, care

fusese<ră> și membri în Adunarea de revisie, dădură peste articolul pomenit, ei rămaseră înmărmuriți și alergară la Heliade care le spusese de mai înainte de una ca aceasta, dar pe care nu-l crezuse<ră>, și-l întrebară ce este de făcut? Heliade le spuse să protesteze, să arăte că acest articol nu s-a înfățișat Adunării de revisie și nici s-a dezbătut: „drept probă la aceasta să aduceți înainte regulamentul cel tipărit sub generalul Kiseleff. Puneți dar înainte că articolul scandalos s-au adaos în urmă, că de ar fi fost de la început, s-ar fi tipărit și el de împreună cu tot regulamentul“[*].

Opoziția simția însă nevoia unui sprijin mai puternic în ajunul unei lupte atât de uriașe. Ea se duse deci la domnitor și îi spuse cele petrecute, cerându-i ajutorul său pentru a scapa onoarea și autonomia țerei. Domnitorul avuse întotdeauna simpatii pentru cauza națională, și dacă lucrase împotriva ei, în unele împrejurări, făcuse aceasta numai de frica Rusiei. Acuma, văzând însă însemnătatea lucrului, cu toate că caracterul său sfiicios nu-i permitea o opoziție fățișă la prea îndrăznețele uneltiri rusești, face tot ce poate, încurajând partida națională la împotrivire în Adunare în contra cererilor baronului de Ruckmann. Miniștrii însă, ce luau îndreptarea purtării lor mai degrabă din gura consulului rusesc decât din acea a domnitorului, susțin în Adunare din răsputeri introducerea articolului în noua edițiune și provoacă astfel o scenă din cele mai violente. Din toate părțile se aud protestări și strigăte: „Nu cunoaștem acel articol și însuș în numele Rusiei, ce se zice proteguitoarea drepturilor patriei noastre, protestăm în contra acestor anomalii atentătoare autonomiei noastre“[**].

Baronul de Ruckmann, văzând această purtare a Adunărei, trimite domnului o notă în care, lăudând adunarea Moldovei pentru „bunul său spirit de care fusese însuflețită“, exprimă „marea lui surprindere și adânca lui părere de reu pentru tendința cea jignitoare a drepturilor curților suzerane și proteguitoare și contrare respectului datorit ambelor acestor curți“, amenințând la sfârșit cu „raportarea acestei supărătoare împrejurări atât la cunoștința curței împărătești, cât și la acea a ambasadorului împărătesc din Constantinopole, pen-

tru a provoca hotărârile ce ar merita"*. Domnul atunci retrage lucrarea din sânul Adunărei, care protestează iarăși împotriva unei asemenea procedări prin o adresă din 18 iulie, pe care domnitor și miniștri o așteaptă și o primesc în casa consulului rusesc**. Adunarea arată cum acel articol înfățoșază puternice bănueli în privirea veracității sale și că „luând în privire toate împrejurările, a remas convinsă că d. general Kiseleff, după toată dreptatea, nu putea să facă a se insera un asemenea articol adițional, pentru că se aflǎ în contrazicere fățișă cu toate privilegiile principatului"***. Ruckmann, atunci pentru a învinge această opoziție atât de cerbicoasă, merge la Constantinopole și smulge de la sultan un firman****, prin care se impune țerei recunoașterea articolului fraudulos. Nu trebuie să ne mirăm dacă turcii se făceau complicii unor uneltiri atât de înjosite, întrucât cunoaștem poziția lor față cu Rusia. „Însă de atunci, de la 1836, deși dată căderea lui A. Ghica, deși atâța și atâța devenirǎ victime, dată și declinul protectoratului exclusiv al Rusiei, atacat în fața lumei la Islaz în 9 iuniu 1848[138] și desființat formal prin Tratatul din Paris 1856 Martiu 20****.

VI

Triumful politicei rusești în principate

Partidul național ruspsese fățiș cu Rusia. Domnul care pe sub mână lu încurajase, oficial tot se purta ca un agent rusesc. Acel partid însă, care avea nevoe de un ajutor efectiv în lupta sa cu Rusia și nu numai de simpatii cu totul platonice, este adânc nemulțămit de purtarea lui Ghica și, bănuind curățenia acestuia, începe a-l privi ca dușman al naționalității române, cu atâta mai mult cu cât se ameste-

case și interese personale ale boerilor, lovite de Ghica: anume domnul, făcându-se apărătorul țăranilor asupriți prin aplicarea clăcei, ceruse de la Adunare îndreptarea mai multor abuzuri, pe care dânsa le refuzase[*]. Și cu toate aceste Ghica era cu inima curată; el sprijinea cauza română cât i era prin putință; dar nu i se putea cere mai mult decât caracterul său slab și sfiicios îi permitea să facă. El sprijinea tendințele partidului național acolo unde nu intra într-un conflict cu Rusia, unde era vorba de o asistență mai mult pasivă decât de un ajutor real și puternic; el favoriza deșteptarea poporului cât timp n-avea să se teamă decât de disgrația personală a consulului rusesc. Îndată însă ce lupta cerea niște măsuri mai energice, care ar fi compromis poziția sa de domn față cu Rusia, el stătea la gânduri și dădea înapoi. Numai așa ne putem explica faptele contrazicătoare ale lui Ghica: refuzul său de a primi armata oferită de ruși și persecutarea lui Vaillant, purtarea sa oficială în afacerea articolului fraudulos și încurajarea pe ascuns a opoziției contra Rusiei. Pentru a răscumpăra față cu partida națională ținerea sa cu rușii în această nenorocită afacere, el face, îndată după acea, un act ce dovedea într-un mod neîndoelnic simpatiile sale pentru cauza națională, numind pe Heliade inspector general și membru în epitropia școalelor, și înlesnind acestuia formarea a peste 4.000 școli lancasteriene și tipărirea unor tablouri pentru învățământul mutual cu litere latine[**].

Această purtare îndoelnică a lui Ghica îi strică însă și față cu Rusia. Ea vedea că el nu era cu toată inima la slujba împărătească, ci numai cât de nevoe se pleca cererilor ei, pe când în ascuns el favora cât putea cauza națională. Această convingere rușii și-o formase<ră> treptat de la refuzul său de a primi ajutorul trupelor rusești, până la numirea lui Heliade ca șef al instrucțiunei publice. Ea vedea că s-au înșelat în alegerea făcută și dorea să schimbe cât se poate de curând pe un domnitor ce nu corespundea pe deplin așteptărilor sale.

Astfel, Ghica se compromitea atât în ochii rușilor, cât și în acei ai partidei naționale din care cei dintâi vroiau să-l răstoarne, și cea

de al doile nu vroia să-l mai susțină; atâta este de adevărat că este peste putință a mulțămi deodată pe doi stăpâni.

Rușii, știind însă că Ghica nemulțămea și partida națională, pentru a nu sămăna că depărtează dânșii pe Ghica din scaun, arătând astfel prea pe față puterea lor în principate, urzesc planul de a destitui pe Ghica prin însăși opoziția născută în țară.

Această opoziție precum am văzut-o se baza pe două elemente: româno-fanarioții ce se opuneau din interes și fiindcă așa le ordona baronul de Ruckmann, și partida patriotă care nu putea să ierte lui Ghica șovăirile sale în chestiunea națională. Intrigile consulului rusesc trebuia să aibă de scop a combate pe Ghica prin româno-fanarioți și a întări opoziția interesată a acestora prin acea neinteresată a partidei naționale. Întreprinderea Rusiei, cea atât de prefăcută în materie de intrigă, n-ar fi fost greu de dus la izbândă dacă nu s-ar fi întâmplat ca tocmai atunci să vină în însușire de consul francez un om cu totul deosebit, care cunoștea de mult tendințele Rusiei în Orient și era hotărât a le combate din toate puterile. Acesta era domnul Adolph Billecocq.[139]

„Domnul Billecocq ajunsese în București pe când lupta era mai înverșunată între Ghica și cele doue oposițiuni. Nu-i trebui mult timp spre a se convinge că partida națională rătăcise calea și slujia, fără știință, scopurile consulului rusesc. Câteva luni petrecute în Valahia și un studiu amănunt al împrejurărilor îi descoperiră toate primejdiile protectoratului. De pe malurile Nevei până în munții Epirului, de la Golful Finlandei până la vârful Adriaticei, el vedea aceeași lucrare persistentă, neobosită, misterioasă, restringând în aceleași leațuri Austria și Turcia, făcându-și partisani în ambele împărății, aice revoluționară și făcând apel la naționalități, dincolo mistică și invocând ideea religioasă; când umilită și desmerdătoare, când mândră și poroncitoare. În principate czarul domnea prin consulii săi; în Serbia și Bosnia, prin misionari; în Grecia și Bulgaria, prin eteriști; și chiar în Constantinopole, prin aurul și amenințările sale. Absolutismul trăgea în tăcere un cerc imens împrejurul Apusului, apropiindu-se din zi în zi de Mediterana, de unde trebuia să se arunce în inima Europei“*.

Pentru a combate intrigile rusești, Billecocq văzu îndată că mijlocul cel mai nimerit era împăcarea lui Ghica cu partida națională, inspirând amândurora încredere în sprijinul Franției, pentru a da piept cu uneltirile rusești. Consulul francez însă nu era deloc susținut de ministrul de externe a<l> Franției, Guizot[140], care, văzând că nici o putere nu era pusă pe malurile Dunării la înălțimea Rusiei și găsind că amestecul consulului rusesc era o urmare firească a tratatelor închiete cu Poarta, urma o politică de abținere, pe care însă agentul său din București nu o putea admite și înțelege, ca una ce i se părea nepotrivită cu poziția precumpenitoare a Franției în afacerile Europei[*]. Abținerea Franției merge însă atât de departe, încât Guizot nu ie măsuri nici măcar pentru apărarea intereselor celor mai apropiate ale Franției. Așa, rușii impun o taxă mărfurilor franceze importate în principate și, cu toate că Billecocq se grăbește a informa pe ministrul său despre această încălcare a tratatelor din partea Rusiei, acesta nu ie nici o dispoziție. De asemenea, în zadar înștiințază Billecocq pe cabinetul său despre ocuparea insulelor din Gurile Dunării, precum și de manoperile rușilor în scopul de a măli gura Sulinei, pentru a închide astfel navigația Dunării, în folosul porturilor lor de la Marea Neagră[**].

Cu toate că Rusia reușise a paraliza atât de bine acțiunea lui Billecocq în afară, ea nu încetează de a fi foarte îngrijită de influența ce acesta o dobândea în țară, mai ales prin împrejurarea că el amenința să devină legătura dintre domn și popor. Omul însă ce putea pune în mai deaproape relațiune nația română cu consulul francez era Heliade, și aceștia chiar începuseră a se înțelege, ca unii ce urmăreau unul și același scop. Daschkoff[141], reprezentantul Rusiei de atunci în București, se folosește de o împrejurare pentru ca, prin o intrigă din cele mai meschine și o calomnie din cele mai revoltătoare, să compromită pe Heliade atât în ochii domnului, cât și în acei ai consului francez. Maxima „divide et impera“ este una din cele mai cu statornicie urmate de cabinetul de St. Petersburg; pentru a slăbi partidul național trebuia dezbinat, trebuia introdus dis-

cordia tocmai între oamenii acei prin a căror unire și înțelegere se pregătea<u> Rusiei greutățile cele mai mari. Împrejurarea însă fu următoarea:

Uneltirile rusești, care săpau încet, dar fără întrerumpere, împărăția otomană, luaser<ră> către anul 1840 forma unei răscoale a bulgarilor de sub dominarea turcească. Pe la începutul lui iuni, Ghica este înștiințat că vreo 2-300 greci, albaneji și bulgari, veniți din Rusia, s-ar afla în Brăila, și că de acolo ar vroi să treacă Dunărea, pentru a provoca pe frații lor la răscoală în contra turcilor.

Ei erau proteguiți de către Simeon Andriewici, consul rusesc din Galați. Ghica se afla față cu un îndoit pericol: dacă lăsa să treacă bandele răsvrătitoare, el trada pe turci; dacă se opunea, lucra împotriva Rusiei, care nu i-ar fi iertat niciodată o asemenea purtare.

Ghica, sfătuit de consulul francez*, urmează și de astă dată pornirei inimei lui, înarmează miliția țărei, prinde pe căpiteniile bandei, i dă în judecată și face să fie osândiți de tribunale. Poarta, încântată de această purtare a lui Ghica, îi trimite o sabie de onoare și mulțămite foarte însemnate pentru ofițerii săi. Dar Ghica simțea bine că aceste erau semnele înaintemergătoare ale căderii sale, căci Rusia nu putea trece cu vederea o demascare atât de compromițătoare a uneltirilor sale. Pentru a putea lovi pe Ghica, era însă de nevoe a-l dezbina cu totul de partida națională, spre a arunca toată adunarea într-o opozoție înverșunată împotriva lui și a provoca pe aceasta să facă întrebuințare de art. 57 al regulamentului, denunțând pretinsele abuzuri ale domnitorului curților suzerane, când atunci Rusia putea să provoace destituirea sa. Consulul rusesc, pentru a-și realiza planul, urzi intriga următoare. Plătind bine pe doctorul Tavernier, pe care-l cunoaștem de mai sus tot ca instrument rusesc, îl pune să facă în contra lui Heliade denunțarea că acesta ar fi șeful unui complot bulgăresc în București și, prin ajutorul altor câtorva marturi de felul lui Tavernier, se dă acestei imputări un caracter oarecare de probabilitate, încât Heliade este citat înaintea poliției, spre a da samă de faptele aduse în greutatea lui. Pe această intrigă, intrigă ghibace, consulul reuși, pe de o parte

a strica pe Heliade cu Ghica, care nu putea ierta fostului său amic a se pune în fruntea unei întreprinderi, pentru combaterea căreia pusese în cumpănă poziția sa de domn, pe de alta, hotărî pe partida națională a se pronunța definitiv în contra domnitorului și da cu româno-fanarioții în contra lui, căci aceasta se încredințase pe deplin, prin darea în judecată a lui Heliade, că domnul nu era decât un agent rusesc, care vroia să lovească pe nedreptul în membrul ei cel mai influent, pe care dânsa îl știa cu totul nevinovat.

Rușii care-și pusese<ră> ochii pe Bibescu spre a-l rădica la domnie, lu aruncă în fruntea opoziției și acesta, numerând acuma în rândurile ei mai toți membrii Adunărei, trimite principelui o adresă ce nu este decât un lung act de acuzare al domniei sale și care sfârșește prin cuvintele: „Numai atunci, Principe, când totul va fi reintrat în legalitate, când toate abuzurile vor fi încetat, când încrederea, destrusă prin crude desamăgiri, va fi restabilită; când fiecare va începe să înțeleagă că afară de lege nu este nici o scăpare și că ocârmuirea, dreptă și nepărtinitoare, veghează asupra tuturor, totdeauna gata de a mulțămi și de a pedepsi după lege, numai atunci etc."*

Cu toate că adresa nu era trimisă către curțile suzerane, ca o tânguire contra domnului, și că prin urmare, conform regulamentului, nu era locul a se proceda la o anchetă în contra acestuia, rușii, care nu vroiau să scape prilejul din mâni, provoacă o cercetare în contra lui Ghica cu care sunt însărcinați din partea Rusiei Duhamel[142], din partea Porței Chekib-Effendi. Acest din urmă, câștigat prin 15.000 de galbeni dați de partizani lui Bibescu și de consulul rusesc, pe când Ghica nu i putu oferi decât 4.000, se unește în totul cu părerea lui Duhamel și, în urma raportului lor, Ghica este destituit în 7 octomvrie 1842.

Convocându-se Adunarea extraordinară, româno-fanarioții, împinși de ruși, se pun pe lucru și partida națională ea însăși, înșelată prin aparințele liberale ale noului candidat de domnie, sprijine alegerea lui și astfel se alege domn partizanul cel mai devotat al rușilor, Gheorghe Bibescu. Că această alegere era după placul

Rusiei se vede din o depeșă a ministrului Nesselrode către Daschkoff: „Nu putem îndestul lăuda înțelepciunea măsurilor luate, *după recomendare Domniei Voastre*, pentru a ajunge la acest rezultat. Alegerea tânărului principe, Gh. Bibescu, a răspuns pe deplin dorințelor noastre. Vă rugăm deci a exprima principelui felicitările noastre cele mai sincere pentru alegerea lui. *I veți comunica instrucțiunile noastre și i veți face cunoscut, totodată, toate speranțele de succes pe care noi le întemeem pe administrația sa.* Aceste speranțe el va ști să le realizeze, nu ne îndoim, și va răspunde astfel cu vrednicie la înalta idee pe care împăratul au avut-o întotdeauna de principiile, caracterul și talentele sale“[*].

De aceea, și Daschkoff nu cruțase nici un mijloc, pentru a asigura alegerea candidatului favorit. El dobândește întâi de la cabinetul său o instrucțiune în care se recomandă boerilor de a nu se mai combate, ci de a se uni cu toții asupra persoanei lui Bibescu. Bazat pe aceasta, el „siluește voturile, amenință pe episcopul de Buzeu, trimte rèspuns mitropolitului că-i va da ordin în scris de a vota în sensul instrucțiunei, sparie pe mai mulți boeri cari erau potrivnici“[**], și ajunge prin asemenea mijloace la scopul său.

Ca răspuns imedial a<l> lui Bibescu la un sprijin atât de efectiv, el spune în discursul său de suire pe tron: „Domn voi fi tot așa cum m-ați cunoscut ca ministru și deputat. Să ne bucurăm în pace de binefacerile ce le dorim unei înalte și generoase *epitroapă*“, și pentru a dovedi încă mai mult simpatiile sale pentru cauza rusească, el numește pe un rus șef al statului său major[***].

Dacă până acum am lăsat cu totul la o parte Moldova, aceasta am făcut-o din pricină că administrația lui Mihail Sturza, mulțămind în totul pe ruși, nu dădea loc la nici o luptă. Acuma însă vom lua-o în cercetare, împreună cu acea a lui Bibescu, cu care formează o vrednică paralelă, pentru a videa din ce cauză Rusia nu găsea nimic de zis împotriva modului lor de ocârmuire.

Acești domni reînnoesc timpurile fanarioților și deosebirea este numai că, pe când atunci țara privea jafurile neauzite ale domnilor ca ceva regulat și firesc, acuma, luminată prin trezirea către o viață mai omenească, se revolta în sufletul său împotriva abuzurilor, până ce, în sfârșit, această mișcare interioară izbucni în afară în o revoluțiune, ce răsturnă ocârmuirea bazată pe niște principii așa de stricate.

Despre corupția administrației acestor doi domni, nu credem că e de lipsă a se mai aduce dovezi. Ei au fost stigmatizați de opinia publică și averile colosale de care dispun arată, mai bine decât orice, izvoarele necurate în care ele își au obârșia. După aprețuirile contimpuranilor, suma jefuită de Sturza se urcă la 25.000.000 de franci și pentru Bibescu, care domnea într-o țară mai mare, ea se suie la 35.000.000. Deosebirea între metoda întrebuințată de acești doi domni pentru a face bani consta numai în acea că pe când „Bibescu ataca cu preferință fondurile publice, prada favorită a lui Sutrza era<u> văduva și orfanul, precum porumbița este prada favorită a vulturului, pentru că poate să o atace fără primejdie"[*]. O altă deosebire constă în acea că Sturza mai avea încă un izvor de îmbogățire vânzând țara la jidani, cărora le deschise granițale pentru taxa de un irmiric care intra tot în caseta sa privată[**].

Un contimpuran caracterizază îndestul de bine domnia acestor doi principi prin următoarele cuvinte: „încălcarea tuturor legilor

---

* *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques* par M. B(olintineano), Paris, 1856, p. 129. Asupra domniei lui M. Sturza, consultă broșurile: *Michel Stourza et son administration*, Bruxelles, 1848 (la p. 18 lista delapidărilor); *Mihai Sturza, partida națională și comisia; La Principauté de Valachie sous le hospodarat de Bibesco* par B. A., ancien diplomatique dans le Levant, Bruxelles, 1848, p. 40. O scriere ce vroește să justifice pe M. Sturza este *Mihail Sturza, fostul domn al Moldovei*, tradusă din franceză, Iasi, 1875. Justificarea lui stă în șoselele cu care au înzestrat Moldova, care însă sunt toate luate în antrepriză de dânsul, prin persoane interpuse, și au costat pe țară sume fabuloase; apoi toate aceste șosele trec pe la nenumăratele sale moșii. – Pentru Bibescu, vezi: G. Chainoi, *Dernière occupation des principautés*, p. 66; *La principauté de Valachie sous le hospodarat de Bibesco*, p. 119.

** Asupra modului cum M. Sturza știu să scape de datoria sa de 50.000 de galbeni către Michel Daniel, banchier din Iași, spăriind pe evrei cu darea afară din țară, vezi: Buch, p. 34.

constituţionale, deturnarea banilor publici în folosul boerilor şi a<l> principelui, ridicarea de dări fără budget sau control, abusuri neauzite în administraţie, corupţie şi denegare de dreptate în tribunale, lipsă deplină de garanţii pentru proprietate şi disoluţia familiei“[*].

Cum se face de Rusia, proteguitoarea principatelor, îngăduia asemenea abuzuri, ea care luptase atâta timp în aparenţă tocmai spre a scăpa pe români de asupriri? Aice se pot vedea foarte bine scopurile Rusiei. Ea permitea acestori principi jafurile cele mai scandaloase pentru că ei se arătase<ră> în totul devotaţi intereselor ruseşti. Căci, dacă ruşii se bătuse<ră> pentru a scoate principatele de sub domnia turcească, aceasta nu o făcuse<ră> de dragul lor; „ei nu ceruse<ră> neatârnarea hospodarului decât pentru a-l pune sub domnia lor, nu dăduse putere legiuitoare valahilor decât spre a pune mâna pe dânsa, nu căutase desrobirea ţerei decât spre a o putea robi ei înşii, prosperitatea ei decât spre a se bucura de dânsa şi libertatea ei spre a o copleşi“[**]. Căci altfel, pentru a reproduce chiar reflexiunile unui rus: „cum s-ar putea crede într-adevăr că scopul acestei politici să tindă numai şi numai la înapoerea libertăţii creştinilor din Orient, când, în însuşi imperiul său, Rusia sufere şi prelungeşte principiul sclăviei?“[***]

Fiind deci scopurile ruşilor asupra Ţărilor Române atât de egoiste, înţelegem prea uşor cum de se îngrijiau aşa de puţin de modul ocârmuirei lor, de îndată ce domnii se arătau favorabili intereselor ruseşti.

Ba ei chiar aveau interes ca ele să fie cât de rău administrate, căci numai astfel puteau fi împedecate în aventul lor către civilizaţie, în dobândirea conştiinţei de sine şi trezirea către o viaţă naţională, care ar fi îndepărtat tot mai mult Ţările Române de Rusia, în loc de a înlesni contopirea şi absorbirea lor în această vastă împărăţie. De aceea, am văzut pe Rusia că se opune deocamdată reintroducerii domnilor naţionali în 1822; de aceea, spre exemplu, când Alexandru Ghica vroeşte să silească pe boieri prin măsuri administrative ca să respecteze drepturile ţăranilor, consulul rusesc

protestează, scrie note amenințătoare și cere revocarea acestei dispoziții binefăcătoare și chiar face aplicațiunea ei cu neputință, întrucât „nici miniștri, nici administrație nu îndrăznea să mai asculte de gospodar, când desaprobarea consulului era de notorietate publică".* De aceea, rușii au aplaudat întotdeauna la orice măsură care au ruinat starea morală sau materială a principatelor; de aceea, au susținut domniile jăfuitoare ale lui Bibescu și Mihail Sturza.

Și într-adevăr că acești doi domni conduceau țările încredințate lor în totul după placul Rusiei, așa încât chiar slabele începuturi de viață națională, ce luase naștere în ele, sunt strivite prin măsurile lor. Astfel, Colegiul Sfântului Sava este prefăcut de Bibescu în un soiu de școală cu doi profesori franceji în care se primeau numai vr'o 30 de elevi, fii de boieri, pentru o plată de 3 galbeni pe lună ca externi**. Veni apoi și rândul școlilor primare, înființate pe timpul lui Alexandru Ghica; dar aceste, neputând fi franțuzite, fură desființate***. Vroind, în fine, rușii să introducă în țară colonii rusești, pentru a îndruma rusificarea ei, ei cer și dobândesc de la Bibescu învoirea de a exploata minele de către compania rusească Trandafiroff. Această societate nici nu-și arată capitalul, nici unde se află depus, nici nu determină vreun soiu de despăgubire proprietarilor în caz de stricăciuni, ci propune a se aduce deodată din Rusia 5.000 de lucrători pentru nevoile minelor. Adunarea văzând lipsa totală a acestei întreprinderi face principelui observația „că nu era în drept de a da o asemene concesiune, fără a consulta mai înteiu pe adunare". Domnul, în loc de a răspunde adunării, o insultă spuindu-i „să se mărginească în discuția budgetului și să nu se amestece în alte chestiuni întrucât este incapabilă de orice deliberație serioasă"****. Interesul rusesc ce era aice în joc, fiind iarăși de

căpitenie, consulul cere de la Poartă suspendarea adunării. Poarta, care ajunsese a fi executoarea ordinelor cabinetului de St. Petersburg*, încuviințează această suspendare, călcând astfel din nou Regulamentul organic și, totodată, desbărând pe Bibesco de controlul supărăcios al organului țărei.

În Moldova, de asemene, principele Sturza, cu totul de părerea rușilor asupra rezultatelor periculoase produse de școli, propune în 1847 un „nou regulament pentru școli, prin care cele șapte clase ale gimnaziului sunt reduse la patru și se pune în perspectivă învățătura obiectelor în o limbă străină"**. Murind apoi Mitropolitul Veniamin, „guvernul rusesc făgăduește scaunul episcopal aceluia ce va consimți la unirea bisericei moldovene cu acea rusească. Pentru a izbuti în acest proiect propagandiștii parcurg satele cu liste de subscrieri și, prin mijlocirea a câtorva lei, obțin aprobarea și iscălitura a o mulțime de preoți sărmani și neștiutori; dar clerul înalt respinge din toate puterile primirea făcută de clerul de jos"***. Că Sturza nu era străin acestor uneltiri dovedește imputarea ce i se face în broșură contimpurană. „Mihail va pune în robie Biserica care vă dă ajutor în numele lui Dumnezeu. Mitropolia își va perde cea mai frumoasă prerogativă, *neatârnarea* și nemărginita sa putere morală de care se bucură Moldova din zilele lui Alexandru cel Bun"****. Sturza, crezând că episcopul de Roman va consimți la această sugrumare a neatârnării religioase, singura ce mai rămăsese în țară, face să se aleagă prin deosebite manopere frauduloase pe acest episcop de mitropolit. Dar acesta, îndată ce se urcă în scaun, combate planurile rusești și le face să cadă cu totul.

Pentru a rezuma faptele expuse până aice videm că rușii aveau interes de a sprijini niște domni atât de netrebnici, pentru că aceș-

tia, căutând numai de interesul lor personal și neîngrijind cu totul de acel al țărilor, împedecau pe aceste în dezvoltarea lor. Domnii, la rândul lor, văzându-se susținuți și încurajați, în tendințele lor cotropitoare, de cabinetul rusesc, fac toate pe placul acestuia, înădușind orice avânt al dezvoltării naționale. Astfel se pusese pe corpul bietelor țări doi vultani care voiau să-l despoaie, crezându-l că este un cadavru; dar la suflarea cea puternică a anului 1848 acest cadavru se trezi din letargia în care căzuse, și sorbind putere din spiritul de renaștere ce, cu toată apăsarea, se lățise între români, arunca de pe dânsul domnitor și protectorat.

Revoluția românilor din 1848 de aceea este așa de însemnată fiindcă cuprinde în germene protestul Europei contra încălcărilor Rusiei, care, oricum s-ar schimba politica lumei, totuși va rămânea singura idee sănătoasă, ca una ce conține lupta civilizației contra barbariei și a libertății contra despotismului.

VII

Revoluția din 1848. Mișcarea națională

Revoluția din 1848, deși lăsă în fapt pe Rusia neatinsă, nu încetă touși a-i pricinui mari îngrijiri, mai ales din pricina Poloniei, care, la auzul oricărei mișcări, înălța capul în speranța de a redobândi libertatea și viața perdute. Și cu cât vârtejul pornit din Apus se apropia de Răsărit, cu atâta îngrijirea Rusiei creștea mai tare, căci ea se temea cu drept cuvânt ca să nu se molipsească și țara sa de epidemia revoluționară, când atunci nicăirea n-ar fi fost mai cumplită decât la dânsa, întrucât destinderea este întotdeauna acolo mai puternică unde încordarea a fost mai mare. Rusia deci crezu necesar a pune puterile sale în slujba despotismului și când revoluția ajunse în Austria, ea se pregăti a o înăduși simțind-o că e în ajunul de-a bate chiar la porțile ei. Austria, alcătuită din o mulțime de naționalități care toate vroiau să se dezlege din înlănțuirea în care veacurile le legase<ră> unele de altele, oferi

lumii priveliştea anarhiei celei mai depline, anarhie nu numai socială, dar şi naţională, combătându-se popoarele între ele cu atâta înverşunare, încât se părea că monarhia Habsburgilor era să se desfacă iarăşi în elementele din care se alcătuise. „Austria era considerată ca un vas lipsit de cercuri, care era să se disolve prin rescoala deosebitelor sale naţionalităţi. Ţarul hotărî a-i aplica un cerc îndestul de puternic apropiindu-se de graniţele sale prin Galiţia, Bucovina, Moldova şi Valahia"[*]. Era deci interesul cel mai mare pentru Rusia de a ocupa Principatele Române, pentru a privighea revoluţia austriacă şi mai ales cea ungurească, în care se amestecase o mulţime de poloni. Fiind însă că nu le putea încălca fără nici un pretext, ea trebuia să înjghebe unul care conform cu tratatele să-i dee dreptul de a interveni în principate, ocupându-le milităreşte. Această cuprindere a Ţărilor Române putea să-i mai aducă şi alte foloase: Turcia neputând fi sprijinită de puterile apusene, Rusia putea după împrejurări să pună chiar mâna pe ţări în starea cu totul tulburată în care se găsea atunci Europa. Dar „în tratatele de Kainargi, Bucureşti, Akerman şi Adrianopole nu există nici un singur articol care să dee Rusiei acest drept asupra principatelor"[**], Protectoratul stipulat în ele nu putea să-i dee dreptul de a le ocupa cu armele decât în două cazuri: întâi, când înseşi ţările ar cere-o întrucât atunci niminea nu putea s-o împedece de a veni să le dee un ajutor, cerut de dânsele; al doile împrejurare în care Rusia putea să intervină în ele cu mâna armată era atunci când ar fi fost asuprite de turci, în contra cărora tocmai ruşii se constituise<ră> garanţi ale (ai) drepturilor lor. Pentru a le putea ocupa deci legal, trebuia ca Rusia să provoace pe o parte din ţări şi mai ales pe domn a cere ajutorul ei, ceea ce nu se putea întâmpla fără o turburare oarecare în principate, o revoluţie. Ruşii deci pentru a putea înăduşi revoluţia austriacă trebuia să provoace ei înşii o revoluţie în Ţările Române. Cum de ei nu îndrăzneau a ocupa Ţările Române şi fără

pretext cu prilejul turburărilor din Europa, se explică din frica de un război cu turcii în dosul căruia stătea amenințătoare stafia revoluției polone*.

Rusia se hotărește greu la o lucrare fiindcă nu o îmtreprinde decât după o chibzuință din cele mai migăloase. Odată însă hotărâtă ea merge drept la țel, lucrând cu repejune, pentru ca să se interpună cât se poate de puține pedici între dorința ei și ținta propusă. De aceea, ea și îndrumează mișcarea revoluționară în principate, începând cu Moldova.

Ea urzește prin agenții săi o mișcare pintre boerii ce umblau după domnii noi, aruncând în ea și pe tinerii patrioți, care erau ușor de amăgit, față cu neexperiența lor și cu motivele de nemulțămire pe care administrația domnului Mihail Sturza le dădea din toate părțile. Se aștepta o izbucnire fățișă a nemulțămirilor, poate chiar o vărsare de sânge, care ar fi silit pe Sturza a cere ajutorul baionetelor rusești. Domnul Moldovei însă, deprins acuma de atâta timp a domni ca un pașă, fără nici un control și fără a împărți cu nimene productul jafurilor sale, refuză ajutorul pe care rușii îl ofereau în contra chiar a revoluției urzite de dânșii. În 28 mart el pune mâna prin surprindere pe toți turburătorii, care se sfătuiau în casele lui Mavrocordat, i aresteazǎ și i surgunește, încât prin această fericită lovitură el scapă de nevoia ajutorului rusesc. Duhamel, trimisul special al cabinetului de Petersburg, care așteaptă în Basarabia rezultatul uneltirilor sale, sosește îndată după aceea în Iași și amenință pe Sturza cu o anchetă asupra cauzelor de nemulțămire ale moldovenilor, ca și când acestea n-ar fi fost cunoscute curții rusești de a doua zi după suirea lui Sturza în scaunul Moldovei; dar Duhamel vroia să pedepsească prin o aseminea amenințare pe domnul ce nu se supusese dorințelor prea înalte și să sparie astfel pe Bibescu, spre a-l îndupleca măcar pe acesta a cere ajutorul rusesc.

Bibescu însă, fiind în aceeași poziție ca și Sturza și iubind de asemine protectoratul numai cât de departe, nu primește nici el ajutorul oferit de czar, astfel că rușii sunt siliți să recurgă la același meșteșug ca și în Moldova, nădăjduind a fi mai fericiți în Valahia decât dincolo.

Duhamel pune deci pe agentul rusesc Mavros să organizeze o conspirație în contra lui Bibescu, slujindu-se pentru aceasta mai întâi de partida româno-fanariotă ce era la ordinul Rusiei, căutând apoi să atragă și pe cea națională, care nu putea să mai sufere o domnie atât de asupritoare. Comisarul rus se preface că ar fi foarte îngrijit de creșterea mișcărei și stărue necontenit la Bibescu ca să ceară intrarea trupelor rusești, fiindcă „ar simți în aer o conspirație, o revoluție“*. Bibescu, vroind să imiteze pe Sturza și să sfărâme complotul cu propriile sale puteri, însărcinează în secret pe

Magheru[144] cu organizarea unei oști de panduri, cu care să poată pune în respect pe turburători.

Partida națională fu amestecată în revoluțiune prin următoarea împrejurare. Uneltirile rușilor, pentru a avea mai mare putere și a sili mai curând pe Bibescu la cererea ajutorului rusesc, trebuia să introducă în complot și pe miliții. Pe Odobescu, șeful ei, nu fu greu a-l îndupleca, întrucât el nu era decât o creatură rusească; dar subalternii lui, între care maiorul Pleșoianul, se arătau mai greu de convins, și, în o revoluție, când tocmai ascultarea și ierarhia, chiar și cea militară, nu mai opun nici un frâu pasiunei și vroinței individuale, era necesar a se asigura de concursul oricărui om ce dispunea de o porțiune de autoritate. Pleșoianu[145] însă pune ca (o) condiție a participării sale pe acea a lui Tell[146] și acesta pe a lui Heliade. De aceea Bălcescu spune foarte drept: „Comitetul revoluționar de la 48 n-a făcut el revoluțiunea; el puse mâna pe dânsa, o cârmui, o regulă, puse în programă sentimentul poporului, i dete idea revoluționară“*.

Rusia, într-adevăr, se înșăla într-un singur punt: ea credea că va putea deslănțui revoluțiunea și totuși păstra stăpânirea asupra ei; că o va conduce în apele ei și va face dintr-însa o unealtă a dorințelor sale. Deprinsă cu despotismul și oarba ascultare, ea nu știa că revoluțiunea, odată pornită, își ie hrana numai din sine însăși; că se dezvoltă, crește și piere în puterea unor legi fatale și neschimbate; că natura unei revoluțiuni va fi întotdeauna determinată de ideile societății în care au luat naștere, întrucât, dacă vreodată ideile pun stăpânire pe oameni, aceasta s'întâmplă tocmai în acele momente de criză, în care ordinea și liniștea sunt cu totul zdruncinate. Rusia deci putea provoca revoluțiunea în Valahia, ceea ce a și făcut; a o regula și a o stăpâni, era însă peste putință, cu toată nemăsurata întindere, cu toată nemăsurata putere a statului său. La rădăcina ei uneltire rusească, ea se dezvoltă, înfrunzi și înflori tot mai mult ca lucrare națională, pentru că pământul din care se nutrea era hrănit cu sucurile vieței naționale. De aceea, revoluțiunea stârnită de ruși,

în rezultatele ei a fost fatală domniei acestora.

De îndată ce partida națională puse mâna pe revoluțiune, îi dete o cu totul altă îndreptare decât acea ce o luase de la început. Rușii vroiau să o stârnească contra lui Bibescu pentru a sili pe acesta să ceară ajutorul lor; partida națională, dimpotrivă, admise ca principiu sprijinirea ordinei, a legalităței și a principelui în contra resvrătirei uneltite de streini. Nu că ea iubea pe Bibescu, și nici putea s-o facă, întrucât el combătuse întotdeauna cu atâta stăruință năzuințele sale; dar credea de datoria sa a se grupa în jurul alesului națiunii spre a zădărnici planurile adversarilor. Totuși, acea partidă nu vroia o oarbă sprijinire a domnului și, dacă îi dădea sprijinul, o făcea numai sub niște condițiuni, care trebuie considerate ca programul esențial al mișcărei din 48.

Ele sunt cuprinse în *Proclamația de la Islaz* din 9 iunie, redactată de Heliade, și care conține, între altele, următoarele puncte:

„Poporul român se scoală nu pentru o luptă de partizi, nu pentru a rupe legăturile exterioare , dar pentru a pune un frâu reilor și a ținea în respect pe dușmanii ordinei publice.

Poporul român, în ceea ce privește exteriorul, rămâne pacinic, respectă toate puterile și cere ca și aceste să respecteze drepturile sale, stipulate prin tractatele lui Mircea și a lui Vlad și recunoscute prin toate tractatele ulterioare, încheete între Rusia și Turcia.

Românii n-au luat niciodată nimic de la ruși și nu vrau să-i primească în patria lor. Preoții vor pune Evanghelia, baza așezămintelor noastre, în calea lor, pentru ca ei se o calce în picioare, înainte de a veni să șerbească pe un popor, care întotdeauna le-au vroit binele și i-au susținut în resboaele lor. Rusia până acuma se arătase ca garantă a tratatelor noastre; noi nu cerem decât drepturile noastre și protestăm dinainte la Sublima Poartă, la Franța, Germania și Anglia în contra oricărei încălcări a pământului nostru, care ar veni să turbure fericirea noastră și se destrugă neatâmarea noastră legală.

Poporul român respinge un regulament care este protivnic drepturilor sale legiuitoare, precum și tratatelor care recunosc autonomia sa.

Poporul român decretează responsabilitatea miniștrilor și a funcționarilor publici, egalitatea drepturilor civile și politice,

contribuţia generală în raport cu starea fiecăruia, representarea ţerei întregi în adunare, libertatea presei, a cuvântului, a întrunirilor, emanciparea averilor mănăstireşti, suprimarea boereşcului şi a robiei ţiganilor, pentru o despăgubire către proprietari"[*].

Această proclamaţie arată într-un chip văzut tendinţele revoluţiei române. Ea nu se îndrepta în contra domnului, precum nici în contra turcilor, ci în contra acelei puteri ce apăsase până atunci atât de mult pe români şi care acuma urzea ea însăşi o turburare, pentru a putea intra iarăşi în Ţările Române şi a da loc la noi jafuri, la noi apăsări. Era, totodată, o revoluţie în contra unei legiuiri barbare şi neomenoase, introduse de ruşi în principate, ca instrumentul cel mai minunat al domnirei lor. Era, într-un cuvânt, o revoluţie democratică contra unui principiu aristocratic conţinut într-o legiuire impusă de strein şi, prin aceasta însăşi, o revoluţie în contra streinului ce o impusese. Ea era o urmare a revoluţiei din 1821. Atunci fusese îndreptată în contra fanarioţilor, acuma în contra ruşilor; într-amândouă epocele obiectivul ei de căpitenie erau boerii, şi anume acei de neam strein, care întotdeauna se sprijinise<ră> pe strein, pentru a apăsa şi a îngenunchea ţara[**].

Am spus că mişcarea, pentru a dobândi o mai mare putere, dorea să se sprijine pe principe; de aceea şefii ei trimit din Islaz o adresă acestuia, în care îi spun că „Poporul român, scos din minţi prin lungile sale suferinţi, locuitorii capitalei îngrijiţi prin sosirea unui comisar rus, totdeauna vestitor de turburări, şi prin un complot strein, urzit în întuneric, pentru a turbura odihna publică, s-au văzut siliţi de a lua parte la o mişcare naţională, de apărare şi de principii... Văzând că opinia publică se concentra în jurul lor, subsemnaţii s-au hotărât a se pune în fruntea unei mişcări regeneratoare, a<l> căruia scop este de a mănţine ordinea şi de a vesti

---

** Din 30 de familii boereşti din Valahia numai 7 ieu parte la revoluţia din 1848, şi anume toate sunt din vechii boeri naţionali: *Filipescu, Creţulescu, Ghica, Câmpineanu, Bălăceanu, Grădişteanu şi Golescu.* Celelalte sunt de origine fanariotă şi deci, precum se înţelege de la sine, n-au putut lua parte la mişcare. (A. G. Golescu, *Abolition du servage dans les Principautés Danubiennes*, Paris, 1856, p. 9.)

vroința poporului prin proclamațiunea alăturată... În numele poporului român, ei au onoarea a Vă comunica manifestarea națională și constituția basată pe vechile noastre legi și deprinderi și Vă invită a asculta de glasul patriei și a Vă pune în fruntea acestei mari întreprinderi".

Poporul din București, mergând în număr de vr'o 10.000 de oameni la palat, pentru a înmâna domnului adresa de mai sus, acesta de frică se preface că se supune dorințelor mulțimei și iscălește proiectul de constituție, numind, totodată, și un minister plăcut poporului, în care unii din cei ce iscălise<ră> adresa reprodusă mai sus erau însărcinați cu diferite portofolii.

Peste noapte însă domnul luându-și de samă, îndemnat și de consulul rusesc, abdică, lăsând guvernul țerei în mânile ministerului nou numit și se retrage în Transilvania. Prin aceasta toată puterea cade de la sine în mânile guvernului provizor.

Că această mișcare nu era lucrarea câtorva turburători se vede din răsunetul cel întins ce-l dobândi de îndată în toată țara și care reesă cu evidență din primirea strălucită ce se făcu membrilor guvernului provizor în Caracal, Craiova și București, apoi din participarea unui mare numer de țărani având în fruntea lor pe preoții și dascalii satelor*. Și cum să nu fi fost bine primită revoluția de țărani când ea era făcută cu deosebire în interesul lor, când li se făgăduia ușurarea de atâtea greutăți și dobândirea a atâtor drepturi!

Totuși, ca orice lucrare omenească, revoluția din 48 trebuia să înfățoșeze și părți mai umbrite, și născută fiind ea cu atâta pripire, trebuia să se arăte chiar de la început neînțelegeri și disharmonie între cei ce o conduceau. Erau anume câțiva din capii ei, oameni tineri veniți din Paris, care nu împărtășeau deloc vederile celor mai bătrâni și reprobau silințele lor de a mănținea revoluțiunea pe calea legalității. Marturi ai scenelor cumplite petrecute în Paris, ei credeau că o revoluție nu merită acest nume decât atunci când, încruntată în sânge și încunjurată de flacari, răspândește în jurul ei moartea și pustierea și de aceea și propuneau mijloace extreme întru sprijinirea ei, precum uciderea domnului, care chiar fu încercată,

măcelărirea boerilor, adunarea și înarmarea poporului pentru a lupta în contra tuturor dușmanilor din lăuntrul și din afară, în contra Turciei, Rusiei și a Austriei, unirea tuturor țărilor române într-un singur stat mare și puternic, realizând prin o singură lovitură visul de aur al românilor. Cei mai de frunte din acești visători erau domnii C. A. Rosetti, Ioan Brătianu și Ioan Ghica[*][147]. Rușii întrețineau aceste iluziuni între români, făgăduindu-le unirea în o singură țară sub un principe din familia împărătească[**]. Și pe atunci rușii se prefăceau a ajuta dezvoltarea statului român, pe când în realitate vroiau să-și facă din el un instrument al politicei lor, să creadă asemene lucruri și, punându-și slujbele lor la dispoziția Rusiei, să vrea s-o întrebuințeze ei pe aceasta ca unealtă a scopurilor lor – pigmei ce vroiau să rădice măciuca lui Hercules.

D. Ioan Ghica plecase la Constantinopole chiar de la începutul mișcării. Dl. Ioan Brătianu și C. A. Rosetti rămăsese<ră> în București și-și pusese<ră> în gând, chiar din cea dintâi zi a

revoluțiunei, să răstoarne pe Heliade, Magheru și Tell din fruntea întreprinderei, sub pretextul că „se temeau ca Tell să n-ajungă dictator". Pentru aceasta trebuia să le iee puterea din mâni, anume armata. D. Rosetti deci, după ce merge la palat în fruntea celor 10.000 de oameni și silește pe Bibescu a compune noul său minister din partizanii revoluțiunei, tipărindu-se și lista miniștrilor după aclamațiunea poporului, în care era trecut Chr. Tell ca ministru de război, șterge cu condeiul pe acesta și-l înlocuește cu Odobescu, care face îndată a se trimete un ordin lui Tell pentru a se întoarce la postul său din Giurgiu[*]. Astfel, d. Rosetti preferă a pune armata în mânile unui partizan declarat al rușilor, decât a o încredința în mânile unor oameni ce nu împărtășau vederile sale asupra scopului revoluțiunei. Și nu numai atâta; dar pentru a lipsi pe capii răscoalei de orice mijloc de putere brutală, față de care revoluțiunile sunt numai niște utopii, numește pe Scarlat Crețulescu[148], de asemene fost ofițer în armata rusească, comandant al nou-înființatei gărzi orășănești și pe Magheru, singurul om de spadă al revoluțiunei, îl paralizează, numindu-l ministru de finanțe!

Guvernul provizoriu cum ajunse în București, invită pe Odobescu a concentra trupele în capitală pentru a da o mai mare putere revoluțiunii și a ținea în respect mișcările reacționare ce începuse<ră> a se urzi pintre boeri. Odobescu însă le respunde că o asemene măsură fiind displăcută Rusiei, el, ca vechi ofițer rus, nu putea să stârnească greutăți acestei puteri[**], și cu toate acestea, „Pruncul român" numește pe Odobescu om „ce s-au jertfit pentru patrie și jură că și astăzi să moară pentru dânsa"[***].

Ruşilor le convinea o singură parte din revoluţia română: elementul turburător. De aceea, ei îşi dădeau toate silinţele spre a spori pe acesta în dauna celui de regenerare. Ei nu-şi dau silinţa spre a înăduşi revoluţia, ci numai cât vrau s-o îndrepte aşa, încât să producă cele mai mari neorândueli, care ar fi făcut pe o parte de ţară să ceară intervenţia lor. Fiindcă aveau pe Odobescu în fruntea miliţiei vroesc să-şi realizeze planurile prin intermediul acestuia. Odobescu, punându-se în înţelegere cu boerii cei ce erau protivnici revoluţiunei, urzeşte o conspiraţie contra guvernului provizor şi în zioa de 19 iunie, sub pretextul de a prezenta pe ofiţerii săi guvernului, i introduce în sala deliberărilor şi la un semn dat de „vin proprieterii" Odobescu arestează pe Heliade şi pe ceilalţi membri ce se găseau faţă. Poporul auzind de această trădare vine într-un număr foarte mare la palat, eliberează pe membrii guvernului şi aresteazā pe Odobescu. Solomon[150], comandantul garnizoanei capitaliei, comandă foc şi nouă cetăţeni cad jertfă acestei infame trădări, după care însuşi Solomon, grămădit de popor, este prins şi pus la închisoare de membrii guvernului, care cu mare greutate îl scapă de urgia mulţimei. Poporul, prin această a doua mişcare, da o nouă dovadă de simpatiile sale pentru oamenii ce-l conducea<u> spre limanul scăpărei şi reproba uneltirile turburătorilor.

Este curios de a constata că şi acest complot s-au urzit cel puţin cu ştiinţa şi învoirea domnilor Rosetti şi Brătianu; căci altfel nu ne putem explica cum se face ca ei să-şi dee dimisia din funcţiunea de secretari, tocmai cu două zile înainte de izbucnirea complotului; nu e vorbă, ei pretindeau că şi-au dat dimisia din pricină că membrii guvernului ar fi refuzat a admite oarecare măsuri revoluţionare mai energice propuse de dânşii[*]; dar atunci cum se face că, după ce complotul este dat de greş prin sprijinul poporului, Rosetti şi Brătianu se întorc şi ieu parte la şedinţele guvernului ca şi când n-ar fi demisionat niciodată[**]. D-le lor dăduse<ră> dimisia numai cât în viderea atentatului, pentru a slăbi mai întâi consideraţia guvernului prin dezbinare, apoi, pentru ca în caz de reuşită a lui Odobescu, să îndepărteze din guvern pe Heliade, Tell şi Magheru şi

să pună d-le lor mâna pe conducerea trebilor. După ce d. Rosetti reintră în guvern el caută să apere pe Odobescu, atât oficial, cât şi ca publicist. Bălcescu ne spune asupra acestor împrejurări: „Între alte acte, guvernul face şi o proclamaţie prin care scuză pe Odobescu. Eu refuzând a subscrie, am silit pe Rosetti a vări în proclamaţie că aceste scuze sunt după zisa Odobescului, ear nu opinia guvernului"*. Proclamaţia conţinea, între altele: „Colonelul Solomon zise colonelului Odobescu: că trei din membrii guvernului Eliade, Magheru şi Tell vroiau să peardă ţara şi d. Odobescu, *orbit în acel minut de dragostea ţerei* (cum zice D-sa**), porunceşte să vie două roate de soldaţi cu care arestează pe membrii guvernului. D. Solomon însă, *care poate era pus de vrăjmaşii ţerii să facă rescoală,* văzând că d. Odobescu porunceşte a slobozi de la arest pe membrii guvernului, a comandat foc... Deşi este deosebire mare în greşelele acestor doi colonei, s-au pus la arest şi se vor da judecăţii"***. În „Pruncul", organul (de presă al) d-lui Rosetti, în care se raportează pe larg această încercare, se scuzază în acelaşi mod şi mai cu aceleaşi cuvinte pe colonelul Odobescu: „Colonelul Solomon, găsind pe colonelul Odobescu îi zise: că trei dintre mădularii guvernului provizor vor să peardă ţara; iar d. Odobescu, dând prea lesne crezământ vorbelor viclene ale domnului Solomon şi *orbit în acel minut de iubirea patriei,* porunceşte să vie două roate de soldaţi şi pune pe mădularii guvernului la arest... Maiorul Lăcusteanu[151] cu vr'o doisprezece soldaţi aleargă cu sabia scoasă pe Podul Mogoşoaei ca să prindă pe C. A. Rosetti şi I. C. Brătianu; cu toate că ei de doue zile (*socotindu-şi misia îndeplinită*) se trăsese din guvernul provizoriu; ei însă scapă şi ajung la palat, unde începuse poporul a se aduna. Acolo d. Odobescu este silit a porunci să se sloboază mădularii guvernului de la arest... D. Solomon însă... care, precum toate ne fac a crede, *era pus de vrăjmaşii ţerei să facă o rescoală şi să compromită cauza noastră în ochii Europei,* văzând aceste porunci neaşteptate... comandează foc... Şepte suflete stau astăzi înaintea lui Dumnezeu şi rănile lor sângerânde vorbesc

și păresc înaintea celui vecinic pe colonelul Solomon"[*]. Identitatea modului cum colonelul Odobescu este scuzat în proclamația guvernului și în *organul* d-lui Rosetti dovedește sau identitatea autorului sau, în orice caz, împărtășire în vederi care pune în deplină lumină înțelegerea D-sale cu Odobescu în atentatul de la 19 iunie. Și dacă s-ar mai cere și alte dovezi despre acestă înțelegere, apoi reproducem chiar cuvinte spuse de d. Brătianu Bălcescului când acesta vroia să plece la Paris: „de nu vei sta aice, sunt hotărât a face orice ca să-i surp"[**], și mărturisirea făcută de colonelul Solomon înaintea membrilor guvernului provizor, atunci când, fiind dat în judecată, căuta să dobândească îndurarea acestora, arătându-le că „în conspirația în care el luase parte, se găsesc și oameni din mișcare, anume Brăteanu și Rosetti"[***].

Văzând înflăcărații că cu violență nu ajung la nimica, fiindcă guvernul provizor avea sprijin în popor, se hotăresc a întrebuința spaima, care în împrejurările acele putea face mai mult chiar decât puterea brutală. Stârnesc anume vestea că vin rușii și acel ce aduce această știre în sinul guvernului provizor este iarăși d. Rosetti, care spune că au dobândit-o de la consulul englez, d. Colquhoun[152], care ar fi primit despre aceasta o ștafetă oficială. Că această știre era numai o iscoadă, în acele momente, ne dovedește protestarea ulterioară oficială a consulului englez că n-ar fi transmis asemine veste d-lui Rosetti[****]. Acesta însă, cu aliații săi își, ajunge scopul; căci guvernul provizor, cuprins de o panică neînțeleasă și neîndreptățită, părăsește Bucureștiul și se retrage la Târgoviștea.

Reacționarii pun însă de îndată mâna pe putere și, adunându-se la Mitropolie, decretează o căimăcămie sub Teodor Văcărescu, Emanuel Băleanu și Neofit Mitropolitul[153], care se grăbește a înștiința pe popor prin o proclamație că „resvrătitorii au fugit din capitală în noaptea de 28 spre 29 iunie, îndată ce au aflat că armatele înaltei curți suzerane și proteguitoare se apropiau de granițele noastre"[*****].

Căimăcămia însă, începând a maltrata și persecuta pe toți partizanii constituției, poporul se răscoală din nou și nimicește această nouă formă de guvern, arătând mai multă inimă decât cei ce luase<ră> asupra lor greaua sarcină de a-l conduce în acele grele împrejurări și rechiamă din Târgoviștea pe membrii guvernului provizor. Mitropolitul publică, a doua zi chiar după proclamația reprodusă mai sus, o alta, în care spune: „cea ce au fost publicat ieri în 29 curent sub iscălitura noastră, unde noi tratam guvernul provizor de rezvrătitor, astăzi, după dorința poporului român, o privim ca nescrisă și o renegăm pe deplin"[*]. Clerul urma și de astă dată maxima sa favorită: capul plecat sabia nu-l tae.

După răsturnarea căimăcămiei poporul cere numirea iarăși a guvernului provizor în fruntea trebilor. Fiind însă că membrii săi erau fugiți și trebuia să li se dee timp spre a se reîntoarce, apoi până la reintrarea lor în capitală se constitue un guvern interimar compus din mitropolit, ca președinte, Crețulescu, Mincu și Câmpineanu, ca membri, și Ioan Brătianu, ca secretar. Coloneii Odobescu și Solomon, puși în libertate de căimăcămie, sunt nevoiți a-și da demisia și a se retrage din București. În curând după aceea membrii guvernului provizor, și anume Ștefan[154] și Neculai Golescu, Magheru, Tell, Heliade și C. Filipescu, sosind în capitală, ieu iarăși în mânile lor conducerea trebilor, rușinați de popor, care se aratase mai cu inimă decât acei în care el pusese încrederea sa, și hotărâți de astă dată a se face vrednici de dânsa, înfruntând orice primejdie. „Ei încep a pregăti proiectele de legi ce erau să fie supuse adunărei legiuitoare și se promulgă un decret prin care se hotărește modul alegerei acestei adunări pe basa votului universal. Din toate unghiurile țerei vin deputațiuni care să feliciteze pe guvernul național; totul mergea bine, toată lumea era mulțămită; o serbătoare obștească și neîntreruptă se celebra în toată Valachia"[**]. Se numesc agenți români în streinătate, care să explice și să susțină cauza revoluțiunei împlinite cu atâta liniște, și anume Ioan Maiorescu la Dieta din Francfurt și Alexandru Golescu la Paris. Pe când aceste lucrări pacinice se urmăreau în Valachia, Rusia pregătea românilor o altfel de furtună din care era peste putință să scape slabul vas al revoluțiunei lor.

VIII

Revoluţia din 1848. Intervenirea Rusiei

Ruşii vedeau că, lucrând numai cu elemente interne, nu izbuteau a face pe nici un partid să ceară intervenţia lor; căci în această privire erau cel puţin toţi de o părere, aducându-şi aminte de jafurile şi de pustierea nemaipomenită a ţărei din 1828. Ruşii se hotărăsc a amesteca pe turci în daraverile muntenilor, fiind siguri că prin aceasta vor ajunge mai curând la rezultatul dorit. Revoluţia din 48, în starea în care se afla până acum, ferită de exagerările partidei radicale, nu se sculase împotriva turcilor. Politica rusească trebuia deci să ţintească a înfăţoşa această mişcare ca făcută în dauna intereselor turceşti şi stârni astfel un conflict măestrit între vasal şi suzeran, pentru a avea dreptul de a veni să împace o stare de lucruri ameninţătoare pentru viitorul proteguiţilor săi. Totodată, prin o asemenea manoperă se dezbina şi se punea în confuziune pe chiar capii mişcărei, întrucât ei, care susţinuse<ră> până acuma respectarea legăturilor de vasalitate, s-ar vedea reprobaţi de către însuşi suzeranul lor, fără să-i fi dat vreo pricină de nemulţămire. Astfel s-ar compromite acei capi şi în ochii poporului, dând dreptate, într-un mod indirect, cererilor partidei radicale, care vroia războiul cu turcii[155]. Rusia se hotărăşte a aplica iarăşi politica din 1836, 1842 şi 1847 făcând, din fricoasa şi dărăpănata Turcie unealta cea mai îndămânătoare a scopurilor sale.

Ruşii ponegresc la Poartă pe români că revoluţia făcută de dânşii ar avea un caracter socialist, că ea ar tinde la unirea românilor şi sustragerea lor de sub suzeranitatea Porţii, ceea ce până la un punt părea îndreptăţit, faţă cu uneltirile partidei radicale şi cer deci a se trimite în Valachia un comisar special care să cerceteze lucrurile şi să aducă iarăşi pe români la ordine şi supunere. Poarta însărcinează cu această misiune pe Suleiman paşa, dându-i ca sprijin o armată de 20.000 de oameni sub comanda lui Omer paşa. În 18 iulie Suleiman paşa, sosind la Rusciuc, trimite o înştiinţare administratorului judeţului Vlaşca, arătându-i intenţiunea sa de a trece în ţara muntenească „nu într-un chip duşmănesc, după cum s-ar putea crede, dar numai în scopul de a

protegui vechile drepturi și așezăminte ale țerei și de a statornici legiuita rânduială"*. Guvernul provizor protestează în contra acestei încălcări a țării, arătând că ar fi în totul neîndreptățită, întrucât „prin nici un articol din constituție nu se atinge cât de puțin drepturile Sublimei Porți"**. Suleiman pașa trece totuși Dunărea la Giurgiu și trimite pe un adiutant al său, Tinghir, în București, care citește în 22 iulie notabilităților orașului, întrunite în sala adunărei, o scrisoare adresată boerilor și căpiteniilor țărei, care conținea, între altele, următoarele:

„Un oarecare număr de indivizi, dându-și numele de valahi, s-au arătat deodată în acest principat și, după ce au câștigat miliția țărei și resturnat ocârmuirea, s-au folosit de împrejurări pentru a impune domnului, sub numele de noue așezăminte, niște condiții care l-au silit a-și părăsi residența... Aceste acte nu numai că nu se pot împăca cu drepturile suzeranităței și cu principiile de ocârmuire ale Înaltei Porți, dar sunt încă și protivnice mănținerei ordinei și a liniștei în țară.

Obiectul principal al misiunei mele este de a vă arăta într-un chip lămurit că stăruirea în mersul actual al lucrurilor, stabilit în contra drepturilor de suzeranitate și a principiilor de ocârmuire a Maiestăței Sale Sultanului, neputând fi îngăduită, guvernul provizoriu, format în chip nelegiuit în principat, trebue să fie de îndată desfăcut; că o persoană de încredere trebue să fie numită, fără cea mai mică întârziere, în însușire de Locotenent, conform dispozițiunilor Regulamentului organic, în postul rămas vacant prin retragerea principelui Bibescu; că tot ce s-a stabilit arbitrar în țară sub numele de noue așezăminte este privit chiar de acuma ca nul și fără ființă; că după ce se va fi adus astfel țara în starea sa de mai nainte, se vor lua în bagare de samă plângerile întemeete ce veți fi în stare de a îndrepta, fie în contra execuțiunei nedepline a regulamentului, fie în contra administrărei principelui... În cazul contrar, nu mă voi putea împedica de a intra în interiorul țerei cu puterea armată de care dispun, ca ultim mijloc de a executa ordinile

Maiestăței Sale Împărătești și de a lucra după cum vor cere-o împrejurările"*.

Din fiecare rând al acestei proclamații se videa că ea fusese dictată de ambasadorul rusesc din Constantinopole și că scopul ei era tocmai de a sămăna ura și dezbinarea între turci și români.

Guvernul provizor, urmând însă mai departe înțeleapta linie de purtare ce și-o pusese de la început și văzând că turcii cer, deși cu nedreptul, înființarea unei căimăcămii ca formă de guvern regulat, cu care să poată intra în tratări, se demisionează, și, prin ultima sa proclamație, invită pe popor „a procede fără întârziere la alegerea unui alt guvern care, după cererea trimesului Înaltei Porți, va purta numele de locotenență domnească a Țerei Românești și va fi recunoscut oficial de Curtea suzerană"**. Poporul se întrunește în aceeași zi la 4 ore după-amează pe Câmpul Libertății și alege prin aclamațiune sub numele de locotenență domnească pe aceiași membri care compuneau guvernul provizor. Totuși, Suleiman pașa, găsind că numirea de șase membri ar fi protivnică regulamentului, cere să se numească un singur caimacam. După multe discuțiuni se învoește a se numi trei membri care sunt de îndată aleși de popor din cei șase ai guvernului provizor, și anume *Neculai Golescu, Heliade* și *Tell*. Suleiman pașa, încântat de această supunere a țărei la ordinile sale, își exprimă mulțămirea către guvern prin cuvinte pline de simțire; consulii străini vin să feliciteze pe noul guvern (afară de cel rusesc, bineînțeles) și se numește o deputațiune care să meargă la Constantinopolea să înfățoșeze sultanului proiectul constituției admise de popor. Suleiman pașa, pentru a întări și prin schimbarea de simțimente fericita armonie ce se stabilise între turci și români, dă o masă strălucită la care ieu parte membrii locotenenței domnești și mai multe notabilități ale țărei. Se închină aice mai multe toasturi, dintre care se însemna acel al lui Suleiman pașa, îmbrăcat în alegoriile poeziei orientale: „Ved o frumoasă grădină; între dânsa și soarele care trebuia să dee viață florilor și arborilor ei, se interpusese niște nouri geloși; grădina întârziase a respândi împrejur parfumul florilor și folosul roadelor sale. Rădic

acest toast pentru împrăștierea nourilor! Soarele este sultanul; grădina, România; eu m-aș simți fericit a-i fi grădinarul"*. După aceasta, Suleiman pașa, care până atunci stătuse la Giurgiu, vine la București. „Poporul se pregătise a-l primi cum nu fusese nimeni primit de când exista România. Drumul de la Giurgiu la București era o alee de ghirlănzi și de arcuri de triumf. Locuitorii celor trei districte mărginașe lu așteptau cu ramuri în mână. Fetele și băeții presurau drumul cu cununi de spice și de flori. La rohatca prin care era să intre se rădicase un arc de triumf colosal. Portretul sultanului strălucea în mijlocul unor semne simbolice. Stindardele turcești și românești fâlfâiau alăturea**. Suleiman pașa, intrând în București, poftește îndată pe toate căpiteniile orașului să le ține o cuvântare în limba turcească a cărei traducere fu cetită de Tinghir și care se sfârșea prin cuvintele: „Vă recomand, domnilor, de a uita tot trecutul, de a vă întinde cu toții mâna ca niște frați, bogați și săraci, tineri și bătrâni; și ca niște părinți cătră copiii lor, să erte bătrânii celor tineri și aceștia să respecteze pe bătrâni. Așteptați în pace respunsul și ordinele Sublimei Porți și totul se va împlini după dorința și spre mulțămirea generală. Am convingerea că nu veți refuza de a recunoaște locotenența și că o veți asculta ca pe un guvern legiuit"***. Sara comisarul împărătesc fu poftit la un bal câmpenesc dat în întinsa grădină a șoselei. Un strălucit foc de artificiu închise petrecerea pe la 12 ore, în care cuvintele „Sultan" și „Constituție" scânteiau în litere de foc asupra capetelor mulțimei, care le saluta cu strigări entusiaste. În sfârșit, în 12 august după o masă de ziua bună dată de Suleiman pașa, el plecă spre Constantinopole încântat de primirea ce întâmpinase și de simpatiile poporului român pentru suzeranul său.

Acest sfârșit atât de armonios al misiunei lui Suleiman pașa nu putea plăcea deloc rușilor. Ei trimisese<ră> pe turci la Valahia pentru a provoca o turburare, și aceștia se întorceau pe deplin mulțămiți de purtarea muntenilor. Români și turci se uniseră împreună și Suleiman pașa, primind trimiterea unor deputați la sultanul cu proiectul de constituție, lucrase împreună cu țara la resturnarea

Regulamentului organic. Această înţelegere atât de deplină între români şi turci nu putea conveni nici partidei turburătoare, simţindu-se lovită în scopurile ei, care erau neatârnarea românilor şi unirea lor în o *republică* de 10.000.000 suflete. De aceea, „Pruncul român" publică articolele cele mai violente în contra acestei supuneri către turci: „Locotenenţa celor şese au publicat un act prin care ea rupe tratatele existente şi cedează Turciei unul din drepturile noastre cele mai mari, singurul drept pentru care ne am ridicat, singurul drept în puterea căruia aceiaşi oameni au protestat contra năvălirei otomane, singurul drept pentru care putem cere ajutorul ceriului şi a celorlalte naţiuni; prin urmare, noi înşine tăem firul existenţei noastre, prin urmare, părintele zugrumă pe proprii sei fii.

Vai nouă! dacă guvernul revoluţiunei dăruește streinilor viaţa a doue milioane şi jumătate de români! dacă guvernul revoluţiunei cedează streinilor acea ce adunarea generală, alesă după Regulamentul organic, nu putu consimţi să cedeze în 1837 nici chiar înaintea puterei baionetelor"*.

Pe când însă partida turburătoare striga şi declama, ruşii se puneau pe lucru. Tocmai atunci locotenenţa domnească convocase o comisie compusă din 18 boieri şi 18 ţărani care să reguleze raporturile între aceste două clase. Se înţelege de la sine că o asemenea comisie nu putea să iasă la nici un capăt, şi că în loc de a fi un mijloc de deslegare a chestiunei celei mai arzătoare, acea a proprietăţii, ea deveni un tărâm foarte mănos pentru intrigile ruseşti, care stârnind boieri şi ţărani unii împotriva altora, ameninţa pe fiecare zi a da naştere unui război civil, la măceluri şi la sânge, după care Rusia era aşa de însătată.

Locotenenţa, simţind aceste uneltiri, dizolvă comisia şi această măsură fu aşa de bine primită de popor, încât chiar foaea care sprijinea interesele sătenilor se arătă mulţămită, spunând: „Felicităm pe locotenenţa domnească şi pe membrii ce o compun pentru că au ştiut şi cu această împrejurare a da greş planurile duşmanilor păcei. Ştim bine că această luptă a fost provocată în mod întunecos de către duşmanii patriei"**.

Între aceste, domnii Rosetti și Brătianu, prin stăruințele lor pe lângă Nicolae Golescu, fac pe acesta să ceară de la colegii săi numirea celui dintâi la directoratul Ministerului de Interne și a celui de al doile la poliția capitalei, amenințând cu retragerea sa în caz de refuz. Cu toate că d. Rosetti ajunsese astfel a face parte din guvern, el nu încetează a publica în gazeta D-sale articulele cele mai violente în contra Rusiei. Aceasta, foarte mulțămită de a găsi un pretext de tânguire contra Porții, „face pe guvernul român respunzetor de scrierile dregătorului său și pe guvernul turcesc solidar de faptele celui român“* și trimite deci la Constantinopole o notă foarte amenințătoare, în care spune: „că Rusia, ca proteguitoare, nu se poate opune la înbunătățirea stărei Valahiei; puțin ei pasă de nouele așezăminte pe care Sublima Poartă vroește să le recunoască; dar Valahia, prin guvernul seu, insultă pe împăratul și provoacă pe Rusia. Aest împărat au declarat altă dată resboiu chiar sultanului Mahmud când se crezu insultat de dânsul. Rusia este greu lovită în onoarea ei și declară resboiu Turciei și oricărei puteri care ar încuviința purtarea acestui principat“**.

Prin asemine amenințări Rusia face pe Poartă a nu primi deputațiunea română și, desaprobând toate lucrările lui Suleiman, a numit în locul său pe Fuad-Effendi[156], care este pus sub ordinele consulului rusesc Duhamel.

O împrejurare destul de neașteptată dădu rușilor prilejul de a se putea supăra și mai tare pe guvernul muntean și a cere astfel de la turci o reprimare și mai aspră a acestuia.

De câtva timp se născuse în poporul din București ideea că Regulamentul organic, temelia înrâurirei rusești, trebue ars, pentru a arata astfel acestei puteri că românii sunt hotărâți a pune odată capăt amestecului lor. În 6 septemvrie locotenența domnescă primește vizita a vreo 20 de oameni care i cer regulamentul și Arhondologia (cartea boerilor) spre a le arde. Cu toată opunerea guvernului, venind popor în o mulțime însemnată, acesta strică ușa secretariatului de stat, unde se aflau actele incriminate. Se aduc îndată două pătaște îmbracate în negru pe care ambile cărți sunt

depuse; musica începe un marş funebru şi poporul a plânge şi a se văita în mod ironic, întrerupând adesa lamentaţiunile sale prin lungi hohote de râs şi glume din cele mai libere. Astfel ajunge cortegiul înaintea locuinţei consulului rusesc, unde se opreşte, şi acei ce împlineau rolul de preoţi săvârşăsc prohodul celor două victime. După aceea, merg drept la Mitropolie unde era înălţat un rug; mitropolitul încunjurat de cler afuriseşte cărţile cele două şi un ţăran le rupe filă cătră filă, aruncându-le în flacări. După aceea, mulţimea merge şi dărâmă monumentul rădicat de Kiseleff în amintirea regulamentului.

Ar crede cineva că această înaltă manifestare a ironiei populare era lucrarea cea mai proprie a poporului român, că în instinctul său cel sănătos el găsi forma cea mai nimerită pentru a ridiculiza şi a ucide astfel opera poporului rusesc. Aceasta este adevărat numai pe jumatate. Fără a putea hotărî cui este datorită paternitatea acestei idei, este fără indoială că punerea ei în practică este datorită uneltirilor ruseşti, care vroiau să se folosească de acest nou motiv de insultă pentru a porni pe turci şi mai tare împotriva poporului român, de unde apoi să se nască o turburare, care să îndreptăţască intervenirea lor.

De aceea, în fruntea oamenilor ce vin să ceară arderea regulamentului se aflau mai mulţi agenţi ruşi şi acel ce mai ales stimula pe popor la comiterea acelui fapt era şeful poliţiei, d. Brătianu*. Şi, după comiterea faptului, d. Rosetti, în organul său, înalţă până la ceriuri fapta patriotică a d-lui Brătianu**.

Arderea regulamentului înfăţoşa deci două feţe, ca şi întreaga mişcare revoluţionară, una naţiomală, cealaltă moscovită. Îmboldirea fusese în ambele cazuri dată de ruşi; forma însă în care se întrupase era a românilor. Religiunea, idealul cel mai scump al ruşilor, devenise la coborâtorii din Traian forma comică în care ei turnaseră ura lor în contra ruşilor; actul cel mai serios al vieţei,

îngroparea, fusese parodiat cu un humor nemaipomenit, pentru a face din el purtătorul batjocurei și a<l> ironiei celei mai amare.

Neputându-și răzbuna într-un alt chip contra Regulamentului organic, lu ucidea prin ridicul în partea lui interioară, precum în cea exterioară lu nimicea dându-l pradă mistuirei flacărilor. Aceeași experiență pe care rușii o făcuse<ră> cu întreaga revoluțiune din Muntenia, se repeta acum cu acest episod al ei. Ei videau cum toată mișcarea provocată de dânșii se întruna împotriva lor și cu fumul ce se înalța din ultima filă a regulamentului, ei vedeau dispărând înrâurirea lor din principate. Dar ce le păsa lor? Nu aveau ei baionetele pentru a face să le triumfe voința? Și pentru un popor ce nu are alt Dumnezeu decât puterea brutală, toate celelalte mijloace de lucrare, nefiind decât complinirea acesteia, ele trebuie să-i cedeze locul, de îndată ce se arată nedestoinice a aduce la împlinire ținta dorită.

În acest timp, Fuad-Effendi sosește la București în mijlocul armatei lui Omer pașa, ce nu părăsise încă împrgiurimile capitalei. El vine însoțit de Duhamel și cortul acestuia se înalță în mijlocul corturilor turcești, ca un semn că armata sultanului și generalul ei nu erau decât niște unelte ascultătoare în mânile perfide și ghibace ale rușilor. Oricine putea prezice chiar de pe acum care erau să fie urmările unei asemene stări de lucruri. Duhamel, care vedea că intervenția Rusiei nu va putea avea loc decât în urma unei ciocniri între turci și români, caută a provoca o asemene cât se poate de repede și întrebuințază următorul meșteșug spre a reuși. Se duce anume la București și de aici scrie lui Faud-Effendi, rugându-l să-i trimită cătră sară vr'o 200 de soldați, căci s-ar teme de popor. Omer pașa, comandantul trupelor otomane, se opune la această cerere, spunând că el nu poate trimite asupra nopței soldați în București, care să spărie populațiunea și se dee loc la vreun conflict. Duhamel, fiind însă sigur că turcul nu-i va refuza dorința și crezând că turcii o dată cu sara intrase<ră> chiar în capitală, trimite pe oamenii săi să tragă clopotele și să dee alarma că turcii au intrat în oraș, fiind sigur că astfel va provoca un măcel. Poporul aleargă la toate rohatcele și vede că a fost înșelat prin o veste fără temei*.

Totuși, ostenelele lui Duhamel, cele atât de stăruitoare nu puteau rămânea fără izbândă. Ciocnirea, dorită de dânsul, se întâmplă cu ocazia intrărei turcilor în București, în mijlocul unei populații ce era acum atât de pornită împotriva lor, văzându-i că stăruesc a se purta dușmănește față cu românii, cu toată prietinia și supunerea ce aceștia le arătase, încât o scântee era de ajuns pentru a face să izbucnească focul.

Turcii anume intrară în București în trei coloane, din care una prin rohatca Mihai Vodă, pe unde se afla cazarma din Dealul Spirei. Soldații români aveau ordin a se întruni cu compania pompierilor în ograda căzărmei și așezându-se în rănd să primească pe turci cu onorurile cuvenite și apoi să se retragă, cedându-le cazarma. Când ajung la cazarmă știrile că vin turcii, soldații se înșiră în curte și când turcii sosesc în dreptul ei presentează arma, fără ca turcii să-i iee în bagare de samă. Compania pompierilor, care se întârziase puțin, tocmai atunci venea ca să intre în ograda cazărmei, pe dinaintea căreia treceau turcii, cu mare repegiune, cu fitilurile aprinse lângă tunuri și se așezau în coasta căzărmei în o poziție amenințătoare. Căpitanul Zăgănescu, ce conducea compania pompierilor, comandă atunci pas gimnastic și-și deschide un drum printre turci, tăind rândurile lor la dreapta și la stânga. „Turcii ordonară ca toți ai lor, pe care ei despărțisem la dreapta să treacă din stânga; în grăbirea lor un soldat turc se împedică și lovindu-se de unul de ai mei, care era la coadă, căzu. Un ofițer turc lovi cu sabia în soldatul meu, și un alt soldat turc imitând pe ofițerul seu, descărcă pușca sa asupra unuia dintr-ai mei, care căzu mort. Văzând atunci că eram în fața tunurilor, am comandat să grăbească pasul pentru a ne apropia de cazarmă. Când mai mult de jumătate din coloană trecuse direcția tunurilor și când turcii trecuse<ră> acuma cu toții din stânga, un tun fu slobozit care deschise un larg drum prin coloana mea; loviturile se repetară și uciseră pe mai mulți dintr-ai mei. Descărcăturile puștelor și a<le> carabinelor urmară celor a<le> tunurilor; dară noi eram acuma în aparare în dosul zidurilor căzărmei. Oamenii mei încarcară puștile și eu comandăiu foc. Mai mult de trei descărcături avură loc din partea noastră; dar mitralia turcească ne cauza mari daune; când tunurile se descarcau, ai mei se culcau la pământ; dar desperați, rădicându-se de jos, ei strigară

ca un singur om: Pe tunuri, băeți, că ne prăpădesc! Ei se aruncară într-o săritură și tunurile încărcate și gata de a face earăși foc căzură în puterea oamenilor mei; ei le întoarseră în contra rândurilor celor dese ale turcilor și dădură foc. Atunci se făcu acea ucidere cumplită de care turcii se plâng încă cu drept cuvânt, căci mitralia nu se opri decât pe corpuri omenești"[*].

Împrejurarea dorită de atâta timp de Duhamel se întâmplase. Contimpuranii nu stau la îndoială pentru a pune acest măcel tot pe socoteala intrigilor rusești. Să se observe într-adevăr bine că turcii au tras în români fără nici o provocare din partea acestora, și ar fi fost chiar o nebunie ca o mână de oameni să vroiască a rezista armatei turcești. Apoi, pentru ce se aruncase<ră> turcii în goană pe uliță cu fitilurile aprinse la tunuri? Corespondentul „Gazetei de Transilvania" spune de aceea foarte drept: „Excesele pentru care turcii fusese<ră> *cumparați* nu întârziară a da un pretext lui Duhamel pentru a chiama pe ruși"[**].

Două zile după această întâmplare cazacii treceau granița Valahiei. Turnavit, administratorul districtului Râmnicu-Sărat, se puse în fruntea a o mulțime de țărani pentru a protesta contra încălcărei teritoriului. Crucea și Evanghelia fură puse, precum se zicea în proclamațiune, în calea năvălitorilor; dar ele fură calcate în picioare, poporul fu bătut și preoții puși în fiare.

Magheru, retras în Oltenia, se găsea în fruntea unei oștiri de vro 20.000 de oameni, care cerea cu mare glas răzbunarea țării și conducerea lor împotriva năvălitorilor. Sfătuit însă de vechii săi prietini și de consulul englez a nu arunca țara în cumpănă necunoscută a unui război atât de disproporționat, dă drumul oștirilor sale și înștiințează pe Fuad-Effendi despre această hotărâre a sa prin o misivă din 28 septemvrie, în care îi spune, între altele: „Națiunea română, în puterea tratatelor sale, și-au dat noue așezăminte po-

trivite cu nevoile sale. Națiunea, în urma abdicărei domnului, au ales din sânul ei un guvern compus din oamenii cei mai luminați ai țerei. Acest guvern au fost recunoscut de Excelența sa Suleiman pașa în numele Maiestății Sale Sultanului și felicitat de către agenții diplomatici ai puterilor europene. La sosirea Excelenței Voastre poporul v-au făcut protestările cele mai curate și cele mai vederate de supunere către Înalta Poartă; dar ați mers cu armata în contra Bucureștilor unde se întâmplă măcelul, a căruia ațițători sunt cunoscuți de întreaga țară.

În mijlocul secolului al XIX-le un astfel de atentat la drepturile naționalităței române, o astfel de încălcare a teritoriului nostru, protivnic tuturor tratatelor, dovedesc îndeajuns că Rusia urmărește, fără încetare și fără pedeapsă, mersul seu către cucerirea europeană.

Prin urmare, subsemnatul, văzând doue puteri întrunite contra unei națiuni pacinice și sperând că Sublima Poartă se va convinge mai tărziu de credința românilor, precum și de scopurile perfide ale Rusiei în privirea principatelor dunărene, depune însărcinarea care i fusese încredințată de națiune, pentru a nu atrage asupra ei urmările unui resboiu disproporționat"*.

Armatele atât ale suzeranului, cât și acele ale proteguitorului, ocupând Muntenia, dovediră de îndată țării îngrijirea lor cea părintească prin jafurile și cruzimele cele mai neomenoase. „Toată noaptea de 13 spre 14 septemvrie turcii prădară casele, despoiară și uciseră bărbați, femei și copii, sparseră biserici, răpind din ele odoarele lor. A doua zi pungile și ornicele fură smulse cu sila în mijlocul uliților. În prăvălii și magazii turcii intrau și luau tot ce le plăcea, fără a plăti nimica. Indigeni, precât și supuși streini de ambe sexurile fură măcelăriți... fete fură răpite cu puterea în mijlocul zilei. Supușii streini alergară a treia zi la consulatele lor respective și cerură protecțiune. Consulii se adunară, se duseră la Fuad-Effendi și protestară, cerându-i socoteală de toate aceste scene"**.

Dar aceste suferinți sporiră până la nesfârșitele când veniră rușii. Într-adfevăr, turcii despoiau și jăfuiau numai ca indivizi. Rușii organizară după obiceiul lor despoierea în regulă și cu o aparență de

legalitate. Ei, mai întâi, se oferiră de a înainta banii necesari pentru întreținerea trupelor în timpul ocupațiunei, care cheltuială, desigur, trebuia suportată de țară, întrucât ocupațiunea se făcuse în interesul ei. Prin aceasta își constituiau Valahia debitoare pentru suma de 300.000 ruble pe lună. Mai pe urmă apoi, trecând cu armata în Ungaria, ei impun locuitorilor aprovizionarea și căräturile pentru oștirile lor, și astfel dobândesc de la țară un ajutor așa de prețios încât, după aprecierile chiar a<le> unui general rus (Lüders)[158], în lipsa acestuia, rușii n-ar fi putut nici un moment susținea lupta cu Bem[159].

Locotenența domnească fu răsturnată și înlocuită prin căimăcămia lui C. Cantacuzino[160]; partida constituțională risipită și împrăștietă parte prin arestări și maltratări, parte prin surgunire. Foarte drept și elocuent caracterizază Heliade purtarea puterei suzerane în scrisoarea sa din 20 noemvrie către „Gazeta Transilvaniei": „Capii guvernului național, pentru că au reușit a înăduși o revoluție de patimi și de resbunare, uneltită de Duhamel, pentru că au izbutit a mănține ordinea după abdicarea vrednică de osindit a lui Bibescu, pentru că au făcut cunoscut lumei o naționalitate română, prietină turcilor și indignată de criminalele intrigi ale cabinetului rusesc, într-un cuvânt pentru că au izbăndit a face o mișcare națională în favoarea gloriei și a intereselor Turciei, Fuad-Effendi, comisarul Sublimei Porți, în urma unui raport, iscălit de niște oameni cunoscuți ca dușmanii turcilor, ne osândește la surgun!,...

Ah! Domnnule Redactor, dacă românii ar fi putut prevedea uneltirile lui Duhamel și purtarea lui Fuad-Effendi sau dacă membrii locotenenției ar fi avut mai puțină iubire pentru popor și mai multă ambiție pentru o glorie zadarnică, astăzi Valahia n-ar fi înfățoșat decât o movilă enormă de români, de turci și de ruși, pe care ultimul român s-ar fi suit pentru a se apropie de cer și a cere dreptate de la Dumnezeu!"*

IX

Convențiunea de la Balta-Liman

Rusia își ajunsese ținta. Ocupase Valahia cu armele și-și făcuse din ea puntul de sprijin pentru înădușirea resculărei unguresti. Revoluția românilor făcu însă Rusiei și o altă slujbă: O învăță anume că chiar slaba libertate ce se lăsase acelora putea deveni primejdioasă planurilor sale, și de aici înainte ea își puse silințele a o răpi și pe aceasta, întrebuințând spre a-și ajunge scopul tot unealta ei cea ascultătoare, Poarta otomană.

Curând după stingerea revoluției muntene, Rusia închee cu Poarta Convenția de la Balta Liman, 1 mai 1849, prin care se prevede, drept măsură provizorie, ca domnii principatelor se fie numiți direct de către Poartă pe sorocul de 7 ani. Adunările obstești, atât acea ordinară, cât și cea extraordinară, să fie desființate și înlocuite cu divanurile ad-hoc, alcătuite din boerii cei mai de frunte, orânduiți de domn, care să se îndeletnicească cu revizuirea legilor în ființă, și schimbările făcute de ele să intre în lucrare după ce vor fi fost încuviințate de ambele curți. O armată ruso-turcă de 25-35.000 de oameni să ocupe principatele pentru a sprijini ocârmuirile lor, și, după ce țările se vor fi liniștit, ea să fie redusă la 10.000. Aceste trupe vor părăsi principatele după desăvârșita lor organizare; dar vor fi totdeauna gata a reintra în ele, îndată ce ar cere-o împrejurările. Până atunci un comisar rus și unul turc vor sta în principate pentru a supraveghe mersul trebilor, și ei vor îndrepta către gospodari și îndemnările lor, de câte ori vor observa vreo abatere sau vreo măsură potrivnică liniștei țărilor.

Asemene orânduiri nu puteau decât întărâta și mai tare pe locuitorii principatelor, și anume nu numai împotriva rușilor, ci și împotriva turcilor, care se purtau față cu dânșii cu astfel de asprime, deși românii le aratase<ră> atâta prietenie și atâta supunere. De atunci încep românii a vedea că nici pe turci nu se puteau răzăma, și că ei trebue să caute aiurea sprijinirea lor, împotriva încălcărilor rusești. Turcia urma în această împrejurare o politică dușmană intereselor sale. Ea își înstreina simpatiile unor țări pe care ar fi trebuit să le atragă prin toate mijloacele. Dar ea era silită la aceasta de

o parte de frica Rusiei, pe de alta, prin nepăsarea puterilor apusene. Purtarea Turciei era nesocotită; dar era fatală. Ea nu putea face altfel; trebuia să meargă fără de voe spre însăși a ei dărăpănare, spre însăși a ei risipă.

Când soarele începe a coborî calea sa spre asfințit nimic în lume nu-l mai poate împedica de a se cufunda sub orizont. Tot așa se întâmplă și cu popoarele când au dat pe povârnișul decăderei lor; nimic nu le mai poate reținea.

Îndată după încheerea convenției pomenite, Mihail Sturza, nevroind să mai domnească sub un control atât de aproape a<l> puterilor suzerane, se retrage din scaunul Moldovei[*]; cel muntenesc era vacant încă de la abdicarea lui Bibescu, la începutul revoluției. Poarta orânduește deci domni noi în principate, și anume pe Barb Știrbeiu în Valahia și pe Grigore Ghica în Moldova, nu însă fără consimțirea și învoirea Rusiei.

Știrbeiu întrecu în curând pe fratele său Bibescu în jăfuirea și despoierea poporului. La mazilirea lui Alexandru Ghica rămăsese în vistirie suma de 5.000.000 lei vechi economie; la ieșirea lui Bibescu casa statului înfațoșa lipsă 3.000.000 și la acea a lui Știrbeiu 40.000.000![**] Acest domn, pentru a putea îndeplini mai ușor scopurile sale necinstite, se încunjură de oamenii cei mai stricați, dintre care mulți erau înfierați de opinia publică sau chiar de sentenți judecătorești[***]. Cu ajutorul acestora pune la cale desbrăcarea cea mai nerușinată a țării: licitații pe sub mână, dilapidarea banilor publici ce intrau cu grămada în punga ocârmuitorilor, vinderea hotărârilor judecătorești, cheltueli exagerate sub pretextul de a înfrumuseța capitala cu teatru și grădini, întreținerea unei numeroase poliții secrete în fruntea căreia era Ioan Bibescu, fratele domnului, cu leafa însemnătoare de 300 de galbeni pe lună; în ordinea mai mult morală, închideri fără judecată, neîngrijirea

desăvârșită de învățământul public, iată roadele domniei lui Știrbeiu. Pentru a-și atrage și simpatiile austriacilor, el dă 40.000 de galbeni ofițerilor ce veniră se scoată harta Munteniei plătind astfel cu banii țării o lucrare făcută în interesul streinilor și chiar în dauna intereselor ei. În 1849, după ce rușii strivesc revoluția ungurească, dorind ei să mai rămână în țara Muntenească, și neputând face aceasta fără un pretext, căci puterile apusene stăruiau ca ei să o părăsască, Știrbeiu, făcându-se unealta rușilor cu aceeași îndămânare cu care slujise pe austriaci, iscodește o conspirație împotriva căreia publică chiar o proclamație*. Când rușii intră în țară la 1853, turcii cer de la Știrbeiu ca să păsărască domnia. El, în loc de a se supune, se dă în partea rușilor, până când intervenind alianța puterilor Apusului cu Turcia, consulii acestora îl silesc să se retragă – și încotro se duce? La Viena, unde, sprijinit de austriaci, revine în scaun și domnește în tot timpul ocupației austriace până la 1856, îngăduind acestora abuzurile cele mai neiertate. „Când cu turcii, când cu rușii, când cu nemții, eată coloarea politică a d-lui Știrbeiu. Până la un timp se asociă cu turcii; pe urmă sevi orbește interesele Rusiei; dar după ce văzu pe Rusia învinsă, se întoarce în contra ei, nu însă ca să serve țara și să se desculpe în ochii ei, ci ca să se arunce în brațele Austriei"**.

Grigorie Ghica, în privirea lăuntrică, se deosebește întrucâtva de Știrbeiu prin o purtare mai conformă cu interesele țării, mai ales în privirea dezvoltării învățământului***.

Îngrijirea însă de starea materială a țării este tot atât de ră. Și

dacă chiar Ghica nu jăfuia singur, el lăsă pe dregătorii lui să jăfuiască cât le plăcea[*]; de aceea, ca rezultat a<l> domniei sale aflăm că: „țara s-au pus în defițite; biruri noue s-au adaus după buna plăcere a prințului și, pentru întâia dată de cându e Moldova Moldovă, s-au făcut împrumuturi însemnate în sarcina țerei, fără ca să se știe trebuința și nevoia acelor defițite, acelor biruri și acelor împrumuturi"[**].

Politica exterioară a lui Ghica este însă o imitare credincioasă a celei a lui Știrbeiu. El fusese numit în scaun prin stăruința lui Reșid-pașa[161]. În 1852 fiind lovit de o boală de minte, turcii vroesc să-l înlocuiască prin Cantacuzino, dar rușii nu se învoesc la această schimbare și sprijinesc mănținerea lui Ghica la tronul Moldovei, căci acesta se însănătoșise în acest răstimp. De atunci Ghica „s-au hainit cătră Poartă și din tot sufletul seu au năzuit sub protecția Rusiei, întrecând prin simpatii cătră acel cabinet pe însuș consulul Giers[162] și modificând ministerul și amploiații sei prin îndepartarea tuturor acelor care erau acuzați de simpatii turcești sau care nu erau îndestul de rusofili. Curânda intrare a armelor rosiene în Moldova nu i-au slăbit deodată nicidecum simpatiile, fiindcă s-au încrezut principelui Gorciacoff că M. Sa rămâne neclintit pre tron, și de aceea s-au și hotărât a întâmpina armele rusiene până și cu cele ce ele nu cereau, hrentuind țara și dând totdeauna de prisos pentru o chilă cinci, pentru un beilic zece"[***]. Ghica, auzind că vin rușii, trimite înaintea lor în Basarabia pe Constantin Cantacuzino dându-i instrucțiuni de a fi „de o exactitate și de o energie nemăsurată pentru ca ordinile principelui Gorgiacoff să nu întâlnească nici un soiu

de pedecă" și , în același timp, pune să tipărească în tipografia lui Asaki proclamațiile rușilor pentru a le împărți când vor fi intrați în țară*. Peste patru luni însă rușii, după cât se pare, neavând deplină încredere în Ghica, i spun să se retragă. Și el, ca și Știrbeiu, se duce la Viena, unde caută a dobândi favorurile curței împărătești, și când austriacii ocupă principatele, după retragerea rușilor, el revine în scaun adus de armatele nemțești.

Acte oficiale dovedesc cât de slab și fără demnitate se arătase Ghica față cu statele ce încalcau într-un mod atât de văzut drepturile principatelor. Așa el supunea aprobării Porții toate actele ocârmuirei sale, încât jertfește cu totul autonomia țării. O scrisoare vizirală din 8 februarie 1855 spune: „Câteva persoane din Moldova s-au întrunit pentru a petiționa colectiv contra divanului ad-hoc. Acest divan a fost convocat după ordinul expres al Sublimei Porți și *lucrările sale au fost totdeauna supuse de Înălțimea Vóstră la înalta sancțiune a guvernului împărătesc!*"** Ghica apoi fiind invitat de Curtea din Viena a trimite reprezentanți pentru a lua parte la conferențele pentru organizarea principatelor[163], spunându-i numai că, pentru politeță să înștiințeze pe Poartă despre aceasta, el trimite acolo un ministru ca mandatar al său *„pe lângă împuterniciții sultanului spre a li da informațiile trebuincioase"****.

În istorie părerile de rău sunt de prisos; căci ea, povestind faptele împlinite cu fatalitate, nu are să se întrebe de ceea ce ar fi trebuit să fie, ci de ceea ce au fost. Totuși, nu ne putem împedica de a arata ce frumos rol puteau avea principii români în acele împrejurări și cum n-au știut sau n-au vrut a se folosi de dânsele. Astfel se va putea mai bine judeca până la ce grad erau nedestoinici domni, ce aveau în acele timpuri în mânile lor soarta Țărilor Române, și, prin urmare, cât e de îndreptățită a istoriei aspră judecată asupra lor.

Rusia de astă dată nu avea de luptat numai împotriva Turciei, ci împotriva întregului Apus. Niște principi prevăzători și luminați, care ar fi căutat și de alte interese decât de ale lor personale (și

anume, Știrbeiu cu jafurile și Ghica cu femeile) ar fi putut întrevedea aceasta. Ei ar fi putut să se pună cu turcii în legături secrete și prietenoase, așa că, la izbucnirea crizei , să iee parte la război contra Rusiei și alăturea cu turcii. Prin o asemene purtare ar fi câștigat nemăsurat. Prietini ai turcilor ar fi fost prietinii puterilor apusene; ar fi intervenit la tratatul ce se încheie cu Rusia, și anume ca aliați ai învingătorilor, prin urmare, cu dreptul de a cere și ei partea lor de câștig și Basarabia ar fi fost înapoiată, Moldova reîntregită și răzbunată. Dar dacă nu le au dat inima să urmeze o politică așa de îndrăzneață, cel puțin să fi apărat, după putință, țările încredințate lor de relele războiului; cel puțin să fi înlăturat ocupațiunea austriacă, precum au făcut-o tot atunci o țară mult mai mică și mai neînsemnată, Serbia. Aceasta au declarat categoric austriacilor că se va opune cu puterea unei încălcări a țării lor, și austriacii n-au îndrăznit să pășească peste granițele serbe. Nici aceasta n-au făcut-o. Dimpotrivă, i vedem ducându-se la Viena și stăruind ei înșii pentru intrarea trupelor austriace, numai și numai spre a putea pune iarăși mâna pe scaunele Țărilor Române. Pentru ce aceasta? pentru că singurul mobil ce le mișca inimele era interesul individual, pentru că acel al țării nu găsea în sufletul lor nici cel mai mic răsunet, pentru că în un cuvânt nu erau niște domnitori cu durere de moșie, ci niște simpli arendași ca și beii din Fanar.

Ce făcea poporul român în timpul acestei îndoite îngenunchieri atât lăuntrice, cât și din afară? Ca unul ce odată se trezise, el nu putea sta în nemișcare. De acum înainte pentru a-l putea strivi, ar fi trebuit să i se surpe chiar baza lui materială, existența indivizilor din care se alcătuia. A-l face să tacă era cu neputință, precum nu poți împedica codrul să răsune de cântări la răsăritul soarelui, decât doară dându-i foc și mistuind arborii din care acesta se alcătuește. Dacă în țară chiar era greu de a ridica glasul, Europa întreagă era plină de români, jertfe a<le> revoluției din 1848, și aceștia stăteau la pândă pentru a face să răsune plângerile românilor la timpul cel mai potrivit.

Așa, chiar în anul 1849, îndată după înădușirea revoluțiunei, membrii guvernului provizoriu pribegiți din țară, împreună cu alți bărbați compromiși prin mișcare, îndreaptă cătră Anglia, Austria,

Franția și Prusia o protestare în contra încălcărei țării lor, însoțită de un memoriu îndreptățitor a mișcărei din 1848[*]. Totodată, ei trimit și sultanului o tânguire contra purtării sale față cu principatele.

În 1850, noemvrie, Heliade, neobositul luptător pentru drepturile țării sale, aflându-se la Paris, trece la Londra unde supune cabinetului englez un memoriu asupra scopului ocupațiunei rusești în principate, arătând tactica urmată de ruși pentru a pune mai curând sau mai târziu mâna pe dânsele[**].

În 1854, iunie, Heliade, aflând că puterile apusene și Turcia ar fi dispuse a ceda Austriei principatele în schimb pentru participarea ei la războiul Orientului, încredințează pașei din Șumla un alt memoriu, în care caută să dovedească turcilor însemnătatea păstrării principatelor pentru împărăția otomanilor[***].

Dorințele românilor, pe care ei nu se oboseau a le repeta la fiecare prilej, culminau în una mai cu samă, care cuprindea pe tóte celelalte: unirea principatelor.

Această idee mântuitoare s-a îndeplinit în urma războiului din 1853, la a cărui expunere trebuie să pășim, până acum penultimul act al dramei ce se desfășură între Rusia și Turcia, dar căruia numai viitorul va putea să-i atribuie adevăratul său număr în lunga serie de peripeții ce o înfățoșază rivalitatea acestor două popoare.

RĂZBOIUL DIN 1853. PACEA DE PARIS, 1856

I

Lăcașurile Sfinte

Războiul din 1853 este un episod în epopeea uriașă a războaielor ruso-turce, episod ce nu prea se împacă cu șirul întregului poem. Până acum izbânzile Rusiei în contra Turciei mersese<ră> tot propășind, îngrămădind victorii peste victorii, cotropire peste cotropire. Acum pentru întâia oară ele sunt stăvilite, și puterea moscovită, ce părea un puhoi menit a înghiți împărăția otomană, este oprită în cursul ei vijelios, spulberată și aruncată în vânturi. Cauza acestei scrintiri în mersul triumfurilor rusești provine din împrejurarea că de astă dată Rusia nu mai lupta singură în contra politicei Apusului care ar fi venit în ajutorul Turciei, ci însuși în contra brațului său de fer și de foc, în contra puterei sale materiale, ce întindea, în sfârșit, o mână de ajutor împărăției lâncezânde a lui Mohamed. Cât timp Rusia luptase împotriva unei împărății mai barbare decât dânsa, ea învinsese și calea ei fusese un lung șir de izbânzi cu folos. Acuma când trebui să lupte împotriva civilizației, ea dădu înapoi, fu zdrobită și nevoită să plece grumazul ei cel mândru mai mândrului învingător. Într-adevăr, e în natura lucrurilor ca civilizația să răpună barbaria și, singura dată când se întâmplă contrarul, fu atunci când valoarea morală a acestei din urmă covârși pe acea a celei dintâiu.

Nu este deci greu de înțeles pentru ce Rusia a fost învinsă; mai greu este însă de arătat cum se face de Europa s-au trezit astă dată; care au fost șirul de împrejurări ce au hotărât-o să se scoale împotri-

va colosului de la Nord și să-i dee o învățătură, ce însă, din nenorocire, nu au avut efectul de a-l întoarce de la planurile sale, ce l-au îndemnat numai cât a fi mai prevăzător în conceperea lor, mai ghibaciu și mai iscusit în a lor îndeplinire.

Ca punt de purcedere a unei noi politici în privirea Rusiei din partea Apusului, putem privi tratatul de la Unkiar-Skelessi, care destăinui planurile rusești într-un chip mult mai văzut de cum se întâmplase până atunci. Corăbiile rusești să aibă voe a trece prin Bosfor în Mediterană, iară acele ale puterilor Apusului să nu poată trece prin Dardanele cătră Marea Neagră în timp de război – această îndatorire luată de turci făcea din Marea Neagră un adevărat lac rusesc și acest lac, prefăcut într-un imens port al Rusiei, putea să reverse asupra Mediteranei flotele rusești, pe când intrarea în el era apărată de tunurile turcești de la intrarea Dardanelelor. Rusia devine astfel neatacabilă acasă la dânsa, și putea deci să dezvolte în toată liniștea politica sa de cotropire în contra chiar a acelei puteri ce luase asupră-și, cu atâta nesocotință, îndatorirea de a o apăra într-un chip așa de efectiv.

Pentru a zădărnici acest tratat, puterile apusene vroiau să nimicească baza pe care el se înălțase, și care era ajutorul făgăduit de ruși Porții împotriva lui Mehemet-Ali. Dar aceste puteri nu erau deloc înțelese asupra liniei de purtare ce erau să țină față cu răzvrătitorul vasal al sultanului. Franția vroia să-l sprijine și să-l întărească, sperând cu timpul a-l pune pe dânsul pe tronul sultanilor și a regenera astfel împărăția otomanilor, așezându-se totodată pe țărmurile Mediteranei. Anglia, din contra, vroia să-l supună și să-l aducă din nou la ascultare, pentru că se temea să lese Suezul în mânile unui barbar. Dintr-aceste două tendinți contrazicătoare, cea mai periculoasă pentru Rusia este acea represintată de Franția, ca una ce vroia să dee o viață nouă și puternică împărăției otomane. Temându-se ea ca la urma urmelor să nu se învoiască și Anglia cu acest plan, se hotărăște a jertfi foloasele câștigate prin tratatul de la Unkiar-Skelessi, care o îndeparta de Anglia, și a se pune în legătură cu această putere pentru a nimici figura amenințătoare a viceregelui egiptean. În 15 iuliu 1840 se iscălește tratatul împătritei alianța*

între Anglia, Rusia, Austria și Prusia îndreptat în contra lui Mehemet-Ali și, eventual, în contra sprijinitoarei acestuia, Franția. Cele trei dintâiu se hotăresc a ataca pe Mehemet-Ali, iar cea de pe urmă privighia mișcările Franției. Războiul în contra vasalului răzvrătitor este în curând isprăvit prin desăvârșita lui înfrângere, și Franția nu face nici un pas spre apărarea lui.

Rusia deci renunțase la dreptul de a face să treacă corăbiile sale prin Bosfor; dar Poarta mănținuse făgăduința dată de a păstra *mare clausum* a strâmtorei Dardanelelor. Curând după acea, și Franția se apropie de celelalte puteri apusene și astfel se încheie în 13 iuliu 1841, la Londra, între aceste cinci mari puteri europene tratatul strâmtorilor sau al Dardanelelor care prevede ca „trecerea corăbiilor de resboiu atât prin Bosfor, cât și prin Dardanele să rămână pentru totdeauna oprită, cât timp Poarta s-ar afla în pace". Prin acest tratat, Poarta este primită în dreptul public al Europei și, cu toate că se favorise prin el predomnirea rusească în Marea Neagră, i se închidea Bosforul, încât acest tratat este pentru Rusia tocmai contrarul celui de la Unkiar-Skelessi. Însemnătatea tratatului Dardanelelor este din cele mai mari. Pentru întâiaș dată se văd puterile apusene unite într-un gând pentru sprijinirea Turciei împotriva tendințelor cotropitoare ale Nordului. Acest tratat este înaintemergătorul alianței ce au dat naștere războiului Orientului*; el este începutul unei schimbări în politica Europei față cu Rusia, și anume nu a unei sau a altei puteri, ci chiar a întregului Apus. Din nenorocire, a rămas numai un început, și apatia care cuprinse Europa, curând după sfârșitul războiului oriental, îndreptățește judecata noastră de mai sus, că acest război a fost numai un episod discordant în istoria războaielor ruso-turce.

Această schimbare de îndreptare în politica Apusului era motivată și de altă împrejurare. Puterile europene vedeau că Rusia

stăruia a rămânea în principate cu toate că ele se liniștise<ră>, și nu puteau înțelege altfel această purtare a Rusiei decât ca o viitoare pregătire contra împărăției otomane. Însă negoțul tot crescând a<l> Rusiei cu țările turcești, care făcea englezilor și francezilor concurența cea mai serioasă, deschid ochii acestora asupra primejdiei ce îi așteptă, dacă rușii ar pune mână pe Constantinopolea și, aplicând și aici maximile prohibitive de care erau conduși în politica lor economică, ar închide cu totul Marea Neagră comerțului apusean.

Pe de altă parte, Rusia vedea pe fiece zi scăzând înrâurirea ei în Orient. În principate ea fusese cu totul compromisă și chiar în celelalte părți ale împărăției otomane, creștinii începuse<ră> a vedea că au fost amăgiți în speranța lor de a scapa de sub jugul mahometanilor cu ajutorul Rusiei. Apoi, tânărul sultan Abdul-Medjid, sub influența lui Reșid pașa, întreprinde mai multe reforme civilizatoare în împărăția sa, pe care le proclamă prin hatișeriful de la Gulhane* (13 noemvrie 1849), încât ghiaurii încep a crede că, cu timpul, vor putea duce o viață mai liniștită și alăturea cu osmanlîii. Dacă înfluența rusească scădea însă la creștinii din împărăția turcească, din cauza unor alte împrejurări ea se micșura chiar în Constantinopole. Englezii și francezii, vroind să-și formeze o generație de turci care să le fie simpatică, atrag în țerile lor tineritul turc, care, formându-se în școlile Apusului, începe a privi pe acesta ca limanul scăpărei împărăției otomane. Însuși sultanul, câștigat pentru aceste gândiri și încunjurat de o generație prietină civilizației Apusului, și prin aceasta chiar dușmană rușilor, aduce în Constantinopole un curent de idei cu totul nou, care nu însemna altceva decât: alianță cu puterile Apusului și război cu Rusia.

Această putere, dacă nu vroia să piardă desăvârșit roadele unor silinți seculare, trebuia să caute un prilej pentru a recăpata în Constantinopole pe cât și la creștinii din împărăția otomană înrâurirea ei de mai înainte. Rușii caută să ajungă la aceasta mai întâi prin exploatarea revoluției române. Pe lângă alte scopuri ce urmăreau, și care s-au expus mai sus, ei se sileau a arăta mișcarea

românilor ca pornită împotriva suzeranității otomane, pentru ca, prin concursul dat de ei la înăduşirea aceleia, să poată dobândi un titlu la recunoștința Porții. Un tărâm însă mult mai mănos pentru intrigile sale se deschide Rusiei prin afacerea lăcaşurilor sfinte.

Lăcaşurile sfinte, marture a patimilor şi morții Mântuitorului, fusese<ră> totdeauna o pricină de neînțelegere între deosebitele confesiuni şi cu deosebire între cele mai puternice, ortodocșii și catolicii. De la întâiele relațiuni ale francezilor cu Poarta, ei stipulase<ră> pentru catolici privilegii în această privire, care se reînnoesc şi se întăresc prin un tratat din 1740 în care se prevede că: „monarhii francezi, adecă catolici, care locuesc după vechiul obiceiu în Ierusalim și prin prejurul acestuia, și anume în biserica de la Sfântul Mormânt, și care se găseau în stăpânirea lăcaşurilor sfinte, să rămâe nesupărați ca și mai nainte în această stăpânire*. Cu timpul însă Franția, ocupată în altă parte, neîngrijeşte de păstrarea acestor privilegii şi ortodocșii, reprezentați mai ales prin greci, bancheri din Constantinopole, care aveau mare înrâurire la Poartă, izbutesc a scoate cu încetul pe catolici din cele mai multe lăcaşuri sfinte, încât pe la 1850 din 19 lăcaşuri ce fusese<ră> în stăpânirea lor, ei rămăsese<ră> numai cu 9.

În anul 1847 se întâmplă în biserica din Bethleem un scandal între clerul latin şi cel grecesc, în care dispare o cruce de argint cu o inscripțiune latinească ce se afla pe mormântul Mântuitorului. Reclamațiile latinilor, sprijinite de consulul francez din Constantinopole, ajung până în Franția.

Revoluția din 1848 înăduşă însă pentru câtva timp această împrejurare, care părea că va trece nebagată în seamă. Ajungând însă Napoleon III la președința republicei franceze, politica acestuia trebuia să reînvie, şi încă cu mare putere, chestiunea lăcaşurilor sfinte. Napoleon vroia, pe de o parte, să reînalțe înrâurirea Franței în Orient, unde fusese mai cu totul înlocuită prin acea a Rusiei; apoi, el se punea bine cu papa și clerul, de care avea nevoe pentru

planurile sale ulterioare, ascultând plângerile bisericii catolice și cerând de la turci îndreptarea încălcărilor suferite de dânsa.

În 28 mai 1850 generalul Aupic[164], ambasadorul Franției la Constantinopole, îndreaptă către Poartă o notă în această privire, la care neprimind nici un răspuns, o repetează în august același an, cerând prin ea ca turcii să respecteze tratatul din 1740 și să nimicească cu totul orice schimbări intervenite de atunci înainte. Ali-Pașa, ministrul afacerilor streine, răspunde tocmai la 30 decemvrie de că va numi o comisiune de greci și francezi care să cerceteze drepturile ambelor confesiuni. În acest răstimp, Rusia, folosindu-se de împrejurarea, cea atât de fericită pentru dânsa, de a se putea amesteca în trebile Orientului pentru motive religioase, îndreaptă deocamdată către sultan o scrisoare autografă a czarului în care acesta, luând un ton foarte cumpătat, arată numai așteptarea că Turcia va păstra *status-quo* în afacerea lăcașurilor sfinte. Îndată după acest pas al Rusiei, comisiunea este dizolvată și se numește o alta alcătuită numai din mahometani, care tocmai către sfârșitul anului 1851 își dă raportul său către Sublima Poartă, pe baza căruia Ali-Pașa împărtășește lui Lavalette[165] hotărârea sultanului. Aceasta cuprindea: că Biserica Sfântului Mormânt și acea din Bethleem să fie în posesiunea ambelor confesiuni. Latinii însă să păstreze cele două chei de la porțile Bisericei Sfânta Maria și cheia de la Poarta cea mare a Bisericei din Bethleem ce până acuma fusese a grecilor. Această hotărâre lovea greu în drepturile latinilor, fiindcă, în loc de a respecta tratatul din 1740, care le dădea în posesiune exclusivă lăcașurile sfinte, se admitea la părtășia lor pe greci, mulțămindu-se sultanul a le da lor posesiunea unor chei, din care numai una fusese în mânile grecilor*.

Spre a hotărî odată pentru totdeauna drepturile confesiunilor rivale, Poarta sloboade, după îndemnul ambasadorului rusesc, firman pentru care însă Lavalette dobândește făgăduința că nu va fi

cetit în public, din pricină că consfinţea nişte măsuri cu totul umilitoare pentru politica franceză. Ambasadorul rusesc însă stătueşte cu tot de-adinsul la Poartă şi dobândaşte nu numai că acel firman să fie cetit, dar chiar şi un ordin către guvernatorul Ierusalimului, ca să nu învoiască francezilor a se servi cu cheia luată de la greci. Franţia, deşi aşa de greu lovită într-o afacere din care crezuse că va trage un folos însemnat pentru politica ei orientală, primeşte toate aceste umiliri fără a se împotrivi şi se supune astfel desăvârşit pretenţiilor din ce în ce mai mari şi mai covârşitoare ale Rusiei.

Care este secretul unei asemene purtări? Franţia ceruse la început foarte mult, şi anume desfiinţarea tuturor firmanelor ulterioare care contraveneau dispoziţiilor tratatului din 1740. Rusia dimpotrivă, mult mai ghibace, nu pretinse la origine decât mănţinerea statului quo în privinţa confesiunii ortodoxe. Dar Franţia, cu cât mergea, scădea din pretenţiile sale şi, mai la urmă, se leapădă cu totul de dânsele, pe când Rusia, pornind de la un sâmbure cu totul mic, lu cultivă şi 'lu creşte făcând să iasă din el arborele urieş al pretenţiilor sale faţă cu Poarta. Franţia se convinsese că făcuse o mare greşeală, trezind această împrejurare a lăcaşurilor sfinte. Ea vârâse pe Poartă într-o încurcătură faţă cu Rusia, din care nu ştia acuma cum să o scape. De aceea, videm pe Franţia dând necontenit înapoi înaintea pretenţiilor ruseşti, crezând că prin aceasta va putea potoli focul ce ea însăşi lu aprinsese cu atâta nesocotinţă.

Cunoscând acuma cauza retragerii Franţiei, să cercetăm aceea a înaintării Rusiei, care curând păru a nu mai cunoaşte nici o margine.

Rusia era către acest timp statul cel mai puternic din Europa. Revoluţia, ce zguduise până în temeliile lor celelalte naţiuni ale continentului, o lăsase pe dânsa neatinsă; ba chiar ea luase o parte strălucită la înăduşirea ei. În Rusia se întrupa principiul conservatorismului; ea apărase aşezământul monarhic împotriva valurilor necontenit crescânde a<le> tendinţelor democratice. Statele continentale, nesigure în privirea stărei lor lăuntrice, în care încă nu amuţise răsunetele revoluţionare, nu se încumetau a întreprinde în afară o politică mai îndrăzneaţă, temându-se ca să nu le fugă pământul sub picioare, tocmai în momentul cel mai critic. Împăratul

Neculai crezu că au sosit momentul de a da Turciei lovitura hotărâtoare și a deslega astfel în favoarea Rusiei chestiunea Orientului. Dintre puterile pre care le credea cu deosebire interesate în această chestiune, de Austria era sigur – întru cât poate fi siguranță în politică. I făcuse o slujbă atât de mare, prin înădușirea revoluției ungurești, încât trebuia să se aștepte la recunoștința ei și deci, dacă nu la o favorare deplină a planurilor sale, cel puțin la o împedicare a lor mai puțin pronunțată. Mai trebuia câștigată Anglia și izbânda era asigurată. Turcii trebuiau să părăsească Europa, împărăția otomanilor era să fie împărțită între Rusia, Anglia și Austria și desigur că partea leului era să revină celei dintâi, întrucât ea poftise pe celelalte două la masa cea mare, și – cine știe – poate că în fundul visurilor ei, Constantinopolea se înălța, oglindindu-se, cetate împărătească, în apele albastre ale Bosforului.

Că acesta era gândul împăratului Neculai ne o dovedește convorbirea memorabilă a acestui împărat cu Sir Hamilton Seymour[167], ambasadorul Marii Britanii la Petersburg, pe la începtului anului 1853. În mai multe întâlniri ce împăratul avu cu ambasadorul englez el îi arătă părerile sale asupra stării Turciei și asupra necesității unei înțelegeri între Anglia și Rusia în cazul unei desfaceri eventuale a împărăției otomane. „Turcia, spunea, între altele, împăratul, este atât de decăzută că oricât am dori noi să se prelungească traiul *omului bolnav* (și Vă rog să mă credeți că și eu doresc ca și Domnia Voastră continuarea vieței lui), el poate într-o zi să ne rămână pe brațe. Ceea ce este mort nu mai poate reînvie, și dacă împărăția turcească cade, apoi aceasta va fi pentru totdeauna, și de aceea Vă întreb dacă n-ar fi mai bine de prevăzut un asemenea caz, decât a se expune chaosului, turburărilor și siguranței unui resboiu european". Ambasadorul răspunse la aceasta că în Anglia s-ar simți „o mare depărtare de a sconta de mai înainte moștenirea unui vechiu amic"; la care împăratul întâmpină că: „este cu toate aceste de cea mai mare însemnătate ca să ne înțelegem și să nu fim surprinși de împrejurări; dacă ajungem să ne înțelegem asupra acestui punt Anglia și cu mine, puțin îmi pasă de ceilalți. Trebue însă să Vă declar curat că dacă Anglia ar vra să se așeze în Constantinopole, eu nu voiu putea învoi aceasta. Și eu sunt dispus a mă îndatori să nu mă așez acolo, s'înțelege ca proprietar, căci ca depositar

nu pot garanta. S-ar putea întâmpla ca împrejurările să mă pună în posițiunea de a ocupa Constantinopolea, dacă nimic n-ar fi pregătit, dacă toate lucrurile ar fi lăsate în voea întemplărei". Această convorbire, raportată cabinetului din Londra provoacă din partea acestuia un răspuns a<l> cărui înțeles este că: nefiind sigur momentul *când* are să se întâmple căderea împărăției mahometane, ar fi pe de o parte zadarnic, pe de alta ofensător pentru Turcia și periculos față cu celelalte puteri europene de a hotărî de mai nainte modul împărțirei sale.

Acest răspuns, adus împăratului, îl face să se jăluiască ambasadorului că nu a fost înțeles de guvernul englez. „Nu mă preocupă atâta pe mine cea ce trebue făcut în cazul când omul bolnav ar muri, pe cât doresc a hotărî împreună cu Anglia cea ce *nu trebue* să s'întâmple. Catastrofa turcească poate să se realizeze în fiece moment sau prin un resboiu exterior, sau prin o luptă între partida vechilor turci și acea a reformelor superficiale franceze, sau, în sfârșit, prin o rescoală a creștinilor, care sunt foarte nerăbdători a scutura jugul mahometan. Lucrurile ce nu pot să le învoesc sunt, începând prin noi înșine: o așezare a rușilor în Constantinopole. Acest oraș însă nu trebue niciodată să ajungă în mânile englezilor sau ale francezilor, sau a<le> oricărei altei mari națiuni; de asemine, nu pot să primesc restabilirea împărăției bizantine, sau o astfel de întindere a Greciei care ar face dintr-însa un stat puternic; cu atât mai puțin m-aș putea împaca cu îmbucătățirea Turciei în o mulțime de mici republice, locuri de scapare pentru Kossuții, Mazinii și alți revoluționari ai Europei. Mai curând decât aș primi eu una din aceste întocmiri, aș întreprinde resboiul și l-aș duce cât timp mi ar mai remâne un om și o pușcă". Ambasadorul englez înțelese ușor din ceea ce nu vroia czarul să s'întimple cu împărăția otomanilor, care erau dorințele sale cele ascunse: înțelegerea cu Anglia și cu Austria pentru împărțirea definitivă a Turciei, și anume cu excluderea Franției. Și într-adevăr că așa era. Despre Austria spunea împăratul: „Trebue să știți că atunci când vorbesc de Rusia, vorbesc și de Austria; interesele noastre în Orient în privirea Turciei sunt cu totul identice". Pe Anglia vroia s-o câștige în orice mod, fie măcar și numai pe cuvântul de onoare. Sigură fiind de aceste două puteri pe lângă prietinia cea atât de statornică a Prusiei, Franția rămânea izo-

lată și putea fi trecută cu vederea*. Anglia însă rămase statornică în refuzul ei cu toate ademenitoarele făgăduinți ale Rusiei, care îi dăruia Egipetul și Candia, păstrând „sub protectoratul său“ Țările Române, Serbia și Bulgaria.

II

Misiunea principelui Mencikoff[168]

Rusia, văzând că nu poate face pe Anglia complice la lovitura ce se pregătea a da Turciei, se hotărește a lucra ea singură și a dobândi de la aceasta niște foloase care să întreacă pe toate cele de până acuma; ea vroia a pune pe turci într-o atârnare așa de mare de dânsa, încât chiar timpul cât ar mai ființa împărăția otomanilor, să nu fie decât o unealtă oarbă și ascultătoare în mânile sale. Rusia se hotărește a lua de pretext chestiunea lăcașurilor sfinte, sub care se putea ascunde așa de bine scopurile sale și care i dădea totodată prilejul de a reîmprospăta înrâurirea sa asupra popoarelor din peninsula Balcanului. Ea trimite deci pe la începutul anului 1853 un ambasador extraordinar la Constantinopole, pe principele Mencikoff, care intră, cu încunjurimea cea mai strălucită în capitala împărăției otomane, în ziua de 16 fevruarie. Rușii răspândesc știrea că misiunea principelui Mencikoff ar fi regularea chestiunei lăcașurilor sfinte și a cea a Muntenegrului. Dar această de pe urmă fusese pusă la cale încă dinaintea sosirei principelui, prin intervenirea Austriei și acea a lăcașurilor sfinte mai că își luase sfârșitul, și anume în favoarea Rusiei, încât lumea se aștepta, cu drept cuvânt, ca să vadă ieșind o altă stafie din cutia fermecată a diplomației moscovite.

Ce putea fi aceasta? Franția, care văzuse greșeala ce o făcuse cu trezirea chestiunei lăcașurilor sfinte, se arătă chiar de la început foarte îngrijită despre planurile Rusiei. Ea punea înainte temeri ca:

„curtea rusască să nu fie hotărâtă a lucra asupra Porții cu o apasare care să o facă să peardă puțina trecere ce i-a mai rămas, sau să o espună la primejdiile cele mai mari, când ar vroi să se împrotivească", cerând ambasadorului ei să „întrebe pe cabinetul de St. Petersburg dacă, lepădând principiul care predomnea de treizeci de ani în raporturile marilor puteri, înțelege a se face el singur arbitrul soartei turcilor și dacă Rusia vroește să înlocuiască politica comună a puterilor, căreia toată lumea datorește odihna sa, prin o lucrare singuratică și basată pe silnicie, care să împingă și pe celelalte cabinete, în crisa ce se pregătește, a nu lua sfat decât numai de la interesele lor și a nu asculta decât de vederile lor particulare"*. Către același timp și Anglia face, deși în un chip mai puțin apăsat decât Franția, aceleași întrebări Rusiei. Sir Hamilton Seymour, ambasadorul Angliei la Petersburg, spune într-o depeșă către ministrul său: „Arătaiu contelui de Nesselrode că aș fi curios de a afla dacă cu chestiunea lăcașurilor sfinte ar lua sfârșit toate greutățile dintre Rusia și Turcia sau dacă principele Mencikoff ar mai avea de adaos și alte pricini de nemulțămire. Cancelarul îmi respunse că el nu știa că se mai fie și altele. – Așadar, positiv, nu mai este nici o alta întrebăiu eu, pentru a înlătura neînțelegerile. – Nici una decât acele ce fac obiectul lucrărilor curente de cancelarie"**.

Aceleași încredințări de pace sunt pe de altă parte făcute de-a dreptul miniștrilor englezi prin ambasadorul rusesc din Londra. Baronul Brunnow este însărcinat a spune acestora că: „împăratul este stăpânit de statornica vroință de a mănținea întregimea și neatămarea împărăției turcești și că, în cazul când părerile sale s-ar schimba în această privire, înaltul său stăpân ar fi cel dintâiu a încunoștința pe guvernul englez despre aceasta. Asigurați pe miniștrii reginei în terminii cei mai positivi că scopurile împăratului sunt tot acele, că falșele vorbe la care au dat prilej sosirea princpelui Mencikoff în capitala otomană – ocuparea principatelor, mărirea teritoriului nostru în Asia, cererea ca numirea marelui patriarh

de Constantinopolea să ne fie dată nouă – nu numai că sunt exagerate, dar sunt chiar lipsite de orice temeiu, că, într-un cuvânt, misiunea principelui Mencikoff niciodată n-au avut alt scop decât acela pre care ați fost însărcinați a-l aduce la cunoștința guvernului britanic"*. Și asemene asigurări nu sunt date numai confidențial prin mijlocirea ambasadorilor, ci chiar oficial, prin note înmânate guvernului englez. „Maiestatea Sa are fericirea de a se încredința că ideile sale se potrivesc cu acele ale guvernului englez în cea ce privește combinațiile politice care ar fi să intervină atunci când în Orient s-ar întâmpla o catastrofă, pe care Rusia are și ea interes ca și Anglia, dacă nu a o impedeca, cel puțin a o îndepărta"**.

Pe când cabinetul de St. Petersburg caută a adormi astfel ochiul veghetor al politicii engleze, principele Mencikoff în Constantinopole „caută a dobândi de la Rifaat Pașa făgăduința că înainte de a-i face cunoscut scopul trimiterei și felul cererilor sale, Poarta să se îndatorească formal a nu destăinui nimica ambasadorilor Franției și Angliei"***.

Lucru îndestul de neașteptat, Anglia este într-adevăr înșelată prin vorbele atât de pacinice ale Rusiei. Lordul Clarendon se rostește în o depeșă din 23 mart către lordul Covley[170], ambasadorul Angliei la Viena: „Guvernul Maiestății Sale este plecat a pune încredere în împăratul Rusiei, de la care au primit atât de adesa asigurările cele mai solemne, că ar fi atât interesul, cât și vrointa sa de a mănține împărăția otomană și că dacă ar încăpea vreo schimbare în această politică, Maiestatea Sa n-ar întârzia a-i împărtăși fără zăbavă asemene hotărâre. Fiindcă până acuma nu ni s-a făcut nici un soiu de încunoștințare în această privire, apoi guvernul Maiestății Sale crede, până la dovada protivnică, că trimiterea principelui Mencikoff nu are un caracter amenințător pentru neatârnarea și întregimea Porței"****.

Franția înțelese cu o pătrundere minunată scopul ambasadei principelui Mencikoff. Fiind de-a dreptul interesată în pricina care

forma pretextul acestei ambasade, Franția trebuia să vegheze cu un ochi mai pătrunzător la caracterul ce era să-l iee și la încurcăturile ce era să atragă. Văzând că trimiterea principelui Mencikoff cade împreună cu pregătiri militare însemnate ale Rusiei la granițele Turciei, ministrul Franției, Drouyn de Lhuys[171], atrage luarea-aminte a Lordului Clarendon asupra încurcăturilor care s-ar putea naște în Orient prin misiunea principelui Mencikoff*, și în urma acesteia dă ordin flotei franceze de a pleca spre apele turcești.

Să videm acuma ce face ambasadorul extraordinar al Rusiei la Constantinopole?

Cum vine în capitala împărăției otomane el înfățoșază scrisorile sale de creanță și face vizita de datorie marelui vizir, dar refuză de a îndeplini pe cea tot atât de îndatoritoare către ministrul trebilor streine, Fuad Pașa, pretinzând că el ar fi fost dușman politicei rusești și că nu vroește să aibă a face cu dânsul. Această purtare neauzită face pe Fuad Pașa să-și dee demisia, spre a nu pune pe Poartă în trista poziție de a suferi o rușine așa de grea de la politicoșii ruși. După ce se înfățoșază într-o audiență la sultanul și pipăe tărâmul în toate părțile, văzând că nu poate dobândi de la Poartă făgăduința secretului, se hotărăște a da ființă cererilor sale prin o notă din 19 april. După ce se rostește în ea asupra miniștrilor sultanului în termini nu prea cuviincioși, numindu-i „perfizi și înșălători", arată că împăratul, văzând nesiguranța făgăduinților turcești, „s-au văzut silit a cere de la Poartă garanții pentru viitor, și anume: 1) un firman lămuritor asupra cheei bisericei din Bethleem și a privilegiilor bisericei grecești pe lăcașurile sfinte; 2) un ordin privitor la repararea cupolei templului Sf. Mormânt, care să se facă sub privegherea patriarhului grecesc, fără amestecul vreunui alt cult; 3) *un sened sau o convenție pentru garantarea statului quo a privilegiilor confesiunei* **greco-rusești** și a lăcașurilor sfinte posedate de această... Ambasadorul trebue cu acest prilej să aducă aminte ministrului trebilor streine, cea ce i-au aratat în mai multe rânduri: *că Rusia nu cere de la Poartă concesiuni politice; dorința sa este de a liniști conștiințele credincioșilor prin siguranța mănținerei a cea ce*

este și s-au obicinuit până în zilele noastre"*. Această notă dădea în sfârșit pe față scopurile Rusiei, pe care ea se silise atâta timp a le ținea ascunse de lumina zilei. Sultanul adună îndată marele sfat al împărăției, care, cu 42 voci contra 3, hotărește a încuviința neîntârziet punturile I și II din cererile Rusiei și a refuza numaidecât pe cel de al III-lea. În 5 mai sultanul iscălește două firmane din care unul orânduește ca cheia dată latinilor de la biserica din Bethleem să nu însemneze altăceva decât un drept de trecere, nu însă și unul de stăpânire al acelui sanctuar, iară celalalt învoește ca să fie rezidită cupola bisericei Sf. Mormânt sub privigherea patriarhului grecesc. Aceste firmane, care hotărau desăvârșit afacerea lăcașurilor sfinte, – și anume întocmai după cererile rusești, necunoscând cu totul drepturile latinilor, de vreme ce Franția părăsise cu totul pretențiile sale –, fusese<ră> date după sfaturile ambasadorului englez, lordul Straford de Redcliffe[173], care spunea turcilor: „Siliți-vă a despărți afacerea lăcașurilor sfinte de propunerile ulterioare ale Rusiei, oricare ar fi ele. Regulând acest punt, când principele Mencikoff va veni să facă propuneri noue, veți fi în totul liberi de a refuza să intrați în asemene tocmeli, dacă nu vi se va lămuri pe deplin felul, întinderea și temeiurile lor. Dacă ambasadorul rus ar fi autorisat a împinge lucrurile până la cele de pe urmă margini, tot ar rămânea Porței putința de a amâna consimțimentul său până ce se va fi sfătuit cu aliații sei, care au luat parte împreună cu Rusia la tratatul din 1841"**.

Turcia, ascultând de aceste înțelepte sfaturi, îndeplinise în totul cererile Rusiei privitoare la lăcașurile sfinte și putea privi puntul al III-lea din nota lui Mencikoff ca o pretenție cu totul nouă; ea respunse deci asupra acestuia în modul următor, pe cât de politicos, pe atâta și de hotărâtor: „Oricât de prietinoase ar fi intențiunile de care sunt însuflețite una cătră alta curțile rusești și turcești, totuși încheerea unui act asupra întrebărei în chestiune, care, prin urmările ei primejdioase, ar nimici principiul fundamental al neatârnărei uneia din ele, este cu totul protivnic dreptului internațional și de

natură a ruina cu totul autoritatea Porței. Aceste fiind mai presus de îndoială grelele urmări a unei asemene stipulații, mobilele legiuite care împing pe Poartă a o refuza nu ar putea fi tăgăduite de nimene și cu atâta mai puțin pe Maiestatea Sa Împăratul a căruia iubire de dreptate este cunoscută de întreaga lume"*. Mencikoff atunci amenință pe turci cu ruperea relațiunilor diplomatice; aceștia stăruesc însă în refuzul lor și ambasadorul rusesc părăsește Constantinopolea.

Rușii nu leapădă speranța de a îndupleca pe turci nici chiar după aceasta. Ei urmează negociările înainte prin depeșe, și contele de Nesselrode trimite lui Reschid-Pașa în 31 mai o nouă invitare, stăruind într-un mod foarte călduros ca sultanul să iscălească proiectul de notă pe care Mencikoff îl lăsase în mânile sale, la părăsirea capitalei, și prin care proiect turcii se obligau față cu Rusia la împlinirea acelorași condițiuni pe care le conținea și tratatul refuzat de dânșii. Turcii se împotrivesc cu aceeași statornicie, încât și aceste de pe urmă încercări ale Rusiei rămân zadarnice.

Tratatul propus Turciei era următorul: „În scopul de a face să înceteze pentru totdeauna toate pricinile de neînțelegere, toate îndoelile și toate reclamațiile privitoare la drepturile și privilegiile care au fost încuviințate și asigurate prin vechii împărați otomani locuitorilor Moldovei, ai Valahiei și Serbiei care, ca și deosebitele alte națiuni creștine din împărăția turcească, se închină la religia greco-rusască, s-au stipulat prin convenția de față următoarele condiții: religia grecească va fi totdeauna proteguită în toate bisericile; representanții curței imperiale vor avea dreptul ca și în trecut de a da ordini bisericilor atât din Constantinopole, cât și în alte locuri și orașe, precum și persoanelor bisericești, și aceste sfaturi, venind din partea unui guvern vecin și amic, vor fi bine primite"**.

Acest proect fu schimbat, întors și sucit în deosebite moduri; în esența lui rămase însă acelaşi: *protectoratul Rusiei asupra creștinilor ortodocși din împărăția musulmană*; căci altfel cum se putea pretinde că pentru a se asigura creștinilor ritului răsăritean pose-

siunea a câtorva lăcașuri sfinte, era de neapărată nevoie a-i pune pe aceștia, în toată întinderea împărăției otomane, sub o protecție, prin care autoritatea morală a împăratului rusesc ar fi înlăturat cu totul autoritatea de drept ce se cuvinea sultanului? Un asemenea protectorat nu putea fi primit de turci sub nici un cuvânt, dacă vroiau să mai păstreze măcar o umbră de neatârnare. Și într-adevăr pretenția Rusiei nu însemna mai puțin decât înstrăinarea autorității politice a sultanului asupra 10-12 milioane din supușii săi. Cu toate că rușii pretindeau că prin acel tratat ei nu cereau nici un drept politic, ci numai cât liniștirea conștiinței coreligionarilor lor, în realitate acest scut religios ascundea un protectorat politic. Căci în ce se întrupează autoritatea politică dacă nu în supunere și ascultare? Marea majoritate a supușilor sultanului era să asculte de acuma înainte, desigur, mai mult de șeful lor religios, care nu mai era patriarhul grecesc, ci czarul rușilor, decât de acel politic, sultanul turcilor, căci este în natura simțimentului religios de a fi cel mai supus, cel mai ascultător. Prin urmare, atunci când din conflictul datoriilor era să se nască o luptă între religiune și puterea lumească, între cererile Dumnezeirei și acele ale czarului, fără îndoială că acele ale Dumnezeirei erau să treacă înainte, – și czarul aice era sultanul, iară czarul rușilor era Dumnezeu!

Apoi, este de observat că demnitarii bisericii grecești sunt în același timp și magistrați civili. Rusia deci „ordonând persoanelor bisericești" ordona totodată unor magistrați ai sultanului. În sfârșit, ea cerea mănținerea *statului quo* în constituția bisericească a grecilor. Această constituție era însă plină de rele, mai ales în acea ce privește amestecul clerului în trebile civile. Dacă respectarea *statului quo* în această privire ar fi căpătat autoritatea unei convenții internaționale, orice speranță de îndreptare ar fi fost perdută, și, când abuzurile ar fi fost așa de strigătoare încât să nevoiască numaidecât o reformă, creștinii împărăției turcești ar fi trebuit să îndrepte cererile lor, nu către guvernul sultanului, ci către împărăția rusească. Rusia invoca în sprijinul pretențiilor sale tratatele mai vechi încheete cu Turcia. Dintre aceste, este de observat că prin tratatul de la Kainargi Poarta „făgăduește a protegui în mod statornic religiunea creștină și bisericile acesteia" și „dă voe miniștrilor curței imperiale a Rusiei de a face în toate ocasiunile

representațiuni atât în favoarea bisericei celei noue din Constantinopole, cât și pentru acei ce o servesc". Făgăduința cea *generală* era dată din libera îmboldire a Porții și nu o lega cătră Rusia; cealaltă care cuprindea o adevărată îndatorire cătră această putere era *specială*, și se referia la o singură biserică din Constantinopolea, care se punea prin tratat sub protecția Rusiei.

Și dacă admitem chiar că făgăduința cea generală, făcută de Poartă Rusiei, însemna un drept de protecție al acestei din urmă, atunci ce nevoe avea ea de un tratat nou asupra acestei protecții, întrucât n-avea decât să ceară îndeplinirea celui vechi*. Era vederat că Rusia nu privea ca îndestulătoare garanția generală a tratatului de Kainargi, că ea vroia să întindă dreptul său special de protecție de la una la toate bisericile creștine din împărăția mahometană; de la servitorii acestei biserici la tot clerul, ba la toți creștinii supuși sultanului, de la un așăzământ religios la proteguirea religiunei însăși. Rusia opunea, în sfârșit, că și Franția încheese în timpurile de mai nainte capitulațiuni[174] în scopul de a protegui pe coreligionarii săi. Aceasta este adevărat. Deosebirea cea nemăsurată consta însă în acea că, pe când capitulațiunile Franției proteguiau pe *supușii săi*, tratatul pretins de Rusie era să proteguiască pe *supușii sultanului!*.

Pentru a vedea cât de stranie era cererea Rusiei, n-avem decât să ne închipuim aceleași relațiuni, schimbând actorii. Ce s-ar fi zis în Europa dacă Franția sau Austria ar fi cerut de la Marea Britanie o garanție pentru proteguirea și buna tratare a clerului catolic în Anglia? Ce s-ar fi zis dacă regina Angliei ar fi cerut aceleași garanții pentru protestanții Franției? Ce ar fi zis, în sfârșit, chiar Rusia dacă și Turcia, la rândul ei, ar fi cerut protecția musulmanilor din împărăția rusească?

Rusia, prin protecția ei, caută să dobândească o înrâurire precumpenitoare asupra hotărârilor Porții, înlăturând orice altă înrâurire și să-și asigure astfel mijloacele, dacă nu spre a grăbi peirea Turciei, cel puțin spre a o „împedeca în desvoltarea ei și spre a-și asigura triumful intereselor sale la întâmplarea unei catastrofe".

Pentru a întrebuința energicele cuvinte ale lordului Straford Redcliffe, „nu se cerea Turciei amputarea unui mădular, ci introducerea otrăvei în tot trupul ei"*.

Dacă privim acuma la modul cum Mencikoff caută să silească pe turci la primirea acestor condiții, îl găsim și pe acesta tot așa de curios ca și condițiile înseși. Sultanul anume ar fi dator împăratului o reparațiune pentru „ofensa cea grea ce-i făcuse opunând necontenit tendințelor sale atât de prietinoase și de pline de mărinimie o neîncredere fără temeiu și un refuz neîndreptățit"**. Stranie procedare! Rusia vroia să dobândească de la turci lucruri cu neputință de încuviințat, și dacă aceștia refuzau, pretindea că împăratul a fost ofensat și cerea de la turci aceleași lucruri, sub o altă formă, pentru repararea ofensei.

Adevăratul țel al misiunii lui Mencikoff ajungând la cunoștința Angliei, dezamăgirea acesteia asupra curățeniei politicei rusești și a prețului ce se putea pune pe cuvântul împăratului trebui să fie atât de mare, încât în cele dintâi momente, lordul Clarendon nu vroi să creadă că cererile principelui Mencikoff să fi fost încuviințate de guvernul său. În 16 mai el scrie către ambasadorul englez din Petersburg: „Guvernul Majestății Sale se găsea deci pus în necesitatea, sau de a crede că principele Mencikoff întrecuse însărcinările sale, sau să pună în îndoială încredințările ce primise"***. Totuși, la urma urmelor, cabinetul englez trebui să se convingă că a doua alternativă era cea adevărată. Cu drept cuvânt indignat de purtarea înșălătoare a Rusiei, el trimite în 31 mai o lungă depeșă lui Hamilton Seymour, în care, luând în cercetare întreaga corespondență a ambasadorului, îi arată că de la 8 ianuarie până la 19 mai contele de Nesselrode susținuse în *15 rânduri* că singurul scop al misiunii principelui Mencikoff ar fi regularea chestiunii lăcașurilor sfinte, și acuma cuvântul dat de 15 ori rămânea desmințit****. Pentru ca ministrul englez să nu creadă cumva că poate ar fi fost rău slujit de ambasadorul său, acesta i răspunde prin

următoarele cuvinte, care sunt cel mai minunat comentar al perfidiei și relei-credinți a politicei rusești: „Pot să asigur pe Excelența Voastră că am simțit o mare ușurare când am auzit că, deși raporturile mele au făcut să se înșale guvernul Maiestății Sale asupra scopurilor în privirea Turciei, nici o greșală nu-mi poate fi pusă în socoteală. Aș fi putut să mă înșăl asupra cuvintelor și asigurărilor domnului de Nesselrode, dacă mi-ar fi fost date numai o dată; dar cu greu își va putea cineva închipui că aș fi putut să mă înșăl asupra înțelesului protestărilor sale, repetate fără încetare, și ipoteza înșălărei mele devine cu neputință, când se vede șirul de arătări, făcut trimesului britanic de către cabinetul rusesc este reprodus în întregul său secretarului de stat al afacerilor streine a<l> Maiestății Sale, prin ambasadorul rusesc din Londra. Totuși, trebue să mărturisesc Excelenței Voastre că merită toată ocara ce se cuvine unei încrederi depline dată unor asigurări solemne, și că au fost pe atât nenoricirea, cât și datoria mea de a arăta guvernului Maiestății Sale crezământul ci-l puneam în asemene asigurări"*. Lucru mai curios este că chiar ambasadorul rusesc din Londra nu știa adevărata stare a lucrurilor; că el fusese însuși înșelat de cabinetul său, pentru a putea mai bine înșela pe engleji.

Onestitate și politică nu se împacă totdeauna una cu alta. Totuși, este o măsură în toate; prin urmare, și în gradul până unde cerințele onoarei pot fi despreţuite. Rusia nu cunoaște nici o măsură în această privire, de îndată ce întrevede în zare o așteptare de câștig.

Războiul trebuia deci să înceapă, și împăratul Neculai, pentru a îndreptăți ocuparea principatelor, care urmează curând după acea (3 iulie), publică în 26 iunie un manifest în care religia creștină joacă un rol atât de mare, încât ar părea că pornește de la un patriarh, dacă scopul pentru care fusese dat – îndreptățirea unui război – nu ar fi aratat că este lucrarea unui împărat. El începe prin a spune că „iubiților și credincioșilor noștri supuși le este cunoscut că, din timpurile cele mai vechi, gloriosii noștri antecesori au jurat a apăra credința ortodoxă", și sfârșește zicând că: „plin de încredere în

mâna sa cea atotputernică, vom păşi la luptă pentru proteguirea credinţei ortodoxe". Mai adaugă împăratul că „prin ocuparea principatelor nu este scopul nostru de a începe războiul, ci numai cât a ne asigura o garanţie care să ne răspundă pentru restatornicirea drepturilor noastre"*.

Fiindcă acuma au sosit momentul când să arătăm în toate amănunţimile interesul Rusiei de a se întinde în Răsărit, precum şi acel al celorlalte puteri de a se opune, apoi, înainte de a merge mai departe, să aruncăm o ochire asupra acestor lincamente generale ale politicei europene.

III

Chestiunea orientală. Interesele puterilor

Întrebarea asupra căreia avem să îndreptăm acuma cercetărilor noastre este una din cele mai grele ce au avut vreodată de deslegat politica europeană, pentru că de la dânsa atârnă în mare parte soarta viitoare a Europei şi, prin urmare, acea a lumei întregi. Este întrebarea cunoscută acum de mult timp sub numele de *chestiunea orientală*. Înţelesul ei este următorul:

Împărăţia turcească merge spre peirea ei, cel puţin în Europa, şi este vorba cu ce poate fi ea înlocuită? Rusia, în mersul ei propăşitor spre Constantinopole, pare a fi moştenitorul firesc al coroanei sultanului. Peninsula Balcanică** cuprinde însă popoare de neamuri deosebite, din care unele (slavii) doresc împlinirea acestui fapt ca cel mai fericit pentru dânsele; celelalte (grecii, românii şi albanezii) se tem de dânsul ca de primejdia cea mai cumplită ce poate veni asupra lor. Acest element de rezistenţă contra cotropirei ruseşti îşi găseşte un sprijin foarte puternic în Apudul Europei, îngrijită şi ea de a lasa să cadă peninsula Balcanului în mânile ruşilor: Anglia, Franţia şi până la un punt şi Italia, pentru Marea

---

** Întindem această denumire geografică, deşi impropriu, şi asupra românilor de dincoace de Dunăre.

Neagră și predomnirea în Mediterana; Austria pentru Gurile Dunării.

Într-un cuvânt, chestiunea orientală este *rivalitatea Rusiei, sprijinită de slavi, contra Europei apusene, susținută de neslavii peninsulei Balcanului, de la stăpânirea acestei peninsule.*

La începutul istoriei moderne, turcii punând mâna pe împărăția bizantină, împedică deocamdată pe ruși a se întinde spre aceste părți, către care se simțiau atrași de clima cea dulce și locurile încântătoare, care contrastau într-un mod atât de pronunțat cu locuințele lor geroase și pustii. Principele Sviatoslaf[175] spune, în 972, ambasadorilor ce venise să negocieze pacea: „niciodată nu vom putea părăsi o țară așa de frumoasă“*. Cu dezvoltarea vieții lor politice, rușii însă nu întârzieră a se convinge că și alte interese, decât acela de a se încălzi la un soare arzător, trebue să dee un mare preț cucerirei Constantinopolei, și ei întreprinseră deci șirul de războaie schițat până aici. Pentru a înțelege ce soi de interes împingea pe ruși într-acolo, trebuie să aruncăm o privire generală asupra pricinilor întinderei împărăției rusești.

Rusia este împărăția cea mai mare din lume, și ea au ajuns astfel prin o necontenită lățire, căci la început era departe de a fi așa de întinsă. Creșterea ei se făcu în două direcțiuni: spre răsărit în Asia, spre sud și apus în Europa.

Țările asiatice, ce veneau în atingere cu granițele sale, erau locuite de popoare nomade, ce trăiau numai din prădăciunile periodice ale țărilor rusești. Rusia trebuia să caute a scăpa de ele, și care era mijlocul pentru a ajunge la acest scop? Ea nu putea ridica un zid ca chinezii, căci era prea costisitor; nu putea nici păzi țara prin un cordon militar, fiind granițele sale prea întinse. Prin urmare, singurul mijloc ce i rămânea era cucerirea țărilor ce slujeau de lăcaș și de cuib jăfuitorilor ei. Țara cucerită devenind rusească, partea cea mai liniștită a populației se așaza; turburătorii se retrăgeau în o parte de loc mai îndepărtat, de unde începeau iarăși a prăda foasta lor patrie, ce se bucura acuma de o organizare și o liniște, care i înlesnea înavuțirea. Rușii deci, spre a apăra noua lor provincie, trebuia să

supună țările tot mai departe, până ce ar fi întâlnit o țară, care să înfățoșeze destule garanții de bună vecinătate*. De aceea ea se tot întinde și ajunge acuma la marginile Chinei și la granițile Indiilor engleze, cătră care îi atrage și dușmănia lor firească cu stăpânirea engleză.

Înspre Europa întinderea Rusiei, tot așa de neaparată, are cu totul alte mobile. Aice nu locuesc națiuni barbare și prădătoare. Populația țărilor limitrofe este dimpotrivă liniștită și dedată la îndeletniciri pacinice, mai ales la agricultură. Trebue însă amintit că pe la începutul veacului al XVIII-lea Rusia era mărginită numai cât în centrul acelei țări pe care o ocupă astăzi. Înspre apus Svedia stăpânea Finlanda și provinciile Baltice: Estonia, Livonia, Carelia și Inghia[176], care despărțeau Rusia de Marea Baltică. Polonia s'întindea până lângă Kiev și la malurile Niprului și, din spre sud, tătarii împedicau atingerea rușilor cu Marea Neagră și cu Marea Caspică. Rusia era un corp mare, dar cu mânile și picioarele legate și care sămăna paralizat, neputând arata lumii puterea de viață lăuntrică ce îl însuflețea. Sufletul popoarelor este marea și fiecare din ele e cu atâta mai puternic cu cât poate dispune mai cu îmbelșugare de acest element dătător de viață. Oceanul este viața pământului, pe care o răsfrânge în vecinica lui mișcare, și, pentru ca un popor să poată răsufla și să nu fie înădușit, îi trebue numaidecât o deschidere spre ocean. Pe atunci nu numai că acea deschidere lipsea Rusiei; dar ea era chiar împedicată de a se atinge cu mările cele mai apropiate de dânsa. Ea stăpânea nu e vorbă Marea Albă; dar aceasta nu-i era de folos, din pricina gheţurilor sale. Dacă Rusia nu vroia să piară înădușită, trebuia cu orice preț să-și deschidă un drum înspre Marea, și, că Petru I au simțit acesta, iată vecinicul său merit și titlul cel mai mândru al gloriei sale. Am văzut mai sus silințele și luptele sale pentru a-și deschide drumul înspre cele trei mări ce se învecinau cu împărăția sa, și politica lui fu urmată cu statornicie de toți urmașii

săi, care, cu cât propășeau statul rusesc, se convingeau tot mai deplin de neajunsul cel omorâtor al așezărei sale geografice.

După ce a ajuns Rusia a se așeza pe coastele mărilor sale, ea se convinse în curând că tot nu dobândise deplina libertate, cât timp strâmtorile ce închid două din aceste mări nu ar fi în stăpânirea sa. Marea Neagră și cea Baltică ajunsese<ră> niște lacuri rusești ca și Marea Caspică; dar, deși erau *rusești*, tot nu erau decât niște *lacuri*; unul din ele închis firește din toate părțile, celelalte deschise numai atunci când țările stăpâne strâmtorilor trăiau cu dânsa în bună înțelegere. Danemarka însă, proprietara Sundului, fiind o țară mică, putea mai ușor fi îndatorită de Rusia a-i lăsa libera trecere prin strâmtorile sale. Turcia dimpotrivă, putere mare și dușmană Rusiei, opunea întotdeauna cea mai deplină ră vroință la trecerea corăbiilor rusești prin Bosfor și Dardanele, așa că Rusia fu nevoită, în fiecare tratat, a stipula din nou pentru dânsa dreptul de trecere prin numitele strâmtori. Era deci firesc lucru pentru Rusia, care căuta să-și deschidă drumul înspre Mediterana, ca să se silească a nu mai atârna, în plutirea pe mările Turciei, de la bunul-plac al acesteia și să se desfacă de un portar, ce adesa nu lăsa pe stăpânul său să iasă din casă.

Iată pricina de căpitenie care împinse pe ruși a se apropia necontenit de Constantinopole în speranța nemărturisită, dar nu mai puțin reală, de a pune odată mâna pe dânsa*. Așadar, *nu este chiar orașul Constantinopole ținta politicei rusești, ci strâmtorile ce acest oraș dominează*. De aceea, cuvântul cel vestit a<l> lui Napoleon cel Mare: „Constantinopole este stăpânirea lumei“, nu are pentru cugetarea rece nici un înțeles. De altfel, dacă ar fi adevărat, de mult timp turcii ar fi trebuit să fie stăpânitorii lumii.

Acest mare interes al Rusiei este sprijinit și de altele, care lucrează în același sens și o atrage tot mai puternic înspre Sud:

anume de comunitatea sa de origine cu cele mai multe popoare din peninsula Balcanului și de identitatea sa de religiune cu toate aceste popoare. Majoritatea lor este de viță slavă și vede în ruși niște frați, care fiind mai puternici decât dânsele, spre ei se îndreaptă toate speranțele lor pentru a-i scapa de jugul asupritor barbar și nesuferit al păgânului de turc. În timpurile mai vechi toate popoarele peninsulei Balcanului, chiar românii și grecii, vedeau în ruși proteguitorii lor firești și apărătorii lor. Mai târziu însă, când se destăinuiră adevăratele ținte ale Rusiei asupra lor, acele simpatii se răciră și fură înlocuite prin o îndepărtare tot mai pronunțată, care se prefăcu cu încetul în un simțiment de ură, din ce în ce mai neîmpăcat, în contra celor ce se dădeau drept apărătorii lor. Slavii, dimpotrivă, păstrară și păstrează încă întreagă și neatinsă simpatia pentru frații lor de la Nord, și desigur că ei nu s-ar opune unei contopiri în vasta lor împărăție.

Poziția noastră, a românilor, este cu atâta mai grea, cu cât, interpuși între slavii de nord și cei de sud, suntem niște dușmani firești ai acestora. Suntem o prăpastie de pe malurile căreia doi frați își întind mânile și vrau să se îmbrățoșeze, și pe care ei se vor sili cât mai curând a o umplea, pentru ca să nu mai fie o pedică avântului inimilor lor. Și această poziție atât de periculoasă este încă sporită prin așezarea noastră geografică – a noastră a românilor din România liberă. Pe când Carpații înalță piscurile lor neumblate și ne despart de rămășița neamului nostru din Transilvania, dinspre dușmanii noștri cei mai neîmpăcați, nu ne apără nici un deal, nici un colnic, ci același șes se întinde neîntrerupt de la Marea Înghețată până în Munții Balcanului. Suntem așezați în sfera firească de întindere a popoarelor slavone, suntem expuși la pericolul de a fi luați înainte de uriașa minge de omăt ce se rostogolește de la marea înghețată, mergând cu o repegiune tot mai amețitoare spre țărmurile Mării Mediterane.

Pe lângă toate aceste pricini care împing pe Rusia înspre Constantinopole, nu trebuie uitată încă una, poate chiar cea mai de căpitenie care provine din constituirea fundamentală a poporului său. Ideea subjugării lumii întregi, care au apărut de atâtea ori în oardele barbare ale Răsăritului, pare a fi pus stăpânire pe ruși ca o idee fixă. Imboldirea firească de a da o răsuflare puterii celei

apăsate și înlănțuite prin despotism, plăcerea de a face aiurea pe stăpânul, pe când acasă zaci în robia cea mai degrădătoare, dorința de a se bucura afară de bunuri și desfătări care sunt cu neputință în barbaria și lipsa din lăuntru, în sfârșit, disprețul și zavistia în contra unei culturi neînțelese și pe care, neputând-o ajunge, tinzi o nimici, iată motivele ce împingeau adinioară toiurile de barbari asupra Europei, și care astăzi împing pe ruși a îndeplini pretinsul testament a lui Petru cel Mare[177] – cucerirea acestei părți a lumii.

Totuși, între primejdia ce oardele barbare ale lui Atilla sau Batu-Khan aduceau asupra Europei și acea pregătită de politica rusească este o mare deosebire. Acele popoare sălbatice lucrau fără un plan conceput de mai înainte; ele năvăleau cu o furie turbată, dară fără scop; veneau și dispăreau ca o furtună. Rusia au pus barbaria Răsăritului în un sistem; puterea brutală a oardelor sale este sprijinită și întărită prin arta și știința împrumutată de la Apus. Toată rafinarea unei diplomații șugubețe și intrigile complicate ale unei politici ambițioase îi vin în ajutor. Pe când oardele popoarelor barbare lucrau fără conștiință, acele rusești sunt conduse de o minte ageră, puse în slujba unei imboldiri nesățioase de întindere, de răpiri și de cucerire. Și această tendință firească a poporului rusesc găsește elementele cele mai minunate pentru întărirea și realizarea sa: simpatiile slavilor din peninsula Balcanilor și interesul cel capital a<l> deschiderei comerțului rusesc pe Marea Mediterană și, prin ea, pe Ocean.

După ce am arătat interesele și tendințele cotropitoare ale Rusiei, să trecemn acuma la expunerea stării Europei față cu niște asemene năzuinți.

Prin creșterea ei necontenită , Rusia devinea amenințătoare pentru liniștea și dezvoltarea celorlalte țări europene. Ceea ce fusese odinioară Carol V și Napoleon cel Mare pentru Europa, devenise acuma Rusia cu deosebire numai cât, că altă dată primejdia venia din partea unor individualități și că acuma ea pornea de la un popor. Amenințarea ce fusese mai înainte trecătoare se prefăcea acuma în una permanentă. Cu cât mai mult deci trebuia țările europene să se opună curentului moscovit, când ele vedeau întrînsul, nu avântul momentan a<l> unui gust de cucerire, ci această tendință însăși sistematizată și îmbrăcând forma unui principiu sta-

tornic și neînduplecat. Ideea echilibrului european nu era deci o zădarnică închipuire a visătorilor politici; ea era chiar expresia nevoiei celei mai simțite a Europei, păstrarea neatârnării ei, a luminei și a civilizației sale, ce amenința să dispară sub suflarea omorâtoare a despotismului. Datoria cea mai înaltă se întrupa într-însa, acea de a păzi neatinsă comoara de gândiri și de simțimente moștenită de la generațiile de mai nainte, și pentru care partea ce mai nobilă a omenirii jertfise cele mai scumpe bunuri ale traiului său. Era într-un cuvânt apărarea culturii împotriva barbariei, a libertăței împotriva robiei, a luminei împotriva întunerecului.

Afară însă de acest interes general, mai erau și altele speciale, care sunt cu atât mai însemnate, cu cât ele hotărâră puterile apusene la împotrivire; căci popoarele ca și indivizii sunt astfel făcute, încât să se miște mult mai ușor pentru un interes mai mic dar nemijlocit, decât pentru unul mare și îndepărtat. Aceste interese mai speciale sunt actele comerciale.

Dintre toate țările Europei, Anglia și Franția sunt cele ce fac un comerț mai întins cu țările turcești. Pe acel timp (1852) comerțul Angliei se suia, import și export, la vr'o 600.000.000 franci, afară de transitul prin Egipet către India, care urca comerțul total al Angliei cu țările turcești aproape la un miliard. Acel al Franței, însemnat cu deosebire prin exportul său, se ridica aproape la 750.000.000 de franci*. Interesele Franției și ale Angliei erau aceleași, și deci politica lor trebuia să fie aceeași. Ambele aveau de apărat niște daraveri bănești de o mare însemnătate și trebuia deci să se opună cu puteri unite politicei rusești, care amenința desfășurarea lor. Primejdia pentru dânsele era următoarea: dacă Rusia punea mâna pe strâmtorile turcești și poate chiar pe Egipet, atunci introducând ea în aceste țări sistemul prohibitiv, nimicea prin o singură lovitură tot comerțul anglo-francez, înlocuindu-l cu al său.

Pe lângă acest pericol, care amenința pe Franția, cât și pe Anglia, mai erau și altele care priveau numai cât interesele engleze. Această țară se mai temea ca Rusia, punând stăpânire pe Egipet și pe Turcia asiatică, să nu-i împedice comunicarea sa cu India.

izvorul cel mai mănos al bogăției sale, cu atâta mai mult cu că poporul englez era neliniștit și de propășirea Rusiei în Asia Centrală a căreia țintă nu putea fi, după englezi, decât surparea puterei lor în Indii.

Italia, pe atunci frământată de dorința unirei, domnită de mai multe dinastii dușmane una alteia, nu putea urma în privirea Orientului o politică susținută, și de aceea participarea ei la Războiul Crimeei nu avu atâta în vedere restatornicirea unor interese trecute, cât îngrijirea de altele viitoare.

Austria nu putea să învoiască prea marea întindere a Rusiei în Orient din alte motive. Pentru a ajunge la Constantinopole trebuia ca Rusia să pună mâna pe Țările Române, prin care ea ar fi devenit un vecin foarte supărător pentru Austria prin uneltirile sale asupra românilor din Transilvania și a slavonilor din sudul împărăției sale. Apoi, Rusia, punând, prin pacea de Adrianopole (1829), stăpânire pe Gurile Dunării, se folosise de această împrejurare pentru a îngreuia tot mai tare plutirea pe acest fluviu. Ea nu îngrijise pentru curățirea albiei Sulinei, înființase o carantină la gurile fluviului și supunea toate corăbiile ce treceau prin ele la niște orânduiri foarte împovărătoare, încât comerțul ce Austria îl făcea prin artera Dunării amenința să decadă din ce în ce mai tare*. Ce era însă să se întâmple dacă Rusia era să ajungă stăpâna netăgăduită a împărăției turcești? Era să fie nimicit și comerțul cel însemnat al Austriei cu această împărăție, care se ridica în 1850 la 70.000.000 de franci**.

Prusia nu avea un interes așa de nemijlocit în chestiunea orientală, și celelalte țări germane erau prea mici și neînsemnate pentru a putea ridica și ele glasul lor. În genere vorbind, Germania, ruptă în o mulțime de părți, nu putea juca un rol precumpenitor în această însemnată chestiune. Ea era deprinsă a fi împilată; toate arteriile cele mari ale comerțului ei erau în mânile streinilor: olandezii le închidea Rinul; englezii, prin Helgolang, Elba; danezii, Marea Baltică***. Cum putea ea împedica pe ruși de a închide acuma și

Dunărea, când statul cel mai puternic, Prusia, era deprins de sute de ani a nu avea în politică altă vroință decât acea a cabinetului de Petersburg. Cu cât Prusia prinde mai târziu la putere cu atâta ea se emancipează de sub epitropia rusească. De când au ajuns a realiza unitatea Germaniei și se vede în fruntea a unui milion de baionete, ea se vede silită a apăra interesele ei, care sunt, în privirea Dunării, identice cu ale Austriei*. Devenind tot mai neatârnată în politica ei orientală, în curând va vroi să dicteze și aice, precum s-au deprins a dicta aiurea, și un război va trebui numaidecât, mai curând sau mai târziu, să pună un capăt bunei înțelegeri, ce au predomnit până acuma între aceste două state.

Să videm acuma care era starea acelei împărății, ce era aruncată, ca mărul discordiei, între Rusia și popoarele apusene. Această împărăție mergea spre stingerea ei, și toate silințele, atât ale sale proprii, cât și acele ale puterilor Europei, nu puteau decât cel mult să întârzie căderea ei, dar nu să o oprească. Răul de căpitenie, ce o săpa fără încetare, era dușmănia tot mai fățișă între poporația creștină și acea musulmană. Turcii nu puteau uita că sunt învingători și că creștinii sunt supușii lor; apoi acești supuși, fiind de o altă religiune decât acea a lui Mahomed, ei îi priveau ca pe niște ființi de jos, care nu erau vrednice a se bucura de alte drepturi, decât de acele ce stăpânii lor se îndurau să le încuviințeze. Numai împărăția turcească mai făcea în Europa deosebire între cuceritori și cuceriți; numai în ea se mai aflau două clase suprapuse ale societăței, ce nu putea<u> a se contopi nici într-un chip, fiind despărțite prin rasă, religiune, credinți și obiceiuri. Pentru un musulman, ghiaurul nu însemna nimica; averea lui, onoarea lui, chiar viața lui erau o jucărie în mânile sale, și adeseori regimul cel cu totul arbitrar al poporului domnitor împingea pe supuși la răscoală. De când rușii se apropiase<ră> de peninsula Balcanului, ginţele de aice își îndreptară cătră dânșii speranțele lor de scapare. Unele din ele se lepădară

apoi de aceste așteptări, văzându-se înșelați; cei mai mulți însă, slavonii, vedeau tot în Rusia îngerul mântuitor al suferințelor lor și priveau deci orice încercare de a susținea pe Turcia ca un act de dușmănie împotriva lor. Și cu toate aceste, țările Apusului trebuiau să sprijine pe turci și că caute a susținea împărăția lor; căci ele nu găseau alt mijloc mai potrivit pentru a scăpa Orientul de o stăpânire exclusivă, decât acela de a-l mănținea, cât se va putea mai mult în starea în care se afla. Întregimea împărăției otomane deveni astfel maxima conducătoare în politica statelor apusene, și ele trebuiau să privească de dușmană, nu numai cât pe Rusia, dar și pe popoarele acele din peninsula Balcanului, care cereau emanciparea lor de sub jugul turcesc. Din această pricină provenîră toate încurcăturile politicei orientale. Rusia, care proteguia popoarele creștine împotriva asupririlor turcești, era privită ca apărătoarea intereselor umanitare; Apusul, care susținea pe turci și barbariile lor, păreau că-i sprijine numai cât pentru niște interese egoiste. Rolurile se schimbase<ră> cu totul: Rusia, stat despot și barbar în culme, era apostolul libertăței și al omeniei; țările apusene, vetrele luminei și ale culturei, deveneau uneltele arbitrarului. Nu e vorba că aceste din urmă stăruiau pe cât puteau pe lângă turci ca să mai îndrepte corupția înspăimântătoare a administrației lor și să recunoască și creștinilor o stare mai puțin împilată; dar silințele lor erau zadarnice. Sultanul și dregătorii turci cei înalți, însuflețiți de luminile civilizației și îmboldiți fără încetare de agenții puterilor apusene, proclamau necontenit principii mai umanitare; dar aplicarea lor întâlnea greutăți și chiar pedici neînlăturabile, întrucât schimbarea sistemului nu se putea aștepta decât de la o schimbare a minței poporului turcesc, și aceasta era peste putință de ajuns, față cu dogmele staționare ale religiei sale*.

Ca toate faptele istorice și aceste erau neaparate, fatale. În zadar s-ar fi susținut cutare sau cutare mod de resolvire a chestiunei orientale, după cum s-au încercat să o facă mai mulți publiciști ai acelui timp. Turcii trebuiau să stăruiască în barbaria lor; rușii să

caute a înainta și popoarele apusene să li se opună. Pentru a hotărî într-un fel niște tendinți atât de contrazicătoare, trebuia alergat la mijlocul cel de pe urmă ce rămâne popoarelor, când toate celelalte au dat de greș – la război, care și începu de fapt prin intrarea rușilor în principate în 3 iulie 1853.

IV

Puterile apusene declară război Rusiei

Rușii pretindeau că, deși au încălcat granițele împărăției otomane, n-au înțeles prin aceasta a porni cu război asupra Porții; că ei ar fi vrut numai cât prin o astfel de măsură să constrângă pe Poartă a se supune dreptelor lor cereri, iar pe de alta, ar fi fost provocați la o asemene, prin apropiarea amenințătoare a flotelor anglo-franceze de strâmtoarea Dardanelelor*.

Că aceasta era numai cât un meșteșug, se poate vedea foarte lesne; nu era nici cea mai mică asemănare între așezarea flotelor apusene în Besica Bai și acea a oștirilor rusești în principate. Aceste flote aveau într-adevăr dreptul de a staționa în acel port, ca în oricare altul de pe Marea Mediterană. Prin arătarea lor în acele ape nu se înfrângea nici un tratat, nu se încalca nici un teritoriu, nu se lovea în nici un principiu de drept public; neatârnarea împărăției otomane nu era amenințată și Rusiei nu se da nici un motiv de supărare. Din contra, ocuparea principatelor de către Rusia era o încalcare vederată a posesiunilor sultanului și a tratatelor care regulau soarta acelor două provincii; era o izbire în principiile dreptului public și un act de dușmănie neîndoelnic împotriva sultanului, care ar fi avut dreptul a răspunde unei asemene urmări, prin o declarare de război și chiamarea în ajutorul său a escadrelor aliate

Dar să cercetăm acuma ocuparea principatelor din puntul de vedere al poziției Rusiei față cu dânsele. Nici un tratat nu învoia

Rusiei o asemene ocupare. Acel de Adrianopole prevedea ca rușii să poată intra în principate numai atunci când privilegiile lor ar fi încălcate de turci, și pe baza acestui drept trimisese<ră> rușii în 1848 oștirile lor în principate. Senedul de la Balta-Liman din 1848 adaugea, în vederea revoluției din 48, că dacă asemene turburări s-ar ivi din nou în principate în răstimpul de șepte ani, ambele puteri să iee măsurile trebuincioase pentru restatornicirea orânduelei. Provinciile române nu fusese<ră> nici împilate de turci, nici nu erau turburate de vreo resmeriță, care să îndreptățească intrarea în ele a oștirilor rusești; și cu toate acestea erau cuprinse de dânsele*. Rușii priveau întotdeauna provinciile române sub două fețe deosebite, după cum le cerea interesul: când ca niște țări cu totul deosebite de împărăția turcească, pentru care stipulau în tratatele lor drepturi și privilegii; când ca parte întregitoare a împărăției otomane. Nevoile momentului cereau ca Țările Române să fie privite în a doua ipostază, ceea ce rușii făceau ocupându-le cu armele. Din aceasta însă se poate foarte bine videa curățenia politicei rusești față cu principatele dunărenme.

Anglia și Austria, care doreau din toate puterile ca să mănțină cât se va putea mai mult timp pacea între ambele împărății rivale, sfătuesc pe Poartă să nu privească ocuparea principatelor de ruși ca un *casus belli*, ci, închizând ochii asupra acestui fapt dușmănesc, să urmeze înainte calea negocierilor**.

Aceste se reîncep prin stăruințele Austriei, putere din cele mai interesate în chestiunea Orientului. Rusia anume, căreia i-ar fi plăcut mai bine a surpa pe turci prin o cale piezișă decât prin un război, propune la Viena un proiect de notă, ceva deosebit de acela pe care principele Mencikoff îl lăsase în mânile turcilor, la plecarea sa din Constantinopole. Acest proiect, sprijinit de Franția și de Anglia, mai mult de cum se cuvinea, este trimis de îndată la Poartă, cu stăruințele cele mai călduroase pentru primirea lui. Poarta se rostește că-l va primi dacă va suferi oarecare schimbări. Începe atunci o lucrare a diplomației din cele mai seci și mai nemulțămitoare, anume schimbarea frazelor și a cuvintelor, resucirea și învârtirea lor

astfel că să împace ambele cerinți. Așa, d.e., nota vieneză conținea următoarea frază: „dacă în toate timpurile împărații Rusiei au arătat îngrijirea lor cea mai harnică pentru mănținerea scutirilor și privilegiilor bisericei grecești ortodoxe în împărăția otomană, sultanul nu s-au refuzat niciodată a le consfinți din nou prin acte solemne". Această redacțiune spăria pe miniștrii Turciei; din paralela în care se punea respectarea privilegiilor de către turci cu îngrijirea pentru mănținerea lor din partea rușilor, se temeau miniștrii sultanului a nu recunoaște că cea de a doua fusese cauza celei dintâi, și pentru a îndepărta o asemene tâlcuire, ei propuseră îndreptarea frazei în modul următor: „dacă în toate timpurile împărații Rusiei au arătat îngrijirea lor cea mai harnică pentru cultul și biserica ortodoxă grecească, sultanii n-au încetat niciodată de a veghea la mănținerea scutirilor și a privilegiilor pe care din bunul lor plac le au încuviințat". Anglia își dă mare osteneală pentru a dovedi Turciei că schimbările propuse de dânsa sunt de prisos, arătând că această frază constată numai cât un fapt istoric, că acest fapt poate fi adevărat sau fals, dară că Rusia nu dobândește prin el nici un drept și că Turcia nu se leagă la nimic prin recunoașterea lui. Sultanul chiar dacă ar da oarecare drepturi creștinilor în urma stăruințelor unei puteri creștine, nu se leapădă de nici un drept al său, nu se leagă la nimic, nu restrânge nici deloc suveranitatea sa, și câte de aceste.

Bieții turci știau însă prea bine cu cine aveau a face. Vedeau ei acuma ce tâlcuire dădeau rușii tratatului de Kainargi, știau ei câte bucăți de teritoriu le fusese<ră> răpite tot prin asemene meșteșuguri că se păzeau ca de foc de a se lega în vreun chip către ruși, asupra unei împrejurări așa de delicate. De aceea, ei stăruiră cu toată puterea pentru primirea schimbărilor propuse de dânșii, cu toate cererile Angliei, Franției și ale Austriei, care le spunea<u> să se lepede de ele.

Pe când însă puterile europene se sileau a convinge pe turci că n-au nici un pericol în privirea notei, așa cum fusese ea întocmită de la început, rușii, care înțelegeau cu totul altfel îndatoririle ce Poarta trebuia să le iee față cu dânșii, dau și ei o tâlcuire a notei vieneze, și de astă dată o tâlcuire autentică, ce nu mai lasă nimic de dorit. În o depeșă a contelui de Nesselrode din 7 septemvrie, acesta pune în cea mai vie lumină înțelesul pe care Rusia vroia să-l dee

notei vieneze, și care se rezumă în îndatorirea din partea turcilor de a da o *făgăduință* și *o garanție pentru viitor despre mănținerea privilegiilor bisericei grecești.* Franția, luând cunoștință de această depeșă, se rostește ea însăși: „că nu era acesta înțelesul pe care conferența din Viena avuse în gând a-l da notei în chestiune", și așa toate ostenelile diplomaților și zbuciumarea lor de atâta timp rămaseră zadarnice*.

Aceștia, în iubirea lor pentru fraze și tâlcuiri subtile, trăgănase<ră> afacerea mai multe luni, lăsând Rusiei timpul de a se pregăti și a se întări, crezând că ceea ce dezbina pe ruși de turci era o chestiune de cuvinte. Ei uitau că în mijloc erau niște interese mult mai grele, care, în orice cuvinte ar fi fost îmbracate, tot la sfârșit erau să-și arate cozile și urechile lor. Atâta este de adevarat că adeseori persoanele oficiale de multă diplomație nu-și mai aduc aminte de politică, adică de interesele ce sunt puse a apăra.

De la căderea notei vieneze, speranțele pentru pace sunt tot mai mult înlăturate, și războiul devine din ce în ce mai neapărat, cu toate că diplomații nu încetează nici acuma a-și da osteneală pentru a-l împedica, sau cel puțin a-l amâna.

Puterile maritime, Anglia și Franția, văzând că toate încercările pentru pace au dat de greș și așteptându-se în fiece moment la un atac din partea rușilor contra proteguiților lor, dau ordin flotelor lor ca să intre în Dardanele. Rușii pretind atunci că s-ar fi încălcat tratatul din 1841, care prevede închiderea strâmtorilor, cât timp Poarta s-ar afla în pace, și cer Angliei socoteală pentru acest pas. Aceasta le răspunde că, „deși nu urmase declararea de război, Poarta încetase de a fi în pace din momentul ce un soldat rus călcase principatele dunărene"**. Turcii îmbărbătați prin această măsură, în care ei vedeau un sprijin efectiv al puterilor Apusului, declară Rusiei război, în 4 octomvrie 1853.

Rușii, urmând înainte jocul lor viclean și cu două fețe, arată în o circulară a contelui de Nesselrode că, „deși turcii le-au declarat

resboiu, ei se vor mărgini a păstra posițiunea ce au luat-o în principate, rămânând în aparare cât timp nu vor fi siliți a eși din cercul în care doriau să-și mărginească operațiunile lor"*. Ea repetă aceasta declarație în alte două rânduri, spunând că vor rămânea „cu brațele încrucișate, hotărâți numai a respinge orice atac îndreptat în contra lor, fie în principate, fie pe granițile Asiei" și aiurea: „trupele noastre vor sta în apărare, așteptând atacul turcilor și respingându-l, dacă s-ar întâmpla"**. Puterile maritime, luând act de asemene făgăduinți solemne, trimit ordin escadrelor lor de a învoi corăbiilor rusești transportarea trupelor și a munițiunilor lor de la un port la altul. Dar rușii dăduse<ră> acele asigurări numai cât spre a înșela pe apuseni. În război, ca și în diplomație, ei procedau prin surprindere și înșelare. Pe când flotele anglo-franceze, încrezându-se în ruși, nu părăsise<ră> încă Constantinopolea, flota rusească intră fără veste în portul Sinope și nimicește aice o flotă turcească, ce stătea la ancoră, încărcată cu proviziuni ce trebuia să le ducă în un port al coastei asiatice, ucigând vr'o 4.000 de oameni și prefăcând în cenușă corăbiile turcești. Când știrea despre acest măcel ajunse în Europa, ea produse o indignare nemaipomenită și mai că era să provoace de îndată declararea de război din partea puterilor Apusului. Rușii, interpelați asupra acestui fapt, răspund: că ei au înțeles a păstra o pozițiune de așteptare numai în principatele dunărene; „dar suntem noi oare îndatoriți pentru aceasta a face acelaș lucru pe coastele noastre? Să credem noi că în un resboiu, pe care nu l-am dorit și care ne-au fost declarat, numai turcii au dreptul ofensivei și că noi, când suntem siguri că un atac va fi îndreptat în protiva noastră, nu avem dreptul a-l împedeca?"*** Și cu toate aceste, din depeșele reproduse mai sus, este vederat că Rusia luase asupra-și îndatorirea de a sta în apărare, mărginindu-se a respinge atacurile turcilor și aceasta *nu numai pentru principate, precum pretindeau acuma, ci și pentru Asia*, și deci nu numai pe uscat, ci și pe mare. Apoi că flota turcească nu avea nici un scop dușmănesc

împotriva Rusiei, se vede din împrejurarea că ea staționa în liniște în un port turcesc.

Pentru a împedica reînnoirea unor asemene întâmplări, puterile maritime se hotărăsc a ocupa Marea Neagră și fac cunoscut Rusiei că orice corabie rusească va fi întâlnită în Marea Neagră va fi de îndată invitată a intra într-un port rusesc, și că la întâmplare de refuz, va fi silită la aceasta cu puterea, îndatorindu-se, totodată, a împedica flota turcească de a ataca pe ruși*. O asemene măsură era însă până la un punt mai potrivnică rușilor decât turcilor. Pe când turcii erau împedicați numai de a ataca pe ruși, fiind, de altfel, liberi a umbla cu corăbiile lor în Marea Neagră, rușii n-aveau voe să iasă cu nici o corabie afară din un port; prin urmare, erau împedicați chiar de a comunica pe apă cu porturile lor. Ei amenință deci atunci puterile apusene cu ruperea relațiunilor diplomatice, când ar mănținea măsura luată, și, aceste, stăruind în hotărârea lor, cabinetul de Petersburg își recheamă ambasadorii din Londra și din Paris. Napoleon se hotărește a scrie o scrisoare autografă țarului Neculai, în care, între altele, îi spune următoarele: „Este un fapt neîndoelnic că corăbii rusești au venit și au atacat vase turcești în apele acestora și în un port unde staționa<u> pe ancorele lor, și că le-au nimicit, cu toate asigurările cabinetului împărătesc de a nu ataca el cel întâiu și cu toată vecinătatea escadrelor noastre. Nu au suferit politica noastră o lovitură la Sinope, ci acel fapt au răsunat cu durere în inima tuturor persoanelor din Anglia și din Franția, care au un simțiment de vrednicie națională“**.

Relațiunile între puterile Apusului și împărăția rusească înăsprindu-se pe fiece zi, trebuia numaidecât să cășuneze o ruptură. Anglia și Franția cer de la Rusia ca condiții a mănținerei păcei ca ea să deșerte principatele, ceea ce această refuzând, războiul este declarat în 27 mart 1854.

Ce făceau în acest răstimp puterile germane?

Rusia, de îndată ce văzu că trebile merg a război, căută să înduplece pe Austria și pe Prusia a păzi neutralitatea. Austria întreabă atunci pe Rusia: „dacă împăratul ar avea de gând a îndeplini făgăduințele sale de a nu trece Dunărea, a părăsi provinciile

dunărene îndată după resboiu și a nu scrinti sistemul de state ce există astăzi în împărăția turcească". Comitele Orloff[179] răspunse că împăratul n-ar putea lua asupră-și nici un soi de îndatorire. „În acest caz, replică împăratul austriac, nici el n-ar putea să se lege la cele ce i se cereau. El va stărui în principiile pe care le au admis, în unire cu celelalte trei puteri mari și se va conduce în purtarea sa numai cât după interesul și vrednicia împărăției sale"[*].

Aceste principii fusese<ră> statornicite în mai multe conferinți ținute în Viena[180]. În unul din protocoalele acesteia din 9 april 1853, redactat după declararea de război a puterilor apusene, cele patru puteri subsemnate, Anglia, Franția, Austria și Prusia, recunosc: „că întregimea împărăției otomane este și rămâne condiția absolută a oricăror tratări, ce ar avea de scop restatornicirea păcei între puterile în luptă. Guvernele, representate prin subsemnații, se îndatoresc a căuta împreună niște garanții care să asigure existența împărăției otomane, ca [o] condiție a equilibrului european"[**].

Am arătat mai sus motivele care explică îndestul pentru ce Austria uita slujba făcută de Rusia în 48 și se dădea în partea puterilor apusene în lupta ce era să se încingă. Mai greu este de înțeles cum de Prusia părăsea politica ei tradițională, acea de a merge totdeauna în apele rusești, și se hotăra a se pune alăturea cu puterile apusene împotriva tendințelor moscovite.

Trebue amintit în această privire, că revoluția din 48 dăduse naștere, în Germania, unei partizi unitare, care vedea în Prusia puterea acea ce părea menită de soartă a realiza visul poporului german. În Prusia, această partidă se interesa, la rândul ei, de nevoile Germaniei și dorea să dee poporului german neatârnarea politică și libertatea de acțiune potrivită însemnătăței sale. Această tendință nu vroia să zică altăceva în acele momente decât ieșirea de sub epitropia seculară a Rusiei. De aceea, deși regele Frederic Wilhelm IV și încunjurimea sa, precum și partida aristocratică era<u> pentru sprijinirea Rusiei, acest curent trebui să se mistuiască față cu un altul, mult mai puternic, acel al partidei naționale, ce susținea politica intereselor adevarat germane, care, fiind identică cu cea austriacă,

nu putea decât fi protivnică Rusiei[*].

Prusia închee deci în 20 april 1854 un tratat cu Austria, în care se stipulează că: „guvernul împărătesc austriac va îndrepta către curtea împărătească rusască o poftire, în scopul de a dobândi de la Maiestatea Sa Împăratul Rusiei ordinile necesare pentru a opri înaintarea armatei sale pe pământul turcesc, precum și pentru a dobândi asigurări depline despre curânda deșertare a principatelor, și guvernul prusian va sprijini această poftire din toate puterile sale. În cazul când respunsul curței împărătești rusești la aceste pasuri ale cabinetelor de Viena și Berlin ar fi în contra așteptărilor, astfel încât să nu le dee o deplină liniștire, atunci va avea loc aplicarea art. 2 a<l> tratatului încheet tot astăzi, anume: că fiece atac dușmănesc făcut în protiva teritoriului uneia din puterile contractante să fie respins de cealaltă cu toate mijloacele militare de care va dispune. O pornire ofensivă a ambelor puteri contractante ar fi la locul ei, numai cât la întâmplarea unei încorporări a principatelor, precum și la un atac sau o trecere a Balcanilor de către ruși"[**]. Cu câteva zile înainte se încheese între Anglia și Franția tratatul de alianță, prin care ambele puteri dau o consfințire juridică comunității de interese ce le unise până acumă (10 april 1854).

Rusia era deci să se măsoare cu puterile Apusului. Ea îndrăznea să încerce o asemene luptă, pentru că era îndestul de sigură acasă la dânsa, știind bine că deși Austria și Prusia încheesă o legătură până la un punt protivnică ei, dușmănia acestora nu era să meargă așa de departe, încât să iee parte lucrătoare la războiul ce se încinsese. De Prusia era sigură prin simpatiile regelui ei, care, deși iscălise, mai mult silit, tratatul cu Austria, se rostise foarte hotărât că nu va lua parte la un război contra Rusiei[***]. Politica austriacă,

apoi, era cunoscută Rusiei de mult timp. Ştia aceasta că poate s-o împace în momentul critic, prin o bucată de pământ aruncată la timp în gura ei. Austria nu putea învoi un atac al puterilor apusene prin Valahia şi Moldova şi din alte motive. Apropiindu-se armatele aliaţilor prea tare de Polonia, o răscoală a acesteia era cu putinţă, răscoală ce era tot atât de primejdioasă pentru Rusia, ca şi pentru Austria şi Prusia. Apoi, românii şi ungurii puteau să se trezească şi, prin urmare, un atac în contra Rusiei prin valea Dunării nu putea deloc să se împace cu interesul austriac*. Rusia, prin urmare, deşi refuzată în propunerile ei formale, putea crede în neutralitatea puterilor germane. Ea nu se temea deci a fi atacată pe uscat, ci numai cât pe mare, şi anume pe Marea Neagră, căci în Marea Baltică ó apăra Cronstadul. S'înţelege de la sine că o expediţie maritimă trebuia, chiar prin firea ei, să fie mărginită în numărul oştirilor, şi de aceea Rusia nu se aştepta la un atac mai adânc al posesiunilor sale. Ea se răzăma apoi pe puterea de apărare a nemăsuratei sale întinderi şi-şi amintea cu mândrie, în această privire, zdrobirea armatei lui Napoelon cel Mare, în 1812. În sfârşit, mersul lucrurilor adusese pe ruşi numaidecât a declara războiul: altfel trebuiau să se hotărască a perde cu totul trecerea ce o aveau la popoarele peninsulei Balcanului şi înrâurirea lor în Răsărit, pentru care făcuse jertfe atât de urieşe. Rusia era deci de astă dată împinsă şi prin o chestiune de vrednicie naţională a pune în cumpănă soarta poporului său, ea care până atunci nu ştiuse să lupte decât sub îmboldirea interesului.

V

Tratatul de Paris

Pentru a-şi ajunge scopul, Austria trebuia, în puterea tratatului de sprijinire mutuală încheet cu Prusia, să ocupe principatele,

apărând astfel interesul de căpitenie al Germaniei, Dunărea de Jos, şi, totodată, asigurându-şi, pentru toate întâmplările, posesiunea Ţărilor Române.

Am văzut mai sus că în toate timpurile politica Austriei avuse de ţintă a pune mâna pe principate, şi semnele cele mai clare ale acestei tendinţi se dăduse<ră> pe faţă în Tratatul de la Passarowitz (cedarea Olteniei) şi în răpirea Bucovinei. Dacă însă în scopul ascuns al Austriei era înglobarea Ţărilor Române, ea vroia să ajungă la dânsul, nu prin o măsură violentă, ci pe cât se poate pe o cale pacinică. Ea se ţinea cu statornicie de principiul ce dăduse naştere în veacul XV glumei cunoscute: „bella gerant alii, tu felix Austria nube"[182]. Aceeaşi sistemă pe care Austria o întrebuinţează la răpirea Bucovinei o aplica şi acuma, *mutatis mutandis*, la întregile ţări române. Nu se ştia care va fi soarta războiului. Dacă el era să fie în folosul aliaţilor, Austria privighia în tot timpul interesele sale la Dunărea de Jos şi împedica dezvoltarea unor năzuinţi ce puteau deveni primejdioase planurilor sale. Dacă Rusia ieşea învingătoare şi împărăţia otomană era să fie desfăcută, Austria punea mâna pe partea cea mai bună din moştenirea acesteia. Rolul Austriei era deci cel mai mulţămitor din lume; ea nici scotea sabia din teacă şi, cu toate aceste, foloasele ce era să le tragă din încurcăturile Răsăritului erau să covârşască cu mult pe acele ale popoarelor ce-şi vărsau sângele pentru interesul european.

Pentru a putea realiza în toată liniştea planurile sale asupra Ţărilor Române, Austria asigură pe turci că vroeşte să-i ajute în lupta lor împotriva Rusiei, şi anume, silind pe aceasta a deşerta principatele pe care dânsa era să le ocupe până la sfârşirea războiului, pentru a le feri de noi încălcări, îndatorindu-se formal a le înapoia atunci Porţii otomane. Acest tratat este încheet în 14 iuniu 1854[*]. O dată cu încheerea lui videm o măsură cu totul nouă luată de aliaţi în conducerea războiului, anume stremutarea operaţiunilor din valea Dunărei în Crimeea. Dacă aceste două fapte stau într-o legătură oarecare sau dacă numai cât întâmplarea le-au făcut să cadă împreună, iată o întrebare care, cu toate numeroasele scrieri asupra Războiului Orientului, încă nu este deslegată. Unele din ele pretind

că aliații ar fi fost nevoiți să strămute teatrul războiului, pentru că Austria, ocupând principatele, ar fi împedicat înaintarea armatelor aliate către Rusia prin Țările Române. Alții susțin că greutățile îmtâmpinate de aliați și mai ales mortalitatea înspăimântătoare, care nimici în puține zile mai multe regimente, în câmpiile mlăștinoase ale Dobrogei, ar fi motivat această schimbare a liniei de atac. E de crezut că părerea întâi e mai apropiată de adevăr, întrucât am văzut că Austria se temea de înaintarea trupelor aliate prin valea Dunării și pe lângă celelalte scopuri urmărite de dânsa, prin ocuparea principatelor, ea vroia să silească armatele apusene a se îndepărta de granițele sale*.

Planul acestei noi expediții fusese urzit la Paris, se zice că sub inspirația directă a lui Napoleon III. El fu foarte bine primit de englezi, care așteptau de la dânsul ruinarea flotei rusești în Marea Neagră. El fu însă cea mai mare greșală a războiului. Atacul cel mai serios al aliaților prin valea Dunărei – pe unde puteau fi sprijiniți de o populație plină de simpatii, românii care ar fi pus la îndămâna lor, pe lângă bogățiile firești ale țărilor lor, și un ajutor armat de cel puțin 80.000 de oameni, pe unde aliații apropiindu-se apoi de hotarele Poloniei puteau să neliniștească pe ruși prin frica unei revoluțiuni, pe unde, în sfârșit, erau sprijinite armatele lor de un șir de cetăți, cea mai puternică bază de operațiune – acel atac, zicem, este înlocuit prin unul împotriva Crimeii apărată prin așezarea ei firească, precum și prin o cetate din cele mai tari, unde nu se putea ajunge decât pe marea și unde toate ajutorurile și îndămânările cele înfățoșa valea Dunărei erau înlocuite cu greutăți și primejdii“**.

Armatele aliate părăsesc Varna pe la [începutul lui] septemvrie și la 13 a aceleiași luni zăresc pentru întâia oară albele stânci ale Crimeii. În ziua de 14 ele se coboară din corăbii în numer de 62.000

de oameni, din care 28.000 de franceji, 26.000 de engleji și 8.000 de turci. „Năvăleau în Rusia precum năvălise cândva normanii în Sicilia[183], Pizzaro[184] în Peruviu și Fernand Cortez[185] în Mexico. Armata era sub impresia unei neliniști de care nu-și pute da samă. Fiecare soldat era hotărât să-și facă datoria și să-și vândă scump viața sa. Dar este sigur că dacă generalii ruși ar fi avut mai multă prevedere, armatele aliate n-ar fi petrecut nici o noapte în Crimeea și ar fi fost aruncate în mare fără răgaz și fără milă"*. Rușii însă, care nu se așteptau la o expediție împotriva Crimeii tocmai asupra iernii, se vede că nu adunase<ră> oștiri în peninsulă și de aceea nici nu îndrăzniseră a se opune coborârii aliaților pe pământul rusesc. În 20 septemvrie aceștia întâlnesc o armată rusească la Alma, o împrăștie și se apropie apoi de Sevastopol, împotriva căreia se hotăresc la un atac. Fiind însă că prin partea sudică se putea<u> apropia și cu corăbiile lor, aliații se hotăresc să treacă spre acea parte, peste râul Cernaia. Prin aceasta însă se lăsa rușilor sloboda comunicare cu lăuntrul țerei pe la Nord și ei se folosiră în curând de această greșală a aliaților, pentru a întări armata lor de apărare. După 16 zile de pregătire (1-16 oct.) se începe bombardarea, atât de pe uscat, cât și de pe mare. Fiind însă că tunurile aliaților se aflau la o îndepartare prea mare de cetate, ele produseră mai mult vuet decât treabă, și deci ei fură nevoiți a procede la un asediu în regulă, prind deschiderea de paralele. Între aceste, rușii încearcă în două rânduri de a despresura cetatea, o dată pe drumul de la Balaclava (28 oct.) și a doua oară cu mult mai mari puteri, pe podul de la Inkermann (5 noemvrie), punând armatele anglo-franceze în o mare primejdie, din care fură scăpate numai prin bravura și eroismul soldaților lor. Iarna însă căzu puțin timp după aceea, și ea fu în acest an (1854-55) de o asprime deosebită, pare că zeul gerurilor ar fi vrut și de astă dată să apere țara sa de atacurile străinilor. Dușmăniile încetară fără voe, și atât aliații, cât și rușii întrebuințară timpul pentru a se întări în pozițiile lor, și mai ales generalul rus Todleben știu să se folosească minunat de răgazul acesta, înălțând în jurul Sevastopolului mai multe întărituri, tot atâtea pedici noi

propășirei apusenilor.

Această iarnă mai văzu și moartea împăratului Neculai, întâmplată în 2 mart 1855. „El muri cu inima sdrobită; anul cel din urmă îi adusese prea multe desamăgiri. Cât de rău se potriveau cu amintirile resboiului turcesc, cu care el începuse glorioasa sa domnie, experiențele acestui de față, care trebuia după așteptările sale să pună cununa tuturor isbânzilor! Europa unită în protiva sa, sistemul său de ocârmuire, atât de urât lumei întregi, încât chiar protivnicul său, turcul, putuse deveni popular, și în sfârșit armata, copilul iubit al acelui sistem, pentru care el făcuse atâtea jertfe și care trebuia să și fie cea întâi din lume, bătută pe însuși pământul său, ba chiar însemnată cu pecetea inferiorității"*. Mai mult decât o acunsă și neîngrijită boală trupească, săpase aceste dureri morale măduva vieții sale și-l aruncase în mormânt. Totuși, fiul său Alexandru II declară la suirea sa pe tron că va urma politica tatălui său, încât numai cât monarchul, nu și sistemul se schimbase în Rusia, cu moartea împăratului Neculai.

Cu sosirea primăverii reîncep dușmăniile. Generalul Canrobert, comandantul-șef al expediției, este înlocuit prin generalul Pelissier[186], care pune îndată o mai mare activitate în lucrările împresusărei și, mai ales, se arată mult mai puțin crutător de viețele soldaților. El ordonă un asalt al redutelor Marele Redan și turnul Malacoff, care nu izbândește și costă pe aliați o mulțime de morți. După o nouă bătălie cu rușii la Cernaia, se dă un al doilea asalt al numitelor redute, în care francejii ajung, deși cu perderi însemnate, să pună mâna pe Malacoff, cheia Sevastopolului, pe care rușii îl părăsesc curând după aceea.

În tot timpul războiului, încercările de a restatornici pacea nu încetase<ră> un singur moment, mai ales prin stăruirea puterilor germane. Anglia și Franția cereau ca [o] condiție a împăcărei următoarele îndatoriri din partea Rusiei, cunoscute sub numele de *cele patru puncte.* 1) Încetarea protectoratului rusesc asupra Moldovei, Valahiei și Serbiei și punerea acestor țări sub garanția colectivă a puterilor europene. 2) Eliberarea plutirei pe Dunăre. 3) Revisuirea

tratatului din 1841, în sensul unei mărginiri a puterei rusești în Marea Neagră. 4) Renunțarea Rusiei la protectoratul asupra creștinilor din peninsula Balcanului[*]. Cât timp Sevastopolul fu în mânile rușilor, ei nu voiră nici să audă de asemene pretenții. „Sub numele de interesul echilibrului european, se pretinde nimicirea tuturor tratatelor noastre de mai înainte, destrugerea flotelor noastre și mărginirea puterei noastre în Marea Neagră"[**]. De îndată însă ce vestita cetate căzu în mânele aliaților, Rusia începu a da înapoi și a se arata mai plecată a asculta propunerile învingătorilor.

Mai multe împrejurări lucrară împreună pentru a îndupleca pe ruși. Mai întâi, perderile lor erau înspăimântătoare, cășunate nu atâta prin focul dușmanului, cât prin reaua îngrijire, drumurile cele nesfârșite, bolile epidemice și munca fără crutare la care erau expuși soldații ruși. Doctorul Chenu socotește la 630.000 numărul rușilor periți din pricina războiului[***]; deși această cifră poate părea cam exagerată, totuși desigur că nu este tare îndepărtată de adevăr[****]. Cheltuelile făcute de ruși erau iarăși cu totul afară de proporțiune cu mijloacele lor; războiul i costase aproape patru miliarde de franci[*****]. Apoi, în 2 decemvrie 1854 Austria văzând că prin prelungirea războiului se periclita<u> interesele ei, încheese cu puterile maritime un tratat, prin care se obligă a nu împedica pătrunderea lor prin Țările Române cătră Rusia; în cazul când ar izbucni dușmăniile între Rusia și Austria, ele se îndatoresc a-i trimite ajutoare: nici o putere nu poate închee pace sau vreun armistițiu fără învoirea celorlalte, și dacă la sfârșitul anului pacea nu ar fi asigurată,

atunci puterile contractante s-ar înțelege asupra mijloacelor de a ajunge la acest scop[*]. Austria, prin urmare, se lăsa tot mai mult în șivoiul puterilor apusene, care amenința pe fiece zi s-o arunce în dușmănii, de fapt împotriva Rusiei. Prusia, deși nu-și putea călca cu totul pe inimă, mai ales prin opunerea regelui la politica antirusească, totuși prin purtarea ei de până acuma, insuflase Rusiei temerea că ar ptuea fi mai curând în contra ei decât pentru dânsa. În sfârșit, Sardinia oferise și ea un ajutor de 15.000 de oameni și această împărtășire a ei la război putea deveni o îmboldire pentru Svedia, care avea și dânsa vechi socoteli cu Rusia. Pe de o parte deci, neputința de a rezista mai mult, pe de alta, pericolul de a se expune la coaliția întregei Europe în contra sa hotăresc pe Rusia să plece capul și, închinându-se vroinței europene, să primească condițiile ei.

Dar și statele ce lauseră parte la acest război erau mai cu totul istovite de puteri: Franția perduse 95.000 de oameni și la 1.660.000.000 de franci, Anglia 22.000 de oameni și 1.885.000.00 de franci, Turcia 35.000 de oameni și 705.000.000 de franci, afară de ruina comerțului și a industriei, urmare neaparată a unui război pentru națiuni civilizate[**].

Obosite de război, toate puterile ce luase<ră> parte la el doreau reașezarea păcii și o doreau din toată inima. De aceea, ea nici nu întârzie a se restatornici.

Dintre cele patru punte, unul, cel de al treilea, mărginirea puterei rusești în Marea Neagră, lovea mai greu în interesele moscovite, și conferentele din Viena ce începuse<ră> iarăși ședințile lor după căderea Sevastopulului, împedicate de această opunere a Rusiei închid iarăși lucrările lor. Austria trimite atunci, la 16 decemvrie 1855, un ultimatum la Petersburg, în care lămurește înțelesul ce vroiesc să-l dee puterile celor patru punte, și care este următorul:

1) Înlăturarea deplină a protectoratului rusesc și prin urmare a oricărui drept de protecție și de amestec al Rusiei în trebile principatelor. Aceste țări să urmeze însă a se bucura de privilegiile lor, sub suzeranitatea Porții. Țările să pună la cale organizarea și

apărarea lor, în înțelegere cu puterea suzerană, și să poată chiar lua măsuri extraordinare pentru respingerea unui atac străin. Rusia se învoește la o îndreptare a graniților sale cătră Turcia, și anume pornind de la Hotin până la Lacul Salzyk, și bucata aceasta de pământ să fie incorporată principatelor, sub suzeranitatea Porții.

2) Libertatea Dunării și a gurilor ei va fi apărată prin măsuri efective luate de Europa, la care puterile contractante să fie deopotrivă reprezentate, fără a se atinge prin aceasta interesele puterilor mărginașe ale fluviului.

3) Marea Neagră este neutralizată; ea va fi deschisă corăbiilor de comerț a<le> tuturor națiunilor și rămâne închisă pentru vasele de război. Arsenale pentru marină militară nu mai pot fi deci înființate pe coastele sale și cele în ființă trebuesc desființate. Ambele state mărginașe se îndatoresc a întreține pe apele ei numai câtimea de corăbii necesare pentru slujba coastelor, de o mărime anumită. Aceste vor fi hotărâte în un tratat încheet între acele puteri, care va fi ratificat de puterile semnatare a<le> tratatului general.

4) În privirea emancipării creștinilor din Turcia, se vor stabili drepturile raialelor Porții, fără a se atinge prin aceasta neatârnarea și onoarea coroanei sultanului. Rusia va lua parte la conferențele care au de scop asigurarea drepturilor creștinilor din împărăția mahometană.

5) Puterile resboitoare își păstrează drepturile de a propune și alte condiții, afară de cele patru punte, în interesul european.

Rusia, văzându-se acuma de-a dreptul amenințată de Austria și sfătuită de Prusia în modul cel mai hotărâtor de a nu se mai opune vroinței Apusului, declară, în ianuarie 1856, că primește fără nici o condiție preliminările de pace, puse prin ultimatul din 16 decemvrie, și astfel se întrunește la Paris congresul acel european , care trebuia să așeze pe temeliile ei Europa zdruncinată.

Tratatul de pace, subscris în ziua de 30 martie 1856, cuprinde următoarele orânduiri:

Turcia este primită în dreptul public european; puterile contractante se leagă a respecta întregimea și neatârnarea Imperiului otoman și privesc orice act care ar putea jigni această orânduire ca o chestiune de interes general (art. 7). Sultanul, din libera sa

vroință, au împărtășit puterilor un firman prin care îmbunătățește soarta creștinilor din împărăția mahometană. Această împărtășire nu dă dreptul nici uneia din puterile semnatare a se amesteca, fie colectiv, <fie> în parte, în raporturile Maiestății Sale Sultanului cu supușii sei, *nici în administrația lăuntrică a împărăției sale* (art. 9). Marea Neagră este neutralizată; deschisă corăbiilor de comerț a<le> tuturor țărilor, ea rămâne închisă pentru marina de război (art. 11). Se desființează toate așezămintele militare atât ale Rusiei, cât și ale Turciei de pe coastele acestei mări (art. 13). Plutirea pe Dunăre nu va putea fi supusă nici unei pedici sau dări, afară de acele prevăzute în tratat. Se așază o comisiune alcătuită din delegații tuturor puterilor semnatare, care va privighea a se executa lucrările necesare pentru ușurarea plutirei pe fluviu, și o a doua comisiune a unor delegați a<i> puterilor mărginașe, pentru lucrarea regulamentelor de nagivare și de poliție (art. 15, 16, 17). Împăratul Rusiei consimte la o îndreptare a granițelor în Basarabia, hotărându-se, în principiu, și linia de demarcație. Teritoriul cedat va fi alipit către Moldova, sub suzeranitatea Înaltei Porți (art. 20, 21). „Principatele Moldovei și Valahiei vor urma înainte a se bucura, sub suzeranitatea Porței și sub garanția puterilor contractante, de privilegiile și scutirile (immunités) în a căror stăpânire se află. Nici o protecție exclusivă nu va fi pusă în lucrare de nici una din puterile garante. Nimine nu va avea dreptul de a se amesteca în trebile lor lăuntrice. (art. 22) Sublima Poartă se leagă a păstra ziselor principate o administrație neatârnată și națională, precum și deplina libertate de cult, legiuire, comerț și navigație. Legile și statutele, ce sunt astăzi în putere, vor fi revizuite. Pentru a întemeia o înțelegere deplină asupra acestei revizuiri, o comisiune specială, asupra alcătuirei căreia puterile contractante se vor înțelege, se va întruni fără întârziere la București, cu un comisar al Sublimei Porți. Această comisiune va avea de însărcinare de a cerceta starea de față a principatelor și de a propune basele viitoarei lor organizări. (art. 23) Maiestatea Sa Sultanul făgăduește a convoca de îndată, în fiecare din acele doue provincii, un divan ad-hoc, compus astfel ca se constitue representarea cea mai exactă a intereselor tuturor claselor societății. Aceste divanuri vor fi chemate a exprima dorința populațiunilor asupra organizărei definite a princi-

patelor. O instrucţiune a congresului va regula raporturile comisiunei cu aceste divanuri. (art. 24) Luând în bagare de samă opinia emisă de aceste divanuri, comisiunea va transmite fără întârziere resultatul lucrărilor sale la scaunul actual al conferenţelor. Înţelegerea finală cu puterea suzerană va fi consfinţită prin o convenţie, încheată la Paris între înaltele puteri contractante, şi un hattischerif, conform cu stipulaţiile convenţiei, va aşaza într-un chip desăvârşit organisarea acestor provincii, puse de acum înainte sub garanţia colectivă a tuturor puterilor semnatare. (art. 25) Este înţeles că va fi în principate o putere armată naţională, organizată în scopul de a mănţinea siguranţa lăuntrului şi de a asigura pe acea a graniţelor. Nici o pedică nu va putea fi adusă măsurilor extraordinare de apărare pe care, împreună cu Sublima Poartă, ele ar fi chemate a face, spre a respinge orice atac strein. (art. 26) Dacă liniştea lăuntrică a principatelor s-ar găsi ameninţată sau compromisă, Sublima Poartă se va înţelege cu celelate puteri asupra măsurilor de luat pentru a mănţine sau restabili legiuita orănduire. O intervenire armată nu va putea avea loc decât după o înţelegere de mai înainte cu aceste puteri". (art. 27)

Dispoziţiuni asupra Serbiei analoage celor asupra principatelor române. (art. 28, 29)[*]

VI

Românii cer Unirea Principatelor

Articulile tratatului de pace reproduse mai sus scoteau Ţările Române de sub îndoita împilare a ruşilor şi a turcilor, le recunoştea, deşi mărginit, dreptul de a se ocârmui şi a trăi neatârnat de puterile acele ce apăsase<ră> până acuma ca un munte asupra peptului lor. Dacă însă amestecul Rusiei în trebile lor putuse fi respins ca unul ce avea de temelie numai încălcarea, nu era tot aşa cu acel al tur-

ciei, a<le> cărui rădăcini istorice îi dădea<u> o îndreptăţire, ce putea fi uşor tâlcuită spre nefolosul lor.

Cu toate aceste, videm că tratatul ţine socoteală de poziţia deosebită a principatelor dunărene şi le priveşte ca pe nişte ţări neatârnate de împărăţia otomanilor, deşi în legătură cu dânsa. Această părere îşi făcuse calea în mintea diplomaţilor încă dinainte de război; căci am văzut mai sus că puterile europene sfătuesc pe Turcia să nu privească încalcarea principatelor din partea ruşilor ca un *casus belli*, ceea ce ar fi fost peste putinţă, când aceste ţări ar fi fost privite ca făcând parte întregitoare din împărăţia otomană[*]. Tratatul de Paris întăreşte părerile diplomaţilor: anume după ce în art. 9 se prevede că puterile europene să nu se amestece nici într-un chip în administraţia lăuntrică a împărăţiei otomane, prin art. 26, privitor la principate, se dispune ca organizarea lor să fie întocmintă de către puterile contractante, dispoziţie pe deplin protivnică înţelesului art. 9[**]. Dar însăşi Poarta recunoaşte această stare de lucruri, căci altfel pentru ce ar fi stăruit ea aşa de mult ca Delta Dunării, care la început era să fie alipită către Moldova, să se încorporeze împărăţiei sale, dacă Principatele Române n-ar fi fost decât nişte provincii turceşti?[***] În sfârşit, cum s-ar împăca ideea unei depline suveranităţi a Turciei asupra principatelor cu condiţia cuprinsă în art. 24, privitoare la convocarea unor divanuri *ad-hoc*, care să arăte dorinţa principatelor asupra viitoarei lor organizări politice?

Pentru a nu se tragana încheerea păcii, se prevede ca această organizare să se facă prin un act deosebit; însă această întârziere a aşezării lor desăvârşite aduce o însemnată restrângere principiilor puse prin tratat, spre marea daună a Ţărilor Române.

Franţia într-adevăr, care sprijinea mai ales Ţările Române, perdu în curând din înrâurirea precumpenitoare pe care i-o dădea amintirea izbânzilor sale; pe de altă parte, schimbarea intereselor

politice aduse în curând pe proteguitoarea noastră a da înapoi asupra mai multor punte însemnate, înaintea puterilor ce ne erau dușmane, și astfel se născu acea constituțiune hermafrodită conținută în Convențiunea de Paris; lucrare a momentului, ea era menită a peri la cea dintâi ciocnire cu interesele vitale ale poporului asupra căruia era să fie aplicată.

Cele dintâi conferinți, după sfârșirea războiului, se făcuse<ră> la Constantinopole, între delegații celor patru puteri ce erau mai de-a dreptul interesate în pricină: Turcia, Franția, Anglia și Austria, în scopul de a hotărî mai de aproape condițiile păcii. Prin protocolul încheet în 11 februariu 1856, în acel oraș, se declară că ambele Țări Române fac parte integratoare din împărăția otomană; domnii să fie numiți de-a dreptul de Poartă; principatele să fie reprezentate în relațiile lor cu țările străine de către agenții sultanului; tratatele încheete de Turcia cu țările străine să urmeze ca și până acuma a fi aplicabile și în principate; străinii să aibă dreptul de a avea imobile în Țările Române și, în sfârșit, articulele XXIX și XXX cuprind următoarele dispozițiuni: Art. XXIX: „Legislația constituitivă a principatelor trebuind a fi uniformă, o comisie pe jumătate moldovană și pe jumătate munteană, *aleasă de caimacami în unire cu comisarul imperial*, va veni de îndată *la Constantinopole*, pentru a așeza în locul Regulamentului organic, nu numai nouele combinări necesitate prin articulele precedente, ci și toate acele a căror folosință esperiența ar fi dovedit-o, și mai cu samă acele ce privesc la organizarea puterei legislative". Art. XXX: „Lucrarea comisiei va fi supusă Înaltei Porți și împărtășită de ea înaltelor părți contractante. Ea va fi învestită cu aprobarea sultanului și publicată, *în numele său*, la București și la Iași, în timp de trei luni de zile*.

Turcia, de la care pornește acest proiect, credea că, întrucât

tratatele între Rusia și Turcia, privitoare la principatele române, au încetat prin faptul războiului, aceste țări sunt căzute pe deplin sub stăpânirea sa, că ea are de acum să reguleze soarta lor și că are să le încuviințeze numai cât acele scutiri ce va crede de cuviință. Ea uita că, dacă tratatele Rusiei cu Turcia încetase<ră> de a mai avea vreo putere, nu era tot astfel și cu tratatele încheete de români în veacurile al XV și XVI care singure hotărau drepturile lor față cu Poarta, și pe care ea însăși le amintea în art. I al protocolului. Turcia uita principiul elementar al oricărui drept, anume că daraverile petrecute între două persoane nu pot nici folosi, nici strica unei al treilea. Ea vroia să se folosască de izbânzile aliaților ei pentru a-și întinde și a-și mări stăpânirea pe socoteala unor țări, ce păreau a fi lăsate în prada aceluia ce va întinde mai curând mâna asupra lor.

Ea nu știa că puterile europene „avusese<ră> de scop a asigura viitorul Orientului în contra ambiției Rusiei, nu însă de a reașeza acest vivitor sub vechiul regim turcesc[*].

Pe când turcii pregăteau Țărilor Române o astfel de soartă, în ele se organiza o mișcare însemnată pentru a dobândi o așezare a lor care să le înlesnească desvălirea puterilor lor de viață și de propășire.

Românii, aducându-și aminte de vechea zicătoare: „unde-s doi puterea creste“ strigau din toate părțile unire și, sătui până în grumaji de schimbarea amețitoare a domnilor lor, ce le făcuse atâta rău, cereau domnie ereditară sub un principe străin[**].

Înainte de a arata soarta ce au avut-o năzuințele lor în urma păcii din 1856, nu va fi fără interes a cerceta originele acestor două idei, care au crescut, de când s-au ivit, cu o putere tot mai mare, până când, punând deplină stăpânire pe spirite, s-au realizat în practică.

Se pretinde de unii scriitori că românii au avut, din vremile cele mai vechi, ideea unirii într-un singur stat[189] și nu se lipsește a se invoca în sprijinul acestei păreri numele cele mai mari ale istoriei noastre: Mircea, Ștefan și Mihai. Noi credem că în asemene pretenții nu se poate vedea decât năzuința foarte lăudabilă de a se da ideilor celor mai mântuitoare ale poporului nostru o rădăcină adâncă istorică, dar care, de altfel, n-are nimica a face cu adevărul*. Despre Mircea știm atâta că el au prins pe domnul moldovan Iuga II Coriatovici și că au ajutat lui Alexandru cel Bun, rudă cu dânsul, din familia Basarabilor, a se sui în scaun (Hasdeu). De la sprijinirea însă a unei rude, pentru a ajunge la tronul unei țări vecine, până la ideea unirii cu acea țară este încă foarte departe. Ștefan cel Mare știm că au scos din Muntenia pe Radu cel Frumos; dar ceea ce

dovedește învederat că ideea unirii nici nu-i trecea prin minte, este tocmai împrejurarea că el, în loc de a pune Muntenia sub coroana sa, o dă unui partizan al său de acolo, Laiot Basarabă. Mihai Viteazul însă, pretind istoricii noștri cei înferbântați, au avut, desigur, ideea unirii, de vreme ce au și realizat-o, fie și numai cât pentru un moment în anul 1600, prin cucerirea Moldovei și a Transilvaniei. Noi observăm numai că Mihai Viteazul avea nevoe a scapa de domnii acestor țări, prietini ai turcilor și dușmani ai politicii sale. Mihai vroia să capete, prin supunerea Țărilor Române mărginașe, o sporire a puterii sale spre a se împotrivi mai cu izbândă turcilor; cucerirea Țărilor Române de către Mihai n-a fost făcută pentru a le uni; prin urmare, unirea lor sub dânsul nu era *scop*, ci numai cât *mijloc* al politicii sale[190]. El ar fi cucerit tot așa de bine orice altă țară vecină, ce s-ar fi împotrivit planurilor sale.

Ideea uniri este mult mai nouă. Ea s-a născut în veacul nostru și nici că putea fi altfel; ea este o urmare a dezvoltării vieții naționale, a conștiinței că suntem un popor de o viță și de un sânge, și că, prin urmare, avem nu numai dreptul, dar și datoria de a trăi împreună. Când se va fi ivit ea anume, în ce cap va fi luat ea naștere pentru întâia oară este cu neputință de lămurit astăzi, ca toate întrebările asupra începuturilor. În 1830 o găsim însă îndestul de răspândită: „comitetul de reformă de atunci a propus unirea sub un principe ereditar străin, și cabinetul de Petersburg și-a dat învoirea ca această propunere să o dee în dezbatere Adunării constituante de atunci; însă după ce la acest punt s-a adaus clausula că viitorul domn să nu fie din casele domnitoare ale celor trei state vecine, a căzut tot lucrul“[*]. Unul din cei mai înfocați partizani ai unirii era marele logofăt *Iordachi Catargiu* care fu autorul chiar a<l> propunerii de mai sus[**]. Deși rușii se răcise<ră>, deocamdată, pentru ideea unirii, ei totuși îi dau un răspuns în Regulamentul organic care o atinge în două articole: Art. 425: „Originea, religia, obiceiurile și asămănarea limbei locuitorilor ambelor principate conțin în principiu elementele unei uniri intime, care au fost întârziată și împedecată prin

împrejurări întâmplătoare și de a doua mână. Foloasele și urmările binefăcătoare, ce ar isvorî din întrunirea acestor două popoare, nu ar putea fi puse la îndoială. Elementele contopirei poporului moldo-valac sunt chiar puse în acest regulament prin asămânarea administrației ambelor țeri". Art. 426: „Identitatea legislației fiind unul din mijlaocele cele mai potrivite pentru a aduce la împlinire această unire morală, o comisie mixtă va fi numită din partea guvernului în ambele principate, cu menirea a preface într-un singur trup legile moldo-valace".

În 1848 mișcarea cea mare națională nu putea să rămână fără rezultat pentru ideea unirii și am văzut cum ea fu exploatată de ruși, care, atrăgând în partea lor capetele cele mai tinere și nesocotite ale revoluției, le insuflă ideea de a înființa un stat român în marginile vechei Dacii – regat, după cum gândeau ei, sub un principe rus, republică, după cum sperau visătorii, sub prezidența unuia din ei.

Principele străin se vede că au răsărit în mintea românilor o dată cu principiul unirii; cel puțin atunci când, pentru întâiaș dată întâlnim ideea unirii, o găsim îngemănată cu acea a principelui din o dinastie europeană. Același Iordache Catargiu, apărătoul unirii românilor, o susține nedespărțită de acea a principelui străin, și este încă de însemnat că el este îndestul de bun politic pentru a cere ca domnul să nu se țină de nici una din cele trei împărății vecine. În 1837 aceeași ideea este sprijinită în o scriere din București, publicată în „Revue des Deux Mondes", în care se cetește, între altele, locul următor: „a se așeza în fruntea unui stat și anume a unui stat nou care are toate de făcut, toate de creat; a guverna o nație și în același timp a-i da naștere, a lupta în contra unor obiceiuri învechite; a fi destul de liber de orice prejudețe naționale pentru a combate unul căte unul toate cele în ființă, acest rol este mai presus de puterile unui pământean, oricare ar fi el și oricare ar fi ambiția lui"*.

Aceste idei căpătară un nou avânt prin Războiul Crimeii și deveniră așa de iubite poporului român , încât el începu a nu mai vedea decât în ele scăparea bunurilor sale celor mai scumpe, liber-

tatea și existența sa națională.

Rămâne acuma de cercetat până la ce grad Pacea de Paris încuviință realizarea lor și pentru a înțelege aceasta trebuie să luăm lucrurile de la începutul tratărilor pentru noua pozițiune ce era să fie făcută Țărilor Române.

Încă din întâiul an al războiului puterile apusene, dorind să restatornicească pacea cât se poate de curând, hotărâră sub forma celor patru punte condițiile în care ele înțelegeau ca pacea să fie încheetă. În un memorandum împărtășit curței rusești de către împuterniciții Austriei, Franției și Angliei în 28 decembrie 1854 se spune, în privirea principatelor, că: puterile „înțeleg că nici una din stipulațiile vechilor tratate ale Rusiei cu Poarta privitoare la zisele provincii nu ar putea fi mănținute la încheerea păcei și că întocmirile, ce ar fi să se facă în privirea lor, au a fi astfel potrivite încât se dee o mulțămire deplină drepturilor puterei suzerane, celor ale principatelor pe cât și intereselor generale ale Europei"*.

În luna lui mart, anul următor, deschizându-se conferențele de Viena, Rusia, care prevedea sfârșitul războiului, declară că se unește în totul la această părere, cu condiție numai cât ca „nouele orânduiri să nu lipsască pe principate de nici unul din foloasele de care se bucurase<ră> până acuma, în privirea administrativă, financiară și comercială"**. În anexa la protocolul conferenței I se hotărăsc drepturile neaparate ale principatelor, și anume ca ele să urmeze înainte a atârna (continueront à relever) de Sublima Poartă în puterea capitulațiunilor și haturilor împărătești. Li se garantează teritoriul lor, o ocârmuire neatârnată și națională, libertatea cultului, a legiuirei, a comerțului și a navigației; ele vor avea o putere armată. Poarta nu va putea interveni cu armata în ele decât după o înțelegere cu puterile garante. Împuternicitul francez cere, în a doua conferență, scoaterea cuvântului „teritoriu" din garanțiile ce erau să se dee principatelor, „nevroind să înlătureze putința de a întruni odată teritoriele ambelor țeri în unul singur, dacă această unire ar fi judecata în stare de a ușura ocârmuirea și a favorisa interesele lor"***.

Cu acest cuvânt al reprezentantului Franției cade pentru înteia oară ideea *unirei* în conferențele diplomaților europeni cărora le era delegată, între alte însărcinări, și acea atât de nobilă, pe cât și de primejdioasă de a hotărî soarta unui popor.

În conferența a III-a se hotărăște a se consulta dorința populațiilor fie asupra mănținerei legiuirei în ființă, fie asupra schimbărilor ce ar fi de făcut în ea. În sfârșit, în conferența a IV-a împuternicitul francez, lăsând să iasă tot câte una ideile din mintea sa, pentru a nu spărie pe cei interesați în cauză, adauge că „gândul celor trei cabinete aliate n-au fost numai căt de a sustrage teritoriul principatelor de sub o înrâurire exclusivă, dar de a face din ele un fel de stavilă peste care aceasta să nu mai poată trece pentru a amenința chiar inima împărăției otomane. Mijlocul cel mai nimerit ar fi unirea principatelor cerută chiar de natură, prin identitatea limbei, a moravurilor, legilor și intereselor. Unirea ar respunde pe deplin dirințilór poporului moldo-valac; apoi și interesul sultanului ar fi mai bine apărat, prin o mare provincie de aproape 4.000.000 de suflete, în locul celor doue principate, până astăzi prea slabe, pentru a opune cu izbândă o stavilă înaintirei Rusiei"*. Tot pentru aceleași temeiuri, Franția mai cere ca ocârmuirea noului principat să fie tare, pentru care ar fi neapărat a se încredința ocârmuirea sa unui principe din o familie domnitoare a Europei". Reprezentantul Turciei înlătureazâ deocamdată aceste propuneri din discuție, observând că „chestiunile ce au fost atinse de împuternicitul Franției ar lovi pre direct în drepturile puterei suzerane, încât el crede că dreptul de propunere în privirea lor ar trebui pastrat guvernului său"**, lucru la care se unesc și reprezentanții Austriei și ai Angliei.

Conferențele din Viena, neputându-se însă înțelege în privința puntului al III-lea, mărginirea puterei rusești în Marea Neagră, negocierile se rup în 4 iunie 1855, pentru a reîncepe tocmai în Paris, după luarea Sevatopolului.

În a VI-a întrunire a Congresului din Paris (3 mart 1856) contele Valevsky, împuternicitul Franției și președintele congresului,

reîmprospătând ideile susținute de colegul său, baronul de Bourqueney, în conferențele vieneze, propune ca „înainte de a se începe discuția privitoare la organizarea principatelor, să se hotărască o chestiune de principiu, anume dacă aceste doue provincii au a rămânea despărțite sau dacă nu ar fi mai bine să se întrunească în una singură, arătând că unirea respunde pe deplin la niște necesități descoperite prin cercetarea cu luare-aminte a deosebitelor lor interese. Congresul ar trebui să o primească și să o proclame".

Împuternicitul Angliei împărtășește și sprijină aceeași propunere, „întemeindu-se mai ales pe folosul ei și pe nevoia de a se lua în serioasă luare-aminte dorințele populațiilor, de care e totdeauna bine a se ținea samă".

Rerpezentantul Turciei combate această propunere, arătând „că nu se poate atribui despărțirei principatelor situația căreia trebue a se pune capăt, că despărțirea lor datează din timpurile cele mai vechi și este urmarea firească a moravurilor și obiceiurilor lor; că oarecare indivizi, sub înrâurirea unor considerațiuni personale, au putut să formuleze o părere protivnică stării actuale; dar , desigur, părerea populațiunilor nu poate fi atare".

Contele de Buol[191], reprezentantul Austriei susține că: „deși nu este împuternicit a discuta o chestiune, totuș crede că nimic nu ar îndreptăți unirea celor două provincii. Populațiunile n-au fost consultate, și, dacă se ie în băgare de samă prețul pe care îl pune fiece colectivitate de oameni pe autonomie sa, se poate declara *a priori* că moldovenii și cu muntenii doresc înainte de toate a păstra așezămintele lor locale și despărțite". El mai adaugă că nimeni nu poate fi mai în poziție decât împuternicitul Turciei pentru a aprețui adevaratele nevoi și dorinți ale populațiunilor.

Reprezentantul Sardiniei observă că chiar în Regulamentul organic se prevede în principiu unirea celor două Țări Române, iar acel al Rusiei arată că „guvernul său, putându-și da samă de nevoile și dorințele ambelor principate, sprijine proiectul de unire, ca unul ce ar trebui să ajute la propășirea acestor provincii"*.

Fiindcă organizarea principatelor rămânea să se facă prin un act separat și fiindcă, în privirea unirei, puterile protivnice nu le tăgăduise<ră> dreptul, ci voința de a o face apoi, se introduse în tratat art. 24, prin care se prevede ca populațiunile să fie consultate asupra viitoarei lor organisare. Înainte de a păși însă la arătarea împrejurărilor care dădură naștere Convenției de Paris, trebue să lămurim care sunt cauzele ce împărțeau pe puterile europene în două tabere protivnice asupra organizării principatelor.

VII

Pentru ce Austria și Turcia se opun unirei

Care erau motivele ce făceau pe puterile apusene a se interesa de soarta românilor, a-i substrage de sub înrâurirea rusească, a-i protegui chiar împotriva încălcărilor vechiului lor suzeran și a-i pune sub garanția colectivă a tuturor statelor Europei?[192] Ce lucru mai ales împingea pe Franția și pe Anglia a sprijini chiar dorința cea mai scumpă a poporului român, unirea sa în o singură țară?

Pentru cel ce cugetă rece este învederat că motivele unei asemene purtări nu pot fi căutate decât în interesul acelor puteri înseși și nu în idei de omenie, cu atât mai puțin în faptul că Franția, descoperind pe malurile Dunării o națiune de aceeași viță cu dânsa, „întindea surorei sale o mână de ajutor", precum gândesc chiar astăzi încă la noi unii visători politici.

Care era acuma interesul Franției și al Angliei la Dunărea de Jos și ce vroiau ele să facă cu românii? Cel mai îndemânatic mijloc de amestec al Rusiei în trebile lăuntrice ale Turciei fusese proteguirea creștinilor, dintre care românii erau aceia care se înfățoșau întâi privirilor lor. Prin tratatele încheete cu turcii, rușii dobândise<ră> un drept de ingerință tot mai precumpenitor în daraverile românilor și cu încetul ajunsese<ră> a împărți suzeranitatea asupra lor împreună cu Turcia. De aice însă decurgea pentru Europa o nesiguranță din cele mai mari. În fiece moment rușii puteau, din pricina ciocnirii lor cu turcii în principate, să declare război acestora, punând astfel necontenit în primejdie interesele cele mari ale

Apusului (Vezi mai sus No III). Războiul Crimeii fusese început tocmai pentru a împedica un pas mai hotărâtor al Rusiei în proteguirea creștinilor. Izbânda aliaților trebuia numaidecât să aibă de efect înlăturarea din rădăcină a acestei protecții, începând cu românii. Nu deci pentru români se interesa Europa, și cu deosebire Franția, căci am văzut cum altă dată Napoleon cel Mare era dispus să ne dee Rusiei, cu toate că și el va fi auzit despre originea noastră și despre comunitatea noastră de sânge cu poporul francez. (vezi Resboiul V No. III). *Sprijinul încuviințat românilor le-a fost dat numai și numai în vederea Turciei*, și acest principiu ar fi trebuit să-l avem în toate împrejurările neclintit înaintea ochilor, pentru a lua de la dânsul îndreptare în politica noastră.

Tot în vederea acestei apărări a Turciei contra viitoarelor atacuri ale Nordului, Franția și Anglia (aceasta din urmă măcar la început*) susțin unirea românilor. Napoleon zice în corpurile legiuitoare: „Am cerut o mai bună constituire a principatelor, pentru ca să slujască de apărare contră năvălirilor necontenit renăscânde ale Nordului"**. Din aceeași cauză ceruse Anglia neutralizarea principatelor încă din anul 1824***.

Austria avea însă un interes mult mai nemijlocit la apararea principatelor de cotropirea rusască. Ea se temea că, dacă ar pune Rusia mâna pe dânsele, să nu vie în atingere cu slavii din peninsula Balcanului, prin care ar încinge pe Austria în un cerc întins de populațiuni de aceeași viță (și în parte de aceeași religiune) cu popoarele supuse împărăției austriace; ar unelti necontenit intrigi și răsculări în această împărăție și ar lucra astfel la dărăpănarea ei, prin aceleași mijloace cu care ar fi ajuns a surpa împărăția turcească. Pe lângă acest interes mare politic, mai era unul comercial care hotărea în același sens politica austriacă, anume plutirea pe

---

* Franția susținea pe români din principiu ca și pe Mehemet-Ali. Ea vroia să înlocuiască elementul putred al osmanlîilor cu alte mijloace de rezistență contra Nordului. Anglia numai cât din un interes momentan; de aceea, pe când Franția susține până la sfârșit unirea românilor, Anglia o părăsește. (*Les voyageurs en Orient*, în „Revue de Deux Mondes", XVIII, p. 336.

Dunărea pe care Rusia căuta să o îngreue în toate modurile, spre a atrage comerțul Mării Negre în porturile sale. Acuma se înfățoșă Austriei prilejul cel mai minunat pentru o deplină stăpânire pe puternica vână de apă, răsuflătoarea împărăției sale spre Marea Neagră; de aceea și vedem pe Austria propunând cea dintâi retrocedarea Basarabiei către Moldova*, fiindcă o asemene îndepărta pe ruși de malurile Dunării.

Dacă însă era primejdios pentru Austria ca rușii să se așeze în principate, era (sau cel puțin guvernul ei credea că este) tot atât de primejdios pentru dânsa de a se întări elementul român.

Austria este alcătuită din o mulțime de naționalități deosebite, care nu sunt reținute împreună decât prin tradiția istorică ce le-au legat de Casa de Habsburg. Ea samănă în această privință Turciei, cu singura deosebire însămnată, că în Turcia elementele deosebite au fost cucerite de către unul predomnitor, pe când în Austria precumpenirea elementului german nu este datorită unor împrejurări violente, ci unei încete formațiuni istorice. Dacă în Turcia, cu slăbirea poporului cuceritor, statul merge numaidecât spre decădere, aceasta este o necesitate fatală, pe care nimene în lume nu o poate împedica. Austria, dimpotrivă, pentru a trăi, n-are decât, prin o lucrare conștiută, să întărească chitul acela ce lipește între dânsele părțile împărăției sale. În timpul tradițiunilor și a<l> legendelor era îndestulătoare tradițiunea; în timpul interesului, trebuia să fie interesul. Austria deci va căuta întâi, cât îi va fi cu putință, să germanizeze rasele mai neculte ce locuesc în împărăția sa**. Fiind însă că acest mijloc devine cu atâta mai greu cu cât se trezește spiritul național, apoi ea se va sili să lege pe toate popoarele împărăției sale prin dezvoltarea intereselor materiale. Guvernul austriac va „căuta să dee o mare întindere mișcărei comerciale și industriale, să împingă toată activitatea populațiunilor în această cale, și să dee naștere unor mari interese, care să fie legate de existența împărăției"***. Din aceste cauze, Austria fu una din cele dintâi

puteri care deschiseră evreilor porțile cetățeniei, fiindcă acest neam este cel mai corespunzător, prin tendințele sale, idealului statului austriac: o asociațiune cosmopolită de interese bănești. „Formată din dărămăturile mai multor popare, sfărmate de dânsul, el este dușmanul născut al naționalităților. Austria n-a fost niciodată o națiune; ea nu este atâta un guvern, cât o biurocrație, o companie de exploatare. Austria este mai reacționară decât Rusia; căci, deși Rusia este o națiune ambițioasă și cuceritoare, dar cel puțin ea este neobosită, pe când Austria nici măcar nu cucerește; ea roade, și au câștigat mult mai mult prin șiretlicuri, căsătorii și neutralitate decât prin armele sale"*.

După cum am văzut în mai multe rânduri, Austria umbla numaidecât să pună mâna pe Țările Române, și trebuia deci cu atâta mai mult să urmeze și în privirea lor politică acea ce o întrebuința acasă la dânsa, pentru a reținea la un loc mădularile împărăției sale. Ea cerca, prin urmare, să germanizeze pe români și, dacă nu putea face aceasta în chip direct, căuta cel puțin s-o facă indirect prin încurajarea emigrării jidovești, care este, fără îndoială, cum s-a observat la noi, avangarda germanismului. Un mijloc însă mult mai grabnic de a ajunge la cotropirea pe calea pacinică a Țărilor Române era *cucerirea lor economică*. Formularea cea mai lămurită și, totodată, cea mai netăinuită a principiilor aplicate de Austria, în această privire, a fost făcută de profesorul de economie politică, *Stein*[193], în ziarele vieneze din 1856. Renumitul profesor susține întâiu că, *pentru motive economice*, Țările Române sunt necesare dezvoltării Austriei. Apoi, el arată că ar fi o greșală a cerca cucerirea lor prin arme, când Austria poate ajunge la același rezultat prin alte mijloace, precum: „monopolul navigației pe Dunăre; canalisarea râurilor interioare; exploatarea minelor și a pădurilor prin companii privilegiate; așezarea capitalurilor austriace în principate în tot soiul de întreprinderi productive; stabilirea de poște, telegrafuri, diligențe; colonisarea progresivă a țerei și mai ales întinderea cea mai mare a jursidicției consulare"**.

Mijlocul de pe urmă ne va destăinui cu deosebire pentru ce Austria se opunea la unirea principatelor. De aceea, vom intra în privirea lui în oarecare amănunțimi.

Până la 1848 amestecul consulilor în trebile Țărilor Române era acel ce se obicinuia și în Turcia, în scopul de a se asigura străinilor o justiție mai nepărtinitoare. De acolo înainte, slăbirea puterilor statului în Țările Române spori acest amestec într-un chip cu totul nemăsurat. Mai ales în două soiuri de daraveri autoritatea țării era cu totul înlăturată și înlocuită cu acea străină: falimentele și pricinile criminale. Austria pune întâi în aplicare sustragerea falimentelor de la jurisdicția principatelor în 1851, făcând în acel an cunoscut tribunalului de București că de acum înainte falimentele supușilor austriaci vor fi tratate în cancelariile consulare. Dacă se gândește cineva la împrejurarea că în Țările Române mai toată obștimea negutitorilor erau supuși austriaci, se va convinge ușor că prin o asemene măsură tot creditul neguțătoresc a<l> Țărilor Române era pus sub paza Austriei. Nu mai puțin încălcător era și dreptul ce și-l luară consulii austriaci de a judeca ei pricinile criminale ale supușilor lor: judecata lor, lipsită de orice control, era cel puțin tot așa de abuzivă ca și acea a autorităților române, de care vroiau să scape. Era destul de a fi cineva supus austriac, pentru a fi sigur de nepedepsire. Aceste împrejurări, unite cu scutirea supușilor austriaci de mai multe dări îngreuetoare, învățară în curând pe consulii austriaci un nou soi de încălcare: anume „încuviințarea proteguirei lor pământenilor români", întrucât ei cereau să proteguiască cu grămada pe toți locuitorii acei ce se trăgeau prin originea lor din împărăția austriacă, precum erau ungurii din ținutul Bacăului. Prin o asemene măsură ei ajunseră în curând a număra în Țările Române peste 200.000 de supuși, și sporirea lor mergea așa de repede, încât amenința ca în curând toți locuitorii Țărilor Române să ajungă supuși Austriei, când atunci nu era decât un pas de făcut de la supunerea individuală la supunerea colectivă, de la robirea privaților la acea a țărilor. Pe lângă aceasta, consulii mai înlesneau tuturor vagabonzilor austriaci intrarea în Țările Române, prin pașaporturile lor; învoiau nenumărate abuzuri din partea mocanilor transilvăneni, ce veneau în principate pentru a pășuna oile; introduceau pe la autoritățile polițienești agenți consulari care, sub pretextul de a

priveghea interesele supușilor austriaci, ajunseră în curând nedeslipiți de acele autorități, punându-le astfel numaidecât sub controlul Austriei și câte alte încălcări nenumărate*.

Unirea principatelor sub un domn din o casă străină, înlăturând anarhia ce domnea în ele, ar fi pus un capăt acestei atingeri neîndreptățite a consulilor austriaci și ar fi răpit Austriei mijlocul cel mai îndămânatec de pacinice cuceriri. Austria nu era mai puțin convinsă decât românii că unirea face puterea; dar tocmai din această pricină ea nu putea să o dorească, întrucât înalțarea românilor nu însămna altăceva decât coborârea Austriei".**

Iată adevăratul motiv ce împingea pe Austria a fi potrivnică unirii. Neputându-l însă mărturisi, ea fățărea niște altele care să ascundă pe cel adevarat. Ea pretindea anume că unirea românilor ar putea atrage la ei pe supușii săi de aceeași rasă și provoca astfel o desbinare a împărăției. Este de mirat cum de Austria s-a putut hotărî a face o asemene mărturisire, ce nu se poate deloc împăca cu pozițiunea ei de stat mare european; dar ea trebuie să prefere, între două rele, pe cel umilitor celui rușinos[194].

Turcia, în această împrejurare, urmează orbește insuflărilor Austriei, care știu s-o îngăimeze atât de bine, încât făcu din ea potrivnica cea mai înverșunată a unirii românilor.

Pretextele pe care turcii le iscodesc împotriva dorinței românilor sunt de două soiuri: cele ce se rapoartă la legăturile lor cu puterea suzerană și acele privitoare la folosul principatelor înseși.

Pentru cele dintâi, Poarta întâmpina că unirea ar fi împotriva drepturilor de suveranitate (!) ale sultanului; căci „în loc de doue provincii care să se miște în propria lor sferă casnică, ce ar putea să le facă să trăiască fericite sub legile garantate de Poartă, când vom avea un stat ca și neatâmat, un asemene va stârni prin forma și prin natura sa ținte ambițioase, și atunci el va înceta de a fi pentru împărăție un mijloc de apărare și va deveni o sarcină și o primejdie neîncetată nu numai cât pentru dânsa, dar și pentru vecinii ei"***.

Unirea, apoi, nu putea face din principate un stat îndestul de puternic pentru a se împotrivi, fără ajutor, unui atac străin. În cuvinte mai puțin acoperite, Turcia vroia să zică că, unindu-se principatele, ele ar putea deveni mai curând o armă în mânile Rusiei decât o stavilă împotriva ei, și această temere i-o insufla cu deosebire identitatea de religie a românilor cu rușii*. Mai adăugeau turcii că românii neatârnați le-ar pricinui la Nord aceleași greutăți pe care i le căşunează acuma grecii la Sud, că ar fi a se pune împărăția lor între două Grecii, precum se jeluesc austriacii ei prin aceeași măsură s-ar pune statul lor între două Piemonturi**.

În privirea foloaselor ce erau să le tragă românii din unire, turcii observă întâi că dreptul de ocârmuire neatârnat al principatelor, ca un privilegiu al lor, au fost garantat de puteri nu numai cât „în privirea împărăției, ci și în privirea fiecăruia din ambele provincii"***; că a se ataca tocmai principiul ocârmuirei despărțite ar fi a se necunoaște unul din privilegiile lor cele mai de căpitenie. Relele de care sufăr aceste țări nu pot fi atribuite despărțirei lor, ci altor împrejurări sociale și politice. Apoi, „unul din principate, încorporat în celalalt, va pierde, desigur, toate foloasele de care se bucură în puterea așezămintelor sale deosebite și naționale". Astă despărțire istorică înfățoșază și din puntul de vedere administrativ foloase naturale, intemeete pe nevoia raporturilor teritoriale care se vor înțelege lesne aruncându-se o privire pe hartă. Țara are în realitate două centre, Bucureștii și Iașii. Fiecare din ambele principate își are portul său, în Valahia Brăila și în Moldova Galațul"****. Unirea principatelor, desbinându-le de fapt de Turcia, ar stinge orice interes al acestei puteri pentru dânsele și puterile Apusului, chiar dacă ar garanta neutralitatea lor, se află prea departe pentru a le întinde la nevoe o mână de ajutor, mai ales că, pentru a face aceasta, ele sunt nevoite să vină pe calea Dardanelelor și a

Bosforului, pe unde nu vor putea pătrunde decât atunci când vor fi cu Turcia în bună înțelegere.

O răsuflare mai grosolană a scopurilor turcilor asupra Țărilor Române și mai potrivită pentru caracterul turcesc decât politeța silită ce li era impusă de convenienţile diplomatice, se arată în „Journal de Constantinople", organul oficios al guvernului turcesc. În el se susțin teorii cu totul stranii asupra raporturilor Porții cu principatele; se bănuește Tratatului de Paris că ar fi vorbit de o simplă suzeranitate, când ea ar avea asupra Țărilor Române niște drepturi suverane; că, cu toate stipulațiile acestui tratat despre consultarea dorinței populațiilor, ea susține că unirea nu trebue să se facă și nici se va face, oricare ar fi votul țării; că ea opune dreptului internațional dreptul său istoric* și câte de aceste.

Turcia nu înțelegea că prin o asemene politică, ea nu slujia decât interesele austriace dăunând pe ale sale în chipul cel mai simțitor, căci își înstrăina tot mai mult simpatiile românilor, precum și le înstrăinase la 1812, la 1842 și la 1848. Turcia nu se putea deprinde a vedea în Țările Române altăceva decât niște provincii ale împărăției slale, pe când românii, care învățase<ră> a cunoaște drepturile lor, refuzau numaidecât o asemene poziție. Dacă ei n-ar fi văzut în ruși un element mult mai dușman naționalității lor, desigur că o asemene politică din partea Turciei i-ar fi aruncat în brațele lor. Dar românii știau acuma cine sunt rușii.

Ei știau că dacă rușii susțin ideea unirii, aceasta o fac numai cât în scopul de a-i putea înghiți cândva din o singură îmbucătură. De aceea și rușii păstrau o tăcere așa de cuminte în privirea cererei celei a doua a poporului român, prințul străin. Țările Române aplicau în privirea rușilor maxima „timeo Danaos"[195] și cereau reînvierea naționalității lor de la popoarele Apusului, Anglia și Franția.

Totuși, dintre puterile apusene numai Franția sprijină până la sfârșit cauza românilor. Anglia, care la început stătuse alăturea cu Franția pentru unirea principatelor, își schimbă în curând părerea,

dându-se în partea Austriei. Pe când contele de Clarendon declară în una din ședințele Congresului de Paris că împărtășește și sprijină părerea Franței în această privire (8 mart 1856), două luni în urmă (4 mai) lordul Palmerston spune în mijlocul parlamentului: „că nu se poate amesteca în afacerile principaltelor, care sunt sub suzeranitatea Turciei; că aceste, cerând unirea sub un principe străin, lucrează sub niște insuflări și intrigi din afară; că cele cinci puteri ale Europei n-ar putea încuviința alegerea unui catolic roman și că, în realitate, unirea sub un principe străin n-ar avea alt scop decât unirea sub un principe din familia imperială rusească“[*].

Schimbarea raporturilor politice între marile puteri europene lămurește această răcire năprasnică a Angliei în chestia unirii. Franța și Rusia simțeau nevoia unei apropieri: cea dintâi, din pricina convingerii ce dobândise că, în războiul ce se sfârșise, toate greutățile fusese<ră> ale sale și tot folosul al Angliei, și ea nu vroia deci să slăbească prea tare pe Rusia; aceasta, la rândul ei, se încredințase că, pe când Franța o combătuse din principiu, Anglia și Austria o dușmănise<ră> din interes. De aceea, Rusia, de la început, curtenește fățiș pe Franția, învoește toate cererile ei, sprijină toate propunerile ei, și Franția, din parte-i, caută să ușureze pe cât se poate condițiile păcii. De aceea mai ales Rusia sprijină pe Franția în chestia unirii, vroind s-o îndepărteze cât se poate mai mult de Austria. Dar îndrumarea unei alianțe sau cel puțin a unei înțelegeri franco-rusești trebuia să aibă numaidecât de rezultat o apropiere a Angliei de Austria[**], ceea ce nu se putea face din partea celei dintâi, decât jertfind principiul unirii pe care-l susținuse la început. Cât despre Prusia, ea crezu și în această împrejurare a nu se despărți de politica rusească, susținând principiul unirii.

VIII

Divanurile ad-hoc

Niște tendinți așa de contrazicătoare trebuiau să intre în luptă, o dată cu punerea în lucrare a articulelor Tratatului de Paris privitoare la principate. Fiindcă chiar puterile cele potrivnice unirii se referise<ră> la dorințele populațiilor, apoi ele trebuiau să aducă la izbândă ideile lor, prin însuși organul Țărilor Române, trebuia ca divanurile ad-hoc să se rostească împotriva unirii și pentru mănținerea stării în ființă. Dacă ne gândim acuma că puterile ce aveau o mai mare înrâurire în principate, Austria, Turcia și Anglia, erau, totodată, cele mai potrivnice unirii, vom înțelege de îndată cu ce greutăți uriașe avea de luptat partida națională. Deși însă mai slabă în afară, în lăuntru era într-un gând pentru a apara unirea. Partida potrivnică se compunea din funcționari în activitate din creaturele austriace și turcești, câștigate prin bani și decorații* și alți indivizi de același fel. Cel mai puternic sprijin îl găsi însă unirea în boeri, și dacă aceasta clasă, singura influentă în Țările Române, s-ar fi împotrivit sau ar fi rămas nepăsătoare, unirea niciodată nu s-ar fi realizat. Ca totdeauna așa și acuma se puse în fruntea mișcării naționale, în 1856, ca și în 1777, 1812, 1821 și 1848**.

În ședința din 8 mart a Congresului de Paris, lordul Clarendon rosti asupra viitoarei organizări a principatelor părerea că „ar fi folositor a se consulta în această privire dorințele populațiilor" și în acea din april el adause că: „Congresul de Paris, propunându-și înainte de toate a provoca libera arătare a acestor dorinți, o asemene ar putea fi împedicată, dacă hospodarii ar rămânea în posesiunea posturilor lor și că ar trebui poate a se căuta o combinație care să

asigure divanurilor o deplină libertate". Austria și cu Turcia, împotrivindu-se, pe temeiu că „nu trebue a se atinge administrația în un moment de criză ca acela prin care au a trece principatele", congresul hotărî a se lăsa în grija Porții ca la sfârșirea sorocului domniei actualilor principi, care se împlinea tocmai atunci, 1856 (7 ani după Convenția de la Balta-Liman, 1849), să iee măsurile cele mai potrivite pentru a îndeplini intențiunile congresului, combinând libera arătare a dorinților divanurilor cu mănținerea ordinii și respectul stării legale*. Poarta, deși ar fi vroit să mănțină principii în scaunele lor, totuși fiindcă Ghica se arătase favorabil ideii unirii, ea fu nevoită să-l îndepărteze și, pentru a nu părea părtinitoare, ea scoase, totodată, și pe Știrbei[**].

Ideea congresului fusese deci de a înlocui pentru timpul cât aveau să funcționeze divanurile ad-hoc administrația statornică a domnilor prin una provizorie, căreia lipsindu-i puterea și mijloacele de abuzivă influență, să facă cu putință o liberă exprimare a țării. Așa ar fi fost de s-ar fi pus în lucrare dispozițiille prevăzute de Regulamentul organic, la schimbarea de domni; căci, până la înlocuirea lui cu o altă legiuire, el nu înceta de a fi lucrător. Art. 18 prevedea că, în caz de vacanță, trei caimacami vor lua de îndată frânele guvernului, caimacamii vor fi de drept: marele logofăt, ministrul de interne și prezidentul divanului domnesc, și art. 19: „căimăcamii nu vor putea da, în timpul ocărmuirei lor, nici titluri de nobleță, nici consfinți hotărâri în cea de pe urmă instanță, nici destitui funcționari afară de cât pentru delicte vădite. În cas de vacanță a unei dregătorii ei nu vor putea numi decât suplinitori". În loc de a urma astfel, Poarta numește de-a dreptul câte un caimacam în Țările Române (iulie 1856) și prin firmanul de învestitură îi încunoștințează că: „orice act, care nu ar fi conform cu regulamentele fundamentale astăzi în putere, va trebui să fie privit ca fără ființă"[***]. Poarta își bătea joc de lume; ea ordona a respecta prescrierile Regulamentului organic unor dregători ce fusese<ră> numiți tocmai cu încălcarea acestuia.

Acești caimacami aveau toate drepturile și prerogativele domnilor; ei puteau împărți titluri de boerie, scoate dregătorii și numi pe alții în loc, încât le lipsea numai numele pentru a fi pe deplin domnitori. Ei dispuneau, prin urmare, de toate acele mijloace de înrâurire, pe care tocmai congresul ar fi vrut să le înlătureze. Această poziție a caimacamului devinea amenințătoare cu deosebire pentru Moldova, asupra căreia, din mai multe împrejurări, era să cadă tot greul luptei pentru sprijinirea ideii unirii. Mai întâi, comisia europeană, având a se întruni în Valahia, sub ochii ei era greu de a se combate așa de fățiș ideea unirii, pe când Moldova, stând mai îndepărtată de controlul comisiei, putea să devină un târâm mult mai mănos pentru intrigi și uneltiri. Apoi, puterile vrăjmașe credeau că ar fi mai bine a concentra toate silințele lor asupra unei țări, în loc de a le împrăștia între două. În sfârșit, și aceasta era hotărâtor, unirea trebuind să iasă, deocamdată măcar, în folosul Valahiei, era firesc lucru ca muntenii să o dorească, pe când Moldova, care era să piardă, putea mult mai ușor să fie arătată ca potrivnică acelei măsuri* . De aceea, nu fără cuvânt, se mândrește Moldova că ea au făcut unirea. Ea știa bine că proclamând-o își impune niște jertfe împovărătoare. Soră mai mică, ea trebuia să lese toate foloasele celei mai mari, mulțămindu-se cu rolul frumos, dar ingrat, de a fi dat naștere statului român. De aceea, și ea singură ridică tot greul luptei: ea puse pept contra silințelor uriește de a face să cadă ideea mântuitoare, și dacă ea sângeră sub cele mai scumpe jertje, ei i se cuvine și cununa de lauri pentru izbânda dobândită.

Poarta începu curând să pună în lucrare, în Moldova, teoriile sale de suveranitate asupra principatelor, prin mijlocirea caimacamului ei, Teodor Balș. În 10 septemvrie Fuad-pașa trimite un ordin caimacamului pentru suspendarea libertății presei, care fusese proclamată de Grigorie Ghica, și reintroducerea cenzurei. Peste câteva zile o scrisoare vizirală ie înapoi privilegiul ce fusese

încuviinţat unui francez pentru navigarea Prutului şi a Siretului: o altă scrisoare vizirală retrage privilegiul pentru înfiinţarea unei bănci naţionale. Un al patrulea firman opreşte reintrarea în ţara lor a emigranţilor din 1848, astfel că Moldova în loc de a câştiga prin Războiul Crimeii se părea că perduse faţă cu turcii până şi restul ei de autonomie*.

Dar soarta Moldovei ajunse mult mai ră, când, după moartea lui T. Balş (8 mart 1857), fu numit Neculai Vogoride. Acesta era un fanariot ce nu ştia nici o vorbă românească; numai cu numele era pământean, iar în realitate dregător şi supus sultanului. El era fiul lui Ştefanaki Vogoride şi cumnatul lui Fotiade[197], a<l> lui Musurus, ambasadorul otoman din Londra, şi a<l> lui Mihail Sturza, fostul domn al Moldovei. Prin stăruinţile acestuia, Vogoride dobândise împământenirea; dar el urmă şi după aceea a sluji pe Sublima Poartă. El fu numit ministru de finanţe în Moldova, după instituirea căimăcămiilor directe, şi câteva zile după ce el îmbrăcă această dregătorie moldovenească, fu înalţat din partea Porţii la rangul de Rutlei-Ulea, dându-i-se dreptul de a purta uniforma de general de divizie turc, adică de paşă. Conform cu demnitatea sa, el şi purta întotdeauna fesul roş, semnul osebitor al dregătorilor otomani. Acest paşă turc este deci numit caimacam în Moldova, şi oricine poate întrevedea urmările unei asemene numiri.

Încă înainte de a fi numit caimacam el stăruise pe la Paris şi pe la Londra, împreună cu cumnatul său Musurus, pentru a combate ideea unirii, cumpărând spre acest scop mai multe ziare, între care „Presa belgică". El alcătuise, împreună cu Costin Catargiu[198], ministrul dreptăţii, N. Istrati[199], A. Sorociano, fraţii Drăghici, Ghiţă Caliman şi alţi separatişti, un club prezidat de consulul austriac, Godel de Lanoy[200], care lucra cu cea mai mare stăruinţă în contra unirii. Îndată ce ajunge caimacam, el destitue pe toţi funcţionarii ce aveau simpatii pentru unire; deschide cadrurile armatei tuturor celor ce vroiu să se înscrie sub steagul său, dând rangul de ofiţer la oameni ce niciodată nu slujise<ră> în armată; declară comitetele electorale, ce se formase<ră> în Moldova în viderea unirii, de

adunări secrete și profesiile lor de credință de proclamații revoluționare, închizând pe unele și punând mâna pe celelalte; pune pe toți funcționarii săi să iscălească o adresă în contra unirii titluindu-se de reprezentanți ai tuturor claselor societății. El făgăduește apoi vasluenilor că vor câștiga un proces în contra proprietarului orașului, dacă vor vota în contra unirii; sparie pe locuitorii săteni cu amenințarea că, dacă vor vota unirea, au să se ducă fiii lor ca soldați tocmai pe la Craiova, la lucrul șoselilor și a cetăților, pe proprietari cu împărțirea proprietăților și pe preoți cu introducerea religiei catolice ca religie a statului.

Mitropoitul Sofronie Miclescu[201] era unul din cei mai ferbinți apărători ai unirii. Fiindcă glasul său putea să aibă însemnătate, caimacamul întrebuințază toate mijloacele pentru a-l întoarce de la ideile sale. Lu poftește mai întâi în mai multe rânduri să se pună în fruntea separatiștilor; i cere apoi să șteargă din listele electorale pe frații Scriban[202] și să împedice întrunirile preoților care se consfătuiau asupra unirii. Clerul mergând *in corpore* la d. Tallayrand[203], reprezentantul Franției, ce venise în Iași, caimacamul mustră aspru pe mitropolit și, în sfârșit, văzându-l că se împotrivește așa de îndărătnic la toate pretențiile lui, cere, prin mijlocirea Porții, destituirea lui de la Patriarhul de Constantinopole. Ambasadorii puterilor prietine românilor protestând contra unei asemene măsuri, Patriarhul Ciril se multămește a-i trimite o scrisoare foarte puțin cuviincioasă*.

Dar toate aceste uneltiri n-ar fi putut zădărnici scopul unirii dacă administrația n-ar fi întrebuințat un mijloc mult mai energic pentru a ajunge la ținta sa, anume falsificarea listelor electorale pentru divanul ad-hoc, de care atârna în ultimă instanță soarta unirii.

Prin firmanul de convocare a divanurilor ad-hoc, Poarta impunea principatelor și o lege electorală după care urma să se aleagă deputații acelui divan. Deși acest firman nu ținea îndestul samă de împrejurările locale și îndepărta de la dreptul de alegător și de eligibil mai multe clase de locuitori, totuși dacă ar fi fost aplicat

cu curățenie, ar fi îndeplinit scopul congresului, care fusese de a „constitui representarea cea mai exactă a intereselor tuturor claselor societății". Dar alcătuirea listelor electorale era încredințată ocârmuirei: care trebuia „să îngrijască ca ele să fie publicate și afișate ori unde ar fi de nevoie, 30 de zile cel puțin înaintea epocei hotărâtă pentru alegere, astfel ca să se poată face reclamațiunile. Aceste reclamațiuni vor fi examinate de un comitet compus din ispravnic, membrii tribunalului și ai municipalității capitalei districtului"[*]. Față cu destituirea în grămadă a dregătorilor de către caimacam, astfel că din 107 membri ai magistraturii numai 9 rămăsese<ră> în posturile lor[**], oricine înțelege că listele electorale nu erau să fie decâ expresiunea vroinței ocârmuirei. „Pe 2.000 de proprietari mari recunoscuți în Moldova, numai cât 350 de alegători sunt trecuți în liste și pe 20.000 de proprietari mici, numai 2.264 sunt înscriși între alegătorii întâiului grad. Toată clasa profesiunilor liberale nu este reprezentată decât prin 11 alegători, și cele 15 orașe de căpitenie a<le> principatului nu numără decât 1.778 de alegători, proprietari de case, negutitori și meseriași, pe când în rolurile vistieriei se văd trecuți 12.000 de negutitori și meseriași, fără a se cuprinde acei ai teritoriului luat de curând"[***][204]. Pe aceste și pe alte numeroase motive, partidul național cere anularea listelor electorale care nu ar reprezenta nici într-un chip majoritatea claselor societății moldovenești, astfel că divanul care ar ieși din viitoarele alegeri nu ar putea constitui nici într-un chip reprezentarea exactă și legală a intereselor tuturor claselor, după cum o cere categoric art. 24 a<l> Tratatului de Paris"[****]. În urma acestei protestări, comisiunea europeană declară în unanimitate că listele electorale moldovenești, care fusese<ră> închise în 13 iunie, trebuie îndreptate și îndeplinite, și că sorocul de 30 de zile pentru primirea contestațiunilor n-ar începe a curge decât din ziua îndreptării lor. Pe de altă parte, ambasadorii Franției, a<i> Prusiei, a<i> Rusiei și a<i> Sardiniei, în

urma plângerilor ce primiseră pe altă cale, îndreaptă în ziua de 25 iuniu o notă către Poartă, în care îi arată că „nu pot să se împedice de a exprima Sublimei Porți surprinderea cu care au aflat modul cum se procede în Moldova la execuțiunea firmanului, pe calea înfricoșărei fățișe și a violenței apăsări", cerând de la dânsa ca „să desaprobe formal pe agenții săi și să-i îndatorească a-și schimba purtarea"*.

Poarta, sprijinită de Anglia și Austria, crede că poate să nu iee în bagare de samă protestările celor patru puteri și ordonă caimacamului Moldovei să proceadă la alegeri. Partidul național se abține cu grămada a lua parte la ele; clerul nu dădu decât 16 votanți din 195 înscriși pe liste; marii proprietari 214 pe 471. Ambasadorii celor 4 puteri cerură îndată anularea alegerilor, amenințând la caz de refuz cu ruperea relațiunilor diplomatice. După două răspunsuri, în care Poarta caută să îngăimeze pe puterile protivnice, aceste declară relațiunile de întrerupte și atunci numai, văzând că treaba devine serioasă, Ali-pașa ordonă caimacamului Moldovei de a amâna convocarea divanului ad-hoc.

O împrejurare neașteptată veni de astă dată să sprijine cauza cea dreaptă și s-o facă să izbândească, cu toată opunerea cea înverșunată a vrăjmașilor unirii.

Nu se știe prin ce întâmplare ziarul „Etoile du Danube" ajunse a pune mâna pe niște scrisori confidențiale, adresate de deosebite fețe caimacamului Vogoride, care destăinuiau politica ascunsă a protivnicilor unirii și dovedeau până la evidență uneltirile ce puneau în lucrare în Moldova pentru a face să cadă această idee. În o scrisoare a lui A. Vogoride, secretarul ambasadei otomane din Londra, se spune: „Lord Palmerston este cu totul în potriva unirei; el o privește ca resturnătoare a drepturilor suveranului nostru. Este de mare nevoie ca să întrebuințați toate silințele Dv. pentru ca moldovenii să nu arăte dorinți pentru unire. Fiindcă Poarta, Austria și Anglia sunt hotărâte a împedeca unirea, nu trebue să vă prea îngrijiți de cea ce vrau francejii... Vă sfătuesc să urmați în totul pe representantul Austriei, să întrebuințați toate persoanele pe care el

vi le ar propune, fără a vă informa dacă persoanele recomandate ar fi stricate sau cu o reputaţie compromisă. Ce vă pasă într-adevăr dacă oamenii pe care vi i recomandă consulul Austriei au moralitate sau sunt vițioși, căci astăzi nu e vorbă de moralitate, de buna sau de reaua purtare, privită într-un chip filosofic, dar de existenţa drepturilor imperiale faţă cu reu-voitorii Maiestăţii Sale, suveranului nostru; şi toţi cei ce pot concurge la ajungerea acestui scop, trebue să fie priviţi ca prietini". De altă parte, tatăl caimacamului învaţă pe fiul său că pentru a scoate bani de la Poartă să spună că „s-a istovit cu cheltuelele extraordinare pentru a destruge sistemul unioniştilor, căci D. Prokesch ceruse cu atâta stăruinţă numirea voastră la căimăcămie, propunând ca argument şi ca garanţie îndestulătoare că eşti fiul tătâne-to". Cumnatul său Fotiade îl îndemnă să grăbească cât se poate cu alegerile „căci totul atârna de la rezultatul lor", că Poarta ar dori mult ca divanul Moldovei să se întrunească înaintea celui al Valahiei". Pentru a încuraja şi mai mult pe caimacamul în actele sale arbitrare, marele vizir i făgădueşte „că i va arăta prin dovezi strălucite satisfacţiunea Înaltei Porţi pentru ocârmuirea sa. Condiţia esenţială însă este ca Excelenţa voastră să lucreze cu energie contra unirei, dar să lucreze fără vuet şi mai ales fără a face cunoscut că ar primi asemene instrucţiuni de la Poartă". În sfârşit, mai erau şi două scrisori ale agenţilor austriaci, în care „se spunea căimăcamului că adeseori divanul se vede silit la moderaţiune; dar că tocmai atunci începe lucrarea organelor, în dibăcia cărora el au încredinţat interesele sale"*.

Aceste scrisori atât de compromiţătoare nu lipsiră de a-şi avea efectul lor, anume acela de a slăbi puterea de rezistenţă a protivnicilor care se vedea<u> demascaţi. Împăratul Napoleon III, pe de altă parte, dorind să mai reţină măcar pentru un timp legăturile de prietinie care-l unise cu Anglia, se întâlneşte cu regina Angliei la Obsborne[205], pe insula Whigt, şi o înduplecă şi pe aceasta a consimţi la anularea alegerilor moldovene; în urma acestei uniri a Angliei cu vederile Franţiei, Turcia se supune, şi alegerile moldovene sunt anulate, rânduindu-se altele pentru luna lui septemvrie.

Acest sprijin atât de strălucitor al Franției provine din dorința lui Napoleon de a crea în locul Turciei, pe care o vedea că merge spre dărăpănare, alte elemente de rezistență împotriva Rusiei. Văzând că încercarea cu Mehemet-Ali dăduse greș, el vroia să constitue din România și din Polonia reînvietă o stavilă înaintării rusești. Cât de puțin însă se amesteca sentimentul în aceste planuri ale lui Napoleon III se vede din împrejurarea aceea că el singur oferise principatele Austriei, sub condiția ca aceasta să consimtă la restatornicirea regatului polon*, ceea ce, bineînțeles, Austria refuzase. Nu-i rămânea deci alt mijloc pentru a-și îndeplini scopul său decât întărirea românilor. Din această pricină și nu din simpatie de rasă găsim noi în Franța pe timpul lui Napoleon un sprijin așa de puternic.

Alegerile se făcură în 10 septemvrie 1857 în Moldova și în 26 aceleiași luni în Valahia și dădură o majoritate imensă partidei naționale.

Deschiderea divanurilor ad-hoc fu într-amândouă țările o adevărată serbare națională. Deși poporul nu-și dădea poate samă cu limpezeală despre însemnătatea acestor adunări, în instinctul său cel sănătos el presimțea că în sânul lor are să se desbată o mare întrebare. Cuvântul de „unire", deși n-avea încă pentru el un înțeles lămurit, încânta deocamdată auzul său cu sunetul său armonios, ce-i părea înaintemergătorul unor nespuse fericiri. Ca fecioara înaintea altarului, când preutul ei binecuventează cununia, el nu știa care îi va fi viața de acum înainte; dar presimțea că aceasta are să încerce o mare schimbare și ca totdeauna înaintea tainei se simția neliniștit, dar fericit în neliniștea sa.

Cea întâi lucrare a divanului moldovenesc fu votarea unei adrese de mulțămire către puterile semnatare; apoi în ziua de 19 octomvrie se votează dorințele țării privitoare la viitoarea ei reorganizare, cuprinse în 5 punte, care sunt următoarele:

1) Mănținerea autonomiei, după cuprinderea vechilor capitulațiuni cu Poarta otomană;

2) Întrunirea principatelor în un singur stat sub numele de

România;

3) Un domn strein, ereditar, ales din dinastiile domnitoare ale Europei și a<i> cărui moștenitori vor fi crescuți în religia țării;

4) Neutralitatea și neviolabilitatea noului stat;

5) Puterea legiuitoare încredințată unei singure adunări generale, în care să fie reprezentate toate interesele națiunei.

Toate acestea sub garanția colectivă a puterilor europene.

Numai două voci din optzeci și trei se ridicară în sânul adunării contra unirii: logofetul Alexandru Balș și Nestoriu Hermeziu[206], episcop de Roman. Votul se făc cu apel nominal și fiecare deputat, punând-și semnătura, își arătă mulțămirea inimei prin cuvinte însemnătoare. George Sturza „mulțămește lui D-zeu că au apucat să vadă cea mai frumoasă zi a nației române". Un țaran, punându-și pecetea în loc de iscălitură, spune cu voace resunătoare: „noroc bun"; un altul: „spre vecinica pomenire", Ioan Roată adaogă: „noi nu știm să firitisim; dar domnul ne va erta".

Divanul Valahiei se rosti în mod identic cu acel al Moldovei două zile după aceasta, în 21 octomvrie, și anume cu unanimitatea voturilor. Domnul Ioan Brătianu propuse în aceeași ședință: „să se trimită o adresă de felicitare fraților noștri din Moldova pentru inițiativa ce au luat-o și pentru a le face cunoscut că, urmându-i în calea pe care ei ne au aratat-o, nu vom fi în viitor decât un singur trup, precum nu am fost și nu vom înceta de a fi un singur suflet"[*].

Comisiunea europeană ceru însă ca divanurile să-și arăte dorințele lor și asupra altor întrebări privitoare la viitoarea organizare. Divanul Moldovei se supune acestei cereri sub două condiții: 1) că dorințele emise în această privire de către divan să nu atingă întru nimic autonomia principatului; 2) că în cazul când bazele propuse de divanul valac nu ar fi în totul identice, să nu se prejudece prin aceasta chestia unirii. Divanul Valachiei dovedi un simț politic mai înalt, refuzând a se ocupa cu chestiuni de organizare lăuntrică și declărându-și însărcinarea împlinită cu exprimarea dorințelor generale, „reservându-și în puterea principiul autonomiei dreptul de a pune basele viitoarei constituțiunį a românilor, după ce Congresul de Paris va fi primit dorințele lor"[**].

Să videm acuma ce au făcut Conferența de Paris din aceste dorinți ale poporului român?

IX

Convențiunea de Paris

Oricât de însemnată ar fi fost chestiunea principatelor, ea nu putea da naștere unui război, de aceea era firesc lucru ca puterile să ajungă la o înțelegere, și aceasta nu se putea face decât pe temeiul unor concesiuni mutuale între puterile acele care sprijineau unirea și acele care îi erau potrivnice.

Aceste din urmă combătuse<ră> în congres ideea unirii; dar, neîndrăsnind s-o combată de-a dreptul, susținuse<ră> că ea n-ar fi dorită de către înseși populațiunile, asupra cărora era să fi<e> aplicată. Așa, împuternicitul Turciei susținuse în ședința a VI-a: „că despărțirea Țerilor Române este o urmare firească a moravurilor și obiceiurilor care sunt deosebite în ambele provincii, că câțiva indivizi, sub influența unor considerațiuni personale, au putut formula o părere contrară stărei actuale; dar că aceasta nu este, desigur, părerea populațiunilor"[*]. Împuternicitul Austriei adăugase că populațiunile n-au fost consultate și, dacă se ie în băgare de samă prețul pe care fiecare aglomerațiune îl pune în autonomia sa, se poate deduce *a priori* că moldovenii și valahii doresc înainte de toate a păstra așezămintele lor locale și despărțite. Mai târziu, când se va fi constituit în principate un organ legiuit al dorințelor țerei, se va putea, dacă va fi loc, a se procede la unirea celor doue provincii într-o deplină cunoștință de causă"[**]. Austria și cu Turcia nu tăgăduiau deci principatelor *dreptul*, ci numai cât *vrointa* de a se uni, și se refereau la dorințele lor ca la arbitrul cel mai nimerit în această privire. Ele se arătau așa de liberale, fiindcă credeau a avea îndestule mijloace de înrâurire în principate pentru a le stoarce fără de voia lor un vot dușman unirei. Dar cu toate silințele lor desnădăj-

duite, adevărul ieși la lumină; principatele, și anume Moldova, asupra căreia își concentrează toate puterile lor, se rostiră într-un glas pentru unire și pentru principele strein.

Experiența pe care o ceruse Austria și Turcia se îndeplinise, și rezultatul ieșise cu totul în contra așteptărilor lor. Dar, întrucât ele singure se referise<ră> la dorințele populațiilor, ele se legase<ră> dinainte a se supune unui asemene judecător. Consequența ar fi cerut ca ele să primească fără opunere hotărârea acestuia. În politică însă consequența nu-și are locul ei; căci ea este însușirea caracterului, pe când interesul, mobilul politicei, este, din firea lui chiar, schimbător după împrejurări și, prin urmare, neconsequent. Puterile potrivnice ceruse<ră> consultarea populațiunilor, fiindcă erau sigure pe izbândă. De îndată ce lucrurile se întoarseră de altmintrelea, trebuia aruncat masca și arătat pe față, acea ce până atunci se ținuse acoperit.

Turcii apucase<ră> încă înainte de rostirea divanurilor ad-hoc, și îndată ce casarea alegerilor moldovene arătă încotro era să se plece cumpăna, a protesta că: oricare ar fi dorințele rostite de divanurile ad-hoc în privirea unei uniri a ambelor principate, Înalta Poartă, întemeată pe Tratatul de Paris, se vede sillită în modul cel mai hotărât a mănținea părera ei de mai nainte în această privire“[*]. Ei reînnoiesc asemene protesturi după ce divanurile ad-hoc își dăduseră socotința, arătând: „că nu se putea aștepta un rezulltat mai cuminte de la niște alegeri la care luase parte o așa mulțime de oameni plini de ideile acele, ce erau să restoarne mai toată Europa în 1848“[**].

În ședința cea dintâi a Conferinței de Paris (22 mai 1858) contele Valevsky, după ce dă cetire raportului comisiunei din București, revine asupra propunerii făcute în Congresul de Paris privitoare la unirea principatelor, cu atâta mai mult că „faptele au dovedit că el nu se înșalase, arătând că moldo-valahii erau în totul însuflețiți de dorința de a nu mai alcătui decât un singur principat“. Fuad pașa, provocat de reprezentantul Angliei a-și da părerea

asupra acestei întrebări, declară că: „Poarta este și rămâne convinsă că ar trebui păstrată celor două provincii o ocârmuire despărțită", fără a se îngriji deloc de împrejurarea că împuternicitul Turciei în Congresul de Paris se referise la dorințele populațiilor și că aceste se formulase în un vot anumit, care era așternut pe masa conferinței. Împuternicitul Austriei crezu a încunjura greutatea situațiunei, arătând că „guvernul său s-ar îndoi că divanurile ad-hoc să fi rostit în mod credincios dorințele populațiilor"*. Întrucât Austria punea în îndoială însuși rezultatul trimis în sânul conferinței de mandatarii ei din București, orice dezbatere în această privință devenea de prisos și Franția înțelese curând că o împăcare nu ar fi cu putință de dobândit, decât pe baza unor concesiuni mutuale și reciproce. Ea părăsi deci de îndată planul unirii depline a Țerilor Române și propuse un proiect care putea fi primit de membrii conferinței, întrucât îi scăpa de o grea încurcătură, dar care era cu neputință de realizat în practică. Într-adevăr, numai mintea omului poate concepe lucruri neisprăvite; lumea cea aevea nu se poate mulțămi cu creațiuni înjumătățite.

Noua constituție croită pentru Țerilor Române de către Conferința de Paris este următoarea:

În privirea raporturilor cu Sublima Poartă, Țerilor Române vor pastra autonomia lor, conform cu capitulațiunile încheete cu Sublima Poartă; aceasta va învesti pe domnul ales de țară, va lua, împreună cu Țerilor Române, măsurile necesare pentru apărarea lor, și tratatele curții suzerane cu puterile străine vor fi aplicate în principate, întrucât nu ar jigni autonomia lor. Principatele vor plăti un tribut de 1.500.000 lei pentru Moldova și 2.500.000 lei pentru Valahia. La caz de încălcare a privilegiilor Țerilor Române din partea curții suzerane, ele vor avea dreptul a se plânge la puterile garante.

Principatele vor păstra administrația lor despărțită, sub doi gospodari ajutați de două adunări. Principiul unirii este însă primit în următoarele punte: Se institue o comisiune centrală în Focșani, cu menirea a pregăti legile de interes comun, precum dreptul civil și penal, organizarea vămilor, a poștelor, a telegrafului, unitatea

monetară și altele. Se creează, de asemine, o curte de casațiune comună pentru ambele principate. Milițiile vor fi organizate în mod identic, astfel că la vreme de nevoe să poată fi întrunite. Comandantul-șef va fi numit pe rând de ambii gospodari. Steagurile lor vor fi păstrate deosebit; dar ambele vor purta o cordea albastră semn al întrunirei lor. Această natură hibridă a întregii constituții se vădește și în noul nume al Țerilor Române: „Principatele-Unite Moldova și Valahia".

În privința organizării lor lăuntrice se introduc principiile liberale și constituționale ale țărilor Apusului.

Austria, care avea interesul cel mai mare a combate unirea, nu vroia să se împace nici în aceste începuturi. Ea protestează în contra denumirii de Principatele Unite, în contra comisiunii centrale, în contra steagului comun, precum protestează mai târziu în contra restrângerei jurisdicții consulare, mijlocul ei cel mai puternic de înrâurire în principate*.

Această constituție era vrednica fiică a Tratatului de Paris; lucrare a momentului, făcută pentru trebuințele momentului, atât Tratatul de Paris, cât și anexa ei nu erau menite a avea o viață îndelungată.

Tratatul de Paris nu putea mulțămi pe nimenea, nici pe învingători și atât mai puțin pe învins. Războiul ce i dăduse naștere fusese întreprins pentru a pune capăt veciniciei amenințări la care Turcia era expusă din partea Rusiei; dar care fusese<ră> măsurile luate pentru a se ajunge la acest scop? Neutralizarea Mării Negre și scoaterea țărilor dunărene de sub protectoratul rusesc. Dar nourul ce amenința Constantinopolea nu se rădica de pe Marea Neagră; el venea mai de departe și se formase de atunci de când Petru cel Mare și urmașii săi începură a se întinde către Sud; mai ales de când Caterina II pusese mâna pe Crimeea și urmașii ei pe Caucaz. Prin urmare, pentru a stavili într-adevăr puterea rusească ar fi trebuit a se înapoi Turciei acele două regiuni, ceea ce nu era nici în puterea aliaților, nici în vrointa chiar a unuia din ei. Prin împedicarea Rusiei de a fi stăpână acasă la dânsa, i se impunea numai cât o condiție

umilitoare, de care trebuia să caute a scăpa la cel dintâi prilej*. Rusia deci, folosindu-se de încurcăturile Europei din 1870, când cu războiul franco-prusian, cere revizuirea Tratatului de Paris în această privință. Motivul pe care ea se întemează este părăsirea de fapt a celor mai mule clauze ale acelui tratat, după care ar fi nedrept ca el să fie menținut numai în privirea ei. „S-au văzut principatele Moldovei și a Valahiei, a căror soartă fusese hotărâtă prin Tratatul de Paris și prin protocoalele următoare, sub garanța marilor puteri, îndeplinind un șir de revoluțiuni protivnice atât spiritului, cât și literei acelor transacțiuni și care le au condus întâiu la unire, apoi la chemarea unui principe strein. Aceste fapte s-au produs cu știința Porței și cu învoirea marilor puteri, sau cel puțin fără ca aceste să fi judecat de nevoe a face să se respecteze hotărârile lor. Representantul Rusiei a fost singurul care au ridicat glasul său, pentru a semnala cabinetelor că ele se puneau, prin o asemene îngăduire, în contrazicere cu stipulațiile anumite ale tratatului. Desigur, dacă asemene condițiuni, încuviințate uneia din naționalitățile creștine ale Orientului, ar fi izvorât din o înțelegere obștească între cabinete și Poartă, în virtutea unui principiu aplicabil tuturor populațiunilor creștine ale Turciei, cabinetul imperial n-ar fi putut decât să arăte părerea sa de bine; dar ele au fost esclusive. Cabinetul imperial a trebuit deci să fie lovit, văzând că abia câțiva ani după încheerea lui, tratatul din 30 mart 1856 au putut fi înfrânt fără pedeapsă în una din clausele sale de căpitenie, în fața marilor puteri europene, și această înfrângere n-au fost singura“**. Pretențiile Rusiei fiind drepte și mai ales ridicate într-un moment așa de potrivit fură ascultate și prin tratatul din 13 mart 1871 se abrogară art. 11, 13 și 14 a<le> Tratatului de Paris, care mărgineau puterea rusască în Marea Neagră.

În privirea poziției creștinilor din împărăția musulmană,

puterile apusene se arătase<ră> foarte răuvoitoare pentru neatârnarea sultanului; ele înseși își legase<ră> mânile prin art. 9, stipulând că în ce<e>a ce privește raporturile sultanului cu supușii săi, puterile n-ar avea nici un drept de amestec în ele, fie colectiv, fie deosebit, precum în ocârmuirea lăuntrică a împărăției sale. Sultanul făgăduia însă prin tratat, precum și prin mai multe acte posterioare, îmbunătățirea soartei creștinilor, și puterile apusene fură îndestul de naive a se mulțămi cu asemene făgădueli, fără a cere nici un soi de garanții pentru serioasa lor îndeplinire. Asemene făgăduințe ale sultanului, deși poate de bună-credință, nu s-ar fi putut însă realiza decât în două cazuri: sau turcii ar fi trebuit să fie constrânși prin măsuri luate la fața locului de către puterile apusene, la aplicarea reformelor făgăduite; sau ar fi trebuit să se schimbe întâi spiritul populației musulmane. Mijlocul întâi fusese înlăturat ca unul ce a<r> fi jignit maxima favorită a neatârnării împărăției otomane; al doile era cu neputință. Este însă cunoscut că legile nu pot reforma moravurile, cel puțin nu de azi până mâni. Firmanele proclamau principii umanitare; populațiunea domnitoare se refuza a le aplica, întemeindu-se pe două principii din Coran, înaintea cărora orice ordin trebuia să se tocească: „Dumnezeu dă puterea cui crede de cuviință" și „opune-te călcării legei". Așa, de exemplu, niciodată judecătorii turci n-au putut fi înduplecați a primi de bună mărturia unui creștin împotriva unui mahometan. Egalizarea confesiunilor în privirea slujbei militare avu de rezultat o sporire nemăsurată a dărilor plătite de creștini, căci turcii dorind să păstreze principiul Coranului, că paza legei nu poate fi încredințată decât drept-credincioșilor, și, pe altă parte, folosindu-se de nemulțămirea raialelor de a sluji sub arme, iscodiră o înlocuire a tragerei la sorți prin o dare bănească, care spori veniturile statului cu 12.000.000 de franci pe an.

Europa, neîndatorind pe turci în mod serios la reforme în privirea creștinilor, lăsase tot asupra Rusiei îngrijirea de soarta lor. Prin aceasta însă pericolul, pentru înlăturarea căruia ea luase<ră> armele în mâni, rămânea întreg și neatins. Europa închisese numai cât rana în afară; în lăuntru răul rodea mai departe gata de a izbucni la cel întâi prilej, ce<e>a ce se întâmplă în 1877.

Ne rămâne de cercetat mai cu de-amănuntul al treile punt al Tratatului de Paris, acel privitor la principate, căci al patrule, acel

ce au rămas neatins, navigația Dunării, este tocmai acele ce pentru politica generală era cu mai puțină însemnătate.

X

Unirea Principatelor

Convențiunea din 1858 trebuia să fie introdusă în principate, căci așa era dorința Europei. Franția însă, care vroia cel puțin ca această legiuire să fie aplicată cu sinceritate, cere, și conferența primește, ca ocârmuirea vremelnică ce era să fie așăzată în Țările Române pentru a priveghea lucrarea lor cea mai însemnată, alegerea domnului, să fie pe cât se poate de nepărtinitoare. Caimacamii Alexandru Ghica și Neculai Vogoride, luând cunoștință de art. 11 al convențiunei care dădea administrația, în timp de văduvie a tronului, sfatului miniștrilor, luară măsurile trebuitoare spre a alcătui niște ministere în totul favoritoare scopurilor lor. Conferența din Paris hotărește atunci că pentru astă singură dată să se îndepărteze de la prevederile articolului 11 și să se numească căimăcămii amăsurat Regulamentului organic, care dădea această dregătorie miniștrilor de interne, celui de justiție și președintelui divanului domnesc, hotărând, totodată, să se numească căimăcami persoanele acele ce se aflau în asemene însușire la retragerea domnitorilor celor de pe urmă, în 1856. Austria primește și această măsură ca una ce credea că „nu numai unirea principatelor a fost înlăturată, dar că s-au luat chiar garanții îndestulătoare pentru ca unirea să nu devină rezultatul desvoltărei progresive a așezămintelor din ambele țeri"*. Astfel se numesc caimacami în Moldova, Ștefan Catargiu[207], Vasile Ghica[208] și Anastasie Panu[209] și în Muntenia Ioan Manu[210], Emanoil Băleanu și I. A. Filipescu[211], ei dintâi favoritori ideii unirii, cei de al doile dușmani neîmpăcați.

Căimăcămia Valahiei își arată îndată simțimentele sale antiunioniste, oprind orice fel de întruniri electorale și destituind cu

grămada dregătorii pe care îi bănuia că pot fi dispuși pentru unire. Cea moldovinească dimpotrivă alege miniștrii săi între oamenii cei mai patrioți ai țării, Alecsandri[*] la trebile streine, Donici la lucrările publice, Ioan Cantacuzino la finanțe, Cuza la război, și susține în curând o luptă înverșunată cu consulul austriac care nu vroia să elibereze pașapoarte pe numele de Principatele-Unite, deși acest titlu fusese recunoscut Țărilor Române prin un hatisherif. Alegerile moldovene de la care am văzut că atârna la urma urmelor soarta unirii ieșiră în totul priincioase acestei idei. Adunarea se deschise cu solemnitate în 9 ianuarie 1859; înainte de a se apuca de alegerea principelui ea făcu declarația următoare:

I) Adunarea electivă a Moldovei arată adânca sa recunoștință puterilor semnatare a<le> Tratatului de Paris pentru că au recunoscut și au garantat drepturile Principatelor Române înscrise în capitulațiunile lor cu împărăția otomană.

II) Adunarea electivă declară înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor că unirea principatelor în un singur stat sub un singur principe strein dintr-o familie domnitoare europeană, cerută în un glas de divanurile *ad-hoc* în zilele vrednice de aducere-aminte din 7 și 9 oct. 1857, a fost, este și va fi întotdeauna dorința cea mai vie, cea mai aprinsă și cea mai obștească a nației române.

III) Adunarea electivă a Moldovei arată în numele țerei părerea sa de rău că această mare dorință, de la împlinirea căreia atârnă fericirea a 5 milioane de oameni, nu a fost îndeplinită. Totuși, ea primește o constituție care cuprinde elemente ce tind la împlinirea dorințelor tot așa de obștești, pe cât și statornice a<le> națiunei.

IV) Adunarea nădăjduește că Europa, în dreptatea sa, va ținea samă de dorințele arătate de atâtea ori și cu atâtea stăruință de națiunea întreagă“[**].

După această declarațiune, care arată în frumoasă lumină, nu numai patriotismul, ci și simțul politic al adunării moldovene, se procede la alegerea domnului, care fiind hotărâtă de mai nainte într-o

ședință pregătitoare, colonelul Alexandru Cuza, ministru de război, este ales de adunare cu unanimitatea celor 49 deputați de față. Înainte de a jura, alesul iscălise o declarație în care spunea că: în cazul când unirea principatelor s-ar îndeplini, el va abdica în favoarea unui principe străin.

În Valahia din pricina uneltirilor caimacamilor, care vroiau să scoată o adunare dușmană unirii, aceasta nu se poate întruni decât în ziua de 22 ianuarie, când era acuma cunoscută alegerea din Moldova. În ziua de 24 ianuarie domnul Vasile Boerescu cere de la Cameră să se constitue în ședință secretă, și această cerere a lui fiind încuviințată, el propune, în un călduros apel la unire și înfrățire, pe domnul moldovan de candidat la tronul muntenesc. La rostirea numeui lui Cuza, o aprindere nemaipomenită înflăcărează pe toți deputații și el este proclamat de domn al Munteniei, în mijlocul strigătelor și a<l> urărilor celor mai entuziaste. Cuza primește fără a sta la gânduri chemarea națională, care pusese coroana lui Mihai Viteazul pe capul încins acum de acea a lui Ștefan cel Mare. Visul cel mai scump al românilor părea că începe a lua ființă, că se coboară din lumea închipuirii în aevea încunjurătoare. Dar trecând primele momente de bucurie și de entuziasm, inimile se întristară din nou, fețele se întunecară, căci oricine simțea că această îndoită alegere era o răzvrătire împotriva vroinței europene, că națiunea ascultând numai de imboldirea inimii sale, uitase că ea nu putea fi stăpâna soartei sale, ci că aceasta era pusă în mâna arbitrilor lumii. Românul este însă și el fatalist în felul orientalilor. „Într-un noroc" pusese în cumpănă toată existența sa, pentru împlinirea acestei dorinți atât de arzătoare. Unire sau moarte era strigătul ce rămăsese înădușit în pepturile patrioților români, când buzele lor rostise<ră> numele lui Cuza. Și într-adevăr, dacă unirea se putea face vreodată, apoi era numai în acest moment. Soarta, care după cât se vede, ne păstrează un rol în această lume, n-au vrut să perim și astfel am putut înfrunta vroința statornică a unei mari părți din Europa coalizată.

Venise rândul Munteniei a aduce jertfa sa pe altarul patriei; și dânsa, ca și Moldova nu stătu la îndoială. Ea alese în fruntea ei pe domnul moldovan și puse astfel pecetea acestui act de înalt patrio-

tism. Frumoase timpuri. Câte veacuri vor trece și ele nu se vor mai reîntuma!

Alexandru Ioan I încunoștințază despre alegerea sa pe marile puteri și trimite o deputațiune la Constantinopole, pentru a cere învestitura. Opinia publică în Europa era priincioasă îndoitei alegeri, care nici nu lovea de-a dreptul in vreo dispoziție a Tratatului de Paris; căci acestă nu prevăzuse o asemene întâmplare. În luma lui april 1859 se întrunește o conferență la Paris, pentru a hotărî asupra acestei împrejurări. Reprezentanții Austriei și a<i> Turciei cer ca alegerea lui Cuza să fie anulată și cel dintâi cere chiar de la conferență ca să iee măsurile de constrângere trebuitoare, pentru a face ca vrointa Europei să fie respectată în principate. Reprezentanții Franției, Angliei, Prusiei, Rusiei și Sardiniei propun să se recunoască că alegerea colonelului Cuza nu ar corespunde prevederilor Convenției din 19 august, dar că, spre a înlătura primejdiile ce ar putea izvorî din o nouă alegere și pentru a ridica pedicile ce se opuneau la organizarea definitivă a ambelor țări, conferența să poftească pe curtea suzerană, ca, prin excepție, să dee învestitura colonelului Cuza, ca gospodar al Moldovei și Valahiei. Împuternicitul Turciei nu primește propunerea celor cinci puteri și chiar se hotărește numai cu mare greutate ca să o raporteze curței sale. Între aceste, războiul dintre Franția și Austria întrerupe ședințele conferenței.

În acest răstimp domnul românilor luă două măsuri care înfrânse întrucâtva cerbicia potrivnicilor săi. Consulatele Austriei, rupând relațiunile cu ocârmuirea principatelor, domnul român declară că supușii austriaci vor fi tratați de acuma înainte ca supuși români. În fața acestei hotărâri, care putea jigni multe interese, guvernul austriac se văzu silit a reînnoi relațiile oficiale în 14 mai 1859 și a recunoaște astfel de fapt ocârmuirea principelui Cuza. Pe Turcia o lovi refuzând a-i plăti tributul, de vreme ce nu era învestit.

Conferința de Paris se întruni din nou în 6 septemvrie 1859, după iscălirea preliminărilor de la Villa-Franca, și, de astă dată ea încuviință alegerea, privind-o ca un fapt îndeplinit. Austria, învinsă de Franția, nu se mai putea opune cu atâta stăruință dorinței acestia, și tot de aice se explică cum de Anglia și Turcia consimțiră la cererile Franției; căci opunerea acestor două puteri avea ca motiv mai ales opunerea Austriei. Turcia totuși, nevroind a recunoaște

unirea în principiu, trimite învestitura principelui Cuza prin două firmane deosebite. Rusia în aparență se arată prietinoasă românilor; în realitate însă ea nu putea vedea cu plăcere această a lor întărire. Nu e vorbă, și ea dorea ca românii să fie uniți, dar sub un principe din familie rusească, pentru că ea vroia unirea românilor și neatârnarea lor în interesul ei, și nu în acel al poporului însuși.

Unirea numai personală nu putea însă mulțămi pe români. Alexandru Ioan I se hotărește atunci, pentru a aduce la o deplină izbândă această idee, să facă o călătorie la Constantinopole, sfătuit fiind la aceasta de guvernul francez.

Călătoria lui în capitala împărăției otomane fu un adevărat triumf diplomatic. El fu primit de sultanul, pe cât și de ambasadorii marilor puteri, cu cele mai mari onoruri; se înfățoșă în audiența solemnă îmbrăcat în uniforma națională și fesul, pe care mai înainte lu purtau domnii români de câte ori apăreau înaintea Sultanului, ca semn că nu sunt decât niște dregători turci, nu-i fu impus.

Ce minunată este puterea ideilor! Unirea pe care românii o îndeplinise<ră> în contra vrointei turcilor, învinsese până și cerbicia sultanului, și acesta, care mai înainte era ca un Dumnezeu pentru domnii români, primindu-i numai cât să-i sărute papucul, acuma nu se credea desonorat a vorbi și trata cu domnul român, ca cu un om de o potrivă.

Cuza însă nu dobândi în Constantinopolea numai restatornicirea vredniciei țării, căzută în uitare de atâța ani. El știu să farmece pe turci până într-atâta, încât aceștia încuviințară unirea administrativă a Moldovei și a Munteniei, prin contopirea ministeriilor și a adunărilor și desființarea comisiunei centrale. Ambasadorii marilor puteri, întruniți în conferență la Constantinopolea, încuviințară această cerere, care fu consfințită prin un firman din 4 decemvrie 1861. În 15 decemvrie 1861, deschizându-se adunarea, de astă dată una singură pentru ambele țări, domnul le adresază următoarea proclamațiune: „Românilor, unirea este îndeplinită, naționalitatea română este întemeeată. Această faptă însemnată, dorită de generațiile trecute, aclamată de corupurile legiuitoare, chemată de dorurile noastre cele mai arzetoare, a fost recunoscută de Sublima Poartă și de puterile garante și înscrisă în analele națiunilor. Dumnezeul părinților noștri a fost cu țara noastră și cu noi. El a

susținut silințele noastre, și conduce națiunea către un viitor glorios. Voi ați întrunit speranțele voastre pe capul unui singur domn; alesul vostru vă dă astăzi o Românie unită... Să trăiască România"* !

Orice s-ar zice de principele Cuza, un lucru rămâne afară de orice îndoială: el a ridicat prestigiul țării și a adus la îndeplinire unirea românilor, două fapte de care istoria nepărtinitoare trebuie în orice caz să țină socoteală.

Mai rămânea de îndeplinit un punt pentru a face ca Tratatul de Paris să rămână o literă moartă pentru România. Aceasta se îndeplini în 1866. O conspirație ce nu avea rădăcini prea întinse, și era lucrarea mai mult a câtorva persoane decât expresiunea vrointei țării, răstoarnă în noaptea de 11 februarie pe principele Cuza, silindu-l să iscălească un act de abdicare[212], și ocârmuirea țării încape în mânile unui guvern provisor, alcătuit din generalul Golesco, Lascăr Catargiu și colonelul Haralamb. A doua zi la 12 oare se întrunesc ambele camere; președintele consiliului cetește abdicarea domnului și se procede îndată la alegerea unui nou domn. Comitele de Flandra, fratele regelui Belgiei, este ales în unanimitate; dar el nefiind îmbiet de marile puteri a primi coroana ce i se oferea, o refuză. Domnul Ioan Brătianu, care se afla la Paris, asigurându-se că persoana fiului de al doilea al principelui de Hohenzollern[213] n-ar găsi împotrivire la puternicul proteguitor al românilor, cere și dobândește consimțimentul candidatului. Fiindcă guvernul provizor apucase să dizolve camerile, se hotărî ca, în lipsa lor, alegerea să fie făcută prin un plebiscit: 685.969 voturi se rostiră pentru și 224 contra[214].

Rusia care văzuse cu neplăcere alegerea lui Cuza, deși atunci nu se arătase pe față, protestă acuma formal împotriva acestei noi alegeri. Ea stârnește în ziua de 3 april o mișcare în Iași, îndreptată împotriva unirii, în fruntera căreia erau kneazul Muruzi, domnul Neculai Rosetti-Roznovanu[215], Teodor Boldur-Lățescu și alții. În o depeșă a ministrului rusesc către ambasadorul său din Londra se recomandă Angliei integritatea Imperiului otoman, amenințată de năzuințele unei populații ortodoxe**. Lucru curios! Rusia pro-

teguia acuma pe turci împotriva acelor uneltiri pe care până acuma întotdeauna le stârniră asupra ei. Rusia vedea că, prin alegerea unui principe străin, poporul român se întărea într-un mod simțitor, și ea nu se putea împăca cu ideea ca să-i scape așa de deplin din mâni o pradă, pentru dobândirea căreia ea întrebuințase silinți seculare. Această singură împrejurare ar ajunge spre a dovedi câtă dreptate au acei ce susțin încă că politica rusească față cu noi au fost întotdeauna neinteresată; că ea au avut în vedere numai binele nostru; că niciodată nu i-au trecut prin minte ideea a pune mâna pe aceste țări și câte alte de aceste, care arată numai că acei ce le susțin sau sunt de ră credință sau nu știu ce spun*.

O conferență se întrunește din nou la Paris în ziua de 10 martie, sub președința domnului Drouyn de Lhuys, care formulează în 2 mai următorul protocol:

„Guvernul provisoriu din București provocând prin un plebiscit numirea unui principe strein, a contravenit Convențiunei din 19 august 1858, care dă adunărei alegerea gospodarului. Conferența hotărește că este treaba adunărei, ce are să se întrunească, a resolvi chestiunea mănținerei unirei. Dacă majoritatea sau a deputaților moldoveni sau a celor valahi ar cere-o, unii sau alții ar avea facultatea a vota deosebit. În cazul când majoritatea, fie moldovană, fie munteană, s-ar rosti împotriva unirei, acest vot va avea de urmare despărțirea celor două principate.

După ce se va lămuri această întrebare, adunarea va proceda la alegerea gospodarului, care, după glăsuirea articolului 13, nu trebue să cadă decât asupra unui pământean. Consulii sunt însărcinați a priveghia prin comună înțelegere libera rostire a voturilor și trebue să arăte de îndată conferenței orice atingere s-ar face acestei libertăți“**.

În ziua de 1 mai adunarea, sub vicepreședința domnului Manolachi Costachi Epureanu, după ce constată că nimene nu cere

votarea deosebit, nici nu cere cuvântul împotriva unirei, votează cu 109 voturi pentru și 6 abțineri deciziunea următoare:

„În considerațiunea deferinței ce datorează Înaltei Porți și puterilor garante, adunarea, interpretă fidelă a voinței naționale necurmată și afirmată cu atâta tărie de divanul *ad hoc*, de toate adunările ulterioare și acum în urmă de corpurile legiuitoare la 11 februarie, precum și de plebiscitul din 2-8 april, declară pentru ultima oară înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor că vroința nestrămutată a Principatelor-Unite este de a rămânea pururea cea ce sunt, o Românie una și nedespărțită, sub domnia ereditară a unui principe strein, dintr-una din familiile suverane ale Occidentului, și că principele ereditar al României una și nedespărțită este principele Carol Ludovic de Hohenzollern Sigmaringen, pe care și adunarea, la rândul său, îl proclamă de Carol I"*.

După această declarație se aclamă pe sultanul, pe puterile garante și pe alesul națiunii, și sara orașul este iluminat și se fac serenade înaintea locuinței consulilor.

Declarațiunea adunărei era alcătuită cu destulă ghibăcie. Ca și când n-ar fi luat cunoștință de cererea conferenței, ca alesul să fie pământean, adunarea părea că răspunde la o întrebare ce i se făcuse asupra dorințelor țării, întărind din nou pe acele rostite de divanurile ad-hoc.

Opt zile după acest vot, principele Carol vine în Muntenia, adus incognito de domnul Ioan Brătianu. Poziția țării nu înceta însă de a fi grea, cu toate că principele primise domnia. Turcia și Rusia se opun din toate puterile la recunoașterea principelui străin. Ambasadorul turc înmânează o protestare conferenței de Paris, în care spune: că ocupațiunea militară ei pare singura măsură de luat în asemene împrejurări. De aceeași părere era și Rusia, și instrucțiunile trimise domnului de Budberg[216] dovedesc o turburare care fac pe cabinetul de Petersburg să-și piardă prudența obicinuită. Principele Gortschakoff impunea plinimputernicitului său de a cere sau întrebuințarea de mijloace contrângătoare sau disolvirea

conferenței*. Aceasta se și despărți în 23 mai, după o ședință în care nu ajunse la nici o înțelegere. Principatele rămâneau deci singure față cu Turcia.

Ele aveau însă un mare noroc. Austria, dușmana cea mai pe față a oricărei propășiri în constituirea naționalității române, amenințată cu război din partea Prusiei și a Italiei (dușmăniile încep în 30 april), trebuia să-și concentreze toată luarea-aminte asupra acestei primejdii ce amenința din două părți existența monarhiei, încât nu putu să dee nici o băgare de samă celor ce se petreceau la Dunărea de Jos.

Deși principele Carol încunoștințase pe sultanul că e gata a recunoaște suzeranitatea lui, turcii se pregăteau a intra cu armata în principate și adunase<ră> oștiri la Rusciuk. Românii, văzându-se amenințați, concentrează și ei câteva oștiri lângă Dunărea, și domnul Ion Brătianu caută un sprijin la bulgari, care tocmai pe atunci erau foarte porniți în contra turcilor**. Izbânda deplină însă a oștirilor germane și înfrângerea desăvârșită a Austriei, care răpea Turciei mijlocul său cel mai puternic de rezistență, aduce în Constantinopole plecări mai împăciuitoare.

Domnul Ioan Ghica este trimis în capitala otomanilor, unde, ajutat de ambasadorii Franției și ai Angliei, înduplecă pe turci a recunoaște în principiu alegerea domnului strein. După multe negocieri, Turcia se învoește a recunoaște pe principele Carol, cu condiția ca acesta să meargă a primi firmanul învestiturei sale în Constantinopole. Principele Carol primește[217], și astfel românii pun coroana edificiului lor politic, ridicat cu atâta osteneală, cu atâtea primejdii, dar condus cu ghibăcie și sprijinit de noroc.

RĂZBOIUL DIN 1877. PACEA DE BERLIN, 1878

I

Declarația războiului

Din an în an am ajuns cu încetul și nu fără trudă până la pragul actualității. Și cu cât înaintăm, cu atâta sarcina noastră devinea mai grea, căci aveam de judecat lucruri și împrejurări tot mai puțin lămurite. Vuetul tot mai apropiat a<l> timpului de față, mulțimea amețitoare și schimbătoare a evenementelor obosesc mintea în care se răsfrâng, și, tocindu-i puterile, îngreue tot mai mult o judecată nepărtinitoare. Când privim lucrurile de departe, suntem asemene unui observator ce ar videa mișcarea unui oraș de pe un vârf de munte sau dintr-un balon. Dacă el nu poate urmări toate mișcările deodată, cel puțin unele din ele le poate cuprinde cu viderea și duce până se opresc sau se perd în altele; cu cât însă acel observator, părăsind înălțimea în care s-ar afla, s-ar coborî cătră oraș, mișcările acestuia s-ar amesteca din ce în ce, până în sfârșit ajungând în piața cea mare, în mijlocul mișcării cele mai zgomotoase, abie și-ar mai recunoaște mersul său însuși în sânul mișcării generale. Așa se întâmplă și istoricului; din o depărtare mai mare el deosebește mai bine trăsăturile și caracterile generale, deși individualitățile pierd figura lor osebitoare; cu cât se apropie, aceste din urmă câștigă în dauna trăsăturilor generale, a căror pătrundere este singură treaba istoricului. Este greu, este chiar cu neputință a scrie în mod definitiv istoria unui timp viu, și timpul trăește cât trăesc oamenii ce se mișcă în el. Cu toate aceste, istoria, pentru a avea un rezultat prac-

tic, trebue să se coboare până în viața de față, până în momentul acela ce se numește *acum*. Este însă o mare deosebire între modul cum ochiul istoricului vede timpul de față și ochiul omului de rând. Acesta caută la el numai cât prin ochelarii pasiunilor, a<i> simpatiilor și antipatiilor sale personale, pe când istoricul, privind la lume ca prin o ochiană întoarsă, îndepărtează chiar lucrurile cele mai apropiete, se uită la ele cu aceeași minte cu care au privit la trecutul îndepărtat, și poate, până la un punt măcar, să păstreze în judecata sa părerea rece și nepărtinitoare.

Aceste considerațiuni ne-au împins a schița și împrejurările războiului ce s-a petrecut sub ochii noștri, și a căruia rane mulți din noi le simt încă vii în pepturile lor. Fără îndoială, ne putem înșela în mai multe priviri; căci documentele lipsesc, și spusele oamenilor, colorate de spiritul de partidă, sunt contrazicătoare. Înșelarea însă nu poate să se întâmple decât asupra amănunțimilor, pe când faptele generale vor reeși îndestul de caracteristice, pentru a nu zădărnici încercarea.

Din momentul ce Rusia redobândește stăpânirea în Marea Neagreă (1871), ea reîncepe uneltirile sale în peninsula Balcanului și acuma, fiindcă nu mai avea pe români la îndămână, începe a ațâța pe celelalte naționalități slave de aice. E drept că aceste uneltiri erau îndreptățite prin abuzurile nemaipomenite pe care turcii, proteguiții Apusului, le făceau în fiece zi asupra creștinilor, și aceștia, văzându-se părăsiți de Europa civilizată, îndreaptă iarăși speranțele lor de scăpare cătră czarul rușilor. Pe la începutul lui iunie 1875 se răscoală Herzegovina, care este ajutată în ascuns de Serbia, Muntenegro și Dalmația. În august se ivesc turburări și în Bulgaria, care au de urmare cele întâi măceluri din partea turcilor. Sultanul, îndemnat de puteri, recurge iarăși la mijlocul cel îndămănatic al făgăduințelor, care nu se împlineau niciodată și a căror valoare creștinii o cunoșteau pe deplin. Răscoala deci, în loc de a se liniști, ia proporțiuni din ce în ce mai mari, ceea ce provoacă pe turci la violențe tot mai crunte, în care un mare număr de bulgari cade sub cuțitul asupritorilor lor, în cruzimi ce revoltară simțimentul întregii Europe. Între aceste, Serbia și Muntenegrul declară turcilor război, după îndemnul Rusiei, care sprijină această rásculare prin toate mijloacele putincioase, deși numai cât pe cale privată.

Puterile europene, simțind că aceste vărsări de sânge ar putea da naștere unui război mult mai primejdios, ce ar turbura întreaga Europă, îndreptase<ră> încă de la începutul anului 1876 o notă către Poartă (a comitelui Andrássy[218]), prin care cer pentru provinciile răsculate libertatea religiunei, reforma sistemului zeciuelei, înlesniri pentru agricultură, întrebuințarea unei părți din venituri la îmbunătățiri locale și numirea unei comisiuni, compusă din creștini și mahomedani, pentru privegherea și executarea acestor reforme. Rusia își însușește această notă și o întinde încă, cerând prin o circulară a principelui Gortschakoff următoarele măsuri ca garanții pentru o mai bună soartă a creștinilor: dezarmarea întregei populațiuni a Bosniei, Bulgariei și Herzegovinei fără deosebire de credință; reorganizarea poliției locale și primirea în ea a populației creștine; îndepărtarea trupelor turcești neregulate; strămutarea cerchejilor, așezați în Europa, înapoi în Asia; apoi, dregătorii să fie luați numai dintre pământeni, și anume prin alegere; în trebile oficiale să se introducă limba națională, și, pentru fiecare din numitele provincii, să se numească de Poartă câte un guvernator de religia creștină; arendarea de până acuma a zeciuelior să fie înlocuită prin un sistem de dări mai puțin abuziv, și, în sfârșit, să se numească o comisiune permanentă, alcătuită din consulii marilor puteri, care să privegheze și să executeze aceste reforme.

Anglia propusese cu câtva timp mai înainte întrunirea unei conferențe pentru regularea poziției creștinilor. Această conferență ține întâia ei ședință în 23 decemvrie 1876, în Constantinopole[219].

O dată cu deschiderea conferenței, turcii organizează în Constantinopole o mare comedie, a<l> căruia deznodământ fu proclamarea unei constituții pentru împărăția otomană[220]. Această constituție, care pe hârtie mai că dădea de rușine pe acea engleză, prin liberalitatea principiilor proclamate, între care se deosebea mai ales egalitatea confesiunilor înaintea legii, era menită să lovească în două părți: mai întâi, să facă de prisos cererile puterilor în privirea garanțiilor de încuviințat creștinilor; apoi să arăte pe guvernul turcesc ca mult mai liberal decât acel al Rusiei, care pretexta numai cât a se face apărătorul creștinilor asupriți, când acasă la dânsul patrona cel mai cumplit despotism. Această constituție era lucrarea celui mai inteligent ministru turc al timpurilor noastre, a lui Mithad

pașa. În orice altă țară meșteșugul ar fi prins de minune; la turci însă era numai cât o comedie, de care poți râde mult, fără a fi ținut să o iei drept adevărată. Cum gândeau turcii înșiși despre dânsa, ne dovedește întâmpinarea Softalelor care spuneau între altele: „Noi am supus pe creștini și am cucerit țara lor cu sabia și, prin urmare, nu vroim să împărțim cu ei ocârmuirea împărăției, nici a le învoi să iee parte la conducerea trebilor statului"*.

Puterile europene nu se lăsară însă a fi amăgite de turci; ele stăruiră mai departe în cererile lor. Turcii însă, cărora li se cântase atâta timp despre integritatea, neatârnarea și vrednicia împărăției otomane, încât ajunsese<ră> și ei a se convinge despre aceste principii, de astfel, cu totul străine statelor orientale, găsind că cererile Europei ar lovi în prestigiul statului lor, îndrăznesc a se opune reformelor cerute și mai ales comisiunei de priveghere. Membrii conferenței amenință atunci cu părăsirea Constantinopolei, la care turcii răspund că ei preferă mai degrabă un război decât o răscoală a poporului. În ianuarie 1877 se convoacă marele sfat al împărăției, pentru a hotărî desăvârșit asupra propunerilor puterilor. Acesta se rostește într-un glas pentru respingerea lor, fiind potrivnice integrității otomane și că conferența ar putea să mai desbată numai cât asupra contrapropunerilor turcești. Prin aceste, Poarta refuza tocmai puntele de căpitenie cerute de puteri: guvernatorii creștini și comisiunea de priveghere; prin urmare, orice trătări mai departe deveneau de prisos și toți ambasadorii marilor puteri părăsesc Constantinopolea, lăsând pe turci în voia soartei lor.

Conferențele din Constantinopole întrerupsese<ră> războiul început cu Serbia. Deși Turcia o bătuse pe aceasta în toate întâlnirile, ea închee cu serbii o pace, îndestul de favorabilă pentru un popor învins. Cabinetul de Petersburg trimite o circulară către celelalte puteri stăruind prin un soi de ultimatum ca să-l ajute la îndeplinirea cererilor conferenței; căci el ar dori, pe cât e cu putință, să lucreze împreună cu dânsele în viitor (13 ianuarie 1877).

Cătră sfârșitul lui martie 1877, generalul Ignatieff[221] întreprinde, din ordinul împăratului, o călătorie prin capitalele Europei,

și în april, se subsemnează așa-numitul protocol din Londra, ca cel de pe urmă mijloc de a îndepărta războiul. Turcii respingându-l și pe acesta, nu mai rămânea rușilor decât să declare război Porții, ceea ce se și întâmplă în ziua de 11/23 april 1877 prin trecerea Prutului.

II

Rușii caută să câștige pe români

Ce făcuse <ră> românii în timpul ce acest nou vifor, atât de amenințător înainta asupra capetelor lor?

Pe timpul răscoalei din Herzegovina era la putere în România ministerul conservator[222], care-și luase ca normă de purte [purtare] neutralitatea cea mai strictă. Aceasta nu prea convinea rușilor, și cu toate că voluntarii lor, ce mergeau în ajutorul serbilor, care erau în ajunul de a se răscula și ei, treceau prin România fără nici o împedicare, deoarece se înfățoșa ca străini călători, totuși Rusia nu era mulțămită numai cât cu atâta și dorea să arunce și pe români în mișcarea de răscoală ce ferbea în peninsula Balcanului.

Rusia, care se bucura de sprijinul Prusiei, și deci se putea aștepta la o politică prietinească din partea românilor, trimite pe la începutul anului 1876 mai mulți emisari în București, între care un american Schyler și corespondentul unui ziar liberal englez, MacCagan, care să grăbească intrarea în acțiune a românilor împotriva turcilor. Principele ceru aceasta de la guvernul conservator, care se retrase atunci, dând locul partidului liberal. Cine crede că schimbarea ministerului Lascăr Catargiu a fost datorită unei opozițiuni a țării, acela se înșală cu multă naivitate*. În o țară mică și slabă ca [a] noastră, unde regimul constituțional devine adesea organul prin care se realizează interese străine[223], se pot schimba persoanele din un minister prin jocul politicei lăuntrice. Schimbarea regimului va

---

* Cum se face de Camerele de atunci făceau guvernului o opoziție așa de hotărâtă, se va înțelege ușor, când se va ști că în Senat opoziția numera *generalii* și *episcopii*, și în Cameră unul din deputații opozanți era chiar *mareșalul Curții domnești*.

fi întotdeauna efectul politicei exterioare. Astfel vine la minister domnul Manolachi Kostache în 28 april 1876[224], împreună cu domnii Vernescu, Brătianu și Cogălniceanu[225], acest din urmă la externe.

Acest minister, de îndată ce ie în mână cârma trebilor țări, pentru a îndruma pe o cale legală politica sa de acțiune împotriva turcilor, aduce iarăși la lumină niște tânguiri vechi ale românilor contra suzeranului lor, privitoare la niște drepturi pe care acesta nu ar vroi să le recunoască. Deși aceste drepturi erau pe deplin întemeete, ministerul conservator le lăsase în părăsire, crezând că nu era potrivit a le cere de la turci, tocmai în momentul când ei aveau pe brațele lor o răscoală așa de primejdioasă. Prin un memoriu adresat de d. Cogălniceanu puterilor garante din 15/26 iunie 1876, el cere: 1) ca Poarta să recunoască un caracter oficial agentului român din Constantinopole; 2) să recunoască dreptul de jurisdicție a acestuia asupra supușilor români; 3) să închee niște convențiuni cu românii privitoare la poște, telegrafe și alte interese de vecinătate; 4) să delimiteze insulele din brațul Chiliei și înainte de toate 5) să recunoască statului nostru titlul său de „România", care fusese primit de întreaga Europă, până și de Anglia*.

S'ințelege de la sine că turcii, care cunoșteau tendințele liberalilor români, resping toate cererile lor. Atunci, dl. Kogălniceanu, desigur nu fără autorizare superioară și cu știința numai a d-lui Brătianu, pe când ceilalți miniștri și chiar președintele cabinetului erau în cea mai deplină necunoștință, trimite către agenții români din străinătate o circulară în care arată că: „este cu neputință ca românii să stee nepăsători față cu țipetele de durere ce vin de pe malul drept al Dunărei. Cum! astăzi când mii de bulgari și chiar de români sunt uciși, când cele mai cumplite cruzimi se fac în Bulgaria în ziua mare, Europa creștină nu găsește în puterea sa, în regulele civilisației, în legile umanității alt mijloc pentru a veni în ajutor acestor nenorocite populații decât o tăcere insultătoare? Această tăcere, România, oricât de modestă ar fi posițiunea ei, nu o poate păstra mai mult timp. De aceea, Vă rog, domnule agent, de a atrage luarea-aminte a guvernului pe lângă care sunteți acreditați asupra posițiunei grele și pline de primejdie în care ne găsim; spuneți că un

mare partid politic s-au și rostit cu hotărâre în favoarea creștinilor, *că armata română ea însăși tremură sub jugul disciplinei dorind să iee parte la luptă* (frémit sous le joug de la discipline, désirant prendre part à la lutte); că deci este de interesul și de datoria puterilor celor mari ale Europei de a face ca armatele turcești să respecte dreptul ginților, pentru ca astfel să se iee luptei caracterul de barbarie și de exterminare, de care este astăzi întipărit resboiul sfânt îndreptat contra populațiunilor Bulgariei"*.

Această notă este tot atât de nepolitică, cât și de îndrăsneață. Nepolitică, căci da, sub o formă nu prea cuviincioasă, o învățătură de purtare marilor puteri; apoi fiindcă arăta armata română chiar ca pornită în contra turcilor și greu de mănținut în frâul disciplinei. Îndrăsneață, căci expune, nu știm pe a cui răspundere, țara întreagă la o luptă pe care nimine nu o dorea[226], afară doare de autorii intelectuali și materiali ai notei în chestiune.

Ministerul reconstituindu-se sub dl. Brătianu ca președinte și dl. Ionescu[227] ca ministru de externe în 28 iulie 1876, se ține un consiliu la palat sub președința domnitorului. Șeful statului propune atunci ca programul noului minister în privirea luptei de peste Dunăre să fie: „o neutralitate binevoitoare" (une neutralité beinveillante), lucru la care se opune domnul Ionescu, arătând că o neutralitate nu merită acest nume decât atunci când este nepărtinitoare. Această idee este și adoptată de consiliu și formulată ca programul cu care noul minister se înfățoșază înaintea Camerelor"**. În momentul de a se despărți consiliul, președintele ie pe domnul Ionescu la o parte și îi spune: „sperez că vei aproba nota domnului Kogălniceanu". Dl. Ionescu se duce la minister, unde directorul îi arată nota raportată. Lovit de nemăsurata ei însemnătate, merge îndată de întreabă pe ceilalți miniștri dacă fusese făcută cu consimțimentul lor. Domnul Manolache Kostache îi respunde că n-are nici o cunoștință de dânsa, domnul Brătianu îngăimează, iară principele întrebat de domnul Ionescu asupra aceleiași împrejurări întâmpină mai întâi că n-ar fi ceva așa de grav. Domnul Ionescu citându-i atunci locul unde se vorbea de armată, principele observă că „nu cunoaște acest pasagiu". Văzând atunci modul ascuns cum

această notă fusese espeduită, domnul Ionescu se grăbește a opri, dacă mai era timp, remiterea ei cabinetelor europene, dar acele din Viena, Berlin și Paris luase<ră> acum cunoscința de dânsa[*].

Domnul Ionescu, partizan declarat al neutralității, fusese luat de domnul Brătianu în minister înadins pentru a ascunde mai bine trătările sale cu rușii. Puțin timp după ce devine președinte al cabinetului, se duce la Livadia[228], sub pretextul de a complimenta pe czarul. Împăratul Alexandru arătă domnului Brătianu scopul său de a merge în contra turcilor, trecând prin România. Acesta 'i răspunse că ar fi nevoe a se încheia cu România o convențiune – „Și în cazul când n-am vroi" – Atunci ne vom opune. – „Veți fi striviți", întâmpină principele Gortschakoft, ce se afla de față la această convorbire. „Striviți, dar stimați", răspunse laconic ministrul român[**]. Principele Gortschakoff făgădui însă la sfârșit domnului Brătianu că i va trimite la București textul convențiunei, înțelegându-se cu D-sa asupra clauzelor acesteia, dar nevoind deocamdată să le fixeze pe hârtie, pentru a nu da loc la discuțiuni precise. Despre Basarabia fără îndoială că a trebuit se fie vorba la Livadia și iată pentru ce. Încă de la sfârșitul anului 1875 se ivise vorba că România vra să răscumpere de la turci neatârnarea și Gurile Dunărei, și că Rusia ar consimți la aceasta, cu condiția ca România să î înapoiască Basarabia[***]. Se știe apoi cât de mult apăsase Rusia în toate împrejurările asupra puntului că Tratatul de Paris fusese desființat mai ales de către români; în puterea acestui argument redobândise ea chiar în 1871 libertatea navigației pe Marea Neagră, și era deci firesc lucru ca să caute a da ultima lovitură acelui tratat atât de uricios, reîncorporând Basarabia. În sfârșit, se răspândise vorba, încă de la începutul tratărilor cu rușii, că Basarabia are a fi reînturnată Rusiei[****]. Domnul Brătianu, cunoscând deci de pe atunci

în

**** D. Kogălniceanu în șed. din 17 april a Senatului: „și să ne asigure integritatea teritoriului nostru, fiindcă știți cu toții că se zicea că Rusia voește a ni lua îndărăpt Besarabia". (Monit. din 1877, no 97.) Comp. Brătianu în șed. din 16 aprill a Camerei. (Monit.)

intențiunile rușilor asupra țării noastre, își exprimă temerile sale în privirea Basarabiei către principele Gortschakoff. Acesta, la întrebarea domnului Brătianu, ce nu i prea convinea, întoarse capul și spuse numai:"quelle idée". Atâta s-a pomenit de Basarabia în întâlnirea de la Livadia, căci numai atâta s-a putut spune. A se pretinde că dl. Brătianu s-ar fi înțeles de pe atunci cu rușii, pentru retrocesiunea Basarabiei poate să fie o armă bine aleasă pentru politica de toate zilele. Istoria nepărtinitoare trebue însă să respingă asemenea idei, pentru motivul foarte simplu, că nici un om nu-și trădă țara așa fără nici un motiv, și cu atât mai puțin un om ce au jucat până la un punt un rol istoric în patria sa. Apoi chiar din partea rușilor ar fi fost cu totul nepolitic ca ei să pretindă un asemenea lucru de la un ministru român, în momentul când aveau atâta de mare nevoe de bunele lui dispoziții.

Oamenii îndeobște și acei politici îndeosebi au de dat samă de atâtea greșeli, încât e pe atât de nedrept, pe cât și de prisos a le mai pune în socoetală și lucruri închipuite. Căci ci este politica decât o lungă țesătură de încurcături, făcute de mintea omenească, pe care apoi puterea fatală a naturii, care pune toate lucrurile la locul lor, trebue să le tae și să le desfacă prin șiroaie de sânge și de lacrimi ale omenirii!

Cu câteva săptămâni înainte de trecerea armatelor rusești, secretarul dl. Nelidoff[229] veni în București și dădu în mânile domnului Brătianu proiectul de convenține. Art. 2 al acestui proiect era conceput astfel: „Guvernul Majestății sale Împăratului tuturor Rusiilor se obligă a mănținea și a face să se respecte drepturile politice ale statului român, astfel cum rezultă din legile interioare și tratatele existente, precum și a mănținea și apăra integritatea actuală a României *pentru tot timpul cât va ținea resboiul*". Întâmpinând domnul Brătianu că cu o asemene clausulă nu s-ar putea înfățoșa niciodată înaintea Camerelor, pentru a le supune ratificarea convențiunei, domnul de Nelidoff, după o lungă și înfocată discuțiune, spuse în sfârșit că nu ține la hârtii și consimți la ștergerea clausulei bănuite. Prin o reservație mentală însă o reținu în gândul său și prin modul cum consimți la ștergerea ei, el dete a înțelege foarte lămurit ministrului român că nu deslega și vroința lui de această îndatorire precum deslegase hârtia acea în care trebuia să se înfățoșeze înaintea lumei.

Dacă însă până acuma se dăduse mai mult a înțelege României că vroește a i se lua Basarabia, în iunie 1877, adică două luni după încheerea conventiunei, principele Gortschakoff, venind împreună cu împăratul la Ploiești, spune d-lui Kogălniceanu foarte lămurit că scopul guvernului împărătesc este de a lua înapoi Basarabia cedată Moldovei prin Tratatul de Paris. Dl. Kogălniceanu și dl. Brătianu țin secretul asupra acestei intervorbiri, care se dă pe față tocmai în ședința Camerei din 30 sept. 1878*.

Deși Rusia avea în inima ei gânduri dușmănești împotriva românilor, în formă ea se arăta ca proteguitoarea lor și se apropia tot mai mult de dânsa. În același timp, România se îndepărta tot mai tare de Turcia, primind de la aceasta noi lovituri în vrednicia și onoarea sa. Anume, în 24 decemvrie 1876 turcii proclamă constituția lor și în art. 7 al acesteia se spune că: „Sultanul dă învestitura șefilor provinciilor privilegiate în formele determinate de privilegiile ce le au fost concedate". Ministerul din București, cum află despre promulgarea acestei constituții, protestează la Sublima Poartă și la puterile garante contra acestui articol, care ar atinge într-un mod atât de grav autonomia de veacuri a românilor**.

Totuși, este evident că România s-a prea grăbit cu aceste protestări. Cine o silea să s'ințăleagă pe sine sub provinciile privilegiate ale chartei otomane? pentru ce să presupună măcar putința unei asemene subsumări? Este vederat însă că buna-credință a d-lui Ionescu a fost surprinsă și exploatată de domnul Brătianu. Acesta avea nevoe să se poată supăra cât mai tare pe turci și înteți pe domnul Ionescu la protestările cele mai energice. Acesta, gelos de neatârnarea și de drepturile țării lui, nu văzu că, prin o asemene purtare, dădea în apele tocmai a<le> acelei politici pe care întotdeauna o combătuse din toate puterile.

---

* Vezi desbaterile în „Monitorul" pe 1878.

** Domnul Ionescu, ministrul de externe, pune pe agentul din Constantinopole să întrebe pe Savfet Pașa ce ar înțelege prin provincii privilegiate și turcul îi răspunde verde că: Serbia, Egiptul și România. La stăruințele agentului român el răspunde: „Pourquoi ces questions et que veut votre gouvernement? Sans doute, il se propose de protester auprès de la Sublime Porte, auprès des puissances garantes? Du bruit pour des bagatelles". (*Cartea verde a României*, 1878, p. 14.)

III

Alianța românilor cu rușii

Convenția fusese subsemnbată în 4/16 april și trebuia supusă camrelor, constituția noastră neînvoind trecerea unei armate străine pe pământul țării decât în puterea unei legi. Camerele fusă deci convocate pentru ziua de 14/26 april. Rușii însă, pretextând necesități strategice, nu așteaptă ratificarea convenției de Camerele legiuitoare, și trec Prutul în 11/23 april.

Parlamentul român, întrunindu-se cu toate acestea în ziua hotărâtă, ie în dezbatere convenția încheetă și se încinge asupra ei o discuție din cele mai furtunoase.

Opoziția susținea că prin un asemene act se substituia garanția unei singure puteri, a Rusiei, garanției colective a Europei, dobândite de principate prin Tratatul de Paris și că am reveni la starea în care ne aflăm în vremile Regulamentului organic; că deși trebue recunoscut că neutralitatea noastră nu a fost garantată prin Tratatul de Paris, aceasta s-ar putea face și de acum înainte, că prin urmare nu este înțelept a urma o politică care să poată compromite o asemene perspectivă; că Rusia declarase a nu întreprinde un război de cucerire, prin urmare ce nevoe era de o convenție care să ne asigure integritatea teritoriului și menținerea așezămintelor noastre, întrucât era peste putință ca Rusia să vroiască a ne răpi nouă ceea ce ducea să dee altora; în sfârșit, se temea opoziția că „convenția să nu fie decât începutul unei politici care să se sfârșească cu cooperația armatei noastre dincolo de Dunărea"*.

Noi credem că asemenea temeiuri trebue se cadă față cu împrejurările așa cum se petrecuse, că încheerea acestei convenții cu Rusia nu poate fi privită ca o faptă nechibzuită și că, dacă ceva poate fi imputat guvernanților noștri, o asemene imputațiune va lua naștere ceva mai târziu. Într-adevăr, cu sau fără voia noastră,

armatele rusești erau să treacă pe teritoriul nostru. În ce stare ne aflam noi față cu acel fapt real, necesar? Tratatul de Paris garantase prin art. 7 neutralitatea noastră întru cât eram priviți ca făcând parte integritoare din Împărăția otomană și fără a pomeni măcar de numele nostru*. Prin art. 22 se stipulează că: „principatele Moldovei și a Valahiei se urmeze înainte a se bucura sub suzeranitatea Porței și sub garanția puterilor contractante de privilegiile și imunitățile ce le au în stăpânire". Garanția Europei se raporta deci la *priviegiile noastre față cu Poarta* și nu la *neutralitatea noastră*.

Războiul declarat de Rusia Turciei, fiind făcut cu consimțimentul, cel puțin tăcut al Europei, este vederat că aceasta părăsea principiul articolului 7 al Tratatului de Paris, garantarea neutralității Turciei, și prin urmare nici vorbă nu mai poate fi de neutralitatea noastră. De aceea, cu toate că această neutralitate se ceruse de români cu atâta stăruință, și anume la conferențele din Constantinopole, reprezentanții puterilor europene refuzară a intra măcar în cercetarea ei. Într-adevăr, nu era acuma timpul de a se proclama un principiu nou, care putea să împedice pe ruși de la războiul în contra Turciei, sau să silească pe Europa a ridica armele în contra Rusiei. Iată întâmpinările marchizului Salisbury[231] la cererile române în privirea neutralității: „Chestiunea neutralității României înfățoșază, fără îndoială, părți avantajoase; dar a o ridica acuma, în momentul chiar când Europa încearcă o silință desperată pentru mănținerea păcei, ar fi a introduce simburele unor noue încurcături, a provoca desbateri pornite, a încurca o situație chiar acuma plină de greutăți și a conduce la o cădere mai sigură lucrarea conferenței.

Iată pentru teorie, să trecem la practică.

Noirea propusă ar constitui ea un progres serios, ar aduce ea o îmbunătățire reală? Se pretinde că garanția generală stabilită prin instrumentul din 1856 nu este decât închipuită. Fie. Dar, considerând crisa actuală o garanție specială încuviințată României, ar fi ea mai lucrătoare? Singurul mijloc de a da naștere unei posițiuni

folositoare ar fi legătura contractată de puterile semnatare a<le> tratatului de garanție, de a privi orice înfrângere a acestui tratat și orice atingere a neutralității României ca un *casus belli*. Astfel e cu Belgia și Svițera. S-ar putea admite oare că condiția României să fie identică sau măcar analoagă cu acea a acestor două state? Nimic nu dă prilej la o așa asemănare.

Mulțămită posițiunei lor geografice, pentru a nu privi chestiunea decât din acest punt de videre, Belgia și Svițera se găsesc în apropierea țerilor garante, și pot fi ușor apărate împotriva unei mișcări amenințătoare, sau grabnic ajutate împotriva unui atac ofensiv, pe *când România, îndepărtată cum este de cele mai multe din puterile a căror garanție ea caută să dobândească, nu ar putea să arunce la timp țipetul său de chemare.*

Nenorocirea României vra ca ea să fie *calea cea mai de-a dreptul care duce în Turcia.* Combinările diplomatice cele mai ghibace care ar tinde a închide această cale ar rămânea zadarnice, îndată ce o putere ar fi interesată a le trece cu viderea și hotărâtă a le încălca. Puterea ar deveni atunci, mai mult decât totodeauna, argumentul cel mai înalt".

Ce însemna<u> asemene vorbe, ieșite din gura reprezentantului națiunii cele mai protivnice întinderei rusești, decât: luați îndreptare de la propriile voastre lumini, căci Europa nu numai nu vă poate ajuta, dar nici măcar sfătui. „Puteau oare românii să protesteze împotriva încălcărei lor de ruși, în puterea tratatului de Paris, pe care chiar semnatarii săi îl călcau în picioare? Putea face România singură ceea ce Europa nu făcea?"[*]

Eram deci lăsați singuri, părăsiți față cu cel mai mare pericol ce poate lovi pe un popor mic, lupta a doi uriești pe care el îi desparte. Cătră cine putem noi să alergăm?

---

* Ministrul afacerilor străine cătră agentul României din Constantinopole 10/22 april 1877. (*Cartea verde a României 1878*, p. 79.) Noi credem că și în afacerea neutralității buna-credință a d-lui N. Ionescu a fost surprinsă de dl. Brătianu, ca și în acea a constituției otomane. Domnul Brătianu știa prea bine că neutralitatea este ceva cu neputință de dobândit. Fiind însă că avea nevoe de a îndreptăți politica sa rusească, față cu Europa, împinge pe domnul Ionescu a cere neutralitatea din răsputeri.

Cătră turci nu, din mai multe cauze: mai întâi, din acea a încordărei în care ne aflăm cu ei de la începutul încurcăturilor orientale. Mai era teama că aliându-ne cu turcii teatrul războiului să nu fie strămutat la noi în țară, și, în sfârșit, izbânda trebuind la urma urmelor să fie a rușilor, era în orice caz mai cuminte a-i avea pe aceștia prietini decât dușmani.

Se pretinde că deși toate aceste sunt adevarate, totuși am fi putut păstra neutralitatea, hotărând o zonă care să se lese la dispozița puterilor în luptă, iară noi să ne retragem la munți cu armata noastră și să stăm cu brațele încrucișate, simpli spectatori a<i> luptei ce era se încingă.

Neutralitatea însă în acest caz n-ar fi însemnat altăceva decât o dușmănie eventuală. Poate crede cineva că rușii ar fi lăsat în spetele lor o armată de vr'o 70.000 de oameni cu 100 de tunuri, despre a căreia dispoziție n-ar fi fost siguri? Apoi se poate măcar închipui că rușii să fi lăsat guvernul țării în măna unor oameni neutri, adică care la vreme priincioasă ar fi putut întoarce neutralitatea pe dușmănie? Cea dintâi urmare a pretinsei noastre neutralități ar fi fost dezarmarea oștirii noastrte și luarea ocârmuirii țării din mânile guvernului românesc, și, odată ocârmuirea încăpută pe mânile rușilor, cine știe dacă ei ar mai fi părăsit-o?

Întrucât Europa ne părăsea și cu turcii nu ne puteam lega, trebuia numaidecât să ne dăm în partea rușilor.

Convenția încheetă cu rușii era expresiunea necesității, și oricât ar fi fost de ră, ea este îndreptățită căci era fatală, neapărată. Nu făcusem altăceva decât ceea ce făcuse Cantimir în alte timpuri; regulasem poziția noastră fată cu Rusia prin o convenție care să asigure, macar pe hârtie, – căci ce altă garanție ne mai rămăsese –, păstrarea a ceea ce aveam.

De îndată ce turcii aflară de încheerea acestei convenții, furia lor nu mai cunoscu nici o margină. Ei trimit avangarde nedisciplinate, care comit o mulțime de jafuri pe malul român; capturează vr'o 800 pe vase românești până în läuntrul râurilor noastre: Jiul, Ialomița, Argeșul; aprind corăbiile ce nu vroiau a urma monitoarelor turcești; bombardează prin monitoare și bateriile de peste Dunăre, orașele noastre în care nu se afla nici un soldat român sau rus și suspend pe agentul nostru din Constantinopole, ca și când ar

fi fost un dregător turc. În sfârșit, pentru a pune culmea tuturor acestor insulte și nedreptăți, trimit o depeșă către domnul României tot așa de necuviincioasă prin forma, ca și prin cuprinsul ei. Ea este adresată: „principelui Carol în București", nevroind turcii să iee deloc în bagare de samă că România era un stat constituțional, ba nici măcar să pună pe depeșă titlul oficial de domn al României. Acea depeșă spunea, între altele: „vin în numele Măriei Sale Împăratului și *invit* pe Înălțimea Voastră a se înțelege cu Înalta Poartă pentru luarea măsurelor de apărare"[*].

Față cu o asemene purtare a Turciei, simțul de vrednicie a<l> țării fiind atins, adunarea recunoaște prin o rezoluție din 11 mai 1877 că: „tunul românesc a respuns declarației de resboiu făcută de Turcia"[**]. Și într-adevăr că tunul românesc bubuise pentru întâia oară la Oltenița, în ziua de 28 aprilie, răspunzând bombărdării pe care turcii o îndreptase<ră> asupra acelui oraș neîntărit și neaparat. Puține zile după acea se proclamă de Camere neatărnarea României, în 21 mai[232].

Războiul nu se arătă la început deloc priincios armatelor rusești. La Plevna, mai ales, ele întâlniră în Oman pașa[233] un adversar de toată vrednicia, care le făcu se plătească scump mai multe atacuri și asalturi îndreptate împotriva acestei cetăți improvizate. Românii videau că soarta armelor nu este deloc în favoarea rușilor și se așteptau din zi în zi ca protetguitorii lor să fie aruncați în Dunăre. Aceasta n-ar fi însemnat altăceva decât prefacerea României în teatru al războiului și expunerea țării la răzbunarea turcilor, care amenința să fie așa de cumplită, după starea de furie în care se aflau ei față cu răzvrătitorii lor supuși de altădată. Guvernul român era deci dispus a trece Dunărea și a da rușilor un sprijin, când aceștia, loviți cumplit la Plevna, cer în grabă ajutorul armatei române[234]. Aceasta trece Dunărea și, luând pozițiunele sale în fața

Plevnei, oprește avântul turcilor și redă rușilor cumpătul pe care-l perduse<ră>*.

Cu prilejul acestei treceri a Dunării de către armata română s-a făcut cea mai mare greșală politică de către guvernanții noștri, greșală care au avut de urmare perderea Basarabiei.

Am arătat mai sus că persoanele conducătoare a<le> politicei noastre știau prea bine scopul pe care rușii îl urmăreau față cu românii, cunoșteau prea bine că aliații noștri aveau de gând să ne reiee Basarabia. Dacă a fost un moment în care acest pericol putea fi îndepărtat, ba chiar în care ne-am fi putut asigura mai multe foloase, apoi a fost, desigur, acela în care rușii, chemându-ne în ajutor, dădeau principelui Carol comanda supremă a armatei din fața Plevnei. Cine au împedicat pe guvernanții noștri de a pune și ei atunci condițiunile lor rușilor, de a-i lega prin un tratat, care în graba pe care rușii o aveau nu putea decât să fie priincios românilor. Până acuma colosul Nordului ne dictase vrointele sale și noi, părăsiți de Europa, trebuise să ascultăm: acuma venise și rândul șoarecelui de a roade mreja în care leul era prins, și să nu știm a ne folosi de o asemene strălucită împrejurare! Este ceva neauzit și neertat. Oameni îmbătrâniți în politică să declare în public că nu au nevoe de trtatat, întrucât au parola de onoare a împăratului Alexandru? Să se mulțămească cu garanția iluzorie a parolei unui împărat, când puteau dobândi iscălitura unui ministru! O asemene purtare cere o explicare, și pe aceasta ne o dă întreg trecutul bărbaților de stat ce erau pe atunci în fruntea trebilor, care întotdeauna fusese<ră> părtași ai rușilor, care totdeauna au așteptat de la ruși mântuirea neamului românesc. Dacă am stăruit cu deosebire până acum asupra acestui punt în deosebitele împrejurări raportate până aice am făcut-o numai cât pentru a lămuri acest moment al războiului din 1877, pe care cei înverșunați îl numesc trădare, pe care însă noi ne vom mulțămi a-l califica de o fenomenală nechibzuință.

---

* Camille Farey, *La guerre sur le Danube (1877-1878)*, Paris, 1879, p. 294. Se spune că marele duce Nicolae[235], spăriet peste măsură de perderea rușilor, ar fi adresat domnului român o depeșă în 6 august în acești termini: „Passez le Danube à quelles conditions que ce soit. La cause de la chretienneté est en danger".

Pentru a arăta și mai lămurit simpatiile domnilor Brătianu și Kogălniceanu pentru ruși[236], care singure pot explica deplina lor încredere în „parola" împăratului, vom mai aduce încă o dovadă, de astă dată luată nu din domeniul vijelios al practicei, ci din acel limpede și liniștit al teoriei, în care se oglindesc convingerile cele mai adânci ale minții, și care apoi slujesc de rădăcină faptelor reale.

Domnul Kogălniceanu hrănește simpatii pentru Rusia încă din tinerețele D-sale. În una din cele dintâi scrieri ale sale se rostește asupra rușilor în chipul următor: „a treia perioadă istorică, datează de la 1711, epocă a fugei principelui Cantemir în Rusia și conține timpul ocupațiunei tronului de familiile fanariote, până la venirea «îngerului tutelar al Nordului» care, prin pacea de al Adrianopole, dete principatului vechile sale libertăți.

S-au acuzat adesea Rusia și se acuză chiar astăzi de ambițiune, pentru că a vroit să devină proteguitoarea Moldovei și a Valahiei. Dar pacea de la Adrianopole nu este oare cea mai mare dovadă de curățenia scopurilor sale? În protecțiunea Rusiei, eu nu văd decă dreptatea și un interes inspirat de iubirea creștinească pentru popoarele nenorocite.

De veacuri, ființa o tradițiune în Moldova și Valahia, care zicea că mântuirea noastră va veni de la Nord. *Totul ne leagă de Rusia; ea e muma noastră.*

Timpurile au trecut când puteam să ne apărăm singuri contra turcilor, polonilor, ungurilor, tătarilor; suntem prea slabi; nu am putea face nimic fără Rusia *care a fost totdeauna binefăcătoarea noastră*, care ne au înapoiat drepturile noastre, libertățile noastre, care ne au înscris din nou în rândul națiunilor și care ne-a dat puțina civilisație ce posedăm"*.

Domnul Brătianu, care se afirmase numai cât în practică ca partizan al politicei rusești, dă acestei purtări a D-sale consfințirea teoreticăă într-o cuvântare ținută în sala Slătineanu în anul 1868: „Ca români, suntem ortodocși și ca ortodocși avem simpatii pentru popoarele ortodoxe. Pretutindeni unde va fi o chestiune ortodoxă,

pretutindeni unde va fi o primejdie pentru acei ce se roagă în aceeași biserică cu noi, există o chestiune română. Ce mai suntem încă? Suntem un popor din Orient; am fost mari și puternici; după aceasta am suferit diferite nenorociri și, rând după rând, am venit să ne alinăm durerea noastră. Suntem un popor din Orient care am trăit cu slavii, cu grecii, cu bulgarii de mii de ani, și nu în timp de prosperitate vom uita pe frații noștri, cu care am trăit atâța secoli de nenorocire și fericire. Prin urmare, domnilor, când un fir de păr al unei poporațiuni din Orient, al unui asociat și aice sunt silit să fac o digresiune... Ni s-a vorbit, ni se vorbește de alianță. Noi, domnilor, n-am făcut alianțe cu nimene; dar sunt alianțe de sânge, alianțe de inimă"*.

Acum nu ne vom mai mira când vom videa pe d. Kogălniceanu spunând în ședința Senatului din 26 noemvrie 1877: „Noi am făcut un tratat, tratatul acela care se face întotdeauna între două armate, care-și varsă împreună sângele și acest tratat cred că va fi bine ținut și respectat, căci, privitor la această alianță făcută pe câmpul de bătălie, a fost întărit de un mare împărat, o inimă generoasă și admirată chiar de adversarii săi! Contăm pe mărinimea și onoarea împăratului Alexandru II și suntem în drept a conta și pe dreptatea Europei"**.

IV

Tratatul de la St. Stefano

Cu tot eroismul armatelor rusești și române înaintea Plevnei, cu toate jertfele cele nemăsurate aduse de oștirile aliate, această cetate improvizată nu putu „fi oferită pe o tablă de argint împăratului pentru ziua Sa onomastică"***, după cum doreau generalii ruși. Mai bine de 40.000 de oameni fură jertfiți fără milă și fără scop, pentru a aduce unui autocrat o zadarnică curtenire, când știința cea

mai elementară a războiului arăta cu evidență că Plevna nu putea fi luată decât prin constrângere și nu prin asalt, și, după atâtea jertfe, după atâta sânge vărsat, generalul Todleben[237], chemat pe câmpul de război, sprijini părerea susținută încă de la început de principele Carol, că Osman-Pașa nu putea fi redus decât prin foame. Românii stătură rușilor nu mai puțin în ajutor în această investire a Plevnei, decât în atacurile de mai înainte, și în curând cel mai puternic punt de apărare al turcilor căzu în mâna oștirilor aliate. Odată această mare izbândă repurtată, cu ajutorul românilor, oștirile rusești inaintară cu repegiune și în 19 februar 1878 putură dicta în St. Stefano tratatul acel vestit[238], care schimba cu totul fața lucrurilor în Răsărit.

Această schimbare provinea mai cu samă din creațiunea noului principat al Bulgariei, lăsat în aparență sub suzeranitatea Porții, prin îndatorirea plății unui tribut, în realitate însă sub protecțiunea Rusici, în același mod, precum fusese<ră> Principatele Române pe timpul Regulamentului organic[*]. Acest principat cuprindea cea mai mare parte din Turcia europeană, întinzându-se atât dincoace, cât și dincolo de Balcani, până la Marea Egee. Din 6.700 mile patrate cât cuprindeau posesiunile turcești în Europa, mai rămâneau sub stăpânirea Porții numai cât 2.800 mile patrate în Bosnia, Herzegovina, Epir și Tesalia, în partea apuseană a principatului Bulgariei, și 400 mile patrate între acest principat și Constantinopolea. Bulgaria însă, întinzându-se ca un cui între aceste două petici de teritoriu rămase Turciei, rupea continuitatea acesteia și desfăcea până la un punct de Turcia și țările acele rămase cu numele tot în stăpânirea ei. Neatârnarea de drept și a acestor provincii nu ar fi întârziet a urma unei neatârnări de fapt, și Turcia europeană, mărginită numai cât la Constantinopole, ar fi încetat de a mai ființa. Că rușii s-au oprit la câteva poște de capitala împărăției otomane și că n-au proclamat Constantinopolea de capitală a noului principat, aceasta se datorește poziției amenințătoare luate de

Anglia și de Austria față cu izbânzile rusești, încât și de astă dată se repetă ceea ce s'întemplase în războiul din 1828.

Al doile mijloc de slăbire a Porții sta în declararea de neatârnare a celor trei state ce fusese<ră> în oarecare legături cu Poarta: Muntenegrul, Serbia și România; este însă de însemnat că această neatârnare se recunoaște numai din partea Porții, pe când Rusia nu se leagă la nimic în această privință; ba chiar prin celelalte dispoziții ale tratatului arată fără nici o îndoială că, față cu dânsa, aceste țări sunt departe de a avea aceeași pozițiune. Așa, Muntenegrul va putea înființa agenții pe lângă Poartă numai cât prin mijlocirea Rusiei, și toate tratatele între Muntenegrul și Turcia privitoare la regularea raporturilor de vecinătate se vor face prin același organ, Muntenegrul dobândește astfel, în locul supremației îndoelnice și totdeauna contestate a sultanului, acea puternică și înfricoșătoare a împăratului rusesc. În Serbia amestecul Rusiei nu este mai puțin pronunțat, deși ceva mai mascat sub cuvintele „prin asistența unui comisar rusesc“[*], care va regula daraverile acestui stat cu Turcia. Caracterisic însă este modul tratării României în această pace.

Art. V stipulează că „Poarta recunoaște neatârnarea României, care va avea dreptul a cere o despăgubire ce se va fixa de ambele părți“[**]. Rusia se oprește a recunoaște și din partea ei această neatârnare, pentru a nu împedica astfel dispozițiile pe care le ie, din propria ei autoritate, asupra țării noastre. De aceea, ea nici nu regulează toate puntele despre România, aice sub articolul V, ci mai la vale în alte articule, care privesc numai la regularea raporturilor dintre Rusia și Poarta otomană. Așa, art. VIII conține dispoziția că: „trupele de ocupațiune rusești din Bulgaria vor păstra comunicările lor cu Rusia, nu numai cât prin România, ci și prin porturile Mării Negre“[***]. Convențiunea din april 1877 fusese încheetă numai cât

pentru timpul cât va ținea războiul, și nu putea îndreptăți prelungirea ocupațiunii României, doi ani peste statornicirea păcii. Pe ce drept dar se întemeia Rusia pentru a dispune de teritoriul unui stat pe care îl declarase neatârnat? Nu numai atâta, dar Rusia își păstrează prin art. XIX dreptul de a preschimba sandjacul Tulciei, dobândit de la turci, pentru partea din Basarabia alipită cătră Moldova prin tratatul de la 1856*. Prin aceasta ea își însușește nu numai cât un drept de șerbire asupra teritoriului României, ci chiar unul de proprietate, dovada cea mai vederată că dacă stipulase neatârnarea României de turci, era numai cât spre a o putea despoie mai ușor, de vreme ce știa bine că puterile europeane se interesau de soarta acestei țări, numai întru cât ea făcea parte din împărăția otomană. Rusia, în sfârșit, stipulează pentru România un drept de despăgubire de la turci; este însă învederat că acest drept România nu-l putea realiza decât prin mijlocirea Rusiei, încât, prin acest folos înșălător, ea dobândea un mijloc de constrângere a României, de îndată ce aceasta ar fi vrut să se opună retrocesiunei Basarabiei. Nicăirea, ca în această tratare a României, nu se vedea mai lămurit că scopul războiului, întreprins de czarul rușilor, era cu totul altul decât acela de a scăpa creștinii asupriți, de vreme ce prin niște asemene dispozițiuni asuprea atât de crunt 5 milioane de români, a<l> căror guvern avusese naivitatea, în momentul când ar fi putut explota pe ruși, a se încrede în cuvântul împăratului lor. Oare ce gânduri treceau prin mintea țarului atunci când, în ceasul hotărâtor, apropie buzele sale de acele ale principelui Carol, care alerga cu poporul său spre scăparea din primejdie a poporului rusesc?

Prin plănuita recăpătare a Basarabiei Rusia vroia să pună iarăși mâna pe navigația Dunării, care fusese subtrasă cu totul de sub înrâurirea ei prin Tratatul de Paris. Ea pretindea, nu e vorbă, că, prin o asemene retrocesiune, n-ar dobândi atingere decât cu un singur braț al Dunării, acel al Chiliei; aceasta însă nu este deloc exact, căci așezându-se lângă Dunăre de la Reni înainte, iar despărțirea Dunării în cele 3 guri ale ei începând mult mai jos, este învederat

că Rusia putea să domineze navigația întregului fluviu între Reni și Tulcea.

Dacă mai luăm în bagare de samă și împrejurarea că Rusia dobândește în Asia o cesiune însemnată de teritoriu (Kars, Batum, Ardahan etc.); că administrația tuturor provinciilor creștine ale împărăției turcești: Creta, Epirul, Thesalia este supusă controlului rusesc, adăugându-se pentru Bosnia și Herzegovina și conlucrarea Austriei (art. XIV și XV); că se amestecă chiar în certele dintre Persia și Turcia, ca un arbitru în favoarea celei dintâi – ne vom convinge pe deplin că întreaga împărăție mahometană este pusă prin acest tratat sub epitropia rusească, că devine un adevărat *stat vasal* al imperiului rusesc.

Rusia știa prea bine că un asemene tratat nu putea fi învoit de Europa cu nici un preț; dar ea ceruse atâta de mult de la turci, pentru a avea de unde lăsa și tot să-i mai rămână îndeajuns pentru îndeplinirea planului său, ruinarea Turciei în Europa.

Puterea cea întâi care protestă în contra Tratatului de la St. Stefano fu Anglia. Prin o circulară din april, marchizul de Salisbury, ministrul trebilor streine, arăta că prin acest tratat s-ar crea un puternic stat slav sub controlul Rusiei. Prin posesiunea unor porturi importante la Marea Neagră și în Arhipelag ar dobândi Rusia o înrâurire precumpenitoare în privirea politică și comercială. Numeroasa populație grecească, cu năzuinți potrivnice, ar trebui să dispară în o majoritate slavă care ar domina-o. Cât despre sistemul ce ar fi să predomnească în acest nou stat, el se vede de pe faptul că alegerea ocârmuirei este dată Rusiei, și tot această putere are să organizeze așezămintele țării. Dispozițiunile în privirea Thesaliei și a Epirului ar întinde înrâurirea rusească în țări locuite în majoritate de greci. Despărțirea provinciilor de la apusul Bulgariei de Turcia ar arunca pe aceste în anarhie. Articulele prin care se pune în perspectivă dobândirea Basarabiei și se întind granițele Bulgariei până la Marea Neagră, prin care apoi se pune mâna pe Batum, ar face voința Rusiei predomnitoare asupra întregii vecinătăți a Mării Negre. Comerțul european din Trapezund până în Persia ar putea fi oprit după plăcere de Rusia. Mărimea despăgubirii ar întrece cu mult puterile Porții, și modul plății sale ar fi lăsat cu totul unor dispozițiuni viitoare. Plata s-ar putea cere deodată, sau preface în o

datorie care să apese mulți ani asupra Porții, sau în o cesiune teritorială, prin care Turcia ar fi slăbită peste măsură. Dar dispozițiunile singuratice ale Tratatului de St. Stefano nu atrag atât de tare luarea-aminte a Europei, cât efectul combinării lor*. Salisbury cere deci, în urma acestor observațiuni, ca Tratatul de la St. Stefano să fie supus, în întregimea lui, controlului Europei; căci Rusia, deși recunoștea Europei acest drept, nu vroia să i-l încuviințeze decât pentru acele părți ale tratatului care ar atinge interese europene. Austria, înduplecată și ea la politica engleză, sprijină cererile sale și astfel ie naștere congresul din Berlin.

Înainte însă de a trece la expunerea lucrărilor acestuia, trebue să cercetăm care fu purtarea României după Tratatul de la St. Stefano. Îndată după ce guvernul român ie cunoștință despre acest document, văzându-se prin el atât de greu lovit, se grăbește a protesta în contra acelor articole care atingeau libertatea și drepturile țării sale. Prin o circulară din 28 mart el spune agenților săi de pe lângă curțile europene că: „pacea de la St. Stefano, care, prin mai multe stipulațiuni, încalcă drepturile și interesele României, nu poate să fie îndatoritoare pentru dânsa. Așa este chestiunea retrocedărei Basarabiei, stipulațiunea numai cât eventuală a unei despăgubiri de resboiu din partea Înaltei Porți și mănținerea trecerei trupelor rusești peste teritoriul român. Este cu totul drept ca să fim ascultați, asupra acestor deosebite punte, la începutul lucrărilor congresului; căci ele ating atât integritatea materială a teritoriului nostru, cât și integritatea morală a suveranității noastre lăuntrice, precum și starea noastră economică.

Oare mai este nevoe a aminti că cetățile turcești de la Nicopoli până la Vidin, ocupate de trupele noastre după invitațiunea anumită a quartierului general rusesc, sub titlul unui amanet care să ne garanteze la timpul cuvenit despăgubirea pe care am putea-o pretinde de la Înalta Poartă, fiind date prin Tratatul de la St. Stefano Bulgariei, garanția noastră este nimicită și ni se ie orice mijloc de îndestulare? Oare mai trebue apăsat asupra împrejurărei că, după ce guvernul imperial află cu cale a închee cu România o convenție în

privința trecerei trupelor împărătești la începutul resboiului, el găsește de prisos a mai regula întoarcerea lor prin o înțelegere cu guvernul român? În sfârșit, întrebarea privitoare la Basarabia nu este defel locală, și de aceea nu poate fi deslegată prin o învoială între două părți. Ea cade vederat în competența Europei, căci cuprinde o schimbare însemnată a Tratatului din 1856, producând o strămutare de putere în o regiune unde Europa are statornice interese... Tratatul de la St. Stefano modifică dispositiile din 1856 privitoare la comisiunea dunăreană; regimul stabilit prin art. 17 a<l> Tratatului de Paris este resturnat. Înființarea unui principat autonom al Bulgariei scoate pe Înalta Poară din comisiune; apoi retrocesiunea Basarabiei către Rusia, care ar deveni prin aceasta stat riveran, ar introduce un nou factor în această comisiune, prin care, dacă echilibriul n-ar fi nimicit, cel puțin ar fi amenințat. Precumpenirea la Dunărea de Jos ar aparținea unei grupe de state, care, prin împrejurări, ar putea fi aduse a lua sfat mai mult de la comunitatea lor de rasă și de la alianțele lor politice, decât de la interesele comerciale și economice ale Europei. Iată încă un argument care vorbește puternic pentru conlucrarea tuturor interesaților la desbaterile și hotărârile viitorului congres. Chiar echitatea cerea ca pricina noastră să nu fie înfățoșată, desbătută și hotărâtă fără ca noi să fi fost chemați; căci dacă s-ar întâmpla ca Europa să ne închidă intrarea la congres și să iee asupra noastră hotărâri fără ca noi să fim de față, atunci ar aduce la îndeplinire excluderea noastră contra căreia tocmai guvernul nostru a crezut că trebue să protesteze"*.

Cum află Rusia despre acest protest, apucă calea amenințărilor pentru a face să mutască glasul României; principele Gorciakoff declară d-lui Ioan Ghica, trimis în misiune specială la Petersburg: „Hotărârea Rusiei este nerevocabilă cu toate țipetele ridicate de România în străinătate. Rusia nu are să aducă această chestiune înaintea congresului, căci aceasta ar constitui o ofensă pentru țarul. Dacă o altă putere ar propune-o în discuțiunea congresului, Rusia nu s-ar învoi la aceasta, căci ea vra să trateze o așa chestiune numai cu România. Dacă Rusia n-ar ajunge a îndupleca pe România, atunci va lua Basarabia cu puterea, și dacă România ar vroi să se opună cu

armele, aceasta i-ar putea deveni fatal". Relativ la trecerea trupelor pe teritoriul român, principele Gorciakoff declară agentului nostru că „împăratul este rău dispus contra României în urma purtărei sale în afacerea Basarabiei și că ar perde cu totul răbdarea dacă dânsa ar ridica un asemene protest. Împăratul i-a ordonat să-mi comunice că dacă România are de gând a protesta în protiva articolului 8, Maiestatea Sa va ordona ocuparea țerei și desarmarea oștirei române. Întâmpinând eu că Rusia trebue să s'înțeleagă cu România asupra trecerei trupelor, principele răspunse că Rusia nu vra să mai aibă nimic a face cu România, în urma purtărei sale"*.

Este greu de înțeles pentru ce Rusia pretindea că aducându-se chestiunea Basarabiei înaintea congresului s-ar atinge persoana czarului. Nu e vorbă, „împăratul Alexandru susținea că, prin redobândirea Basarabiei, ar resbuna memoria tatălui său care fusese nevoit să o cedeze prin Tratatul de Paris. Dar aceasta nu era decât un îndrăsneț neadevăr; căci împăratul Neculai murise *în 2 mart 1855*, înaintea sfârșitului Războiului Crimeei și împăratul însuși fu acela ce iscăli Tratatul de Paris *în 30 mart 1856*, prin care Basarabia fu deslipită de Rusia.

Cum deci putea împăratul Alexandru pretinde că, prin redobândirea Basarabiei, îndeplinea o datorie de pietate către părintele său? Acestea nu erau decât niște cuvinte late, prin care să acopere a doua despoicre a românilor, mult mai nerușinată decât cea dintâi; căci dacă la 1812 se abuzase de dreptul protecțiunei, acuma se călca în picioare datoria recunoștinței.

Dacă însă Rusia alerga la asemene mijloace pentru a apăra purtarea sa, o făcea numai din pricină că era peste putință a găsi vreun temei de drept, care să acopere despoierea României. Ea căuta, nu e vorbă, să susțină că partea din Basarabia cedată de Rusia prin Tratatul de Paris nu ar fi fost înapoită României, ci Moldovei ca stat tributar Porții, prin urmare Porții însăși. Aceasta mai întâi nu este exact; căci Tratatul de Paris, care vroia să îndepărteze pe Rusia de Gurile Dunărei, nu tindea decât la restabilirea, măcar până la un punt, a marginilor Rusiei cum erau înainte de 1812. În acel an Basarabia fusese însă ruptă din trupul Moldovei și era deci firesc

lucru ca puterile europene să înapoiască acel petic de pământ țării căreia fusese răpit; de aceea Tratatul de Paris stipulează că partea Basarabiei, deslipită de la Rusia, să fie anume alipită cătră Moldova. Apoi dacă Turcia recunoaște prin Tratatul de St. Stefano neatârnarea României, ea nu mai putea învoi nici o cesiune de teritoriu din trupul acesteia; căci Turcia recunoscuse neatârnarea României, fără nici un soi de rezerve, și anume fără a exclude Basarabia retrocedată din această neatârnare. Turcia deci n-avea nici un drept a consimți la schimbul propus de învingător, și Rusia nu putea dobândi însușirea de a dispune de un al treilea ce nu luase parte la tratările dintre puterile războitoare, și dacă Rusia au crezut că poate să treacă peste acest drept, a călcat în picioare toate regulele justiției și ale echității.

Protestul României nu găsi însă un răsunet decât în opinia publică a Europei; presa tuturor țărilor, afară de câteva ziare guvernamentale, înferă cu energie purtarea rușilor, arătând că era o batjocură a tot ce se numește drept și morală*. Guvernele însă rămaseră nepăsătoare sau se mărginiră la arătarea părerii lor de rău pentru o nenorocire neînlăturabilă. Așa, Anglia, în convenția sa specială cu Rusia din 30 mai pentru îndrumarea congresului, spune în ceea ce privește înapoerea Basarabiei: „Guvernul Majestăței Sale Britanice trebue să-și arate adânca sa părere de rău dacă Rusia ar stărui până în sfârșit pentru retrocedarea Basarabiei. Fiind însă că este îndestul de cunoscut că celelalte puteri semnatare ale Tratatului de Paris nu vroesc să susțină cu armele granițele României fixate prin acel tractat, apoi Anglia crede că nu are în această întrebare un interes așa de mare încât să iee numai cât asupra sa răspunderea unei opuneri la un atare schimb. De aceea, se leagă a nu se împrotivi unei hotărâri în acest înțeles".

---

* „Augsburger Allgemeine Zeitung", nr. 171 din 1878. Pentru a nu aminti decât câteva glasuri engleze ce protestară în contra acestei răpiri, citām amendamentul propus de Campbell în Camera Comunelor, „ca guvernul să arăte celorlaltor puteri că ar lua parte la orice acțiune comună pentru a împedeca *acest act de fățișă perfidie și spoliațiune făcută de Rusia în contra României*". („Augsburger Allg. Zeit.", no 101, p. 1493) și scrisoarea Lordului Grey[239] publicată în „The Times" din 20 iunie, care trătează acest act de: „*... cel mai mare ultragiu adus dreptății publice; un simplu act de tâlhărie nerușinată" (barefaced robbery).*

Acest gând, care era, desigur, și acel al celorlalte puteri europene, arată lămurit că întreaga Europă stătea în privința morală în partea României; dar că nici una din puterile ei singuratice, nici toate împreună nu găsiau că este de interesul lor de a se opune cu armele unei violentări a conștiinței publice. Se arăta încă o dată vecinica deosebire între factorii ce hotărăsc destinele lumești: morala arată numai cum ar trebui să fie, interesul determină ceea ce este; morala rămâne ceva platonic ce stăpânește lumea ideală, interesul însă singur este acel ce îmboldește pe oameni la fapte pozitive. Și dacă această judecată poate părea aspră și nedreaptă pentru indivizi, ea este fără greș pentru popoare, care, cristalizând în vroința lor aceea a majorităților, arată că în aceste numai egoismul și interesul brutal capătă puterea acea ce dă naștere la fapte.

Din acest punct de vidcre judecând lucrurile, îndată ce videm pe Austria că se leapădă de interesul său cel mare la Gurile Dunării, ea care stăruise mai ales la Congresul de Paris pentru îndepărtarea Rusiei de cursul acelui fluviu, nu vom putea învinui pe Anglia pentru cuvintele raportate mai sus. Germania, care avea interes a păstra încă amiciția Rusiei, ca o contrapondere la dușmănia Franției, și care, de altfel, n-are alte interese la Dunărea de Jos decât acele ale Austriei, văzând pe această din urmă putere că nu stăruește pentru apărarea fluviului său, sprijină și ea din toate puterile politica rusească, încât, astfel, factorii cei mai însemnați ai politicei europene, părăsind pe români, nu rămânea acestora decât să plece capul și să primască din mânile Rusiei și acest pahar. Cât despre Franția și Italia s'înțelege de la sine că ele nu puteau să aibă în aceste daraveri o vroință precumpenitoare.

V

Tratatul de Berlin

Soarta României era astfel hotărâtă înainte de a se întruni Congresul de la Berlin și acesta trebuia numai cât, consfințind pretențiile rusești, să încunune lucrarea sa, impunând românilor peste celelalte nenorociri ce îi lovea, și împământenirea israeliților. Fiind însă că din dezbaterile urmate în sânul congresului vor reeși

noi lumini asupra politicii rusești, apoi vom expune în puține cuvinte lucrările acestuia.

Împuterniciții puterilor semnatare ale Tratatului de Paris se întrunirâ la Berlin pe la începutul lui iunie și în ziua de 13 a acestei luni ținură cea dintâi ședință. Românul are o superstiție în contra numerului 13, și, desigur, dacă această superstiție este să fie adeverită, apoi Tratatul de Berlin, început în acea zi nefastă, ar face-o cu prisosință, întrucât niciodată lucrare mai fără temei și fără trai n-au ieșit din încordatele silinți ale diplomației.

Congresul de la Berlin căuta înainte de toate și cu orice preț să mențină pacea; aceasta fiind ținta supremă a strădănuirilor sale, s'nțelege de la sine că a trebuit să i jertfească multe alte interese; și acei care au fost jertfiți au fost tocmai factorii de la care atârnă în ultimă analiză liniștea Orientului: popoarele peninsulei Balcanului. Congresul nu a căutat să mulțămească năzuințele acestor popoare, așezând între ele bazele unei trainice păci, ci, căutând să îndepărteze pentru moment războiul, au sădit între acele popoare semânța unei vecinice discordii.

Europa, și mai ales partea ei apuseană, pe zi ce merge, se teme mai mult de război, care sdruncinând economia națiunilor, le pricinuește perderi materiale. Banul este astăzi idolul la care se închină indivizi și popoare, și frica de a-l pierde pe acesta le face adese să scape din videre interese mult mai mari. Este cu neputință de a nu videa că caracterul cavaleresc dispare pe fiece zi și este înlocuit prin acel egoist și socotitor al negutitorului. Toată politica Europei ie o coloare negutitorească, ceea ce, desigur, nu poate ieși decât în dauna celor ce o aplică. Fără îndoială că războiul este un rău; dar când el e singurul mijloc de a deslega o încurcătură, atunci mai bine este de a-l înfrunta astăzi, decât a-l amâna pentru mai târziu, când raporturile de putere se pot schimba de-a totului tot. Tratatul de la Berlin au împedicat nașterea unui război european, mai cumplit, mai strașnic decât acela ce avusese de teatru Peninsula Balcanică; cauzele însă ale unui război viitor le au lasat să subziste în toată întregimea lor, ba le au stârnit și le au încordat mai tare, astfel că, la izbucnirea unei aprinderi viitoare, sângele și lacrimele să curgă în șiroaie mult mai îmbelșugate.

Ce a căutat să realizeze Tratatul de la Berlin? O împăcare momentană a puterilor interesate a căreia temelie este împărțirea

încă ascunsă a împărăției otomane. Rusia dobândește, într-adevăr, în principatul Bulgariei întinderea de teritoriu dată acestui principat; Austria capătă sub pretext de administrare Bosnia și Herzegovina și Anglia Ciprul. Este curios de a videa cum s-a făcut această împărțire.

Puterile cele mai interesate în chestiunea Orientului sunt tocmai aceste trei, Anglia însă, făcându-se prin circulara Lordului Salisbury apărătoarea dreptului european, se pusese în fața Rusiei ca vrăjmașa ei cea mai de temut. De aceea, Rusia caută mai întâi să se înțeleagă cu această putere, știind bine că pentru Austria are întotdeauna la îndămână nada cea atrăgătoare a Bosniei și Herzegovinei. După multe negociări, se închee între ambele rivale o convenție în 30 mai, prin care Rusia primește separarea Bulgariei Tratatului de la St. Stefano în două provincii: Bulgaria nord-balcanică și Rumelia Orientală și învoește Angliei priveghererea asupra reformelor de introdus în Turcia asiatică, în schimb pentru consimțirea Angliei la dobândirea cetăților asiatice, a Basarabiei și a influenții sale covârșitoare în organizarea noului principat creat de dânsa. *În aceeași zi* când se închee această „tocmală" cu Rusia, ministrul trebilor străine englez trimite ambasadorului său din Constantinopole instrucțiuni pentru a cere de la Poartă trecerea insulei Cipru în stăpânirea Angliei. „Teritoriul insulei să urmeze a face parte din imperiul otoman, pe când M. S. Britanică va avea dreptul a o ocupa și a o administra, iar prisosul veniturilor asupra cheltuelelor să se plătească regulat guvernului otoman de guvernul britanic"*. Se făgăduia Turciei, în schimbul acestei cesiuni, ca guvernul britanic s-o apere eventual de orice nouă încercare a Rusiei de a o ataca în Asia, sub condiția însă ca Poarta să se lege a executa în provinciile sale asiatice niște reforme, pentru a căror privighere pe cât și apărare eventuală, ar fi nevoe ca Anglia să ocupe o pozițiune în preajma acelor provincii. Pe aceste baze se închee tratatul de alianțe între Anglia și Poartă din 4 iunie[240]. Adevăratul motiv era că Anglia temându-se ca Rusia să nu amenințe linia comerțului Indiilor, vroia să ocupe un punt de unde să-l poată apăra mai ușor la caz de nevoe.

Această convenţiune pare a fi încheetă în contra Rusiei; prin urmare, s-ar putea crede că ea să fi fost ţinută ascunsă de dânsa. Totuşi, dacă ne gândim că era cu neputinţă ca Anglia, în momentul când se înţelegea cu Rusia asupra puntelor esenţiale ale Tratatului de la St. Stefano, să-i ascundă o împăcare cu Poarta care atingea atât de aproape interesele ruseşti; dacă mai luăm în băgare de samă că convenţiunea cu Turcia este anterioară Tratatului de la Berlin, că Anglia consimte la cedarea Batumului către Rusia, care jertfă nici Rusia n-ar fi putut-o înţelege dacă n-ar fi ştiut că dă Angliei pentru dânsa o compensare; dacă, în sfârşit, mai amintim că chiar în convenţia anglo-rusă din 30 mai se dă Angliei dreptul de supraveghere a reformelor din provinciile asiatice – atunci nu vom putea face altfel decât a admite că convenţia anglo-turcă a fost făcută cu consimţimentul Rusiei.

Numai această stare a lucrurilor explică comedia ce se petrecu în şedinţa a VIII-a a congresului, în care Austria, arătând tulburările necontenite ce se petrec la graniţile sale şi pun în pericol interesele monarhiei, cere de la congres ca să iee măsurile trebuincioase pentru a lor încetare, lăsând să înţeleagă din vorbele sale că singurul mijloc de a pacifica Bosnia şi Herzegovina ar fi a i le da sub oblăduirea sa. Atunci Lordul Salisbury propune în congres ca aceste provincii să fie „ocupate şi administrate de Austro-Ungaria" şi Rusia votează această propunere, făcând observaţia că ea este dezinteresată în chestiune"*.

Într-adevăr că diplomaţii din Berlin, meşteri în arta de a ascunde, credeau că au izbutit a înşăla conştiinţa publică asupra modului cum fusese<ră> puse bazele înţelegerii revizuirii Tratatului de la St. Stefano. Anglia lua Cyprul, prin o convenţie ţinută în cel mai mare secret până după sfârşirea dezbaterilor; Austria lua Bosnia şi Herzegovina fără a arăta nici un soi de înţelegere cu Rusia în această privinţă, şi Rusia păstra cele mai multe din câştigurile sale, părând a fi consfinţite în chip neinteresat de către chiar protivnicii săi, pe când în realitate Rusia, Austria şi Anglia se înţelesese<ră> la

spatele congresului pentru sfâșierea împărăției otomane.

Împuterniciții otomani, care știau că statul lor purtase război cu Rusia și nu cu Austria, se opun acestei jefuiri; dar ei sunt aspru tratați de președintele, principele de Bismarck, care le spune: „că congresul s-a întrunit, nu spre a apara posițiunile geografice pe care Poarta ar dori să le mănţină, ci pentru a așeza pacea Europei în present și viitor; că fără intervenția congresului, Poarta s-ar găsi încă în fața întregimei articolelor Tratatului de San Stefano și că această intervențiune i înapoește o provincie cu mult mai mare și mai fertilă decât Bosnia. Rezoluțiunile Înaltei Adunări formează un tot, al căruia beneficiu nu s-ar putea primi, de nu i s-ar primi și neajunsurile. Poarta n-are deci nici un interes să facă să cază lucrările congresului, nevoind a-și da consimțimentul său, și punând pe puteri în necesitatea de a veghea, fără dânsa, asupra propriilor lor interese. El constată că cele șese mari puteri se unesc în ceea ce privește Bosnia și Herzegovina și persistă a crede că o operă, din care Turcia poate să tragă mari avantaje, nu va fi întreruptă prin opozițiunea ei. El este convins că guvernul otoman va trimite în curând instrucțiuni noue plenipotențiarilor săi, și protocolul va rămânea deschis pentru a le primi"*.

Este de luat aminte că nicăirea mai târziu nu se vede ca Turcia să fi consimțit la această desbracare; dar ea era tratată în genere la congres așa de cavalerește, încât nimine n-a mai luat în băgare de samă refuzul ei, și chiar împuterniciții săi, la urma urmelor, iscălind tratatul, ratificară, cu sau fără voie, această clausulă monstruoasă.

De îndată ce puterile interesate în cauză, Rusia, Anglia și Austria, se văzură căpătuite, se gândiră apoi a împăca, cum vor putea mai bine, năzuințele popoarelor balcanice. Rusia însă mai avea încă un mare interes: atingerea ei de Gurile Dunărei, și pentru aceasta trebuia deslipită Basarabia de România, ceea ce nemulțămea pe români. Pentru a șterge întrucâtva față cu acest popor nedreptatea strigătoare la cer ce i se făcea, i se dete Dobrogea până la Mangalia, ceea ce nemulțămește pe bulgari. Bulgaria, fiind îngustată dinspre Marea Neagră, trebuia întinsă în partea opusă,

ceea ce se face pe socoteala serbilor, și nemulțămește pe aceștia. Serbia, Muntenegrul și Grecia capătă apoi întinderi de teritoriu pe socoteala Porții și aceasta, slăbită atât de tare prin deslipirile urmate, opune cele mai mari greutăți acestor noi sângerări, încât de aice va rezulta pentru Europa o vecinică pricină de neliniștire. Dacă mai adăugim stipulațiunile celelalte ale tratatului: dărâmarea cetăților litoralului Dunărei, pe care bulgarii, sfătuiți de ruși, se vor feri a o aduce la împlinire; fixarea tributului principatului Bulgariei, pe care turcii îl vor reclama în zădar; chestiunea regulărei navigării Dunării în condițiuni cu totul altele decât cele de până acum; regularea fruntariilor grece și, în sfârșit, năzuințele bulgarilor de a se uni Rumelia Orientală, atunci vom putea să ne facem o idee despre lucrarea dipomaților din Berlin.

Să intrăm însă în o cercetare mai amănuntă a modului cum a fost tratată România la Congresul de la Berlin.

Cea întâi chestiune care s-au ivit a fost acea dacă era sau nu a se asculta delegații români de către înalta adunare. Fiindcă delegații Greciei fusese<ră> ascultați, apoi Lordul Salisbury e de părere că: „Înalta Adunare, după ce au ascultat delegații unei națiuni care reclamă niște provincii străine, s-ar arăta echitabilă, ascultând și pe representanții unei țeri, a căreia dorință este de a păstra un teritoriu ce-i aparține"*. Această părere fu combătută de către președintele, principele de Bismarck și de al doilea împuternicit al Rusiei, comitele Șuvaloff[241]. Principele de Bismarck, în dorința lui cea nemăsurată de a face, cu orice preț, să izbutească înțelegerea puterilor, credea ca prin admiterea delegaților români, „a căror reclamațiuni cunoscute de mai înainte, nu par de natură a înlesni buna înțelegere", s-ar înăspri dezbaterile și s-ar putea compromite lucrările congresului. Comitele Șuvaloff „stabilește deosebirea ce există între Grecia, stat independent, și România, a căreia independență nu este încă recunoscută de către Europa. Ar fi mai multă analogie între Grecia și Serbia, care în urma declarațiunii congresului a fost liberată, pierzând caracterul său de stat vasal, și,

cu toate aceste, Înalta Adunare nu au admis pe delegații serbi"*. Este însă de observat că dacă numai statele suverane puteau să iee parte la congres, pentru a te tângui contra unei nedreptăți nu era nevoe numaidecât a avea această însușire; apoi să se observe: Rusia ea însăși cere ca „independența României să fie subordonată la primirea de către România a retrocesiunii reclamate de guvernul rus"**, apoi dacă neatârnarea României trebuia să fie subordonată acestei retrocesiuni, cum se putea pretinde ca ea să fie primită la congres, spre a se apăra în contra ei, după ce va fi declarată de neatârnată?

Asemine păcate monstruoase în contra logicii celei mai elementare se făceau de oamenii ce erau chemați a introduce logica și orânduiala în mersul trebilor omenești!

Se înțelege prea ușor pentru ce Rusiei nu-i convinea să audă în congres glasul delegaților români, care erau să-i amintească fapte nu prea plăcute, și mai ales erau să aștearnă pe masa congresului vestita convențiune din 4 april, care garanta României integritatea actuală a teritoriului său, precum și depeșa marelui duce Nicolae care conjura pe principele Carol a trece Dunărea; era să i se amintească apoi că: „România știe să-și împlinească datoriile de mulțămire; ea nu-și uită nici istoria, nici numele binefăcătorilor ei; ea cinstește în Caterina cea Mare și în Nicolae I pe generoșii făptuitori ai tratatelor de la Kainargi și de la Adrianopole. Dar ea își aduce, totodată, aminte și de toate acele sacrificii pe care și le-a impus pentru mărirea, izbânda și gloria Rusiei. Ea nu poate uita că de la Petru cel Mare până în ziua de astăzi ea a fost, pe rând și simultaneu, basa operațiunilor militare ale Rusiei, grânarul unde se aprovisionau armatele ei, chiar atunci când ele se opreau dincolo de Dunărea, și teatrul, prea de multe ori ales chiar de Rusia, pentru cele mai groaznice zdrumicături. Ea ține minte, în fine, că la 1812 a perdut în folosul Rusiei jumătate din Moldova, adecă Basarabia din Prut până în Nistru"***.

Scopurile dușmănești ale Rusiei se mai văd în congres și cu altă împrejurare. Se știe că după propunerea Franției, care vroia să-și facă o însemnătate în Congresul din Berlin, făcând măcar „propuneri morale", se impuse României ca [o] condiție a neatârnării sale împământenirea israeliților. Rusia, care în privirea Serbiei susținuse cu mare vioiciune „că drepturile civile și politice n-ar putea să se atribue într-un mod absolut evreilor din Serbia"*, uită cele ce spusese cu două zile mai înainte și susține pe deplin propunerea franceză în privirea României: „principele Gorciakoff, referându-se la expresiunile prin care s-a motivat propunerea franceză, și care dau cea mai mare extensiune libertăților religioase, se unește pe deplin cu această propunere"**. Rusia cunoaște prea bine puterea disvoltătoare a elementului israelit, pentru a nu dori să-l infiltreze cât se poate de adânc în inima unei poporațiuni, care, prin năzuințele sale naționale, amenință pe fiece zi a deveni o stavilă mai puternică a copleșirii slavone.

Că toate dezbaterile congresului în ședințele plenare erau numai cât o formalitate și că puntele de căpitenie ale înțelegerii erau stabilite, și anume de cei interesați în cauză, în întâlniri particulare, ne dovedește tocmai discuțiunea în privirea retrocesiunii Basarabiei. Deși erau mai multe puteri care se simțeau lovite prin această cerere a Rusiei, totuși nici una nu ridică cuvântul spre a se opune, cu toate că România, prin reprezentanții săi[242], pusese la dispoziția congresului acte importante în sprijinirea drepturilor sale. Trecerea trupelor rusești prin România și retrocedarea Basarabiei păreau niște condiții ce s'înțelegeau de la sine, și discuțiunea ce urmă în sânul congresului se opri numai cât la prescurtarea terminului ocupațiunii României, care fu redus la un an, și la despăgubirea României pentru jertfa ce i se impunea, ce se hotărî a fi, afară de Dobrogea propriu-zisă, și o parte din Bulgaria până la o linie trasă de la Silistra la Mangalia.

Rusia izbutise și de astă dată pe deplin în scopurile sale. Tratatul de la St. Stefano rămăsese neatins, cel puțin în principiul său, deși suferise în formă oarecare schimbări. Discordia sădită prin

el în împărăția otomană implânta rădăcini atât de adânci, încât nu mai putea fi smulsă decât o dată cu viața lui. Ca și altă dată, Rusia fusese silită a se opri înaintea Constantinopolei; căci dacă pentru a cuceri celelalte părți ale împărăției otomane era destul a se lupta cu această împărăție , pentru a pune mâna pe capitală, trebuia să se lupte cu alte puteri, lucru pentru care nu era pregătită. Totuși, catastrofa cea mare, care se va numi deslegarea chestiunei orientale, s-au adus prin schimbarea lucrurilor în Orient, foarte aproape de îndeplinire. Pericolul cel mare creat pentru pacea Europei, prin noul principat al Bulgariei, stă mai ales în împrejurarea că el se crede, desigur, menit a restatornici cândva noul Imperiu bizantin, ca satelit al Rusiei. Uneltirile pentru unirea Bulgariei cu Rumelia Orientală nu pot avea alt scop decât îndrumarea acestui plan ambițios. Și aice se arată Rusia ca meșteră în politică. Știind bine că pe lângă opunerea Europei, chiar dânsei nu i-ar prea conveni dobândirea capitalei osmanlîilor, care ar strepurta, în mod firesc, centrul împărăției de la Nord la Sud, ea împinge înainte un popor de vița sa, ca să pună mâna pe acel juvaer, crezând că chiar Europa, la urma urmelor, sătulă de atâta frică și de atâta zbuciunare, va învoi ca mărgăritarul Răsăritului să încapă în mânile unui popor, care în orice caz nu este chiar poporul rusesc. Tratatul de la Berlin este cel mai mare triumf al Rusiei pe câmpul diplomației, precum războiul sfârșit prin el este poate cea mai strălucită izbândă a armelor sale.

În privirea României, Tratatul de la Berlin au dovedit încă o dată un lucru îndestul de cunoscut: că românii sunt cel puțin tot așa de rău văzuți și de dușmăniți de ruși, ca și turcii. La 1812, rușii, ca proteguitori ai românilor, le ieu Basarabia; la 1878, ca aliați ai lor, le răpesc peticul de pământ ce le fusese înapoit. Nu e vorbă că acum li se da o despăgubire care însă este luată din trupul unui stat nou-creat[243], proteguit de ruși. Să se schimbe numai ceva lucrurile din Orient, și vom vedea de îndată pe frații bulgari cerând înapoi Dobrogea și declarând românilor război pentru dobândirea acelui teritoriu, și pe frații ruși ajutându-le pe sub mână, sau chiar fățiș, spre îndeplinirea dorințelor lor. Ne au sărăcit luându-ne o bucată din pământul nostru și ne despăgubesc dându-ne în schimb un pământ străin[244]. Cine nu vede în această tratare a României o ironie, și încă din cele mai amare, întrucât pornește de la un popor

căruia i-am făcut un bine și este consfințită prin un areopag european în care – așa cel puțin speram noi – dreptatea nu era să fie călcată în picioare.

Tratatul de Berlin ar trebui să ne învețe două lucruri: întâi, că în politică nu încap alte considerațiuni decât acele ale interesului și al doilea că rușii au un singur scop asupra românilor, acela de a șterge cât se poate mai curând numele lor de pe fața pământului. Ca proteguitori, ca aliați ne au desbrăcat; ce ar putea face mai mult ca dușmani? De aceea, o alianță cu rușii în orice împrejurare, o încredere în cuvântul sau în subsemnătura lor va fi totdeauna o nebunie scump plătită.

Concluziune

·Cunoscând acuma cu oarecare amărunțimi politica urmată de deosebitele puteri europene față cu noi, să căutăm a trage învățăturile date de istorie, timpului în care trăim.

Mai întâi, trebue să facem o deosebire între țările acele ce au un interes nemijlocit la Gurile Dunării și acele pentru care țările noastre nu sunt decât un element de a doua mână în politica lor generală. De felul al doilea sunt țările Apusului: Anglia, Franția și Italia, de cel întâi, vecinile noastre: Turcia, Austria și Rusia. Prusia păstrează o poziție mijlocie, precum în așezarea ei geografică, așa și în politica ei.

Pe când puterile îndepărtate sunt determinate în politica lor față cu noi de celelalte ale lor interese, acele vecine vor îndrepta cele mai adeseori politica lor generală după interesele lor în Țările Române. De aceea, nu trebue să ne mirăm dacă videm schimbându-se așa de adeseori politica Apusului față cu noi, pe când acea a puterilor megieșe a fost întotdeauna de o neclintită statornicie.

Anglia au urmat în toate timpurile o politică neguțitorească, legându-se cu acea putere care aducea mai multe foloase comerciale poporului ei. Așa o vedem la început prietină Turciei, până când comerțul ei, căzând în Răsărit, și sperând ea să-l reîntocmească prin Rusia, se aruncă în partea acestei puteri în războiul din 1768, pentru a se lepăda apoi de dânsa și a se apropia iarăși de

Turcia, după ce Rusia introduce la dânsa sistemul prohibitiv (1822). De atunci, Anglia privește pe Turcia ca pe un stat de a cărui existență sunt strâns legate interesele ei orientale. Neatârnarea, integritatea Turciei, va fi de acum înainte principiul fundamental al politicii engleze. Acest stat însă trebue să rămână slab, pentru a avea pururea nevoe de ajutorul englez, a nu urma o politică neatârnată, și a-și lua îndreptarea totdeauna de pe malurile Tamisei. De aceea, bunăoară, se opune Anglia întreprinderilor lui Mehemet-Ali în 1830, care putea să introducă în corpul aproape putred al împărăției mahomedane o nouă putere de viață. *Status quo* în Răsărit, iată visul de aur al politicii engleze. Ea se va opune deci, precum unei sporiri, așa și oricărei încercări de micșurare a puterii otomane. De aceea, Anglia au combătut întotdeauna silințele de întărire ale românilor, privindu-le ca un mijloc de slăbire a proteguitei sale.

Aceasta este oarecum politica de principiu a Angliei. În cazul însă când ea n-ar putea fi susținută, mândrul Albion nu se rușinează deloc a se întoarce la politica sa curat neguțitorească, intrând în tovărășie cu un concurent pe care nu-l poate înlătura, precum a făcut-o acuma de curând, luând Cyprul în stăpânire, ca despăgubire pentru câștigurile Rusiei. La o nouă lovitură dată Turciei, va lua Candia sau Egiptul, împărțind o pradă pe care nu o mai poate exploata singur. Cât timp Franția era puternică, Anglia găsea în ea atletul pe care-l năimea pentru sprijinirea intereselor sale. De când acea putere este slăbită[245], Anglia, nemaiputând singură apăra Turcia, vra să se folosească și ea din despoierea ei.

Dacă Anglia ne-au sprijinit vreodată, aceasta a făcut-o numai din interesul ce-l avea pentru împărăția otomană, fiindcă și noi eram priviți ca făcând parte întregitoare din acea împărăție. Ce sprijin mai putem deci aștepta de la dânsa acuma când, nu numai că ne-am desfăcut legăturile cu Turcia, dar chiar față cu această putere Anglia urmează o politică desbrăcătoare? Interesele Angliei se afundă tot mai adânc în Asia. În India va mai urma Anglia o politică de împotrivire. La Constantinopole au încăput pe calea împăcării și a împărțirii.

Franția vedea în existența Turciei o necesitate politică, și nu comercială. Ea trebuia să împedice pe ruși de a pune mâna pe

Constantinopole și de a deveni astfel, prin o întindere nemăsurată, o primejdie pentru libertatea Europei. Din punctul acest de vedere, orice putere s-ar fi ridicat în locul Turciei era tot așa de bine văzută de franceji; destul ca ea să fi fost o stavilă pentru ruși. Pentru aceea sprijini pe Mehemet-Ali, cel combătut de engleji, și mai târziu, văzând că românii putea<u> ajunge a fi un element de rezistență împotriva rușilor, ajută tendințele acestora de întărire prin unire și principe străin. Franța însă nu vedea în noi decât un element de împotrivire contra rușilor; de aceea Napoleon III vra să ne jertfească, dându-ne Austriei, dacă aceasta ar fi consimțit a ceda Galiția pentru reconstituirea Poloniei, în care găsea, cu drept cuvânt, un mijloc mult mai puternic de stăvilire a întinderii puterii rusești. Întotdeauna când Franția au avut nevoe de Rusia ea au vrut să ne dăruiască acestei puteri. Așa au făcut Napoleon, când, vroind să câștige pe Rusia în contra Angliei, îi propune la Tilsit și la Erfurt[246] împărțirea Turciei, și anume cedarea Moldovei și a Valahiei acelei împărății. Așa a făcut chiar Franția republicană, când Thiers[247], cutreerând curțile Europei, pentru a găsi un ajutor patriei sale zdrobite în 1871, ne propunea Rusiei ca un preț pentru dobândirea sprijinului ei. Să ne gândim acuma că, de la 1871, Franția vede în Germania dușmana ei cea mai înverșunată și că deci o apropiere a ei de Rusia este firească și necesară. Urmarea pe care trebue s-o facem din o asemene stare de lucruri este că nici Franția, care până acuma ne-au sprijinit atât de mult, nu ne va mai putea întinde o mână de ajutor la vreme de nevoe.

Italia, neavând ca stat unitar decât o vrâstă foarte tânără, nu poate avea în politica ei orientală un sistetm hotărât. Îndeosebi cătră noi, ea nu a fost condusă de vr'o idee politică, și mai mult simpatiile rasei și a unei stări de suferință asemănătoare au îndemnat-o până acuma la o politică favoritoare intereselor noastre, precum am, văzut-o în Congresul de Paris. Simpatia este însă în politică un sprijin foarte slab. Mobilul ei adevărat și puternic este interesul. Ce ar zice oare Italia, cu toată simpatia ei, când Austria i-ar propune a consimți la încorporarea țerilor noastre, în schimb pentru Triest sau Tirol? Apoi, Italia au luat numai cât de puțin timp loc între puterile cele mari ale Europei; glasul ei este încă acel al unui mezin ce nu este întotdeauna luat în băgare de samă. I lipsește în dos ca sprijin

puterea brutală, singura care face să fie ascultată vroința popoarelor și pe care Italia n-au putut-o încă dezvolta într-o măsură precum s-ar putea aștepta de la numărul și mijloacele poporațiunei sale. Italia va rămânea deci pentru noi o soră binevoitoare, cât timp interesul nu va veni să turbure simpatiile sale; un sprijin serios însă nu putem aștepta de la dânsa.

Turcia trebuia chiar din firea ei de putere barbară și asupritoare să fie pentru Țările Române o cauză de vecinici nenorociri. Înlesnit și prin intrigile lăuntrice ale acestor țări, amestecul ei în trebile lor deveni pe fiece zi mai încălcător. De acesta scăparăm mai întâi în parte prin prietinia interesată a Rusiei, apoi prin acea mai curată a popoarelor Apusului. Totuși, acuma când am luat de la turci ziua bună pentru totdeauna, nu trebue să uităm un lucru: *că legătura noastră cu împărăția lor au păstrat și scăpat de peire naționalitatea noastră*, și oricât am blăstăma pe turci pentru răul ce ni l-au făcut, nu trebue să uităm și binele ce au izvorât pentru noi din atârnarea noastră de împărăția lor, căci răul a trecut și s-au uitat, iar binele a rămas, suntem vii, trăim și putem spera în viitor. Instinctul sănătos al poporului a simțit aceasta, când au îmbrățoșat cu atâta bunăvoință pe turcii rămași în Dobrogea; căci el a recunoscut că are de îndeplinit cătră dânșii și alte datorii decât acele ale milei și ale îndurării.

Despărțiți acuma de ea prin Bulgaria, acea Rusie în miniatură creată la Sudul Dunării, redusă pe de altă parte la o putere de al doilea sau chiar de al treilea rang în Europa, este învederat că Turcia de acum înainte au încetat de a mai avea vreo înrâurire asupra țărilor noastre, fie în bine, fie în rău. Despărțirea noastră de dânsa nu a prea fost frățească, dar aceasta tot din vina ei. Oricum ar fi însă lucrurile, când ne vom gândi la trecut, să ne aducem aminte de turci ca de niște epitropi, care deși nu au prea îngrijit bine de persoană, au păstrat măcar în parte, pe cât le au fost și lor prin putință, averea rămasă de la părinți, țara, naționalitatea și religia noastră.

Din această deslipire a noastră de Turcia decurg însă niște urmări de o însemnătate capitală pentru români. Am aratat mai sus cum Anglia, Franția și Italia nu ne mai pot sprijini cu oarecare izbândă. Turcia au încetat de a ne ocroti. *Urmarea firească a acestor împrejurări este că am căzut cu totul în sfera de înrâurire a*

acelor puteri care cu o sută de ani mai înainte au sfâşiet Polonia.

Să aruncăm deci o ochire asupra politicii acestor ţări faţă cu noi, pentru a vedea la ce ne putem aştepta de la dânsele:

Austria de la începutul atingerii sale cu noi au vrut să ne înghiţă, şi am cercetat aiurea motivele ce o împingea<u> într-acolo. Cea dintâi arătare a acestei tendinţi se vede în Tratatul de la Passarowitz, când dobândeşte de la Turcia Oltenia. Dar pe când această dintâi încercare rămâne fără izbândă, o a doua făcută asupra Moldovei, este mai fericită, şi conduse la sfâşierea Moldovei, rămânând o bucată din trupul acesteia aninat de ghearele ei[248]. Am arătat apoi cu câtă înverşunare Austria a combătut întotdeauna unirea românilor, tot pentru că având scopul de a-i înghiţi, nu vroia să-i lese să se întărească. Din pricina acestei tendinţi atât de pronunţate a Austriei, de a pune mâna pe Ţările Române, a combătut ea întotdeauna aceeaşi tendinţă a Rusiei, şi numai cât rivalitatea ambelor împărăţii ne a scăpat viaţa, de câte ori Turcia poate ar fi fost prea slabă pentru a se opune uneia din ele. Timpurile din urmă însă au dovedit că şi Austria ştie a imita pe Anglia în politica ei. Neputând îndepărta cu totul pe Rusia din peninsula Balcaului, ea împarte prada cu dânsa, luând în stăpânire Bosnia şi Herzegovina. Austria deci are şi ea o tendinţă foarte pronunţată de a se întinde la Dunăre şi mai ales către gurile ei. Neputând însă izbuti prin arme la acest scop, apucă şi ea calea bătută de Anglia acea a împărţirii prăzii dorite cu competitorul ei.

Rusia are o năzuinţă cu atâta mai mare de a cotropi Ţările Române, cu cât interesul ei în aceste ţări este mai însemnat. Austria are într-adevăr un interes mai mult comercial, pentru a pune mâna pe ţările noastre; interesul Rusiei este însă unul naţional, de o ordine morală, prin urmare superior. Dorinţa ei cea mai vie, de la Petru cel Mare până astăzi, a fost de a se aşeza pe ţărmurile Bosforului. Ea a creat deci o Bulgarie, deocamdată sub protecţiunea ei, până când va putea, aruncând cu totul masca cu care acopere până acum cuceririle ei în peninsula Balcanului, să restabilească Imperiul bizantin sub vr'un principe din familia rusească, îndeplinind astfel visul Caterinei II. Atunci însă ţara acea care va rupe continuitatea imensei împărăţii, ce se va sprijini cu un picior în Baltica şi cu altul în Mediterana, va fi România. Această ţară va

mai despărţi Petersburgul de Constantinopole, va fi stavila ce se va opune înfrăţirii slavonilor de la Nord cu acei de la Sud. Atunci România va trebui strivită, neputând fi înlăturată, căci ea va fi un element străin şi duşman în marea familie slavonă. Atunci va veni cumpăna cea mare asupra României şi a românilor.

Dacă nu ne înşelăm, credem că expunerea de până acuma a trebuit să convingă pe cetitor despre silinţele necurmate ale Rusiei de a pune mâna pe Ţările Române.

De la primele atingeri ale românilor cu ruşii, aceştia, făgăduindu-le protecţiune în contra asupririi turcilor, îi ieu sub acoperământul lor, prin tratatele încheete de czarii Alexei, Ivan şi Petru cu domnitorii Moldovei şi Valahiei. Petru cel Mare, izbutind să atragă pe Cantemir în partea sa, aduce Moldova în o atârnare foarte mare de Rusia prin tratatul încheet cu dânsul. Mai târziu, Catereina II, ocupând Ţările Române în războiul din 1768, vroeşte să le încorporeze şi să le rusifice pentru a întinde astfel până la Dunăre marginile împărăţiei sale. Rusia apoi, după ce nu opune nici o împotrivire la răpirea Bucovinei, cu toate că îşi păstrase în tratat dreptul de a interveni în interesul principatelor, sfâşie cu însăşi mâna ei pe proteguiţii săi, răpind de la Moldova Basarabia în 1812. Dreptul de a vorbi în favoarea principatelor, stipulat prin tratatul de Kainargi, se preface, prin acele de Akkerman şi de Adrianopole, în unul de amestec la alegerea şi destituirea domnilor, încât astfel suzeranitatea Porţii este de fapt înlăturată şi înlocuită cu acea a Rusiei. Vine apoi Regulamentul organic, care caută să supună toate puterile vii ale Ţărilor Române influenţei ruseşti, care creează în aceste ţări o organizare monstruoasă, în care masa poporului este jertfită fără milă boerilor. Aceştia, împreună cu domnul, sunt însă puşi sub ordinele consulilor ruşi, încât, precum însăşi Rusia spunea, ea domnea în aceste ţări fără a avea nevoe de o armată, care să impună ascultarea de dânsa. În chestiunea unirii Rusia ne sprijine la început, pentru a plăcea Franţiei. La alegerea lui Cuza, ea începe a se îngriji despre întărirea elementului românesc, şi tendinţele ei duşmane se dau cu totul pe faţă la alegerea principelui Carol. Văzând în acesta o primejdie pentru planurile sale, ea protestează cu atâta înfocare, încât perde chiar cumpătul şi măsura ce întotdeauna au caracterizat diplomaţia moscovită.

Se pretinde însă că Rusia ne-au făcut un mare bine prin apărarea noastră contra asupririlor turcești, prin scutirea noastră de tribut și de alte cereri ale Sublimei Porți, prin deschiderea navigației Dunării și înlesnirea exportului din țara noastră, în urma căruia averea locuitorilor s-a înzecit, și prin mai multe măsuri favorabile poporului nostru, introduse de Regulamentul organic, precum: carantine, magazii de rezervă și altele.

Aceasta până la un punct ese adevărat, și dacă recunoștință trebue datorită cuiva pentru un bine întâmplător, ce resare din o faptă făcută numai cât în interesul său, apoi datorim și noi recunoștință Rusiei. Este învederat însă că dacă Rusia vroia să ne subtragă de sub înrâurirea Porții, ea trebuia să arăte un mai mare respect al drepturilor noastre, decât poporul de sub asuprirea căruia vroia să ne mântue. Apoi, era o datorie elementară, cerută până și de mila și compătimirea persoanelor ce erau însărcinate cu tratările de pace, și care cunoșteau starea desnădăjduită a țărilor noastre, ca după ce Rusia purtase războaiele sale mai ales pe spețele sermanelor principate, să stipuleze în favoarea lor o scutire de tribut și de alte angarii, cu atât mai mult că Rusia nu perdea nimic prin o asemenea condiție, ci perderea era toată pe socoteala Porții, dușmanei sale. E ușor de a fi liberal și mărinimos pe socoteala altuia. Faptele meritorii se judecă însă numai după jertfele făcute de acel ce le invoacă. Carantinele s-au arătat în ce scop fusese înființate de ruși, nu pentru a apăra Țările Române de epidemii, ci pentru a le închide dinspre Turcia. Magaziele de rezervă fusese<ră> întocmite pentru a strânge de înainte proviant armatelor rusești, când vor trece în principate. Cât despre liberarea comerțului, aceasta era o urmare firească a libertății comerțului Mării Negre, stipulată de ruși în favoarea lor și nu în favoarea noastră.

Dar ce pot plăti asemenea binefaceri, chiar dacă ar exista, față cu o tendință cotropitoare afară de orice îndoială? De ce folos puteau fi Țărilor Române toate avuțiile și toate bunurile, dacă nu li era învoit a se folosi de ele ca români, ci numai ca ruși? Se va mai întâmpina poate că Rusia este destul de întinsă, că ea nu dorește decât să păstreze și să întărească stăpânirea asupra celei mai mari împărății din lume, precum s-a și pretins de Rusia cu tot atâta cinism, pe cât și neadevăr. Ambiția și dorința de mărire însă nu pot fi

niciodată mulțămite: ele cresc necontenit cu cât se îndeplinesc, ca focul ce nu se stinge cât timp găsește hrană pentru flăcările sale – și pământul e mare, lumea e întinsă, câmpul acestor pasiuni pare fără de margini. S-ar crede că lumea nu poate suferi nici doi sori, nici doi stăpâni și că [și] crâncenele războaie, care sângerează din timp în timp omenirea spăimântată, sunt menite a îndruma cu încetul domnia unui singur neam asupra întregului pământ. Această idee și-a găsit chiar expresiunea științifică în visul unui stat universal sub oblăduirea Germaniei (Bluntschli)[249].

Rusia are deci interesul cel mai mare de a pune mâna pe Țările Române, căci ele sunt drumul firesc prin care poate comunica cu slavonii din peninsula Balcanului.

Prusia am văzut-o până în timpurile din urmă mergând totdeauna alăturea cu Rusia în politica ei, și foarte rari erau împrejurările în care ea se cam îndepărta de vroința stăpânei sale. De când însă au izbucnit puterea ei într-un mod așa de măreț și de neașteptat, sfărâmând în două războaie memorabile două puteri ce se credeau a fi cele mai tari din lume[250], era firesc lucru ca să se emancipeze de sub epitropia rusească și să caute a îngriji de interesele vitale ale poporului ei, care acum nu mai sunt prusienii, ci germanii.

De când Prusia a devenit Germania, ea au schimbat cu totul mersul ei de până acuma. Principiul naționalităților, accentuându-se pe fiece zi mai tare, s'înțelege de la sine că Germania nu poate avea alți dușmani decât rasa latină la apus (francejii) și rasa slavă la răsărit (rușii). Singura ei prietină nu poate fi decât Austria, putere până acuma germană. Este ușor de văzut că Germania, chiar dacă ar încorpora provinciile germane ale Austriei, ar pierde foarte mult prin desfacerea acestei împărății; căci n-ar mai fi aparată de un stat ce numeră între supușii săi multe milioane de elemente dușmane, ce nu pot izbucni din pricina organizării în care sunt înlănțuite.

De aice se explică dușmănia ascunsă a germanilor cu slavonii, care nu poate întârzia mult timp de a ieși la lumină, deși este poate împedicată deocamdată prin legăturile personale ale suveranilor acestor popoare; căci hotărârile desăvârșite în materie politică sunt date de popoare și nu de ocârmuiri.

Poziția Germaniei față cu Austria hotărăște și interesul pe care cea dintâi îl poate avea în Orient. Ea nu are interese directe; dar

interesele Austriei sunt și ale ei.

Trei au fost puterile ce au împărțit Polonia; două sunt acele ce vor hotărî cu desăvârșire soarta celor de pe urmă fărămături ale Orientului. Când ne gândim că și noi românii facem parte din el, ba că țara noastră este obiectivul de căpitenie a<l> rivalității lor, putem presimți toată primejdia pozițiunei noastre, și de câtă ghibăcie, de cât tact politic avem nevoe pentru a nu expune peirii tânărul nostru stat.

Dacă vom izbuti a întipări în mintea oamenilor noștri politici conștiința acestei primejdii, la care cei mai mulți nici par a se gândi, osteneala noastră nu va fi fost zadarnică.

NOTE

1. Zilot Românul (c. 1780 – c. 1850), cronicar, autor al unei *Cronici* (1796–1821) și al unei alegorii politice intitulate *Deslușire*. (Const. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Edit. Albatros, București, 1971, p. 470.)
2. Vezi, pe larg: I. I. Rusu, *Etnogeneza românilor*, București, 1981; Gheorghe I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, 1988; N. Iorga, *Românii și slavii. Românii și ungurii*, București, 1922; Idem, *Istoria Românilor*, vol. II-III. Vezi și: D. Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, Edit. Albatros, București, 1995, p. 450–451, Nota 71.
3. Baiazid I (Veli), sultan otoman (1481–1512), cel care a cucerit cetățile de graniță ale Moldovei, Chilia și Cetatea Albă (1484).
4. Ivan al III-lea (1440–1505), mare cneaz de Vladimir și Moscova (1462–1505), a înlăturat suzeranitatea mongolă în anul 1480.
5. Selim I (Iavuz), sultan al Imperiului otoman (1512–1520).
6. În vara anului 1475 Hanatul Crimeii devenise vasal al Imperiului otoman.
7. Selim II (Mest), sultan al Imperiului otoman (1566–1574).
8. Dintre războaiele turco-venețiene desfășurate în a doua jumătate a secolului al XV-lea, amintim pe cel din aprilie 1463 – ianuarie 1479 (încheiat prin pacea de la Constantinopole din 25 ianuarie 1479) și cel din mai 1499 – decembrie 1502 (încheiat prin tratatul de pace din 25 decembrie 1502).

9. Mihail Romanov, țarul Rusiei (1613–1645).
10. Alexei Mihailovici, țarul Rusiei (1645–1676).
11. Șerban Cantacuzino, domn al Țării Românești (1678–1688), a murit la 29 octombrie 1688, deci solia trebuie să fi fost trimisă mai înainte. Anul 1689 indicat drept anul morții voievodului muntean este, probabil, o greșeală de tipar.
12. Este vorba de Ioan al V-lea și Petru cel Mare, țari ai Rusiei (1682-1696), din 1696 rămâne numai Petru cel Mare (1696–1725).
13. În bătălia de la Zenta, din 11 septembrie 1697, trupele otomane sunt înfrânte de armata austriacă, de sub comanda prințului Eugeniu de Savoia.
14. Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716), filozof și matematician german. Inventează calculul infinitezimal (1676). A preconizat unificarea Germaniei în jurul Prusiei. Opere: *De arte combinatoria* (1666), *'Nouveaux Essais sur l'entendement humain* (1704), *Essais de théodices* (1710), *Monadologie* (1714).
15. Bătălia de la Narva (30 noiembrie 1700), în care armatele ruse sunt înfrânte de cele suedeze, s-a desfășurat în cadrul Războiului nordic (1700–1711).
16. Carol al XII-lea, rege al Suediei (5 aprilie 1697 – 11 decembrie 1718), în timpul Războiului nordic s-a aflat în conflict nu numai cu Rusia, ci și cu Polonia și Danemarca. El înfrânge pe regele polon August al II-lea (1697–1704; 1710–1733), iar la 24 septembrie 1706, detronându-l pe acesta, impune pe tronul Poloniei pe Stanislaw Leszczynski (1677–1766), protejatul său și socrul lui Ludovic al XV-lea, regele Franței. Formal, Stanislaw L. a fost rege al Poloniei în perioada 1704–1766, dar de fapt a domnit numai în anii 1704–1709 și 1733–1736.
17. Ioan Stefanovici Mazeppa (1644–1710), nobil polonez. Exilat în stepele Ucrainei, e salvat de la moarte de cazaci. Devenind hatmanul cazacilor, se aliază cu regele suedez Carol al XII-lea împotriva lui Petru cel Mare în bătălia de la Poltava (8 iulie1709). După această înfrângere, se retrage în Moldova, la Tighina, unde, curând, a și murit.
18. Contele Pierre Andreievici Tolstoi (1645–1729), ambasador al

Rusiei la Constantinopole, guvernator al Azovului.

19. Textul complet este: „In hoc signo vinces" (În acest semn vei învinge) și reprezintă inscripția care ar fi însoțit o cruce de lumină apărută pe cer soldaților lui Constantin cel Mare, înaintea bătăliei de la Pons Milvius (28 octombrie 312), în care îl înfrânge pe Aurelianus Maxentius, aflat cu el în război civil, după ce acesta fusese proclamat împărat de trupele din Italia la 28 octombrie 306.
20. Constantin Brâncoveanu (1654–1714) s-a urcat pe tronul Țării Românești la 29 octombrie 1688 și a domnit până la 23 martie 1714 când a fost mazilit, dus la Constantinopole și executat la 15 august 1714. Vezi: N. Iorga, *Viața și domnia lui Constantin vodă Brâncoveanu*, București, 1913; Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu. Viața. Domnia. Epoca*, București, 1969; C. Șerban, *Constantin Brâncoveanu*, București, 1969.
21. Toma Cantacuzino (? – 1721), mare spătar al lui C. Brâncoveanu, general rus (1711). Trece, împreună cu 70 de boieri, de partea rușilor și participă la cucerirea Brăilei de către armatele ruse comandate de generalul Rönne, fapt ce i-a determinat pe turci să treacă Dunărea și să dea bătălia de la Stănilești (18–22 iulie 1711), în care armatele lui Petru cel Mare și ale lui Dimitrie Cantemir sunt înfrânte. [Vezi: C. Șerban, *Un episod al campaniei de la Prut – cucerirea Brăilei (1711)*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. II, 1957, p. 449–456.]
22. Neculai Mustea, cronicar, fost diacon de divan (copist). Opera: *Letopisețul Moldovei care ține de la 1661 (Dabija Vodă) până la 1733 (Grigore Ghica)*. Prima parte este o compilație, iar a doua e întocmită ca o povestire personală trăită.
23. Despre domnia lui Dimitrie Cantemir în Moldova (23 nov. 1710 – iulie 1711), vezi și: Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, p. 410; P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*. București, 1958; Ion Mihai Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani*, Edit. Albatros, București, 1996, p. 190; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983, p. 184–186.

24. Se referă la domnia lui Nicolae Mavrocordat în Moldova din perioada 6 nov. 1709 – 23 nov. 1710. Ulterior, el va fi primul domn fanariot din Țara Românească (25 dec. 1715 – 14 nov. 1716).
25. Este vorba de Tratatul de alianță dintre Moldova și Rusia, încheiat la Luck, la 2/13 aprilie 1711. (Vezi: P. P. Panaitescu, *Tratatul de alianță dintre Moldova și Rusia din 1711. 250 de ani de la încheierea lui,* În „Studii", XIV (1961), nr. 4, p. 897–917.)
26. Iordache Rosetti (1645–1720), venit în Moldova pe la 1666, a fost postelnic (1674–1678), ispravnic, mare vistiernic (1687), mare vornic al Țării de Jos. S-a amestecat mult în intrigile pentru ocuparea tronului Moldovei.
27. Ghedeon, mitropolitul Moldovei (1708–1723), a fost episcop de Rădăuți (2 dec. 1703–1708).
28. Axinte Uricarul (c. 1670 – c. 1733), copist moldovean de acte (urice) și de cronici. A întocmit o cronică oficială despre a doua domnie în Moldova a lui Nicolae Mavrocordat (26 sept. 1711 – 25. dec. 1715).
29. Nicolae Costin (c. 1660–1712), cronicar oficial al lui Nicolae Mavrocordat.
30. Leopold I (1640–1705), împărat german (1658–1705).
31. Se referă la *Așezământul* din 15 iulie 1631, dat de Leon Tomșa, domn al Țării Românești (15 oct. 1629 – 15 iul. 1632), prin care, printre altele, se prevedea expulzarea boierilor și negustorilor greci, cu excepția boierilor căsătoriți cu pământence și așezați în țară. Acesta este reluat și întărit prin *Hrisovul* din 19 decembrie 1668, dat de Radu Leon, domn al Țării Românești) 2 dec. 1664 – 3 martie 1669).
32. Ahmed III (1673–1736), sultan al Imperiului otoman (1703–1730), învingător la Stănilești, dar învins de prințul Eugeniu de Savoia în războiul austro-venețiano-turc (1716–1718). A fost răsturnat printr-o revoltă a ienicerilor la 1 octombrie 1730.
33. Mir-Mahmud ajunge șah de Isfahan în anii 1722–1725.
34. Ana Ivanova, împărăteasa Rusiei (1730–1740), se va afla sub influența favoritului ei E. Biron, iar regimul domniei ei este

cunoscut, din această cauză, și sub numele de *Bironovscina*.

35. La 23 septembrie 1723, prin Tratatul de la Petersburg dintre Rusia și Iran, se încheie războiul ruso-persan din anii 1722–1723.
36. Curlanda (în letonă, Kurzeme) reprezintă regiunea Letoniei la vest de Golful Riga, aflată după 1561 sub suzeranitatea regilor Poloniei, până când în perioada 1721–1795 întreaga Letonie este anexată Imperiului rus.
37. August III Saski (1696–1763), elector de Saxa și rege al Poloniei (1733–1763), în timpul căruia s-a desfășurat lupta între partidul condus de J. Potocki (pentru o constituție aristocratică) și cel al familiei Czartoryski (pentru consolidarea autorității regale).
38. Mahmud I (1696–1754), sultan otoman (1730–1754).
39. Se referă la Tratatul de pace ruso-turc de la Constantinopole („Pacea veșnică") din 5/16 noiembrie 1720, care, de fapt, confirma Tratatul de la Adrianopole din 13/24 iunie 1713, cel care înlocuise Tratatul de pace din 1711 dintre cele două state.
40. Burkhard Cristoph Münnich (1683–1767), feldmareșal rus, comandantul trupelor rusești de ocupație în Moldova la 1739, după războiul ruso-turc din 1736–1739.
41. Ludovic al II-lea, rege al Ungariei (1516–1526).
42. Prin Pacea de la Passarowitz din 21 iulie 1718, care încheia războiul austro-turc din 1716–1718, Austria căpăta Banatul și Oltenia, ultima rămând sub dominație habsburgică doar până la Pacea de la Belgrad (18 septembrie 1739).
43. Marchizul Ludovic-Salvator de Villeneuve, ambasadorul Franței la Poartă, plenipotențiarul francez la Pacea de la Belgrad (18 septembrie 1739).
44. Antonie, mitropolit al Moldovei (c. 1730–1739), și-a părăsit scaunul, plecând în Rusia cu trupele rusești retrase din Moldova. Ajunge arhiepiscop de Cernigov (1739–1741) și, apoi, episcop de Bealograd în 1741, până la moartea sa în anul 1748.
45. Ecaterina a II-a (1729–1796), împărăteasa Rusiei (1762–1796).
46. Stanislaw August Poniatowski din dinastia de Saxa este rege al Poloniei în perioada 1764–1795, în condițiile celor trei

împărțiri suferite de regatul polon între Austria, Prusia și Rusia.

47. Confederația de la Bar, întemeiată de nobilimea catolică la 29 februarie 1768, era un răspuns la Confederația de la Radom din 23 iunie 1767, inspirată de Rusia și condusă de K. Radziwill, care cerea egalitate între catolici și creștinii necatolici.
48. Principele Dmitri Alexeevici Golițîn (1738–1803), diplomat rus, comandantul trupelor rusești intrate în Moldova în 1769.
49. Prințul Wenzel Anton von Kaunitz–Rietberg (1711–1794), om de stat austriac, cancelar (1753–1792), partizan al alianței cu Franța și al politicii centralizatoare a Mariei-Terezia și a lui Iosif II.
50. Baronul François-Marie de Thugut (1734–1818), diplomat austriac, intrenunțiul Austriei la Poartă.
51. Contele Pierre Alexandrovici Rumiantzoff, feldmareșal rus, comandantul trupelor rusești de ocupație din Principate (1792).
52. Jean-Baptiste Colbert (1619–1683), om de stat francez, controlor al finanțelor (1665), secretar de stat al Casei Regale (1668) și al Marinei (1669).
53. Se referă la Convenția de la Petersburg dintre Rusia și Prusia din 25 iulie/5 august 1772, privind împărțirea Poloniei.
54. Friederic al II-lea cel Mare, regele Prusiei (1740–1786).
55. Este vorba de alianța prin care Austria, împreună cu Spania și Rusia, participă, alături de Franța, la Războiul de 7 ani (1756–1763) împotriva Angliei și Prusiei.
56. Vezi, mai nou: Anastasie Iordache, *Principii Ghica, o familie domnitoare în Țările Române*, Edit. Albatros, București, 1993.
57. Prințul Nicolae Repnin, general, plenipotențiar al Rusiei la semnarea Tratatului de la Kuciuc-Kainargi (10 iulie 1774).
58. Prințul Grigori Aleksandrovici Potemkin (1739–1791), om de stat, feldmareșal rus, favoritul Ecaterinei a II-a. A fost comandant-șef al trupelor ruse în războiul ruso-turc din 1787–1791; primul guvernator al Crimeii.
59. Crimeea a fost anexată de Rusia în anul 1783.
60. Este vorba de războiul de independență al coloniilor nord-americane (1775–1783), în urma căruia s-au constituit

Statele Unite ale Americii.

61. Prințul Aleksandr Vasilievici Suvorov (1729–1800), general rus, învingător al turcilor în războiul ruso-turc (1787–1791); reprimă insurecția poloneză (1794); luptă contra francezilor în Italia.
62. Iosif al II-lea (1740–1790), regent din decembrie 1765, împărat al Austriei (1780–1790), urmat de Leopold al II-lea, care a domnit doar doi ani (1790–1792).
63. Charles Fox (1749–1806), om politic englez, șeful partidului Whig, partizan al alianței dintre Franța și S.U.A.
64. Edmund Burke (c.1729–1797), om politic și scriitor englez, adversar al politicii britanice în America. Opera: *Reflexions sur la Révolution en France* (1790).
65. William Pitt jr. (1759–1806), om politic britanic, prim-ministru (1783–1801, 1804–1806). A realizat integrarea Irlandei în Regatul Britanic (Actul Unirii din 1800).
66. Mohamed Ali acaparează puterea în Egipt în anul 1805, unde Poarta îl recunoaște ca locțiitor al sultanului. În mai multe rânduri se răscoală împotriva suzeranului său, până în războiul din 1839–1841, când Poarta, beneficiind și de sprijinul puterilor europene, îl înfrânge, obligându-l să cedeze toate cuceririle, cu excepția Sudanului.
67. Vicontele Horatio Nelson (1758–1805), amiral englez. A devenit erou național prin cele două mari victorii navale obținute asupra flotei lui Napoleon I: Abukir (1798) și Trafalgar (1805), în ultima bătălie pierzându-și însă viața.
68. A doua coaliție împotriva Franței, din aprilie – decembrie 1798, era formată din Austria, Rusia, Anglia, Neapole și Turcia.
69. Jean-Baptiste Kléber (1753–1800), general francez. Succesor al generalului Bonaparte în Egipt (1799), îi înfrânge pe turci la Heliopolis, dar a fost asasinat la Cairo (1800).
70. Craiova a fost prădată și incendiată de trupele pașei de Vidin, Pasvan-Oglu, în decembrie 1800 și septembrie 1806.
71. Contele François-Horace-Bastien Sebastien (1772–1851), mareșal, ambasador al Franței la Constantinopole în timpul războaielor lui Napoleon I, ministrul Marinei și, apoi, ministru de externe (1830–1832).

72. Andrei Iakovlevici Italinsky (1743–1827), diplomat rus, ambasadorul Rusiei la Constantinopole, plenipotențiar rus la tratativele pentru Pacea de la București (12 mai 1812).
73. Tratatul de pace franco-rus și franco-prusian de la Tilsit s-a semnat la 7–9 iulie 1807. Prin acest tratat, Prusia se dezmembrează, pierzând aproape jumătate din teritoriu, se formează Regatul Westfaliei (al cărui tron este încredințat lui Jerôme Bonaparte), iar Rusia aderă la Blocada continentală contra Angliei.
74. Prin Tratatul de pace ruso-suedez de la Frederikshamn (17 septembrie 1809), încheiat în urma războaielor dintre cele două țări din februarie 1808 – septembrie 1809, Suedia cedează Rusiei insulele Aaland și Finlanda, anexate la Imperiul țarist ca Mare Ducat, cu o autonomie politică și culturală. Finlanda își va dobândi independența abia la 4 februarie 1918, proclamându-se republică la 25 iulie 1919.
75. Dimitrie C. Moruzi era fiul voievodului Constantin al Moldovei (oct. 1777 – 8 iulie 1782). Era mare dragoman la Poartă din anul 1802.
76. Prințul Mihail Ilarionovici Kutuzov (1745–1813), feldmareșal rus. A fost comandant al armatelor ruse în războaiele ruso-turce în anii 1788–1791 și 1809–1811, în bătălia de la Austerlitz (1805) și împotriva trupelor lui Napoleon I care au invadat Rusia în 1812.
77. Alexandru Filipescu (Vulpe) (1775–1856), logofăt al Dreptății, ministru de externe, membru al Comisiei pentru revizia Regulamentului organic din Țara Românească.
78. Alexandru Ipsilanti, după înfrângerea Eteriei (1821), fuge la Viena, unde moare câțiva ani mai târziu (1828), aproape în mizerie.
79. Mihail Suțu (1792–1864), domn al Moldovei (iunie 1819 – 10 aprilie 1821), a înlesnit pătrunderea lui Alex. Ipsilanti în Moldova, în februarie 1821, după care fuge în Basarabia. Împământenit în Grecia, ajunge ministrul acestei țări la Petersburg și Paris.
80. Alexandru I (1777–1825), țarul Rusiei (1801-1825), participă la coalițiile antinapoleoniene și încheie Sfânta Alianță cu Austria și Prusia în 1815.

81. Actul de constituire a Sfintei Alianțe a fost semnat la 26 septembrie 1815 de către împăratul Rusiei, Alexandru I, împăratul Austriei, Francisc I, și regele Prusiei, Frederic Wilhelm III.
82. Friedrich Gentz (1764–1832), publicist german, om de încredere al cancelarului Metternich, secretar al congreselor Sfintei Alianțe. A fost în corespondență cu domnii români Ioan Caragea și Grigore Ghica.
83. În august 480 î. Hr., sub comanda regelui spartan Leonidas, forțele grecești opun o aprigă rezistență la Thermopile, armatelor persane invadatoare, conduse de regele Xerxes.
84. Leonidas, rege al Spartei (490–480 î.Hr.), eroul de la Thermopile, a căzut în luptă, împreună cu 300 hopliți.
85. Themistocle (c. 528 – c. 462 î.Hr.), general și om politic atenian, arhonte la Atena (493/2). A transformat Atena în cea mai mare putere maritimă din lumea elenistică. Prin victoria de la Salamina (28 septembrie 480 î.Hr.), a eliberat Atena de pericolul perșilor.
86. George Gordon, Lord Byron (1788–1824), poet britanic. Moartea sa în mijlocul insurgenților greci, la Missolonghi, a făcut din el tipul eroului și scriitorului romantic.
87. Teodor Balș (1790–1857), caimacam al Moldovei (1856).
88. Răducanu-Rosetti (1813–1872), ispravnic al ținutului Iași, membru al divanului ad-hoc, membru în Comisia centrală de la Focșani, deputat.
89. Const. Pendideca, grec, administrase Bucureștii după fuga domnului Alexandru Ipsilanti (1797).
90. Ion Capo d'Istria (Capodistria) (1776–1831), om politic grec. După ce a fost în serviciul Rusiei în anii 1809–1822, el a fost ales președintele Greciei în 1827, până în 1831, când a fost asasinat.
91. Contele Grigori Alexandrovici Stroganoff (1770–1857), diplomat rus, ambasadorul Rusiei la Poartă (1821).
92. Referitor la revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, vezi, pe larg: N. Iorga, *Izvoarele contemporane ale mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921; A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările Române*, București, 1945; Mircea

T. Radu, *1821. Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească*, Scrisul Românesc, Craiova, 1978.

93. În bătălia de la Drăgășani, din 7 iunie 1821, trupele otomane zdrobesc oastea eteristă; „batalionul sacru" de tineri greci moare eroic, până la ultimul.
94. Gheorghe Cantacuzino (1771–1841), general rus, vine cu eteriștii în Țările Române, iar după înfrângerea acestora se retrage din nou în Rusia.
95. Charles André Pozzo di Borgo (1764–1842), diplomat; deputat în Adunarea Constituantă și în Adunarea Legislativă a Franței; după 1796 se exilează, intrând în serviciul țarului Alexandru I. A fost ambasador al Rusiei la Paris (1815–1834) și la Londra (1834–1839).
96. Contele Karl Robert von Nesselrode (1780–1862), ministru de externe al Rusiei (1816–1856).
97. Prințul Klemens von Metternich-Winneburg (1773–1859), om de stat și diplomat austriac. A fost ambasador la Paris (1806–1809), apoi, din 1810, ministru de externe și cancelar al Austriei, din 1821, până la revoluția din 1848.
98. Contele Jean-Baptiste Guillaume Joseph de Villèle (1773–1854), prim-ministru al Franței (decembrie 1821–ianuarie 1828).
99. Contele Frédéric de Pahlen (1779–1863), general rus, președintele guvernământului provizoriu în Principatele Române (1829), plenipotențiarul Rusiei la Tratatul de la Adrianopole (14 septembrie 1829).
100. Prințul Ivan Fedorovici Paskevici-Erivanski (1782–1856), feldmareșal rus, guvernatorul Poloniei după reprimarea insurecției poloneze din 1831.
101. Prințul Louis-Adolphe-Pierre Wittgenstein (1769–1843), feldmareșal rus, comandantul trupelor rusești de ocupație în Principate, în 1821 și 1828.
102. Contele Ivan Ivanovici Diebici-Zabalkanski (1785–1831), diplomat și general rus, comandant-șef al armatei ruse în războiul ruso-turc din 1828–1829.
103. Carol al X-lea (1757–1836), rege al Franței (1824–1830), fiind obligat să abdice din cauza revoluției din iulie 1830.

104. Saint-Marc Girardin (1801–1873), istoric și om politic francez.
105. Piotr Fedorovici Jeltuhin (1778–1829), general rus; a fost președintele Divanurilor Principatelor Române în mai – octombrie 1829.
106. Grigorie Niculescu (1765–1834), mitropolitul Ungrovlahiei (1823–1829, 1833–1834). Din cauza protestului contra folosirii a 30 000 de români ca animale de tracțiune de către trupele rusești de ocupație, mitropolitul Grigorie a fost exilat în Basarabia la 10 februarie 1829, revenind în țară abia în august 1833.
107. L. M. Minciaki, consulul general al Rusiei la București, numit în ianuarie 1822; președintele Comisiei pentru elaborarea Regulamentului organic (1829–1830), vicepreședintele Adunării extraordinare de revizie a Regulamentului organic (1831).
108. Ion (Iancu) Văcărescu (1792–1863), poet, cu studii la Viena și Pisa. A fost ispravnic de Târgoviște (1816–1817); sprijină acțiunea lui Gheorghe Lazăr și revoluția lui Tudor Vladimirescu. Refuză să semneze Regulamentul organic și protestează contra prezidării Adunării de către un consul rus în locul mitropolitului țării, motive pentru care este exilat 6 luni la moșia de la Moțăeni (Argeș).
109. Constantin Bălăceanu (1776–1850), mare ban, membru al divanului judecător, mare logofăt al trebilor bisericești (1838–1842). Ca deputat, a protestat contra Regulamentului organic.
110. Ion Câmpineanu (1798–1863), om politic. În Adunarea din 1834 protestează și îndeamnă și pe ceilalți deputați să reziste față de pretențiile Rusiei de a introduce noi modificări în Regulamentul organic. Fuge în Franța. Participă la revoluția de la 1848, fiind membru al Guvernului provizoriu.
111. Baronul de Rückmann, agent și consul al Rusiei la București (1834 – 1839).
112. Gheorghe Lazăr (1779–1823), cărturar, profesor la Sibiu (1811–1815). Silit să plece din Transilvania, a trecut în Țara

Românească, devenind profesor la Colegiul de la Sf. Sava (1818–iulie 1821).

113. Contele Pavel Dmitrievici Kiseleff (1788–1872), general și diplomat rus. A fost guvernator al Moldovei și Țării Românești și președinte al Divanurilor în timpul ocupației rusești (nov. 1829–apr. 1834), calitate în care prezidează elaborarea și adoptarea Regulamentului organic. În anii 1856–1862 a fost ambasadorul Rusiei la Paris.
114. Appolinaire Petrovici Butenieff (1787–1866), diplomat rus, membru în Consiliul de Stat, ambasador la Poartă (1830–1842).
115. Albin-Reine Roussin (1781–1854), baron, amiral francez.
116. Nicolae Aristarchi (1800–1866), agent diplomatic la Constantinopole pe timpul Regulamentului organic și al domnului Alexandru Ghica.
117. Ștefan Vogoride, fost prefect de Galați (1812–1819), caimacam al Moldovei (1821 – iulie 1822). După 1834 a fost nevoit să fugă în Turcia.
118. Nicolae Mavros (1782–1868), general, secretar al domnului Alexandru Suțu (1819). Pleacă în Rusia, de unde revine în 1829, o dată cu generalul Kiseleff.
119. Generalul Ioan Odobescu (1793–1857) participă la războiul din 1812 de partea Rusiei. Intră în armata rusă, cu care participă la războiul ruso-turc din 1828–1829. Este numit de ruși ajutant al domnului Alexandru Ghica (1834–1842), iar în 1844 ajunge șeful oștirii din Țara Românească.
120. Veniamin Costache (1768–1846), mitropolitul Moldovei (martie 1803–1806; 1812–1821; 1822–1842). În 1806–1812 a fost scos din scaun de ruși. Demisionează la 26 ianuarie 1842 și se retrage la mănăstirea Slatina.
121. Scarlat Callimachi, domn al Moldovei (1806, 1807–1810, 1812–1819) și al Țării Românești (febr. – iunie 1821).
122. Gheorghe Asachi (1788–1869), cărturar, profesor, ziarist. Din 1813 este profesor de matematică și arheologie la Iași; înființează mai multe ziare: „Albina românească", „Alăuta românească", „Gazeta de Moldova".
123. Alexandru Beldiman (1760–1826), vornic, poet.

124. Barbu Paris Mumuleanu (1794–1837), poet; a colaborat la „Curierul românesc".
125. Constantin D. Ghica (1797–1850), spătar.
126. Florian Aaron (1805–1877), istoric, profesor. În 1835 publică *O idee repede de istoria Principatului Țării Românești*, prin care pune bazele didactice ale literaturii istorice românești.
127. Gheorghe Săulescu (1799 – ?), profesor de filozofie și limbi moderne la Școala de la Trei Ierarhi din Iași (1830); inspector al școlilor din Moldova (1852). Lucrări: *Abecedar românesc*, Iași, 1832; *Gramatica românească*, 2 vol., 1833; *Fabule în versuri sau poezii alegorice*, 1835; *Hronologia și istoria universală*, 1837; *Cronologia Moldovei de la Dragoș până la Capitulații*.
128. Vasile Fabian (Bob) (1795–1836), poet și profesor la Iași din 1828; în 1834 are și rangul de paharnic. Lucrări: *Glasul viitorului* (poezii), *Geografia elementară*, *Schimbarea soartei Moldovei*.
129. Despre renașterea națională a românilor, vezi și: N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, București, 1915; Idem, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1914; Dimitrie A. Sturdza, C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renascerii României*, București, 1893–1896; I. Lupaș, *Istoria unirii românilor, București*, 1937; Vlad Matei, *Succesorii lui Mihai Viteazul...*, București, 1978; Nicolae Stoicescu, *Continuitatea românilor*, București, 1980; Gheorghe I. Brătianu, *Originile și formarea unității românești*, București, 1942; A. Răduțiu, P. Teodor, *Ideea de unitate politică la români*, București, 1968.
130. Constantin (Dinicu) Golescu (1777-1830), boier cărturar, sprijină cultura și învățământul în limba națională. Publică: *Însemnare a călătoriei mele Constandin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825, 1826*.
131. „Societatea filarmonică", asociație culturală (1833–1838), înființată de Ion Câmpineanu, C. Aristia și Ion Heliade Rădulescu.
132. Jean A. Vaillant (1804–1886), cărturar francez, filoromân, profesor la București (1829–1840). Pentru participarea la miș-

carea revoluționară din 1848 este expulzat în Franța, unde continuă să susțină cauza unității românilor.

133. Este vorba de lucrarea *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens* a lui M. Kogălniceanu, Berlin, 1837, consacrată perioadei 1241–1742.
134. Constantin Aristia (1800–1880), profesor, actor și scriitor.
135. Ștefan Bălăceanu, logofăt, efor al Școalelor (1836), membru în Divan, deputat.
136. Emanoil Băleanu (1793–1862), om politic; comandantul oștirii (1831), opozant al domnului Alex. Ghica. A fost caimacam al Țării Românești (1848, 1858–1859); adversar al alegerii lui Alexandru Ioan Cuza ca domn unit.
137. Ion Otetelișanu (1799–1875), vornic al Capitalei.
138. Se referă la Adunarea de la Islaz din 9/21 iunie 1848, unde s-a adoptat programul revoluției de la 1848 din Țara Românească – *Proclamația de la Islaz*.
139. Aldolphe Billecoq, consul general al Franței la București (1839–1846). Lucrări despre români: *Album Moldo-Valaque* (cu Michel Bouquet și Charles Doussault); *Le principauté de Valachie sous le Hospodar Bibesco*, Bruxelles, 1847.
140. François Guizot (1787–1874), om politic francez, profesor de istorie la Sorbona (1812), ministru de externe (1840–1847) și președinte al guvernului (1840 – 23 febr. 1848); membru al Academiei Franceze.
141. I.N. Daşkov, reprezentantul Rusiei la București (1828–1840).
142. Al. O. Duhamel (1801–1880), general rus, comisar al țarului în Principatele Române (1848–1849).
143. Henry John Temple, Lordul Palmerston (1784–1865), om politic britanic. A fost secretar la Război (1809–1828), secretar la Externe (1830–1834, 1835–1841, 1846–1856) și prim-ministru (1855–1858, 1859–1865).
144. Generalul Gheorghe Magheru (1804–1880), jurist, prefect de Romanați după 1846, guvernator al Olteniei, conducător al taberei revoluționare de la Râureni (1848). Exilat la Viena după 1848, revine în țară și în 1857 e ales în Divanul ad-hoc de la București.
145. Maiorul Luca Pleșoianu, participant la revoluția de la 1848. Fiica sa, Pia, se va căsători cu Ion C. Brătianu.

146. Christian Tell (1807–1884), general și om politic, participant la revoluția de la 1848; membru în Locotenența domnească; ministru în timpul domniei lui Cuza. Ulterior se va orienta spre conservatori.
147. Este evident că aprecierea rolului jucat de C. A. Rosetti, Ion C. Brătianu și, chiar, de Ion Ghica la 1848, este explicabilă, poate, prin documentele utilizate, dar, aici, bănuim și prin motivații de destin și opțiuni politice diferite între cei trei oameni politici și autorul volumului. Vezi și unele lucrări: Apostol Stan, *Ion C. Brătianu și liberalismul român*, Globus, București, 1995; Anastasie Iordache, *Ion Ghica, diplomatul și omul politic*, București, 1995; Bucur Marin, *C. A. Rosetti*, București, 1970.
148. Scarlat Crețulescu (1810–1873), om politic și colonel, întâi în armata rusă, apoi, după 1831, în oștirea română. Demisionând din armată, ajunge ministrul Cultelor sub domnia lui Alexandru Ghica.
149. Nicolae Golescu (1810–1878), general și om politic. După 1848, pleacă în exil la Paris până în 1857. Este ministru și prim-ministru (1860, 1868).
150. Ioan Solomon (1793–1865), colonel.
151. Grigore Șt. Lăcusteanu (1813–1883), colonel, autor al unor interesante memorii.
152. Robert Gilmor Colquhoun a fost consulul Angliei la București în anii 1835–1859, cu unele întreruperi.
153. Neofit, mitropolit de Ungrovlahia (1840–1849).
154. Ștefan Golescu (1809–1874), fruntaș al revoluției de la 1848 în Țara Românească, militant pentru Unirea Principatelor, ministru și prim-ministru (1861, 1867–1868).
155. Referitor la desfășurarea revoluției de la 1848, vezi: Apostol Stan, *Revoluția română de la 1848*, București, 1992; Cornelia Bodea, *1848 la români. Mărturii*, vol. I–II, București, 1982.
156. Mohamed Fuad-Pașa (1814–1869), general, comisar otoman în Valahia (1848), ministru de externe (1852–1853, 1855–1857, 1858–1861), apoi, mare vizir, reprezentant al Porții la Conferințele de la Viena (ian. 1856) și la Congresul de la Paris (martie 1856).
157. Vezi, mai sus, nota 147.

158. Aleksandr Nikolaevici Lüders (1790–1874), general rus, comandantul trupelor rusești de intervenție în Țara Românească și în Transilvania (1848–1849); comandant de corp de armată în Războiul Crimeii (1853–1856).
159. Iosif Bem (1794–1850), general polonez; participant la insurecția din Polonia (1830–1831); comandant al armatei maghiare la 1848–1849. După aceea, se refugiază în Imperiul otoman, trece la islamism și ajunge pașă.
160. Constantin Cantacuzino (1800–1875), caimacam (sept. 1848 – iunie 1849). În 1854 e numit de Poartă president al Consiliului de administrație și însărcinat cu guvernământul civil al Munteniei.
161. Mustafa–Reșid Pașa, mare vizir în 1849, ministru de externe al Imperiului otoman în timpul Războiului Crimeii.
162. Nikolai Karlovici Giers (1820–1895), diplomat și om politic rus. A fost consul general al Rusiei la București (1858), ministru de externe (1882–1885).
163. În timpul Războiului Crimeii au avut loc la Viena două conferințe ale Marilor Puteri: I. 5/17 decembrie 1853 – 11/23 mai 1854 (Austria, Marea Britanie și Prusia); II. 15 martie – 4 iunie 1855 (Austria, Franța, Marea Britanie, Rusia și Turcia).
164. Generalul Aupick, ambasadorul Franței la Poartă (1848–1851).
165. Marchizul Charles–Jean–Marie–Felix de Lavalette (La Valette) (1806–1881), om politic și diplomat francez; ambasador la Constantinopole (1851–1853); ministru de externe (1868–1869).
166. Baronul Philippe de Brünnow (1797–1875), om politic rus, plenipotențiar la Congresul de la Londra (1841), ambasador la Londra (1853, 1858–1871), la Berlin (1857), al doilea plenipotențiar la Congresul de la Berlin (1878).
167. Sir George-Hamilton Seymour (1797–1880), diplomat britanic, ambasador la St. Petersburg (1851–1853) și la Viena.
168. Prințul Aleksandr Sergheievici Mencikov (1787–1869), general, ministru și trimis extraordinar al Rusiei la Poartă.
169. George-William-Frederick, Lordul Clarendon (1800-1870), om politic britanic, vicerege al Irlandei (1847–1852), ministru

de externe (1853–1858, 1865–1866), prim-delegat la Congresul de la Paris (martie 1856).

170. Henry Richard Charles, Lordul Cowley (1804–1884), diplomat britanic, ambasador la Paris și Viena, al doilea plenipotențiar britanic la Congresul de la Paris (martie 1856).

171. Edmond Drouyn de Lhuys (1805–1881), diplomat și om politic francez. A fost ministru de externe (1848–1849, 1851, 1852–1855, 1862–1866), ambasador la Londra (1849–1851).

172. Alexandre Joseph Walewski (1810–1868), ministru de externe al Franței (1855–1860); a prezidat Congresul de pace de la Paris (martie 1856).

173. Lordul Straford Canning de Redcliffe, diplomat englez, trimis extraordinar și ambasador al Angliei la Constantinopole în deceniile 3 și 4 ale secolului trecut (cu unele întreruperi).

174. Este vorba de așa-numita alianță dintre Crin și Semilună, prin care Franța, pentru a-i combate pe Habsburgi, a sprijinit Imperiul otoman, aproape permanent în sec. XVI-XIX. (Ion Mihai Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani*, București, 1996, p. 235)

175. Sviatoslav Igorovici, prinț de Novgorod și Kiev (964–972).

176. Prin pacea ruso-suedeză de la Nystadt (30 august 1721), Rusia anexează Livornia cu Riga, Estonia cu Revel și Narva, Ingermanland și o parte a Careliei.

177. Testamentul lui Petru cel Mare a existat și a fost urmat întocmai de succesorii săi din toate timpurile de la conducerea Rusiei.

178. Apreciere explicabilă în epocă. Pentru evoluția Turciei după destrămarea Imperiului otoman și proclamarea Republicii Turcia (29 octombrie 1923), vezi: Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976.

179. Prințul Alexis Fedorovici Orlov (1787–1861), diplomat rus, ambasador la Paris și Viena.

180. Vezi, mai sus, nota 163.

181. Contele John-Fane Westmoreland (1784–1859), diplomat britanic, ambasadorul Angliei la Viena în perioada Războiului Crimeii.

182. „Bella gerant alii, tu, Felix Austria, nube!" (Războaie ducă alții, tu, fericită Austrie, mărită-te!), distih anonim din sec. al

XVI-lea ce ironizează politica Casei de Habsburg, care, începând cu Frederic III (1440), folosește căsătoriile pentru interese anexioniste.

183. Normanzii fondează principate în Italia de Sud și în Sicilia în secolele XI – XII.

184. Francisco Pizarro (1470/75 – 1541), conchistador spaniol. Înfrângând pe incași (1532–1534), instituie dominația Spaniei în Peru și asupra unei părți din Bolivia. A întemeiat orașul Lima (1535).

185. Hernán Cortés (1485–1547), conchistador spaniol, conducătorul luptei împotriva aztecilor (1519–1521), pe care îi înfrânge, supunând Mexicul Spaniei. În 1522–1540 a fost guvernatorul Noii Spanii.

186. Aimable Pélissier, duce de Malakoff (1794–1864), mareșal al Franței. A cucerit Sevastopolul în 1855, în cadrul Războiului Crimeii; a fost ambasador la Londra (1858) și guvernator al Algeriei (1860).

187. Baronul François-Adolphe de Bourqueney (1799–1869), diplomat, ministru, ambasador al Franței la Viena în timpul Războiului Crimeii, participând la Conferințele de la Viena și la Congresul de pace de la Paris (martie 1856).

188. Este vorba de Ion Ghica (1817–1897), prinț de Samos (când e numit vice-bei de Samos în 1856).

189. Vezi, mai sus, nota 129.

190. Despre domnia lui Mihai Viteazul și înfăptuirea primei uniri a Țărilor Române, vezi: N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1935; Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai Voievod Viteazul*, București, 1970; *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, București, 1982; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936; Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, vol. III, *Studii despre Mihai Viteazul*, București, 1997.

191. Contele Karl-Ferdinand Buol von Schauenstein (1797–1865), om politic austriac, ministru de externe, prim-plenipotențiar al Austriei la Congresul de la Paris (martie 1856).

192. Cu privire la poziția Marilor Puteri față de cauza Unirii Principatelor Române (1856–1858), vezi: Andrei Oțetea, *Marile puteri și Unirea Principatelor*, în volumul *Omagiu lui*

Ion Lupaș, București, 1943; Paul Cernovodeanu, *Basarabia. Tragedia unei provincii istorice românești în contextul politic internațional*, București, 1991, cap. III; Nicolae Ciachir, *Marile Puteri și România (1856–1947)*, București, 1996, p. 37–68.

193. Laurent de Stein (1815–1890), economist austriac, profesor la universitatea din Viena.
194. În poziția Austriei față de Unirea Principatelor cei doi factori menționați de A. D. Xenopol au avut un rol hotărâtor în egală măsură. Vezi și: Leonid Boicu, *Geneza chestiunii române ca problemă internațională*, Iași, 1975; Idem, *Diplomația europeană și cauza română. 1856–1859*, Iași, 1979.
195. Dictonul complet: „Timeo Danaos et dona ferentes" (Mă tem de greci chiar daruri aducând) (Vergilius, *Aeneis*, II, 49).
196. Constantin Mussurus-Pașa, diplomat otoman, ambasador la Londra.
197. Fotiade bei (? – 1894), valiu al insulei Creta, ambasador otoman la Atena și Roma.
198. Costin Catargiu, ca ministru al Dreptății sub caimacamul Vogoride, adversar al Unirii, jurase „ca să i se taie musteața dacă un singur partizan al Unirii ar pătrunde în Divanul ad-hoc". A fost obligat să demisioneze înainte de alegeri.
199. Nicolae Istrate (1818–1861), boier moldovean antiunionist; scrie și o broșură împotriva Unirii: *Despre cvestia dzilei în Moldova* (1856).
200. Rudolf Oskar Gödel de Lannoy, cavaler, consulul Austriei la Iași (1857).
201. Sofronie Miclescu (1790–1863), mitropolitul Moldovei (1851–1860). În 1860 a fost exilat de domnitorul Al. I. Cuza la mănăstirea Slatina.
202. Filaret Scriban (1811–1873) și Neofit Scriban (1803–1884), profesori la Seminarul Veniamin din Iași.
203. Charles-Angélique de Talleyrand-Périgord (1821–1896), diplomat francez. A fost, succesiv, ministrul Franței la Weimar și Baden, comisar francez în Principatele Române, ministru la Torino și Bruxelles, ambasador la Berlin și St. Petersburg; senator pe timpul Imperiului.

204. Se referă la cele trei județe din Sudul Basarabiei: Cahul, Bolgrad și Ismail, retrocedate Moldovei prin Tratatul de la Paris (martie 1856).

205. Întrevederea dintre împăratul Napoleon al III-lea și regina Victoria a avut loc la Castelul Osborne de pe insula Wight, reședință regală britanică, în perioada 25 iulie/ 6 august – 28 iulie/ 9 august 1857.

206. Nestoriu (Nestorie) Hermeziu, episcop de Roman (1856–1864).

207. Ștefan Catargiu (1789–1866), vornic (1838), ministru al Dreptății (1843), membru al Căimăcămiei (octombrie 1858 – 5/17 ianuarie 1859), antiunionist.

208. De fapt, este vorba de Vasile Sturdza (1810–1870). A fost primul președinte de consiliu al Moldovei după Unire; primul președinte al Înaltei Curți de Casație (febr. 1862 – 1868).

209. Anastasie Panu (1810–1867), ministru de justiție (1852), membru în Divanul ad-hoc al Moldovei.

210. Ioan M. Manu (1803–1874), mare vornic, prefect de poliție sub Gh. Bibescu, ministru de externe sub Știrbei Vodă. Era partizan al alegerii fostului domn Gh. Bibescu. În timpul domniei lui Cuza s-a retras din viața politică, revenind după 1866.

211. Ioan A. Filipescu (1811–1863), ministru de externe în timpul lui Barbu Știrbei, logofăt al Dreptății. A fost partizan al Unirii și în timpul lui Cuza a fost ministru de justiție, deputat, vicepreședinte al Adunării Deputaților (1863).

212. Referitor la sfârșitul domniei lui Alex. Ioan Cuza, vezi: Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1965, p. 351–380; *Românii la 1859*, Documente externe, vol. II, București, 1984, p. 224–230; An. Iordache, *Instituirea monarhiei constituționale și a regimului parlamentar în România*, București, 1997, p. 11–34.

213. Regele Carol I al României era fiul principelului Anton de Hohenzollern și al Josefinei, principesă de Baden.

214. Vezi: Dimitrie Onciul, *Alegerea regelui Carol I al României*. Conferință ținută la 9 aprilie 1906 la Ateneul Român, Ed. Socec, București, 1906.

215. Nicolae Rosetti-Roznovanu (1842-1891), om politic și publicist.

A participat la mișcarea separatistă din 3/15 aprilie 1866 de la Iași, urmărind să fie ales domn.

216. Baronul Andrei von Budberg (1820–1881), diplomat rus, însărcinat cu afaceri la Frankfurt (1849), ambasador la Berlin (1852), Viena (1856), Paris (1861). A fost președintele ocârmuirii pentru Principate pe timpul ocupației țariste (1853–1854).
217. Vizita principelui Carol la Constantinopole a avut loc în octombrie 1866. (Vezi: Anastasie Iordache, *Instituirea monarhiei constituționale...*, p. 112–127.)
218. Gyula Andrássy (1823-1890), conte, președinte al guvernului Ungariei (1867), apoi, ministru de externe al Austro-Ungariei (1871–1879).
219. Conferința de la Constantinopole a ambasadorilor Rusiei, Angliei, Germaniei și Austro-Ungariei a avut loc în perioada 23 decembrie 1876 – 11 februarie 1877, fără a putea adopta decizii de natură să rezolve criza orientală și să evite războiul ruso-turc.
220. Este vorba de constituția elaborată de Midhat Pașa, mare vizir (18 dec. 1876 – 5 febr. 1877).
221. Contele Nikolai Pavlovici Ignatiev (1832–1908), general-adjutant și diplomat rus, ambasadorul Rusiei la Poartă (1864–1877).
222. E vorba de guvernul conservator condus de Lascăr Catargiu (11/23 martie 1871 – 4/16 aprilie 1876).
223. În iunie 1876 se desfășoară alegeri parlamentare, încheiate cu victoria Partidului Liberal, victorie semnificativă pentru atitudinea alegătorilor față de cele două opțiuni în politica externă a țării. Desigur, contextul internațional își are rolul său deosebit, cu atât mai mult cu cât se arăta favorabil cuceririi independenței României.
224. Guvernul Manolache Costache Epureanu a durat scurt timp (27 apr./9 mai – 24 iul./5 aug. 1876), după care îi urmează marea guvernare liberală prezidată de Ion C. Brătianu.
225. În guvernul Manolache Costache Epureanu, M. Kogălniceanu deținea Externele, iar Gheorghe Vernescu, Internele.
226. Afirmație contrazisă de realitate, de starea de spirit a vremii și

de atitudinea poporului român în timpul războiului de independență.

227. Nicolae Ionescu (1820–1905), profesor universitar, om politic, ziarist, deputat și senator, membru al Academiei Române din 1867. A fost ministru de externe în perioada 24 iulie 1876 – 3 aprilie 1877.

228. Întrevederea ruso-română de la Livadia a vut loc la 29 septembrie/11 octombrie 1876.

229. Contele Aleksandr Ivanovici Nelidov (1835–1910), asistent al lui Ignatiev. A fost șef al cancelariei diplomatice de pe lângă Comandamentul armatei ruse în campania din Balcani (1877–1878).

230. Pentru discursul lui Ion C. Brătianu, vezi: Ion C. Brătianu, *Discursuri. Scrieri, acte și documente*, vol. II, București, 1912, p. 506–570.

231. Robert Talbot Gascoyne-Cecil, Lordul Salisburry (1830–1903), om politic englez, membru în Camera Comunelor din 1853 și în Camera Lorzilor după 1868. A fost ministru de externe (1878–1880) și prim-ministru (1885–1886, 1886–1892, 1895–1902), deținând și portofoliul Externelor.

232. Proclamarea independenței României e datată numai pe stilul nou, pe ambele stiluri evenimentul s-a petrecut la 10/21 mai 1877.

233. Osman Nuri Pașa Ghazi (1837–1900), general, comandantul armatei otomane de la Plevna. Deși învins la Plevna (28 noiembrie 1877), este avansat de sultan ca mareșal al Palatului. Ulterior, s-a distins ca șef-comandant în războiul contra Greciei (1897).

234. Marele Duce Nicolae a adresat principelui Carol al României trei note, prin care-i cerea trecerea armatei române peste Dunăre în sprijinul armatei ruse, înfrânte de două ori la Plevna. Cea la care face referire A. D. Xenopol este din 19/31 iulie 1877.

235. Marele Duce Nicolae (1831–1891), fiul țarului Nicolae I. A fost comandant suprem al armatei ruse de la Dunăre (1876–1878).

236. Dacă în tinerețe Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu vor fi avut unele iluzii în privința Rusiei, ulterior toate declarațiile

acestora referitoare la atitudinea imperialilor ruși față de Țările Române, făcute în calitate de persoane oficiale, cu restricțiile și protocolul impus de situație, nu pot conduce în nici un caz la aprecierea lor drept filoruși, simpatizanți sau agenți ai Rusiei.

237. Eduard Ivanovici Totleben (Todleben) (1818–1884), inginer și general rus. A condus apărarea Sevastopolului în Războiul Crimeii și asediul Plevnei (1877).

238. Tratatul de la San Stefano a fost semnat la 18 febr./2 martie 1878, din partea Rusiei, de contele Ignatiev și A. I. Nelidov, iar din partea Porții, de Savfet Mehmed Pașa (1815–1883), ministru de externe, și Sadullah bei, ambasadorul otoman la Berlin.

239. Lordul Grey Henry (1802–1894), secretar de stat pentru colonii (1830–1833), la Război (1835–1839) și din nou pentru colonii (1846–1852).

240. La 4 iunie 1878 s-a semnat tratatul secret anglo-turc la Constantinopol, prin care Poarta recunoștea dreptul Angliei de a ocupa și administra Ciprul, în schimbul sprijinului împotriva pretențiilor teritoriale ale Rusiei în Asia Mijlocie.

241. Contele Șuvalov, diplomat rus, al doilea împuternicit al Rusiei la Congresul de la Berlin (iunie – 1iulie 1878).

242. Cei doi reprezentanți ai României primiți de Congresul de la Berlin au fost Ion C. Brătianu, prim-ministru, și Mihail Kogălniceanu, ministru de externe. Pentru Memoriul prezentat congresului și discursurile lor, vezi: Ion C. Brătianu, *Discursuri*, vol. IV, București, 1932, p. 71–72; Mihail Kogălniceanu, *Acte și documente*, vol. II, București, 1894, p. 204–208.

243. Dobrogea nu era luată „din trupul unui stat nou-creat, proteguit de ruși", respectiv Bulgaria.

244. Dobrogea nu era un teritoriu străin ce ar fi aparținut Imperiului otoman (decât prin anexiunea de la sfârșitul domniei lui Mircea cel Bătrân – 1417) sau statului bulgar ca unul din succesorii acestuia. Este vorba de un teritoriu românesc, mult timp aflat sub stăpânire totală otomană. Vezi: Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, București, 1979.

245. Se referă la slăbirea Franței după înfrângerea suferită în războiul franco-prusac din 1870–1871.

246. Este vorba de Tratatul de pace de la Tilsit dintre Franța și Rusia (7–9 iulie 1807) și Convenția de alianță franco-rusă de la Erfurt (12 octombrie 1808), semnată de împăratul francezilor, Napoleon I, și țarul rușilor, Alexandru I.

247. Adolphe Thiers (1797–1877), om politic, jurnalist și istoric francez, fondatorul ziarului „Le National" (1830). A fost ministru de finanțe (1832–1836), de două ori președinte al guvernului (1836, 1840); deputat din 1863. Numit prim-ministru în februarie 1871, încheie Tratatul de pace de la Frankfurt și înfrânge Comuna din Paris. În septembrie 1871 devine președinte al Franței, fiind răsturnat de la putere (mai 1873) de coaliția monarhisto-conservatoare.

248. Se referă la anexarea Bucovinei de către Austria în urma Convenției turco-austriece din 7 mai 1775. La început, supusă administrației militare directe, în 1790, Bucovina este alipită la Galiția.

249. Johan Kaspar Bluntschli (1808–1891), jurist german, fondatorul Institutului de Drept Internațional, împreună cu alți juriști de prestigiu.

250. Alături de Franța, are în vedere și Austria slăbită prin războaiele purtate cu Franța și Sardinia (aprilie – iulie 1859); Prusia și Danemarca (februarie – octombrie 1864); Prusia (15 iunie – 26 iulie 1866) și cu Italia (20 iunie – 26 iulie 1866).

CUPRINSUL

VOLUMUL II